

De Nederlandsche stalmeester, of kort dog grondig onderwys van al hetgeene betrekking heeft tot het kennen, toomen, zadelen, beslaan en onderhouden der paerden; als mede tot de ryd-konst : of manier, hoe de paerden gedresseerd en tot allerlei gebruik afgerigt moeten worden : met bygevoegde aanmerkingen over het paerd-ryden der dames; het wedloopen der Engelschen, en de harddravery der Nederlanders; zoo ook tot de ziekzens en gebreken der paerden, en hoe dezelve te helpen en te geneezen zyn ; en ... eene bondige verhandeling over het fokken en aanqueeken van paerden ...

<https://hdl.handle.net/1874/31746>

W 00J 8730 *Auth.* 2135
D E
NEDERLANDSCHE
STALMEESTER,

O F
KORT DOG GRONDIG ONDERWYS
V A N

Al hetgeene Betrekking heeft tot het
KENNEN, TOOMEN, ZADELEN, BESLAAN
EN ONDERHOUDEN DER
P A E R D E N;

A L S M E D E
T O T D E R Y D - K O N S T ,

Of Manier, hoe de PAERDEN gedresseerd en tot al-
lerlei GEBRUIK afgerigt moeten worden;

*Met bygevoegde AANMERKINGEN over het Paerd-Ryden
der DAMES; het Wedloopen der ENGELSCHEN, en
de Harardavery der NEDERLANDERS;*

Z O O O O K T O T
D E Z I E K T E N S E N G E B R E K E N D E R P A E R D E N ,
en hoe dezelve te helpen en te geneezen zyn.

*En eindelyk eene bondige Verhandeling over het FOKKEN en
AANQUEEKEN van PAERDEN.*

ALLES VERRYKT MET DE NOODIGE PLAATEN.

O P G E S T E L D D O O R

L. W. F. VAN OEBSCHELWITZ,
Adjutant onder Oranje-Vriesland Cavallery.

I N ' s G R A V E N H A G E ,

B Y P I E T E R V A N C L E E F .

Voor Rekening van den Autheur.

M. DCC. LXIII.

1763
7

VOORREDEN.

 ET Paerd is ontegenzglyk het nuttigste en edelste van alle de aan 't Menschdom onderworpene Dieren, hetwelk, uit hoofde van deszelfs, boven andere viervoetige Schepzels, uitmunfende hoedanigheden, ten allen tyden, in eene algemeene achting gehouden geweest is. By de oude Heidenen was deeze achting zo hoog geklommen, dat sy voorgaven, een van hunne machtigste Goden (*a*) hebbe hetzelfde doet voortkomen tot welvaart van de Aarde. Vervolgens hebben se, in sommige opzigten, eene Menschelyke gedaante en natuur aan hetzelfde toegeschreeven; waanende, dat 'er Volken waren in de gedaante van half Man en half Paerd (*b*). Sy wilden mede de Rytuigen van hun

(*a*) *Neptunus* deedt het Paerd uit de Aarde voortkomen, door een' stoot met syn' Drietand, by synen twist met *Minerva* wegens de Stad *Athenen*, gelyk *Virgilius* in syn eerste Landgedicht zingt: *Fudit equum magno tellus percussa Tridensi*; 't geen *Vondel* dus overgezet heeft: *En gy, o Neptuin, wien de Aarde, van uwen grooten Drietand getroffen, 't eerst een brieschend Paerd opdroeg.*

(*b*) Het is waarschyglyk, dat de dwaalingen, aangaande deeze ingebeelde Volkeren, haaren oorprong hiervan gehad hebben: De *Thestaliens* waren in *Griekenland*

hunne grootste Godheden door Paerden voortgetrokken hebben (c). De vermaardste Auteurs der Fabelen maaken het Paerd deelagtig aan de uitmuntenste daaden hunner Helden (d). De Dichters hebben aan hetzelfde, by verscheide gelegenheden, Vleugelen gegeven, en teffens vereerd, door het te plaatsen op den top van den Berg *Parnassus*, de zitplaats van de Bescherm-Godinnen der Konsten en Weetenschappen. De Historien hebben waerdig geagt, de naamen en daaden van verscheide beroemde Paerden aan het nagelachte over te brengen (e). En onze hedendaagsche Adel pronkt met geen tytels meêr, dan met zulke, welke van den naam van dit edel Dier ontleend zyn (f).

In

kenland de eersten geweest, welke begonnen hadden de Paerden te beryden, en te bedwingen; waardoor sy aan die, welke hen 't eerst te Paerd zagen, als *Monsters*, half Man en half Paerd, toescheenen, en waarvan sy den naam van *Centauren* verkreegen.

(c) De Zonne-Wagen, als mede die van *Pluto* en *Neptunus*, wierden, volgens de verdigfelen, door Paerden voort getrokken.

(d) *Scybius*, *Arion*, de Paerden van *Castor* en van *Pollux*, die van *Achilles*, by *Homerus*, *Balis* en *Xan* is genoemd worden, en meêr andere.

(e) *Darius* wierd Koning, door het rinneken van syn Paerd. *Alexander de groote* deedt aan 't syne, *Bucephalus* genaamd, voor de aan hem in zoo veele gevechten beweezen getrouwe diensten, eene plechtige Uitvaart houden, als mede tot eer van hetzelfde eene Stad bouwen. Keyzer *Nero* liet syn Paerd tot Burgemeester maaken; en dat van *Caligula* moest met deezen Keyzer aan syne Tafel eeten.

(f) De Naam van *Marsbeek* is t'amen gesteld uit het

V O O R R E D E N. v

In der daad, elkeen is overtuigd van de groote nuttigheid, en 't voordeel, welk wy van het Paerd genieten, als mede van de oneindige vermaakelykheden, waartoe het ons verstrekt. Dient het niet tot der Vorsten Pracht en Heerlykheid, als mede tot hunne zekerheid en gemak? Ja word niet derzelve leven aan hetzelfde toevertrouwd? Van welk eene nuttigheid is het niet in den Oorlog, zo wel tot verdediging van synen Meester, als om hem alle nodige hulpe toe te brengen? Deszelfs vaerdigheid verbreekt de maatregelen des Vyands, en is aan de Heir-voerers behulpzaam tot het geeven en uitvoeren hunner bevelen; Zelfs het gezigt des Vyands maakt hetzelfde moedig tot den stryd; want men moet hier teffens aanmerken, dat het Paerd, wel onderhouden wordende en

fleu-

het woord *Mar*, 't geen, in de oude *Celische* taal, Paerd betekent, en *Sebalk* wil zeggen, een Uitvoerer; dus *Marschalk* iemand betekent, wiens uitvoeringen groot zyn, en te Paerd geschieden moeten. De uitsteekende waardigheid van Stalmeester aan de groote Hoven heeft, zonder tegenspraake, haare afkomste van 't Paerd. Het Woord, *Chevalier*, *Cavallier* of *Ridder*, 't welk een Man te Paerd betekent, is zeer oud. By de Romeinen maakten de Cavalliers of Ridders de tweede Orde of Eertrap uit van hun Gemeenebest; welke Orde reeds in de tyden van *Romulus* begonnen heeft. Koningen en Vorsten, hebben zedert Cavalliers of Ridders genoemd diegeenen, aan welke sy, tot belooninge van uitmuntende daaden, de eene of andere Orde vereerden: En de hooge Adel bedient zig nog tegenwoordig van deezen ouden Eer-tytel, in alle deszelfs Notariaale Acten.

fleurig zynde, een zeer moedig, zo niet het moedigste van alle Dieren is. Daarenboven is hetzelfde ook, getemd en gedresseerd zynde, getrouw aan synen Meester, zullende niet ligt aan denzelfen, of aan een' ander' die 't oppast, zoo wild en quaadaartig het ook tegen vreemden zou mogen zyn, eenig nadeel, met slaan of byten toebrengen, gelyk dit de ondervinding leert. En waarlyk, men kan zeggen, dat het nut en gemak, welke dit edel Dier aan den Koophandel en alle andere tot de menschelyke zamenlevinge nodige bedryven toebrengt, onwaardeerlyk zyn; zelfs na syn' dood trekken wy nog voordeel van hetzelfde (g). Tot vervulling van zoo meenigerlye gebruiken schynt 't, dat de wyze natuur een merkelyk onderscheid gemaakt hebbe, in de gedaante, geschiktheid, deugd, ja zelfs in de neigingen der Paerden boven andere Dieren (b). Deeze by uitstek groote nuttigheid erkend zynde, hebben de menschen zig ten allen tyden bemoeid en zorg gedraagen, een voor 't menschedom zoo dierbaar

(g) De Maanen en het Staert-haif gebruiken de Behangers, Sadelmakers, Paruikenmakers, Knoopmakers, Brouwers, Vedelmakers, Hoedemakers, Borstelmakers, Touwslagers, en meêr andere. Van het Hoorn bedienen zig de Kammen- en Brillenmakers, als mede de Smits en Slootmakers. Van de Huid, de Sadel- en Schoenmakers; en de Oly, dat 't vet is van den hals en hangbuik, word tot het emallieeren, en meêr andere dingen, gebruikt.

(b) Ziet op Pag. 46 &c. de soorten der Paerden, ten aanzien van het gebruik.

baar geflacht van Dieren zorgvuldig te bewaaren, te onderhouden en voort te queeken. Vorften en groote Heeren onderhouden, zoo om aan hunne waardigheid luifter, als aan hunne Heerschappy ontzag, by te zetten, een groot getal Paerden, ten deele in kostelyke Stallingen by hunne Hofhoudingen, en ten deele by hunne Krygsbenden. De meesten van Adel voeden dezelve zoo wel tot hun vermaak, als ook tot hun gebruik. Postmeesters, Land-Bodens, Reizigers, Stalhouders, Huur-Koetschiers, Landbouwers en Voerlieden kunnen het Paerd niet ontbeeren; ja, 'er is bykans niemand, die hetzelfde niet, of tot gemak, of tot pronk, of tot gebruik van noode zou hebben. Doch het is teffens zeker, dat het Paerd, van wat natuur het ook zy, niet volkomen, noch in eenen langen tyd, dienen kan, tot het gebruik, waar toe het geschikt is, zonder alvorens van den mensch gedresseerd, en door eene geduurige oppassing onderhouden te worden. En dewyl het Publyk niet weinig daaraan gelegen is, de middelen en wegen te weten, hoe men de Paerden kennen, onderhouden en bequaam maaken moet; zoo hebben wy gemeend, door de onderneeminge van dit beknopt Werk, den *Nederlanderen* eenen byzonderen dienst te doen, voornamelyk dengeenen, die niet, dan hunne Moeder-taal, machtig zyn, en gevolgelyk van de uitmuntende onderwyzingen van den Graaf van *Newcastle*, van *Pluvinet*, van

VIII V O O R R E D E N.

den *Baron van Eifenberg*, van *Garfaut*, en meêr andere, weinig of geen voordeel hebben kunnen trekken. De voortreffelyke Lessen deezer groote en kundige Liefhebberen, welke weinig veranderinge lyden kunnen, tot grondlegging neemende, en daarby voegende myne weinige kennis, door 't oeffenen myner functie in het Militaire, zedert een' reeks van jaaren in verscheide gedeeltens van *Europa*, verkreegen, zullen het zyn, die ik hier, als een Vervolg van myn *Handboek voor de Cavallery*, kortelyk, dog regelmatig, zal ontvouwen; te weeten, al 't geen nodig is tot de konst en Liefhebbery, welke men noemt, de *Piqueur-Konst*, of de kennis en het beryden van Paerden. Elkeen zal begrypen, dat 't weinig of niet te zeggen hebbe, eenige, dikwyls bedorvene, Lessen naar den Schooltrant weeten werkstellig te maaken, als welke tot een algemeen gebruik van weinig nut zyn, en veelyds op een enkel niet uitkomen. Tot de *Practyk* van deze uitgestrekte wetenschap behoort eene andere, veel wezentlyker en door geduurige oeffeninge verkregene, kennis; namelyk hierin bestaande, dat men grondig kenne, de fraaiheid en deugden, als mede de gebreken en ondeugden van een Paerd; deszelfs ouderdom konne bepaalen; een' toom en gebit weete aan te geeven, volgens de gesteldheid van deszelfs mond; een' Zadel weete te ordonneeren en te leggen naar de geschapenheid van 's Paerds

'sPaerds Lighaam, en een beslag, volgens 't maakfel van den Voet : Dat men mede weete een Paerd tot allerley gebruik af te rigten en bequaam te maaken ; en eindelyk ook door welke hulpmiddelen deszelfs ziekten, quaaen, toevallen en gebreken kunnen geneezen en wechgenomen worden. Om alle de grondregelen deezer stoffe in eene duidelyke en naauwkeurige orde te brengen en te verhandelen, heb ik dit Werk verdeeld in drie Stukken : In het eerste Stuk vindt men beschreeven alle de gedeeltens van het Paerd ; waarin de fraaiheid en fouten van derzelve deelen bestaan ; den ouderdom, het toomen, zadelen, beslaan &c. Het tweede Stuk handelt van de gemakkelykste Leerwyze, hoe men het Paerd tot allerley gebruik dresseeren of afregten moet : En het derde Stuk behelst aanwyzingen, hoe de meeste ziekten, quaaen en gebreken, deezen Dieren overkomende, op de bequaamste en zekerste wyze te geneezen en af te helpen zyn. Invoegen dat dit beknopt Handboek, aan elkeen, die zig van Paerden bedient, of daarmede omgaan moet, ligtelyk en in korten tyd een begrip zal kunnen geeven van alle de meest wezendlyke zaken, welke men, tot verkryginge der voorschreeve kennisse, te weeten noodig heeft, zoo dat men, by Liederen, die in deeze Konst en Liefhebbery verre gevorderd zyn, niet verlegen zal staan, maar den knoop der zaake, zonder daarover te sweeten, kunnen oplossen.

Dewyl ik mede oordeele, dat het aan de Liefhebbers deezer Weetenschap niet ondienstig en onaangenaam zal zyn, hierby te vinden de fransche Konstwoorden, welke eenigzins tot de kennisse, het beryden en geneezen der Paerden betrekking hebben, en aan de Oeffenaars deezer konst nodig zyn te kennen en te verstaan: Zoo hebbe de meest onbekende en onduidelijke deezer woorden, door Cyffers en met *Curfive* Letteren, onder de Nooten aangetoond, en daarentegen andere Nooten door *Romeinsche* Letteren aangewezen.

I N H O U D
D E R
HOOFD-STUKKEN.

E E R S T E S T U K .

- I. HOOFDSTUK. *De Benaaming van alle de deelen, uit welke het Paerd zamen gesteld is.* Pag. 1
- I. *De Partyen, waaruit het Voor-gestel bestaat.* 2
- II. *De Partyen, die het Lyf uitmaaken.* 5
- III. *De Partyen van het Agter-gestel.* 6
- II. HOOFDST. *Van de fraaiheid en gebreken der Paerden aan het Voor-gestel.* 7
- I. *Van het Hoofd.* ibid
- II. *Van de Ooren.* 8
- III. *Van het Voorhoofd of Front,* en IV. *Van de Kuilen boven de Oogen.* 9
- V. *Van de Oogen.* 10
- VI. *Van de Kaaken,* en VII. *Van den Mond of Bek.* 11
- VIII. *Van den Hals.* 13
- IX. *Van de Schouders.* 14
- X. *Van de Voor-Pooten.* 15
- Van de fraaiheid en gebreken der Deelen van 't Lyf.* 21
- Van de fraaiheid en gebreken van het Agter-gestel.* 23
- RECAPITULATIE, of *Verhaal in 't verkort, wat eigentlyk een schoon Paerd uitmaakt.* 25
- III. HOOFDST. *Hoe men den Ouderdom der Paerden kent.* 26
- RECAPITULATIE *van den Ouderdom der Paerden.* 33
- IV.

XIJ I N H O U D D E R

IV.	HOOFDST. <i>Van het onderscheid der Haïren en Koleuren der Paerden.</i>	34
	I. <i>Van de ongemengde Haïren.</i>	35
	II. <i>Van de t' zaamengestelde , of gemengde Haïren.</i>	36
	III. <i>Van de vroeemde , zeldzaame of raare koleuren van der Paerden Haïren.</i>	40
V.	HOOFDST. <i>Van de onderscheide Land-aarten der Paerden.</i>	ibid
	<i>Barbaarsche en Napelsche Paerden.</i>	47
	<i>Turksche Paerden.</i>	48
	<i>Tartaarsche en Arabische Paerden.</i>	49
	<i>Duitsche Paerden.</i>	50
	<i>Engelsche en Fransche Paerden.</i>	51
	<i>Hollandsche , Hongaarsche , Poolische , Lithausche en Ukrainische Paerden.</i>	52
	<i>Aanmerking hierover.</i>	53
VI.	HOOFDST. <i>Wat men by 't koopen van een Paerd te onderzoeken , en waarna men hoofdzaakelyk te zien heeft.</i>	54
VII.	HOOFDST. <i>Van het Toomen en Zadelen der Paerden.</i>	58
	<i>Van den Toom.</i>	ibid
	<i>Manier van Toomen.</i>	60
	<i>Van den Zadel.</i>	67
VIII.	HOOFDST. <i>Van het Beslaan.</i>	71
IX.	HOOFDST. <i>Van het voederen , onderhouden , en oppassen der Paerden.</i>	78
	<i>Manier hoe de Paerden schoon gemaakt , onderhouden , en opgepast moeten worden.</i>	86

T W E E D E S T U K .

	<i>Inleiding.</i>	Pag. 95
I.	HOOFDST. <i>Van de onderscheide Natuuren der Paerden.</i>	99
		II.

H O O F D - S T U K K E N . 2117

II.	HOOFDST. <i>Van het Opzitten , Postuur en de Houding des Ruiters.</i>	102
III.	HOOFDST. <i>Van de Hand des Tooms.</i>	105
IV.	HOOFDST. <i>Van de Hulpmiddelen en Kastyd-ingen.</i>	110
	<i>De Hulpmiddelen.</i>	ibid
	<i>De Kastydingen.</i>	112
V.	HOOFDST. <i>Van de beweegingen der Beenen eenes Paerds in deszelfs verscheide gan- gen.</i>	114
	<i>Van de natuurlyke gangen , als</i>	
	I. <i>De Stap.</i>	ibid
	II. <i>De Draf.</i>	116
	III. <i>De Galop.</i>	119
	<i>Van de gebrekkelyke gangen , als</i>	
	I. <i>De Tel of Pas.</i>	122
	II. <i>De Driestag , en III. De gebroken Galop.</i>	123
VI.	HOOFDST. <i>Van de halve en heele Ophouding en van het te rug zetten.</i>	124
	I. <i>De halve en heele ophouding.</i>	ibid
	II. <i>Van het te rug zetten.</i>	127
VII.	HOOFDST. <i>Van de Lessen met de Schouder na binnen , en het Kruis tegen den Muur , of van het Traverseeren.</i>	128
	I. <i>De Schouder na binnen.</i>	ibid
	II. <i>Het Kruis tegen den Muur.</i>	134
VIII.	HOOFDST. <i>Van het Piaffeeren tusschen de Paalen ; van de Passage ; van de Chan- gementen der Handen , en van het Dou- bleeren.</i>	140
	<i>Van het Piaffeeren.</i>	ibid
	<i>Van de Passage.</i>	143
	<i>Van de Cbangementen der Hand , en van het Doublceeren.</i>	145
IX.	HOOFDST. <i>Van de Galopade.</i>	148
X.	HOOFDST. <i>Van de Volten , halve Volten , Pas-</i>	

XIV I N H O U D D E R

	<i>Passade, Pirouetten, en van het Terre à Terre.</i>	152
	<i>De Volten.</i>	ibid
	<i>De halve Volten.</i>	155
	<i>De Passade.</i>	156
	<i>De Pirouetten.</i>	157
	<i>Het Terre-à-Terre.</i>	158
XI.	<i>HOOFDST. Van de zwieryge verbeffingen.</i>	159
	<i>De Pesade.</i>	ibid
	<i>Het Mezair, en de Courbette.</i>	160
	<i>De Groupade, Balotade, Capriole, Pas en Sprong.</i>	161
XII.	<i>HOOFDST. Van de Paerden die tot den Krygsdienst gedestineerd zyn, en van de Koets-Paerden.</i>	168
	<i>Van de Paerden voor den Oorlog.</i>	ibid
	<i>Van de Koets-Paerden.</i>	170
XIII.	<i>HOOFDST. Van het te Paerd ryden der Dames, en het karakter van een Beryder.</i>	173
	<i>Van het ryden der Dames.</i>	174
	<i>Het karakter van een' goeden Beryder.</i>	175
XIV.	<i>HOOFDST. Van het Wetloopen der Engelschen, en de Harddravery der Nederlanders.</i>	178
	<i>Het Wetloopen der Engelschen.</i>	ibid
	<i>De Harddravery der Nederlanders.</i>	180
XV.	<i>HOOFDST. Van de Carroufels.</i>	184

DERDE STUK.

I.	<i>HOOFDST. I. Van de algemeene kenmerken van de ziekten der Paerden.</i>	191
	<i>II. Van de oorzaaken van derzelver ziekten.</i>	193
	<i>III. Van de gesteldheid der inwendige deelen van het Lighaam eenes Paeds.</i>	194

II,

H O O F D - S T U K K E N . xv

II.	HOOFDST. I. <i>Van het Aderlaaten.</i>	196
	II. <i>Van de Purgatiën.</i>	199
	III. <i>Van de Klifteenen.</i>	200
III.	HOOFDST. <i>Van de zamenstelling van ver- scheiden algemeene hulpmiddelen, te gebrui- ken van binnen en van buiten.</i>	201
IV.	HOOFDST. <i>Van de meest gemeene inwendige ziektens der Paerden en van den Droes.</i>	218
	<i>Van de Feiver.</i>	244
	<i>Van de Pleuris.</i>	245
	<i>Van de Colyk, of Buik-pynen.</i>	247
	<i>Als een Paerd niet pissen kan.</i>	248
	<i>Van het Hartkloppen.</i>	249
	<i>Van den Hoest.</i>	250
	<i>Van de dampigheid der Paerden.</i>	253
	<i>Wanneer het Vet in 't Lyf gesmolten is.</i>	256
	<i>Van het Longen-vuur.</i>	260
	<i>Van de Wormen by de Paerden.</i>	263
	<i>Als een Paerd Vergif of Veëren in 't lyf heeft gekreegen.</i>	267
V.	HOOFDST. <i>Van de onderscheide Accidenten aan de Oogen, als, van de Maan-Oogen en Sinkingen in de Oogen.</i>	269
	<i>Van de gequetste Oogen.</i>	270
	<i>Een zeer kostelyk Oog-Water.</i>	272
VI.	HOOFDST. <i>Van het vervangen der Paer- den.</i>	273
	<i>Van de Boeblammigheid.</i>	279
	<i>Half vervangen.</i>	282
	<i>Geheel vervangen.</i>	283
VII.	HOOFDST. <i>Van de Breuken.</i>	ibid
	<i>Van de inwendig gescheurde of geborstte Partyen, &c.</i>	284
	<i>Van 't Bloed-pissen en de Louter Stal.</i>	286
	<i>Als een Paerd te sterk afgaat.</i>	288
	<i>Van</i>	

	<i>Van de Koorts.</i>	289
	<i>Van de ongemakken in den Mond.</i>	291
VIII.	HOOFDST. <i>Van verscheide Ziekten, die de Paerden van buiten aantasten.</i>	292
	<i>Van den uitwendigen Worm.</i>	ibid
	<i>Van de Schurft.</i>	294
	<i>Van de Varent.</i>	297
IX.	HOOFDST. <i>Van de Klem.</i>	300
	<i>Van de dollen Kollen.</i>	303
	<i>Van de Dolheid.</i>	306
X.	HOOFDST. <i>Van eenige Accidenten, welke ontstaan uit verwrikkingen, &c.</i>	307
	<i>Voor verwrikte Zenuwen.</i>	ibid
	<i>Als een Paerd den Hals verstuikt heeft.</i>	309
	<i>Hoe eene verwrikte of verstuikte Koot moet behandeld worden.</i>	310
XI.	HOOFDST. <i>Van allerlye opene Wonden.</i>	312
	<i>Om de Vliegen van de Wonden of Schandens der Paerden af te houden.</i>	318
	<i>Om het Bloed te stelpen, en als een Paerd door den Zadel &c. gedrukt is.</i>	319
XII.	HOOFDST. <i>Van de verscheide Accidenten, welke aan de Beenen der Paerden kunnen komen.</i>	322
	<i>Voor gezwolle Beenen.</i>	ibid
	<i>Hoe een Legen te verdryven is.</i>	323
	<i>Hoe dikke Hakken te verdryven zyn.</i>	324
	<i>Voor Spatten en Gallen.</i>	326
	<i>Hoe harde en zagte Spatten, Boffen en Gallen te verdryven zyn.</i>	327
	<i>Van de geborstte Zenuwen.</i>	328
	<i>Van de Overhoeven.</i>	329
	<i>Van den Leeft.</i>	331
	<i>Van de Mok-Voeten.</i>	332
	<i>Van de Egels-Voeten, en Raspen aan de Beenen.</i>	335
		XIII.

H O O F D - S T U K K E N . x v i j

- XIII. HOOFDST. *Van de ongemakken, welke aan de Voeten eenes Paerds kunnen komen.* 337
Als een Paerd zig op de Kroon getrapt heeft. *ibid*
Voor 't Vernagelen. 338
Als een Paerd Glas, Spykers &c. in de voeten getrapt heeft. 339
Van den Kwartier-Voet of Hoorn-Kloof. 340
Van de Steen-Gallen. 341
Van den Kanker in de Voeten. 343
- XIV. HOOFDST. *Van eenige byzondere Remedien.* 344
Om de Wratten te verdryven. *ibid*
Om de Luizen te verdryven, en de magerere Paerden te doen groeijen. 345
- XV. HOOFDST. *Van het aanfokken der Paerden.* 346
Van het verkiezen der Dek- en Moeder-Paerden. *ibid*
Van de Bescheelers of Springhengsten. *ibid*
Van de Moeder-Paerden. 349
Van den ouderdom der Bescheelers en Moeder-Paerden. 350
Van den Dek-Tyd. 353
Van het Dekken der Moeder-Paerden. 355
Van den tyd, wanneer een Moeder-Paerd aflegt. 357
Van den tyd, wanneer de Veulens gespeend moeten worden. 359
Van het Lubben, 361
Hoe men den Staert eenes Paerds kan afkappen, dat 't denzelven in 't gaan omhoog draage. 363
Hoe men der Paerden Ooren opzet. 364

DRUK.

DRUK-FOUTEN dus te verbeteren:

Pag.	Regel Note	Staat. (2) <i>Tanon.</i>	Leest. (2) <i>Fanon.</i>
4			
17	I		moet alleenlyk geleezen worden het woord <i>opheffen</i> .
24	9	welke genoegzaam en lang hair hebben.	welke niet genoegzaam en geen lang hair hebben.
31	I	wanneer een Paerd tekent.	wanneer een Paerd niet meer tekent.
39	23	Slappe-Ketens.	Slapper-Ketens.
80	9	een weinig blad-Kruiden.	wenig blad-Kruiden.
87	4	Wisch slapjes.	Wisch-lap.
91	4	(dd) Hoog van Heupen.	(ee) Hoog van Heupen.
109	33	<i>Robinant.</i>	<i>Rofinant.</i>
122	Note	(a) <i>P'Amable.</i>	(a) <i>P'Amble.</i>
128	25	Travageeren.	Traverseeren.
198	11	Borst-ader.	Boech- <i>Ader.</i>

DRUK

DE

D E

NEDERLANDSCHE STALMEESTER.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Zynde eene Verhandeling over de Benaa-
minge van alle de deelen, uit welke
het Paerd zaamengesteld is.*

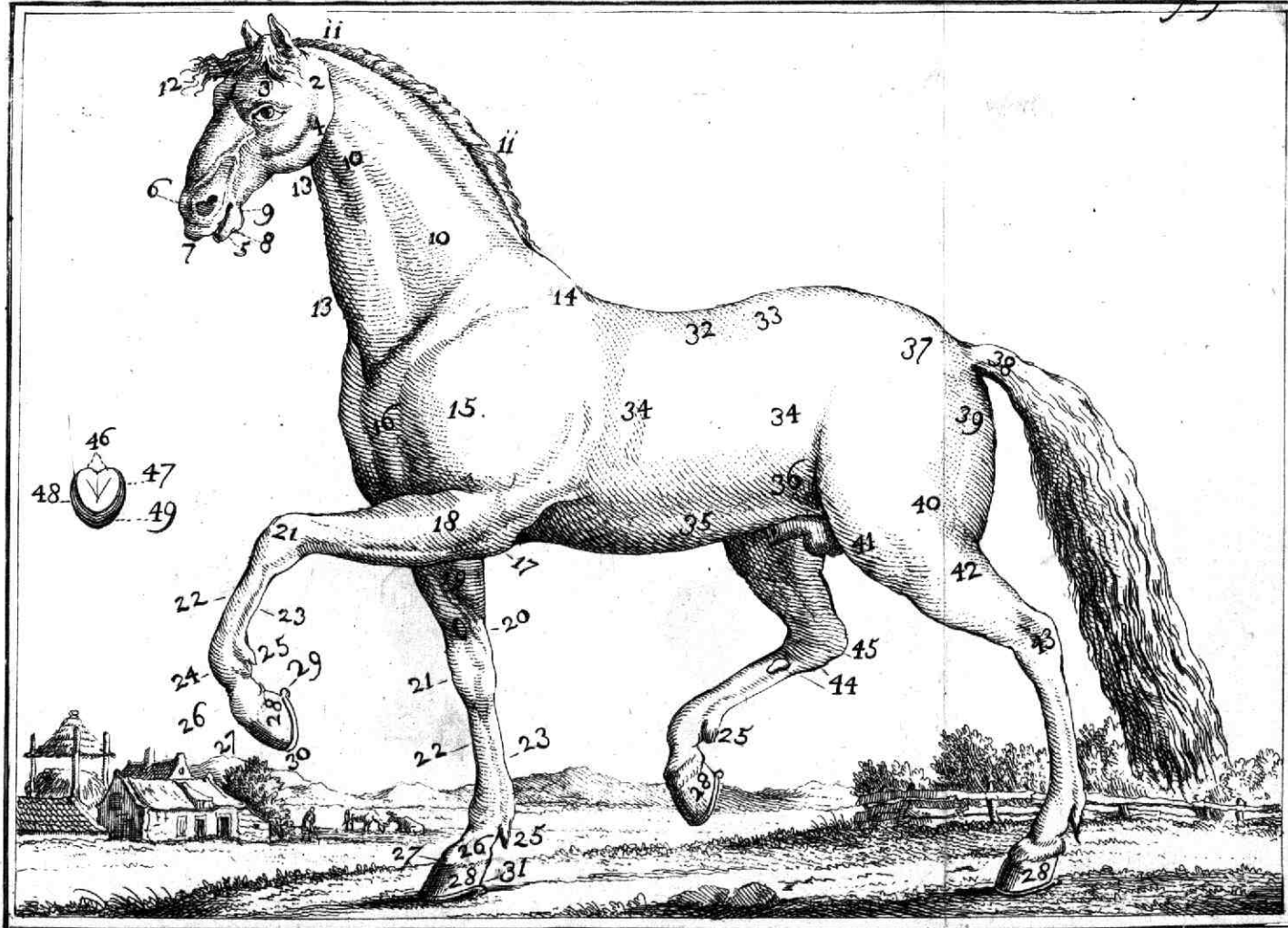
EEN Paerd word, door de Liefhebbers,
verdeeld in drie hoofd-partyen of deelen:
Deezeyn: Het Voorgestel (1), het Lyf (2),
en het Agtergestel (3).

De Partyen van het VOORGESTEL zyn, (Pl. 1.)
het Hoofd, de Hals (4), de Schoft, de Schoulers,
de Borst, en de Voorpooten, of Voorbeenen.

De Partyen, welke het LYF uitmaaken, *ibid.*
zyn, de Ruggestheng, de Ruggesyden, de Rugge,
de Ribben, de Korte Ribben, de Buik, de Flanc-
quen, en by de Merrien de Tepels; doch van
deze laatsten hebben de andere Paerden niet
het minste teken.

Die van het AGTERGESTEL zyn, het *ibid.*
Kruis

(1) *l'Avant-Main.* (2) *Le Corps.* (3) *l'Arriere Main.*
(4) *l'Encolure.*

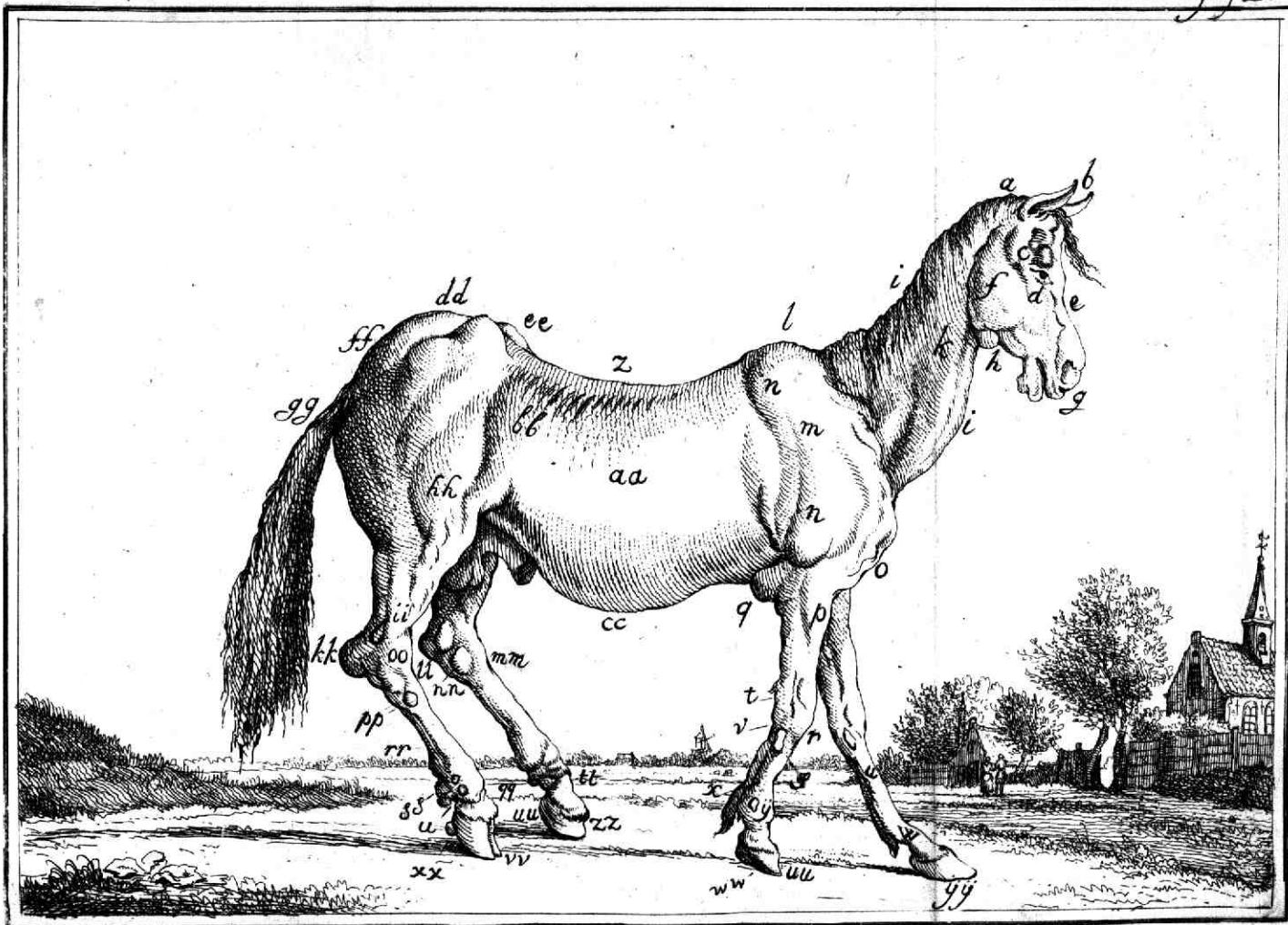
Kruis (1), de Heupen (2), de Staart, de Billen, de Smeer-schyf (3), de Dyen, de Waaijen, en de Agterpooten.

I. Verdeeling van de Partyen, behoorende tot het Voorgestel.

1. Het HOOFD is de eerste party van 't voor-gedeelte van 't Paerd, en is zaamengesteld uit de Ooren, het Voorhoofd, de Slaapen (4), de Oogkuilen (5), de Wenkbrauwen, de Oogen, het Neuse-been (6), de Kaake-beenen en de Mond. De onderste Kaak bestaat uit de twee binnenste Kaake-beenen, welke tot aan de Strot raaken; deeze party is beweeglyk, en dient tot 't kaauwen van 't Voeder. De buiten-partyen van den Mond zyn, de Lippen, de Neus-gaten, het Neus-einde, de Kin, en de Baard by de zaamenvoeging der twee Kaakebeenen boven de Kin, daar de Kin-keten geplaatst word. De binnenste partyen van den Mond zyn, de Tong, het Kanaal of de holte, in welke de Tong legt, het Verhemelte (7), de Tandten; en de Laagen (8), zynde het einde van 't Tandvleesch, waarop het gebit rust.

2. De HALS, aan welks boveneinde het Hoofd vast is, neemt syn begin tusschen de Ooren, en eindigt by de Schoft. De Strot, welke het binnenste gedeelte van den Hals is, begint in de holte of Kanaal, tusschen de twee Kaakebeenen, en eindigt boven by de Borst. By de Strot loopt de Hals-ader neder. Het bovenste ge-

(1) *La Croupe.* (2) *Les Hanbes.* (3) *Le Grasset.*
 (4) *Les Tempes.* (5) *Les Salieres.* (6) *Le Chanfroin.*
 (7) *Le Palais.* (8) *Les Barres.*

gedeelte van den *Hals* is bezet met de *Maanen* en 't *Voorhoofd-Hayr* (1), 't welk, van tusschen de Ooren af, over 't Voorhoofd hangt. De *Klieren* vindt men tusschen 't Oor en de Strot, by 't bovenste gedeelte van het Kaake-been.

3. De *SCHOFT* (2) is geplaatst boven de Schouders, tusschen de Maanen en de Ruggestreng.

4. De *SCHOUDERS* beginnen beneden de Schoft, en eindigen boven de Voor-pooten; bestaande yder Schouder uit een groot platagtig Been, 't *Schouder-blad* genoemd.

5. De *BORST*, is volstrekt het gedeelte, welk tusschen de beide Schouders geplaatst is, en die het Paerd regt van vooren, beneden den Hals, vertoont.

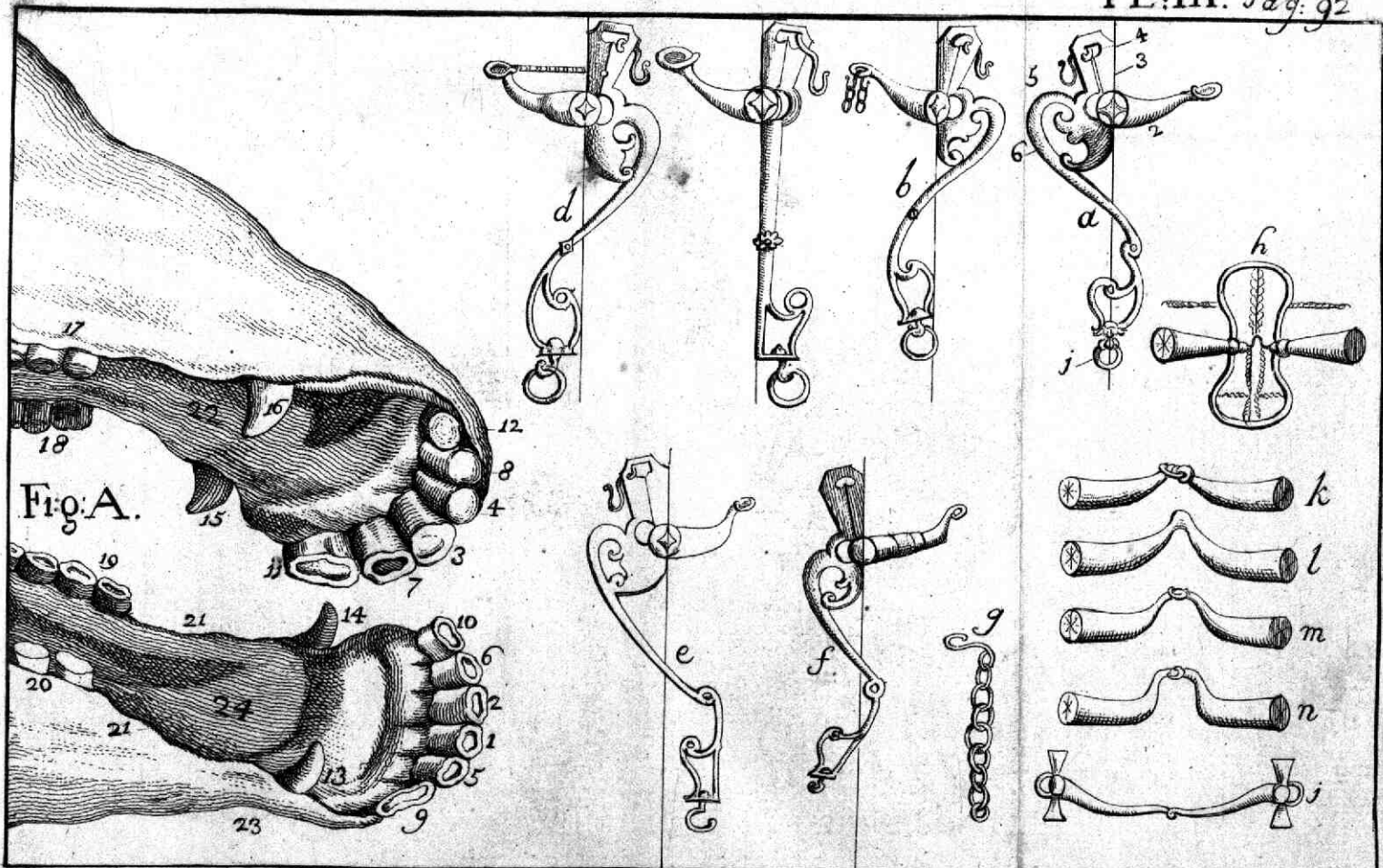
6. De *VOOR-POOTEN* bestaan, in den *Arm* (3), den *Elleboog* (4), de *Knïe*, de *Pyp*, de *Kogel of 't Gewrigt*, de *Koot* (5), de *Kroon*, en in den *Voet*.

A.) De *ARM*, of 't dik-been, die onder 't Schouder-blad begint, en by de Knïe-Schylf eindigt, is eene spieragtige party, welker zwaerste gedeelte het buitenste is; binnenwaerts loopt eene grove en zichtbaare *Ader* (6), uit welke den Paerden veeltyds bloed gelaaten word.

B.) De *ELLEBOOG*, is een Been, dat tot 't bovenste van den Arm behoort, en gaat tot aan de Ribben agter 't Schouder-blad. Boven elke Knïe zit binnenwaerts een langwerpige Knobbel, zynde eene soort van week Hoorn

zon-

(1) *Le Toupet.* (2) *Le Garot.* (3) *Le Bras.*
 (4) *Le Coude.* (5) *Le Paturon.* (6) Deze binnenste party noemen de Franschen, 't *Ars.*

zonder Hayr, welke by veelen, de *Swiel-wratten* (1), genoemd worden; deeze bevinden zig ook aan de agter-Pooten; dog daar zynse onder de Waay geplaatst.

C.) De **KNIE**, die uit verscheide kleine Beenderen bestaat, is 't Gewrigt, in 't midden van de Voor-pooten, welk den Arm met de Pyp vereenigt.

D.) Deeze **PYP**, is 't Been, dat by de Knie begint, en eindigt by de Kogel. Agter en langs de Pyp loopt de zwaare *Poot-pees*.

E.) De **KOGEL**, is het Gewrigt van de Pyp en de Koot; agter, aan de Kogel, is de *Vetlok* (2), die een klein, niet quaalyk naar eene Wrat gelykend, week hooren knobbeltje bedekt (3).

F.) De **KOOR**, is het gedeelte tusschen de Kogel en de Kroon.

G.) De **KROON**, is de party, alwaar het Hoorn aan den Voet begint, en boven, rondom den Hoef, door 't Hayr bedekt word.

H.) De **VOET**, verdeelt zig in de bovenste en benedenste partyen. De bovenste of buitenste partyen zyn, de *Hoef*, de *Kwartieren*, het *Eynde* of de *Voorhoef* (4), en de *Veerfenen* of *Hielen*.

a) De **HOEF** is, al't Hoorn, dat den Voet omgeeft.

b) De **KWARTIEREN** zyn, de beide zyden van den Hoef; welke men onderscheidt in binnen- en buiten-kwartieren.

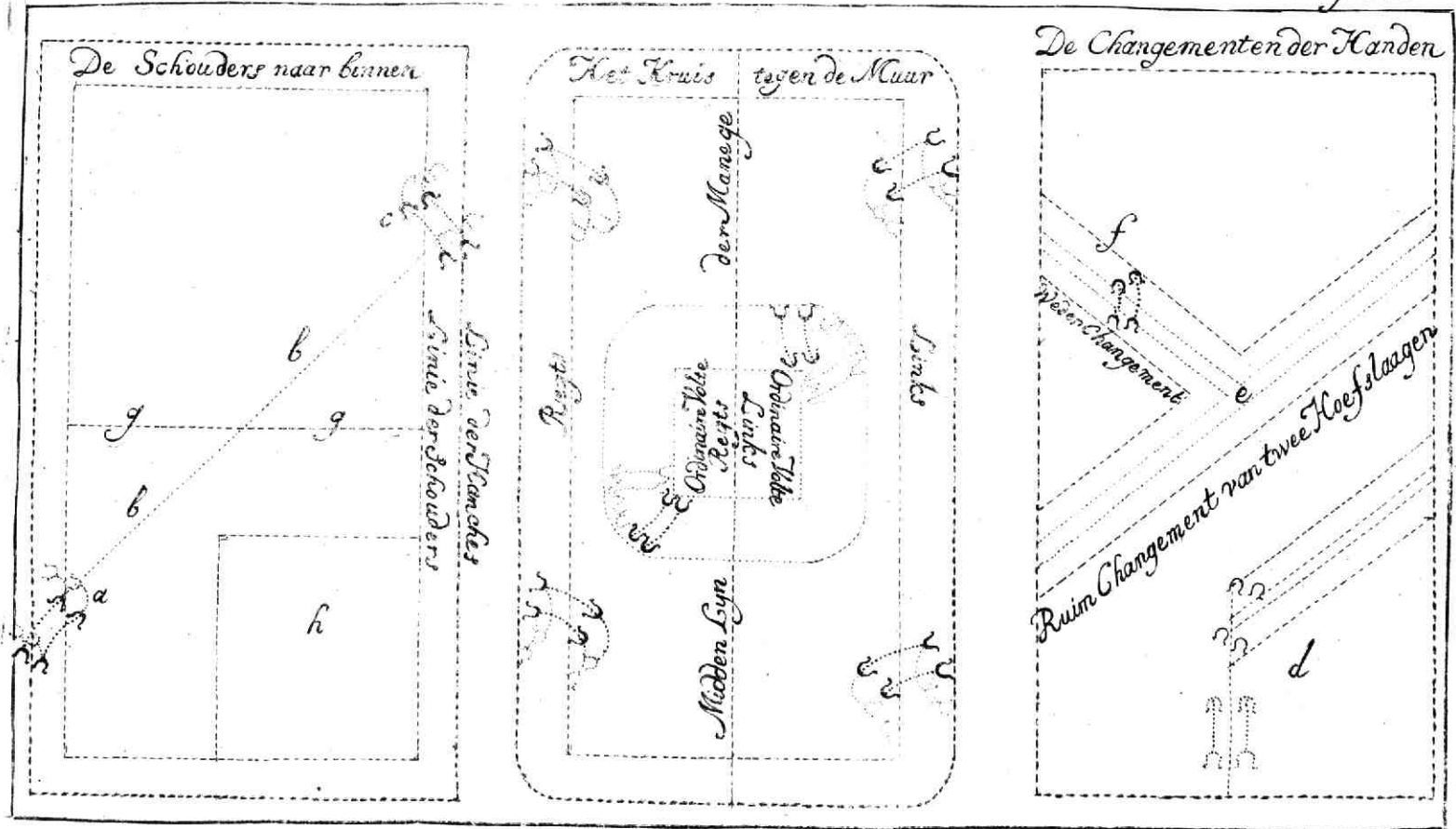
c) Het **EYNDE**, of de **VOORHOEF** is, de voorste benedenste en buitenste party van 't Hoorn.

d) De

(1) *Les Chataignes.*
(4) *La Pince.*

(2) *Le Tanon.*

(3) *Ergot.*

d) De VEERSENEN zyn, de twee agterste en eenigfins verheeye partyen van den Voet, regt tegen over den Voorhoef, daar de kwartieren eindigen.

De benedenste of binnen-Partyen van den Voet zyn, de Vork, de Sool, en de Klein-Voet.

De VORK bestaat, uit 't weeke en zagte Hoorn, welk zig in 't hol van den Voet bevindt, en tegen de Veersenen in twee takken, in de gedaante van eene Vork, verdeeld word.

De SOOL is, een Hoorn, iet harder dan dat van de Vork, en weeker dan dat van de buitenste Hoef; fy is geplaatst in 't hol van den Voet, tusschen de Kwartieren, en de Vork.

De KLEIN-VOET is, een sponsagtig Been, beslooten midden in 't binnenste van den Hoef; Hy word omgeeven van een Vel of Vlies, 't geen aan den geheelen Voet voedsel geeft; dog deeze party is niet zichtbaar, zelfs niet, als het Paerd 't Hoorn uitgesneeden is.

II. *De Partyen, waaruit het middelste gedeelte, of het Lyf van het Paerd, bestaat.*

1. De RUGGESTRENG, begint by de Schoft, en eindigt by 't Kruis.

2. De RUGGEZYDEN, formeeren de beide zyden van den Ruggen.

3. De RIBBEN, gaan met eene Ronding, van de Ruggenzyden af tot aan den Buik, en maaken, met de beide voorige deelen te samen, 't bovenste van 't Lyf uit.

4. De BUIK, bevat 't benedenste van 't Lyf; en alle deeze voorgenoemde deelen te samen, sluiten de binnenste Deelen en Ingewanden des

Lyfs in; wordende by sommigen, niet oneigentlyk, de *Koffer* (1) genoemd. Het benedenste van den Buik noemt men gewoonelyk, den *Onder-buik*, of *Smeer-buik*.

Onder aan den Buik zyn, by de Merrien, tusschen de Dyen, de beide *Tepels*; maar by de Hengsten de *Teel-leden*; En langs den Buik loopt eene grove Ader, welke men de *Spoor-ader* noemt.

6. De *FLANCQUEN*, beginnen by de laatste Ribbe, en strekken zig uit tot aan 't Heupbeen, regt tegen over de *Smeer-schyf*.

III. De Partyen van het Agter-gestel.

1. Het *KRUIS* (2) is, 't verhevenste gedeelte van het Agter-gestel; 't zelve begint by de Ribben, en gaat tot aan den Staart, en is zamengesteld van de twee Billen, en 't begin van den Staart.

2. De *STAART* is, eene verlenging van de *Kruis-streng*, en doorgaans met lange *Staart-hayren* voorzien.

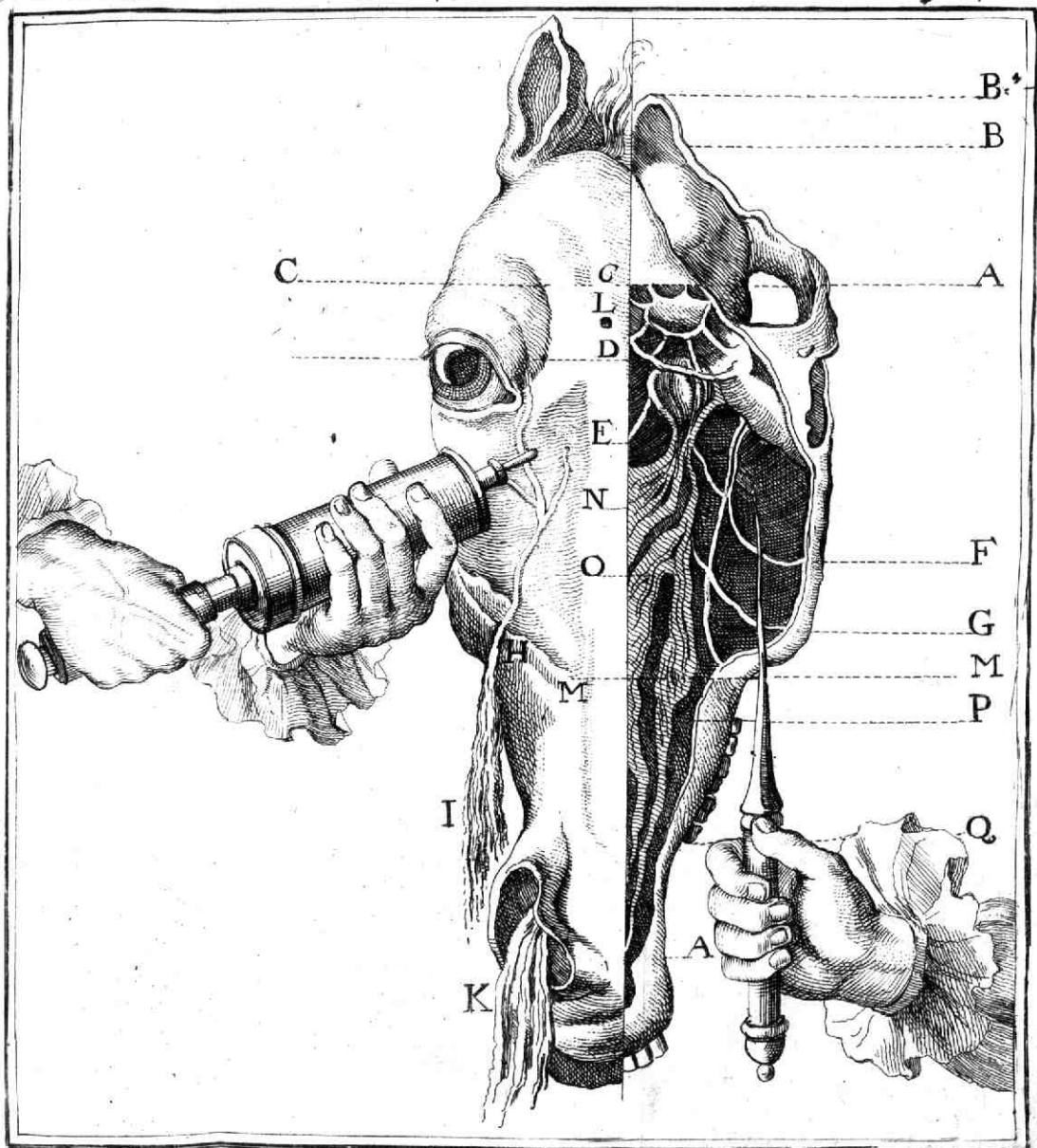
3. De *BILLEN*, neemen haar begin boven aan den Staart, en gaan nederwaerts tot aan de buiging, welke regt tegen over de *Smeer-schyf* is.

4. De *HEUPEN* zyn, de beide zyden van 't *Kruis*, en gaan, van de twee bovenste *Beenderen* van 't *Kruis* af, tot aan de *Smeer-schyf*. Dog onder den naam van *Heupen* word gemeenlyk verstaan, het geheele bovenste *Agter-gestel*.

De *SMEER-SCHYF* is, 't *Gewrigt* beneden de *Heup*, regt tegen over de *Flancquen*, ter plaatse

(1) *La Coffre.*

(2) *La Croupe.*

plaatse, daar de Dye begint, en is die party, welke den Buik van 't Paerd nadert, als hetzelfde gaat.

De DYEN, beginnen by de Smeer-schyf, ter plaatse, daar de Billen eindigen, en strekken zig uit tot aan de buiging van de Waay; de Dye is zamengesteld, uit een Been en verscheide Spieren.

De WAAY is, het Gewrigt, welk 't benedenste van de Dye zamenvoegt met de Pyp van 't Been. De Grove-ader, die by de Waay voorby loopt, word de Spat-ader genomd. In de overige partyen zyn de Agter-pooten gelijkformig met de Voorsten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de Fraayheid, en de Gebreken aan de partyen, welke het Voorgestel van het Paerd uitmaaken.

DE Schoonheid van een Paerd bestaat, in eene fraaije zamenstelling, en in de nette en regelmaatige schikkingen van desselfs uitwendige Deelen.

I. *Van het Hoofd.*

Het gedeelte, welk zeer veel, zoo niet 't meeste, tot de fraayheid van een Paerd toebrenghet, is, het HOOFD: Hetzelve moet zyn, klein, mager, kort, en welgeplaatst; Klein, om dat de groote en zwaare Hoofden gemeenlyk de hand bezwaaren; Mager, om dat vleeschige Hoofden,

den dikwyls aan veelerleye gebreken der Oogen en des Gezigts onderworpen zyn. Ook moet hetzelfde naar beneden tegen het einde van de Neus, al verminderende, dunner worden, en wel besnoeid zyn; want Hoofden, die te dik, of te lang, zyn, staan zeer mismaakt; men noemt dezelve gemeenlyk, oude, of *ouderwetse, Hoofden*.

Een welgeplaatst en *welhangend hoofd* noemt men, als 't einde van de Neus zig, in eene kruin-regte Linie met het bovenste van 't Voorhoofd, of Front, bevindt. Men zegt, dat een *Hoofd buiten den Haak* is, wanneer het einde van de Neus deeze regt afdaalende Linie vooruitwykt; hetgeen men noemt, de *Neus in den Wind steeken*; zoo ook, wanneer hetzelfde te veel naar onderen, en binnenwaerts tegen de Borst, helt; dat by ons genoemd word, *gekapt*, maar by de Franschen, *Encapuchonné*.

II. De Ooren.

Dezelve moeten zyn, klein, dun, fyn en welgeplaatst, ook niet te häirig, of te ruig van Häir. Paerden, welke al te groote, wyde, en hangende Ooren hebben, noemt men, *Ooraards*, of *Hang-Ooren*. Welgeplaatste Ooren behooren, regt boven op 't Hoofd, niet verre van elkander te staan; en als 't Paerd, in 't gaan, de punten van de Ooren voorwaerts steekt, verwekt zulks eene fraayheid, die men *Stout-oorigheid* noemt; ook word het voor eene Schoonheid gehouden, wanneer de Paerden met de *Ooren wisselen*, dat is te zeggen, als sy het eene Oor om 't ander, dan voorwaerts, dan agterwaerts, zet:

zetten : En dewyl deeze party is het inwendig werktuig van 't gehoor, zoo zal een Paerd gemeenlyk het Oor draaijen naar die zyde, daar het geraas hoort.

III. Van het Voorhoofd, of Front.

Hetzelve moet van boven smal, effen, en rond zyn : Paerden, die het *Front* eenigzins vooruit en verheven hebben, noemt men, *Rams-koppen* (1), en die, welke hetzelve laeg, breed, en ingevallen hebben, worden genoemd, *Plat-Neufen* (2). Eene witte *Kol*, *Ster*, of *Bloem* in 't midden van het front, geeft eene fraayheid aan 't Hoofd, voornamelyk by de Zwarte en Kastanje-bruine Paerden. Als 't Voorhoofd van boven af, tot aan 't einde van de Neus, wit is, of een' diergelyken streep heeft, noemt men het, een *Bles* (3); maar als het wit breed valt, en zig tot aan de oogen uitbreidt, dan word het genoemd, een *Blaar-Kop*; dat gantsch geene Schoonheid uitmaakt.

IV. De Kuilen boven de Oogen,

Deeze vertoonen zig, min of meer diep, tusschen het Oog en 't Oor, en behooren gevuld te zyn, dat is te zeggen, datse niet te hol zyn, en dus weinig van de Kuilen te zien is. By de oude Paerden zynse gemeenlyk zeer diep, en ingevallen; dit gebrek vindt men ook aan veele jonge Paerden, welke van oude Hengsten voortgekomen zyn.

V.

(1) *Tétes Busquées.* (2) *Camus.* (3) *Belle face.*

V. De Oogen.

Het Oog moet, helder, levendig, en vol van Vuur zyn (1), als mede middelmatig van grootte. Als de Oogen te klein zyn, dan noemt men se *Varkens-Oogen*; welke aan een Paerd zeer misstaan, en veelyds een flegt gezigt veroorzaaken: Niet te zeer uitpuilende; want groote, buiten't Hoofd leggende, Oogen, geeven aan 't Paerd een droevig, of verschrikkend, aanzien.

Het Oog is zamengefteld, uit het *Oog-lid*, het *Witte*, en den *Oog-appel*, die groot behoort te zyn: De twee laatstgemelde partyen, waarvan de eerste het buitenste, en de laatste, het binnenste gedeelte van 't Oog uitmaakt, zyn de wezendlykste Partyen, waarvan een Liefhebber van Paerden in 't byzonder kennis hebben moet; alzoo de Oog-gebreken een Paerd bederven, al was het, voor 't overige, ook nog zoo wel geformeerd van Lighaam. Wanneer men 't Oog onklaar en bruin bevindt; dan is het een teken van *Maan-ziekte*, of dat het Paerd een ander toeval of gebrek aan de Oogen gehad heeft. Veelyds bevindt men, dat *Maan-zieke* Paerden het eene Oog grooter, dan het ander, hebben, en de Oogleden van onderen, dog voornamelyk van boven, gefronst, dat is, met kleine *Vouwtjes* gerimpeld zyn. Wanneer de *Oog-appel* heel groenagtig, en doorschynend wit, is; dan noemt men dit gebrek, *Groen-Oog* (2); dog als dezelve meêr wit, dan groenagtig, is; dan word het genoemd, *Glas-Oog* (3).

VI.

(1) *Oeil Effronté.* (2) *Oeil Cul de Ferre.* (3) *Oeil Veron.*

VI. *Van de Kaaken.*

De beide Beenderen, welke de *Kaak* formeeren, moeten niet te grof, noch te rond, ook niet te vleefchig, zyn; dan noemt men het, *welbefneeden van Kaaken*; doch daar het tegendeel gezien word, noemt men het, *Vierkante Kaaken*. Deeze mismaaktheid is veeltyds Oorzaak, dat de Paerden zwaar op de Hand zyn. Het *Kanaal* of de *Holte*, tuffchen deeze twee Beenderen, behoort heel zigbaar, en ruim te zyn; want als die Beenderen te naauw byeen gevoegd zyn, dan valt het aan 't Paerd moeiljelyk, om zig wel te toomen, of het Hoofd aanzienlyk te plaatfen; ten minften als het niet van een' langen en verheeven Hals voorzien is.

VII. *Van den Mond, of Bek.*

Een goede **MOND** is, als het Paerd 't gebit wel voelt, en met hetzelfde, fpeelende en fchuimende, den mond fris houdt; voorts moet dezelve niet te groot zyn, dat is te zeggen, niet te veel gefpleeten; dog ook moet hy niet al te klein vallen.

a) De **LIPPEN** moeten niet te zwaar, of te vleefchig, zyn, anders zouden fy de *Laagen*, waarop het gebit leggen moet, te veel bedekken, en dus de behoorlyke uitwerking van 't zelve beletten.

b) De **NEUS-GATEN** behooren wel open en gefpleeten te zyn, waardoor dan het Paerd, by fterke bewegingen, gemakkelyker Adem haalen kan. Als een Paerd, in 't fappen,
zodaa-

zodaanig proeft, dat men 't roode binnen de Neus-gaten ziet; dan is het een teken van deszelfs goede gesteltenisse, en van syne Vuurigheid.

c) DE BAARD, welke de plaats is, waarop de *Kin-keten* van den Toom komt, moet niet te plat, noch te verheeven, ook niet te vleeschig zyn. Een al te platte Baard, of, in tegendeel, een al te verheven Baard, belet, dat de *kin-keten* egaal kan draagen, en die, welke te vleeschig is, heeft geen gevoeligheid genoeg. Als, op deeze plaats, maar enkel het vel over het Been ligt, dan is 't het best.

d) DE TONG moet wel in het *Kanaal* of in de *Goot* leggen, en niet boven de *Laagen* ryzen; hetgeen anders aan 't gebit de behoorige uitwerking zou beletten. Ook is het geen klein gebrek, wanneer de Paerden, in 't stappen, of getoomd zynde, de *Tong*, aan de eene of andere zyde, uit den Bek laten hangen, of boven het gebit brengen.

e) Het VERHEMELTE moet niet te vleeschig, en niet te dik zyn, anders zou het Paerd zwaar in de hand vallen. Maar men heeft aan te merken, dat, als de Paerden oud worden, het verhemelte, zoo wel als 't Tand-vleesch, magerder word, en merkelyk vermindert, of dunner word.

f) De LAAGEN behooren eenigzins verheeven, en niet te vleeschig, te zyn, ten einde genoegzaame gevoeligheid te hebben. Als dezelve al te scherp toegaande zyn, en hierdoor het Paerd al te gevoelig in den mond is, dat men gewoonelyk noemt *Week-bekken*; dan leert de ondervinding, dat zodaanige Week-bekkige Paerden zig ligtelyk gewennen, het Hoofd om

hoog

hoog te smyten en met 't zelve te slingeren. Als de Laagen te rond, te laeg, en te vleeschig zyn; dan beneemen sy 't behoorlyk gevoel, 't geen 't Paerd van 't gebit hebben moet. Wanneer men eenige diepte in de Laagen ontdekt; dan is het een zeker teken van een' slegten en *beduroen Bek*.

VIII. *Van den Hals.*

Dees behoort te zyn, lang en verheeven, in de gedaante van een' *Zwaan-Hals*, en by de Maanen scherp toegaande. Al te dunne en flanke, als mede ingevalle, Halzen, geeven aan 't Paerd het gemak, om met het Hoofd dikwyls om hoog te konnen slaan. De *Seevenbergfche* en *Ukrainsche* Paerden zyn hieraan zeer onderworpen (a). Halzen, die te kort, te vleeschig en te dik zyn, noemt men *Spek-Halzen*; deeze hangen dikwyls op eene zyde over, en veroorzaken, dat de Paerden te veel op de hand leunen. *Hart-Hals*, of verkeerde hals, noemt men zulk eenen, die van onderen en langs de Strot rond valt; door dat gebrek kan 't Paerd lichtelyk de Stangen des Tooms of gebits tegen de Strot zetten, en zig tegen de uitwerkinge, welke het gebit moet hebben, aankanten. Deeze Soort van Halzen brengen nog een ander gebrek voort, dat de Franschen *Coup de Hâche* noemen, en wy, *Nederlanders*, een' *Ingevallen Hals* hieten; zynde eene

(a) Veele willen dit smyten met 't Hoofd voor eene wezentlyke deugd eenes Paerds houden, zeggende, dat hetzelfde hierdoor syne moedigheid, en teffens syne getrouwheid, wil te kennen geeven.

eene diepte of ingevallenheid aan 't bovenge-
deelte van den Hals, kort by 't einde van de
Maanen, en dus niet verre van de Schoft.

Een' *Verkeerden Hals* noemt men ook, die van
beide Kaaken af tot de Borst toe, in plaats van
schuins of gebogen af te gaan, in eene regte Li-
nie afloopt tot de Borst toe. Dog de Paerden
zyn in deezen onderscheiden naar den Land-aart,
gelyk ook in de overige deelen des Lighaams,
waarvan wy in 't vervolg meêr zullen spree-
ken.

De *Schoft* verheeven, lang en mager zynde,
betekent een *Sterk Paerd*, en belet, dat de Za-
del, op die plaats, niet ligtelyk drukken kan, het-
geen anders dikwyls gebeurt by Paerden, die de
Schoft te *rond* en te *vleeschig* hebben.

IX. De Schouders.

Wanneer de *Schoft* verheeven, en zodaanig
gesteld is, gelyk wy hier vooren gezegd hebben;
dan zal men de *Schouders* ook wel gemaakt vin-
den. Deeze behooren plat, wyd, los, en wel
beweeglyk te zyn, en worden dus *Haazen-Schou-
ders* genoemd. De twee wezendlykste gebre-
ken aan deeze party zyn, wanneer een Paerd al
te zwaare, of, in tegendeel, al te geslootene
Schouders heeft, of als dezelve rond en stram
zyn. Paerden, die zwaare, verkleumde en ron-
de Schouders (1), en de Borst te breed en
voortuifstekend hebben, zyn niet bequaam
tot het gebruik onder den Zadel, en zyn aan 't
struikelen zeer onderworpen; maar dienen be-
ter tot Trek-paerden.

Een

(1) *Épaulés Chevillés.*

Een Paerd, dat al te vleefchig is op de plaatfen, daar het de voorfte Zadelboomen dragen moet, zal men zelden los van Schouders vinden; ook valt het moeflyk, om hetzelfde wel te zadelen, en is tot geen gebruik bequaam, waarby eenige Vlugheid plaats hebben moet. Nog een ander en zeer aanmerkelijk gebrek is 't, als een Paerd de Schouders al te geflooten heeft, en de Borft van vooren niet genoegzaam geopend is; want deeze foort van Paerden zullen zelden de behoorlyke losfigheid tot het galopeeren verkrygen; ook zynfe, in 't gaan, onderworpen aan 't ftruike-len, kruiffen, zig te ftryken, en in de yzers te treden.

De al te Bol-ronde en onbeweeglyke Schouders, maaken den gang van 't Paerd zwaar en ongemakkelyk; dit komt, om dat de Beweging enkel en alleen door den Arm van 't Been gefchieden moet; deeze Paerden konnen het op hunne Pooten niet lang goed maaken, zyn onderworpen aan 't fruikelen, en bezwaaren gemeenlyk de Hand van den Ruiters: hunnen ftap noemt men: *Tegen den Man gaan.*

Zyn de Schouders welgemaakt; dan is de Borft gewiflyk mede niet mismakt. Wanneer de Borft te veel vooruit fteekt, en het bovenfte van de Pooten agteruit onder de Schouders geplaatft is; dan is het een gebrek, welk het Paerd belet fteevig te gaan, en hetzelfde op 't gebit doet leunen.

X. De Voor-Pooten.

Deeze behooren geproportionneerd te zyn naar het maakfel van 't Paerd, 't welke eene groo-
te

te Schoonheid aan hetzelfde geeft. Een Paerd, dat al te lange Beenen heeft, kan geen vasten stap doen; gelyk ook de Paerden, die korte Pooten hebben, aan hetzelfde ongemak onderworpen zyn. Dog aan dit laatst gebrek, zyn de Merrien meêr onderhevig, dan de andere Paerden.

Zal een Paerd in syne natuurlyke gesteldheid zyn; dan behooren de *Voor-pooten* boven by de *Schouders* eenigzins meêr van elkander verwyderd te zyn, dan van onderen by de *Kogel*, als mede van het bovenste van het *Dik-been* of den *Arm* af, tot aan de *Kogel*, in eene regte Linie af te vallen, en van de *Kogel* een weinig meêr voorwaerts tot aan 't voorste *einde van den Hoef*. Schoon dit eenigzins schyne te stryden tegen de Regels van de *Mechanik*; zoo komt het nogtans, wel ingezien wordende, daarmede overeen.

In 't stappen, moet het Paerd de Voeten regt en plat neêr zetten, en op den grond brengen, zonder dat de Voet binnen- of buitenwaerts draait, maar de *Voor-hoef* vlak na vooren komt. De Paerden, welke eens vervangen geweest, en qualyk geneezen zyn, zetten hunne *Hielen* altyd het eerst neêr. De meeste Trek-paerden, en die, welke hooge *Kalkoenen* hebben, als mede zodaanige, welke langen tyd op slegt-gestraatte Stallen gestaan hebben, brengen, in tegendeel, den Voorhoef 't eerst op den grond neêr; en deeze noemt men gemeenelyk, *Kruipers* (1). Het is inzonderheid eene fraaie en bevallige Eigenschap, wanneer de Paerden, in 't stappen of draaven, de *Voor-Voeten* wel ligten en

op-
 (1) *Rampins.*

zelve, in 't stappen of draaven, wel op heffen.

a) De slegtste gesteldheid en beweging der *Voor-Beenen*, komt meest van den *ELLEBOOG* (*Knoop, of Middel-Lid*); want als dezelve te veel tegen de zyde geflooten valt; dan moet het Been notooir buitenwaerts draaïen; en is dezelve te open, en van de zyden verwyderd; dan draait de Voet binnenwaerts; hetwelk gemeenlyk een teken van Zwakheid is.

b) De *ARM*, of het *Dik-Been*, behoort lang, breed, en Nerveus te zyn, en dat de buitenste Spieren, naar proportie, zwaar vallen. Paerden, by welken zig de *Arm*, of het *Dik-been*, kort bevindt, hebben gemeenlyk schoone bewegingen in de Beenen, en zyn zeer bequaam voor de Rydschool; Maar by zwaar werk konnen sy het niet lang goed maaken, sy vermoeien zig eerder, dan die, welke eenen langen en *wel-gemuskelden Arm* hebben.

c) Alle Paerden hebben, aan elke Poot binnenwaerts, eene zoogenoemde *SWIEL-WRAT* zitten, zynde dit eene soort van zagt Hoorn; hoe kleiner en platter deeze zyn, dies te meêr geeven sy te kennen, eene drooge Poot.

d) De *KNIE*, moet plat en breed vallen, en niet, dan 't Vel over de Bonken, hebben. Wanneer de *Knien* rond en *bolagtig* zyn, zulks betekent, dat een Paerd te zeer afgereeden en bedurven is; gelyk ook, als deeze party, in 't midden, van 't *Hayr ontbloot* is, 't welk men noemt, *Gekroond*; en vandaar komt het, als de Paerden, in 't stappen, struikelen, en geweldig op de *Knien* stooten en vallen, of, in 't nederleggen, de *Knien*, uit zwakheid, ongemak-

kelyk en hard op den grond brengen en schuuren; en uit meêr andere soortgelyke toevallen. Wanneer een Paerd de Knie vooruit steekt; dan noemt men dat gebrek, *Kromme Beenen*, hetgeen daar vandaan komt, dat, door 't zwaare werken, de Peezen opgekrompen zyn; en gemeenlyk ziet men hierby, dat de Beenen, naar 't sterk gaan, beeven: Egter hebben eenige *Spaansche* en *Barbaarsche* Paerden kromme Beenen, zonder die, door 't zwaare werken, verkreegen te hebben; deeze verkeerde gesteldheid word veroorzaakt daar door, dat men den Veulens, door te zwaare Kluisters, de Beenen quaalyk plaatst.

e) Het gedeelte des *Beens*, dat men de *Pyp* noemt, moet effen, glad, en van binnen en buiten zonder Knobbels weezen: De Dikte daarvan behoort geproportionneerd te zyn naar 't overige van het Been: De *Pyp* al te dun zynde, is een teken van Zwakheid. De *Turksche*, *Barbaarsche*, en meêr andere, in heete Landen gevokte, Paerden, vallen mede wei rykelyk dun van *Pyp*; doch by deezen neemt het niet wech, dat sy by uitstek goed en sterk op hunne Beenen zyn; hetwelk komt van het heete Klimaat, dat aan de Beenderen en Zenuwen meêr hardigheid byzet, en hen zeer Nerveuse en sterke Beenen doet hebben, schoon die dun zyn.

f) De *PEES*, die men gemeenlyk noemt, de *Nerf*, en welke agter en langs de *Pyp* loopt, behoort, in zwaarte, geproportionneerd te zyn naar het Been, zonder hardigheid of bolagtigheid, en los aan 't Been, zonder dikdens of vogten tusschen beiden; anders vertoont zig het Been rond, in plaats van plat en breed.

Zo-

Zodaanige Beenen, die de *Pees* te dun, en te naauw aan de *Pyp* gevoegd hebben, noemt men, *Kalfs-Pooten*, en deeze kunnen niet lang zwaar werk maaken.

g) Tuffchen de *Pyp* en de *Pees* van het Been, heeft hetzelfde nog een *BINDSEL*, (*Ligament*) welk, in de gedaante van eenetweede *Pees*, afgaat en, zichtbaar zynde, het Been plat en breed doet vertoonen; dog aan ronde en vogtryke Beenen, is deeze *tweede Pees* weinig zichtbaar.

h) De *KOGEL*, behoort *Nerveus* te zyn, en haare zwaarte zig te reguleeren naar de proportie van 't overige van het Been: te dunne, te buigzaam of te week zynde *Kogels*, kunnen geen zwaar werk uithouden; en wanneer de *Kogel* te dik en bolagtig is, mag men het wel voor een zeker teken houden, van een afgedreeven Been: Van gelyke ook, als men de *Kogel gekroond* bevindt, dat is te zeggen, als zig rondsom dezelve, onder het *Vel*, eene dikte, in de gedaante van een' *Kring*, heeft aangezet.

i) De *KOOT*, behoort niet te lang, en niet te kort, te zyn; als derzelve proportie met het overige van 't Been wel overeen komt, dan noemt men het, *wel gejonctueerd*. Is de *Koot* te kort, dan maakt het eenen al te regt staanden voet, die daardoor bultig word, dat is te zeggen, dat de *Kogel* te veel vooruit komt te staan, waardoor de *Paerden* aan 't struikelen onderhevig worden. 'Er zyn *Paerden*, welke *lang gejonctueerd* zyn, en evenwel, in 't stappen, de *Kogel* niet al te zeer buigen; deeze hebben wel eenen zeer gemakkelyken gang, doch zyn vroeger bedurven, dan de eersten.

k) De *KROON* aangaande, wanneer dezelve

ve zig hooger en verhevener bevindt, dan de Voet; zoo is het een teken, dat sy gezwollen, of de Voet te veel uitgedroogd is. Het HAYR, dat dezelve bedekt, moet regt en leggende zyn.

l) De VOET, behoort geformeerd te zyn naar de grootte en zamenstellinge van het Been, dat is te zeggen, hy moet niet te groot, noch te klein zyn; want al te groote Voeten, veroorzaaken eene zekere zwaarte, en zyn onderworpen aan 't afrappen der Yzers. Al te kleine Voeten, zyn veelyds smertelyk aan 't Paerd, en maaken hetzelfde *Eng-voetig*, of te naauw van *Hoorn* en *Veerfenen* (1), waardoor een Paerd niet zoo wel en vast op syne Pooten staan en gaan kan.

m) De gedaante van een' schoonen *Voet*, hangt meest af van den HOEF, welke bykans rond behoort te zyn, van onderen iet breeder, dan van boven, 't Hoorn effen, glad, en donker-bruin. Wanneer 't Hoorn van onderen te breed is, en de *Kwartieren* te veel buitenwaerts staan, 't welk men noemt, een *Plat-Voet*, zulks veroorzaakt, dat de Vork te veel op den grond komt, waardoor gevolglyk het Paerd moet kreupel gaan, naardien die weeke partyen, door 't zetten van de Voeten op den grond, te veel geraakt en pynlyk worden. Wanneer, in tegendeel, de *Hoef* te veel binnenwaerts tegen de *Veerfenen* inkrimpt, dan zegt men: 't Paerd is *te naauw-veersig*; een gebrek, welk, de *Kleine Voet* zig te zeer geflooten en gedrukt vindende, aan 't Paerd zwaare Pyn veroorzaakt, en hetzelfde ook doet hinken.

n) Be-

(1) *Encafelts*.

n) Betreffende de *Vork*, die moet wel doorvoedt, niet te zwaar, en ook niet te klein, zyn. De *Vork* wyd zynde, is een gebrek aan Paerden, die te laeg van *Veerfenen* vallen; en daar die te droog is, spuit daaruit het quaad van naauwe *Veerfenen*.

o) Het *Hoorn*, dat de *Sool* uitmaakt, moet sterk, dik, en binnen den Voet hol zyn. Wanneer de *Sool* verhevener is, dan het *Hoorn*, zoo noemt men dit gebrek, *Vol-voetig*; deeze soort van Voeten zyn bezwaarlyk om te beslaan, en deugen even zoo min onder den *Zadel*, dan voor de *Rytuigen*.

Van de Fraayheid, en van de Gebreken der Deelen van het Lyf.

a) De *Lenden*, of de *Rugge*, behooren kort te zyn, naar proportie van 't geheele Lighaam; als mede de *Ruggestreng*, vast, breed en effen; want een scherpe *Rugge* mistaat zeer, en men noemt dien gewoonelyk, *Efels-Rugge*. De ondervinding leert, dat de kortlendinge Paerden gemeenlyk vlugger zyn, meêr kracht hebben, en op hunne Heupen beter galopeeren, dan die, welke lang van *Lenden* vallen, dewyl deeze laatsten, hunne *Beenen* met veel gemak kunnende uitstrekken, daardoor gemeenlyk wel eenen zeer gemaklyken *Stap* gaan, dog daarentegen ook veele moeite hebben, zig behoorlyk tot den *Galop* te verheffen en het Lighaam daarna te zetten.

b) Als de Paerden den *Rugge laeg* en ingevalen, of doorgezakt, hebben; dan noemt men het *Zadel-rug*; Deeze Paerden hebben gemeenlyk

een schoon Voorgestel , den Hals verheven , en 't Hoofd hoog en welgeplaatst; zyn vlug , en hebben eenen zeer gemaklyken gang; dog om dat sy veelyds geene kracht genoeg hebben; zoo zyn se ras vermoeid.

c) De RUGGE-ZYDEN van een Paerd , moeten van den Ruggestheng af , tot onder den Buik toe , wel in 't rond afvallen: Als 't Paerd de zyden te veel geslooten en ingevallen heeft; dan is 't zeer moeilyk , om hetzelfde wel te zadelen: Deeze soort van Paerden zyn gemeenlyk slegt van Kruis.

d) Een fraai Paerd , behoort den BUIK en deszelfs zyden , wel rond en naar proportie van syn geheel Lighaam , geschikt te hebben; hetwelk eene groote Cieraad aan een Paerd uitmaakt. Als de Buik al te dik en te afhankelijk is; dan noemt men het , een *Hang-Buik*.

e) De FLANQUEN behooren , ten aanzien van den Buik , gevuld te zyn; wanneer een Paerd te klein en opgekrompen van midden-gestel is; dan zal men zelden anders vinden , of het heeft mede ingevallene *Flancquen*.

Daar zyn Paerden , welke , zonder dat hunne Flancquen gekreukt zyn , in 't keeren en beweegen sterk blaazen , of dat hen de Buik by de flancquen slaat , hetwelk men *Dampig* noemt. De ondervinding leert , dat dit gebrek den Paerden het werken zeer bezwaarlyk maakt , tot wat gebruik dezelve ook bestemd zyn. Dog bevindt men ook , dat dit gebrek van *Dampigheid* niet zelden voortkomt uit een gebrek in de Borst.

Van

*Van de Fraayheid, en de Gebreken van het
Agtergestel.*

A.) Het Kruis, by de Franschen genoemd, *la Croupe*, maakt mede geene geringe schoonheid der Paerden uit, en behoort dierhalve, van 't einde der korte Ribben af, tot aan 't bovenste van den Staart toe, rond te vallen, en met deeze rondigheid, van de Smeerschyf af, tot de Billen toe, te verloopen. Het strydt ten eenenmaale tegen de regelen der Schoonheid van een Paerd, wanneer dit gedeelte zig ingevallen en afgebroken vertoont, gelyk het Kruis van een' *Muil-Ezel* gevormd is. De meeste van de *Spaansche* en *Barbaarsche* Paerden, die men anders voor mooy houdt, zyn aan deeze onvolmaaktheid onderworpen; dog dezelve word vergoed door de deugd hunner Heupen. Paerden, welke de beide Heup-Beenen te veel verheven en uitstekende hebben, noemt men, *Hoog-heupig*, of ook wel, *Hornig*, en aan dit gebrek zyn het meeste onderworpen die Paerden, welke de flancquen ingevallen hebben.

B) De HEUPEN (1), in 't byzonder aangemerkt, moeten niet te lang, en ook niet te kort, zyn: Te lang zyn se, wanneer de *Waay* te veel agter uit staat, en te kort, als dezelve te regt afvalt. De Paerden, welke aan 't eerstgem; gebrek onderworpen zyn, slappen zeer wel; dog hebben veel moeite, om behoorlyk te galoppeeren; en diegeenen, welke te kort van Heupen vallen, kunnen niet gemakelyk

(1) *Les Hanches.*

kelyk hunne *Waay* buigen, en gaan hierdoor zeer zwaarmoedig van agteren.

C.) De **STAART**, te hoog geplaatst zynde, geeft een' misstand aan een Paerd, dat men noemt, te *Punt-Kruiffig*: Daarentegen, dezelve te laag zynde, is het een teken van zwakheid in de Lenden. Voorts behoort hy wel van Haïr voorzien te zyn: die Staarten, welke genoegzaam en lang haïr hebben, noemt men, *Rotten-Staart*; daarenboven draagt of zwaait een welgemaakt Paerd den Staart niet lyn-regt, maar draait denzelven, van het Kruis of *Croupe* af, eenigzints krom-omgeboogen, verheven.

D.) Tot de Schoonheid van het Agtergestel behoort nog, dat de **DYEN** en **BILLEN** dik en vleeschig zyn, naar proportie van het Kruis; dan noemt men het, *Welgebroekt*. Hiernevens moet vooral de *Spier*, welke onder aan de *Dye*, aan de buiten-kant, boven de *Waay*, loopt, dik en welzigtbaar zyn: *Magere Dyen*, zyn een teken van zwakheid; ook behoorende van binnenwaerts genoeg geopend te weezen, om dat het quaalyk staat, als het Paerd zig van agteren te naauw en schraal vertoont.

E.) Eindelyk behooren de **WAAYEN**, groot, breed, dog niet te vleeschig te zyn: kleine *Waayen* zyn zwak; te vette, of te vleeschige *Waayen* zyn onderworpen aan menigerhande toevallen. Wanneer dezelve te veel by elkander staan, en als te geslooten zyn, dan noemt men het, *Krom van Waay*. Die Paerden, welke, in tegendeel, dezelve te veel naar buiten hebben staan, hebben groote moeite, zig wel op de Heupen te zetten. De overige partyen der Agter-beenen komen overeen met die van de Voor-beenen.

R E C A P I T U L A T I E .

Of Verhaal in 't verkort, wat eigentlyk een schoon Paerd uitmaakt, en, tot dat einde, alle deszelfs Leden te kennen en daarvan met verstand weeten te oordeelen.

Het *Hoofd* wel geplaatst, kort, welverloopende, mager en spieragtig. *Spitse*, kleine, gezoomde en wel staande *Ooren*. Het *Voorhoofd* smal, effen, en rond. *Vol* boven de *Oogen*: Deeze niet te klein, maar de *Appel* groot, en stout van *Gezigt*. *Wel besneden van Kaaken*. De *Mond* wel gespleeten en gevoelig. *Dunne Lippen*. *Welgeopende Neus-gaaten*. De *Baard* mager. Een *Zwaanen Hals*, die regt tusschen de *Schouders* afloopt, en scherp is by de *Maa-nen*, die, met 't *Toupet*, redelyk lang, egter niet te dik, zyn moeten. De *Schoft* verheven, lang en mager. Niet te smal of naauw van *Borst*. *Haaze Schouders*, en, naar proportie, hoog van *Voor-Pooten*. *Platte en Nerveuse Schenkels*. De *Kni-en* van vooren plat, en sterk van *Gewrigten*. *Welgejonctuur* van *Kooten*. De *Hoef* rond en bruin. De *Voeten* van binnen hol en ruim. Voorts regt van *Rugge*. *Groote*, platte en wel rond loopende *Ribben*. *Gevulde Zyden*, wel aangeribt. De *Buik* wel rond en gezonken, als een *Vat*. Het *Kruis* rond en wel gekloofd. De *Heupen* vol. *Breed* en welgebroekt van *Billen*. De *Staat*, lang, styf, welgeplaatst, en, in 't *stappen*, verheven. De *Agter-Schenkels*, plat, in 't *midden* wel gescheiden. *Voorzien* van *sterke*, en van de *Pyp* gescheide, *Peezen*. *Glad* en effen op de *Spatten* &c.

DERDE HOOFDSTUK.

Hoe men den Ouderdom van de Paerden kent.

DER Paerden Ouderdom word gemeenlyk gekend, uit derzelve *Tanden*, welke, in't geheel, ten getalle van *Veertig* zyn, en die onderscheiden worden, in de *Kiezen* of *Molenaars*, in de *Voor-tanden*, en in de *Haaken* of *Kroon-tanden*; deeze laatsten, welke men ook niet oneigentlyk noemt, de *Wolfs-tanden*, om dat se daarna gelyken, worden by veele Merrien niet gevonden; en zoomen die al'er by vindt, dan zyn se veel kleiner, als by de andere Paerden (a).

1.) *Kiezen*, of *Molenaars* zyn'er 24, en dezelve staan agter in den Mond, twaalf aan 't boven Kaakebeen, op elke zyde ses, en zoo veel ook aan 't onder Kaakebeen. Deeze *Tanden*, die den Paerden dienen tot 't kaauwen en maalen van 't Voeder, hebben weinig betrekking tot de kennisse van derzelve Ouderdom.

2.) De *Voor-tanden*, zyn ten getalle van *twaalf*, ses aan 't bovenste Kaakebeen, en even zoo veel ook aan 't onderste. Deeze beginnen voor den dag te komen, wanneer het Veulen ontrent veertien dagen oud is, en worden dan genoemd, *Melk-tanden*; Sy zyn kort, klein, wit en volkomen gevuld. Deeze *Melk-tanden* vallen

(a) Wanneer de Paerden-Kopers Merrie-Veulens hebben, by welchen de *Haaken* te voorschyn komen; dan breeken sy dezelve veelyds met de Tang uit, om de Kopers, in den ouderom deezer Paerden, te meêr te kunnen abuseren.

vallen binnen de *twee* jaaren, op drie differente tyden, uit, om plaats te maaken aan de anderen, welke den Ouderdom der Paerden aantoonen, en die men noemt, *Paerds-tanden*. Als het Veulen ontrent 30 Maanden oud geworden is; dan vallen deszelfs vier voorste Melk-tanden, 1-2-3-4, twee van boven, en zoo veel Pl. 3. A. van onderen, uit; aan welker plaatse, in 't kort, weder uitkomen vier *Paerds-tanden*, die men noemt, *Gras-byters* (1); dezelve zyn, van de eersten, zeer gemakkelyk te onderscheiden, om dat deeze veel breeder, geeler, en van boven af, tot aan het Tand-Vleesch toe, gestreept, en, naar binnenwaerts, uitgehold zyn; dus het Paerd, terzelver tyd, nog *agt* Melk-tanden behoudt. Met ontrent drie en een half jaar', en zelden met de vier jaaren, vallen weér vier andere *Melk-tanden*, 5-6-7-8, uit, twee van boven, en zoo veel van onderen, aan elke zyde van de *Gras-byters* één; en de *Paerds-tanden*, welke in derzelver plaatse uitkomen, noemt men *Midden-tanden* (2); dus het Paerd, op syn vierde jaar, *agt Paerds-tanden*, en vier *Melk-tanden*, heeft. Deeze vier laatste *Melk-tanden*, welke, zoo van boven als van onderen, de *Paerds-tanden* zyn, en naast de *Midden-tanden* staan, vallen uit met het vierde en een half jaar', en worden vervuld door de vier laatste *Paerds-tanden*, 9-10-11-12, welke men noemt, de *Hoek-tanden* (3). Hierby staat aangemerkt te worden, dat, wanneer de vier laatste *Paerds-* of *Hoek-tanden* voortkomen, dezelve eenen langen tyd maar weinig, en slegts van vooren, te zien zyn, en, aan den binnensten kant, nog door 't tand-vleesch gedeekt

(1) *Les Pincés.* (2) *Misciennes.* (3) *Les Coins.*

dekt blyven, tot in het vyfde Jaar, wanneer het Tand-vleesch te rug wykt, en deeze *Hoek-tanden*, ter hoogte van een's Ryksdaalers dikte, uitkomen, en dan vervolgens allengskens aangroejen en hooger worden; blyvende eene holte in 't midden van den tand, gelyk te zien is, by den Tand N°. 9.; welke holte dient, om den Ouderdom verder te kunnen onderkennen. Deeze onderscheide aflegging der Tandden, noemt men, 't *Wisselen*.

Ter zelve tyd komen ook, de *Haaken*, of *Kroon-tanden* (1) op de Laagen, voor den dag, eerst de twee benedenste, 13-14, en na deeze, twee boven, 15-16; en het Paerd houdt nu op een Veulen te wezen, zynde deszelfs Mond van vooren voorzien, met *twaalf Paerds-tanden*, en vier *Haaken* of *Kroon-tanden*. De twee bovenste *Kroon-tanden* komen veelyds, drie of vier maanden laater, te voorschyn, dan de twee ondersten; en dewyl de ondervinding leert, dat 'er Paerden zyn, die in 't geheel van boven geene *Kroon-tanden* verkrygen; zoo is het best, dat men voornaamelyk reflectie neeme op de ondersten, zynde deeze een zeker teken, dat het Paerd den Ouderdom van vyf Jaaren bereikt heeft; zonder te veel staat te maaken, of het nog melk-tanden heeft, dan niet, dewyl daarin veel bedrog gepleegd word (a).

Van

(1) *Les Crochets*.

(a) De Boeren en Paerden-Kopers, om de Veulens een Jaar ouder te doen schynen, dan se zyn, trekken de Melk-tanden uit, als wanneer de andere of Paerds-tanden veel vroeger te voorschyn komen, dan men gewoon is, en dus moet zoo een Veulen doorgaan voor een vyf-jaarg Paerd.

Nog een ander bedrog pleegen de Paerden-kopers, met de Melk-tanden uit te trekken eenige dagen voor

dag

Van het vyfde tot het zesde jaar, begint de ^{PL. 3. A} holte in de voorste tanden, 1-2-3-4., zig te vullen, en in plaats van de gaatjes, die in 't midden waren, blyft daar, op het zesde jaar, slegts eene kleine *zwartigheid* over (1).

Tot *ses jaar*' toe, zyn de bovenste *Haaken* of *Kroon-tanden* zeer spits, en van binnen, tegen de Tong, uitgehold (2). Een Paerd is niet in staat groote fatigues uit te staan, voor dat het de bovenste *Haaken* heeft; verscheide worden zelfs heel ziek, als dezelve schieten, inzonderheid aan de Oogen.

Van het zesde tot het zevende jaar, vullen zig de vier *Midden-tanden*, 5-6-7-8, en met het zevende jaar, begint de *holigheid* in de *Hoek-tanden* zig uit te vullen; in voegen dat, met het *agste* jaar, alle de twaalf voorste Tandenzig gelyk en vol bevinden; en omdat men, van den tyd af dat alle tanden gevuld zyn, der Paerden Ouderdom niet meer met zekerheid kan bepaalen; zoo zegt men, dat het Paerd *niet meer tekent* (3). Dog dan moet men toevlucht neemen tot de *Kroon-tanden*; ten dien einde steekt men den vinger in den Bek van het Paerd, en wanneer men bevindt, dat de *Kroon-tanden* van boven puntig zyn, en plat aan de zyden,

dat sy het Paerd te markt brengen, en maaken den Koper diets, dat dezelve uitgevallen zyn, en dat de Paerds-tanden binnen weinig dagen te voorschyn zullen komen. Nog een ander bedrog is by die Lieden, in dit geval, zeer gemeen: sy neemen eenen Hamer van eenig hard hout, en kloppen daarmede ter plaats, daar de benedenste *Kroon-tanden* moeten komen, waardoor eene kleine hardigheid op die plaats van het Tandvleesch veroorzaakt word, ten einde de Kopers te doen gelooven, dat de *Kroon-tanden* op het uitkomen staan.

(1) *Le Germe de séve.*

(2) *Crochet Canelé.*

(3) *Le Cheval a razé.*

den, met twee holligheden naar binnen; dan kan men verzekerd zyn, dat het Paerd niet boven de *negen* of *tien* jaaren oud is; want, van het *elfde* tot het *twaalfde* jaar, sluiten zig die holligheden, en maaken dan maar ééne holligheid uit, en op het *twaalfde* jaar is dezelve gevuld, en de Punten van de *Hoek-Tanden* zyn dan afgesleeten en rond geworden, en dan zet zig eene hoogte van vleesch rondom den Tand, dat men noemt, de *Kas*. Dog hierby dient nog aangemerkt te worden, dat 'er Paerden zyn, by welken niet alleen het *zwarte Vlekje* of teken in de Tanden nooit wechgaat en onzichtbaar word; maar die zelfs de holligheden behouden tot dat sy zeer oud geworden zyn; 't welk van de hardigheid der tanden komt: Wy noemen deeze Paerden, *Twyffelaars* (1). By de *Poolsche* en *Hongaarsche* Paerden, als mede onder de binnenlandsche *Merrien*, vindt men veele zulker *Twyffelaars*. Dog, by deeze tekenen in de Tanden, kan veel bedrog mede onderloopen, waardoor dikwyls de grootste kenner mislydt word (a).

Wan-

(1) *Beguets*.

(a) Sommige Paerden-kopers gebruiken het volgende Loopje, om een Paerd, dat niet meer tekent, te doen doorgaan voor een Paerd van zes of zeven Jaaren: Sy neemen een Steekyzer, waarmede men Been graveert, en hollen de Midden- en hoek-tanden van binnen uit; de laatsten wat dieper, dan de eersten; en sy vullen de holligheden met Korenten, Zwavel en wat tarwe Meel; hetzelfde tot een papje gemaakt, onderen gemengd, en met het yzer hard ingestooten hebbende, branden sy het met een heet yzer; hetgeen twee- of drie-maal, herhaald word; waardoor die holligheden eene natuurlyke zwartigheid aanneemen: Egter maakt de warmte van het yzer altoos een' geelen Kring rondom de holligheden, door Konst gemaakt. Dog de Paerden-
Ko-

Wanneer een Paerd tekent, het zy door Voor- of door Kroon-tanden; dan moet men zien, of het ook aan de Wenkbrauwen begint *grys* te worden, of daar reeds *grys* is (1); 't geen zig min of meêr ontdekt, naar maate dat het Paerd in ouderdom gevorderd is. Paerden, die 18 of 20 jaar' oud geworden zyn, hebben gemeenlyk heel witte of *gryze Wenkbrauwen*; dog men dient ook aan te merken, dat een Paerd, voortgekomen van eenen ouden Hengst en eene oude Merrie, gemeenlyk, tusschen het *negende* en *tiende* jaar, boven de Oogen begint *grys* te worden: egter moet men wel begrypen, dat deeze onderscheiding, van den ouderdom door het *gryze* hayr, geen plaats kan hebben by Roodschimmels en grauwe Paerden, die, ter Waereld komende, over het geheele Lighaam met wit hayr als bezaaid zyn.

Men vindt ook verscheide Paerden, by welken, tusschen het *tiende* en *dertiende* jaar, de Voor-tanden, van boven, plat worden, zoo als de Tand N°. 4. Van het *dertiende* tot het *festiende* jaar, wordense, van boven, nog ronder, zoo als de Tand N°. 8; en naar dien tyd verandert deeze tand, door het flyten, van de rondigheid tot eene spitsheid, gelyk de Tand N°. 12.

Sommige Lieden meenen den ouderdom van een Paerd, welk niet meer tekent, nog door andere aanwyzingen te kunnen kennen; dog de ondervinding leert, dat deezer meening veeltyds zeer onzeker gaat.

Kopers weten dit weêr te verbergen, met de Paerden schuimende te maaken inden Bek, wanneer sy dezelven te koop brengen.

(1) *Cheval Sillé.*

Sy willen, by voorbeeld, dat, tegen het *tien-*de of *elfde* Jaar, de *Staart-wortel* van 't Paerd nog met eene *Noot* of *Wervelbeen* vermeerderd worde, en dat, in het *Veertiende* jaar, nog een ander diergelyke daarby voortkome; deeze verandering, meenen sy, te kunnen voelen met de hand langs de *Staart-wortel*, tastende van boven af tot beneden toe: Dit zoo zynde, dan zou moeten weezen, dat het Paerd nog eenige *Wervelbeenen*, tot dien tyd toe, in het Kruis hadde beslooten gehouden, waarvan egter de Ondleders deezer Dieren niets willen weeten; weshalve een sterk geloof tot deeze verandering vereischt word: Ja, men kan zeggen, dat de aangroeying van nieuwe *Wervel-Beenen* ten eenenmaale onnatuurlyk is; maar, dat se vergrooten, zulks kan wel weezen.

De *Kuilen* boven de Oogen, al te veel en diep ingevallen zynde, word zulks mede gehouden voor een teken van hoogen Ouderdom; dog veelyds ziet men hierdoor den Bal mislaan; want men ondervindt, dat zelfs jonge Paerden, die van oude Hengsten voortgekomen zyn, dit gebrek van hunne Vaders overgebracht hebben.

Het *Mond Verhemelte*, verdroogd en van vleesch ontbloot zynde, is een veel zekerder teken van den Ouderdom; want, naar mate dat het Paerd in jaaren vordert, verliezen zig allengskens de rimpels aan 't Verhemelte, welk men, by jonge Paerden, tamelyk verheeven en vleeschig vindt.

Als men het *Kaake-been*, vier vingers breed boven den Baard, betaft, en men voelt hetzelfde rondagtig te zyn; dan is het een teken, dat het

het Paerd jong is; maar bevindt men hetzelfde scherp en snydende; dan is het Paerd oud: Dit kenmerk gaat zeer zeker.

Dewyl het iet zeldzaams is, dat men Veulens, of jonge Paerden, vindt, die geheel wit zyn; zoo is de witte Koleur een teken van den hoogen ouderdom der gryze Paerden.

R E C A P I T U L A T I E.

Van de Tekens, welke den Ouderdom der Paerden te kennen geeven.

Melk-Tanden. { Ontrent *Veertien* dagen na de geboorte, komen de *vier Gras-byters*.
Kort daarop, de *vier Midden-tanden*.

Drie of *vier* Maanden daarna, de *vier Hoek-tanden*.

Met de *twee* en een half jaar', komt eene *Holligheid* in de *Gras-byters*.

Veulens-Tanden. { Met de *drie* en een half jaar', de *Holligheid* in de *Midden-tanden*, en de *onderste Haaken*.

Met de *vier* en een half jaar', verschynen de *bolle Hoek-tanden* buiten het Tandvleesch, en de *bovenste Haaken*.

Met de *vyf* jaaren, komen de *Hoek-tanden*, ter dikte van eenen Ryksdaaler, buiten het Tandvleesch.

C

Met

Met de vyf en een half jaar', ryzen de *Hoek-tanden* nog eens zoo hoog buiten het Tandvleesch, en de onderfte *Haaken* zyn fcherp en wit.

Van vyf en een half jaar' af, tot *zes jaar'* toe, verheffen zig de *Hoek-tanden* ter hoogte van het lid van een' kleinen Vinger; de *bruine Vlak* en de *Holligheid* in de *Gras-byters* is 'er geheel, en in de *Midden-tanden* half, uitgegaan.

Ses jaar' gepasseerd zynde, is de *bruine Vlak* in de *Hoek-tanden* verminderd, en de *Haaken* zyn tot haare behoorlyke lengte gekomen, en de bovenfte *Haaken*, tegen de Tong, uitgehold.

Met de zeven jaaren, zyn de *Hoek-tanden* gewassen, ter hoogte van het lid van den tweeden Vinger, boven het Tand-vleesch, en het *Bruine* is nog meêr verminderd.

Met de agt jaaren, zyn de de *Hoek tanden* gereezen, ter hoogte van het lid van den derden Vinger (van den kleinen vinger afgeteld) boven het Tandvleesch

Paerden - Tand en.

vleesch ; en , de *brui-
ne Vlak* in 't geheel
verdweenen en onzicht-
baar geworden zynde ,
dan zegt men , dat een
Paerd niet meer tekent ;
zynde de kentekens des
Ouderdoms , naar dee-
zen , onzeker , gelyk bo-
ven gezegd is .

VIERDE HOOFDSTUK.

*Van het Onderscheid der Haïren en Koleuren der
Paerden.*

Men verdeelt de Koleuren der Haïren van de
Paerden gemeenlyk in drie Hoofd-foor-
ten. 1. In Ongemengelde ; 2. In gemengel-
de , dat is , die uit verscheide Koleuren be-
staan ; en 3. In vreemde , zeldzaame en bui-
tengewoone , of raare , Haïren.

I. De Ongemengelde Haïren.

1. *Geheel wit* gebooren Paerden , zyn onge-
meen raar. In *Spanje* vindt men wel eenige
zodaanige ; dog in geen groot getal. De
Spanjaards meenen , dat deeze Paerden het lan-
ger kunnen uithouden , dan andere ; vandaar
zeggen sy tot een Spreekwoord : *Van een wit
Paerd kan , de Vader en deszelfs Kinderen , dienst heb-
ben.*

2. *Isabelle-verwig* , is eene soort van *Ligt-
geel.*

geel. *Goud-agtige Isabelle-Kleur*, is een nog meerder brandend Geel (a). 'Er zyn *Isabel-Kleurige* Paerden, die witte Maanen en Staarten hebben, zoo ook, die deeze deelen zwart, nevens een' diergelyken streep over den Rugge, van de Maanen af tot aan den Staart toe, hebben, welke men noemt, *Isabel* met een' *Aal streep*; deeze Koleur komt zeer naby die, welke genoemd word, *Erwten-geel*. Het is my niet bekend, dat deeze Haïren zeer geagt zyn; egter vindt men hier en daar nog Liefhebbers van dezelve.

3. *Vos of Rosagtige Koleur*, is een Haïr, welk veel sweemt naar *Rood*, of *Kaneel-kleur*; of hebbende eigentlyk deezen Naam, omdat de Koleur des Haïrs gelykt naar dat der *Vossen*; uit welke wederom voortkomt 't zoogenoemde *Koe-bayr*, 't geen eene *flaauwe rosagtige* Koleur is. Veele van deeze Paerden hebben witte Maanen en Staarten, en zyn, zoo men zegt, zeer galagtig, en hebben veel slegma.

Een *Ros Paerd*, of ordinaire *Vos*, zynde niet ligt, noch bruin. Deeze Koleur is in Estime, en de ondervinding leert, dat deeze Paer-

(a) Tot de beste aanwyzinge van de egte *Isabel-kleur*, welke benaming wat duister en derzelve ware kleur aan weinigen bekend is, kan het volgende dienen.

Men wil, dat de Infante, en Gouvernante van de *Nederlanden*, *Clara*, *Isabella Eugenia*, eene gelofte gedaan hebbe, van haar *Hembd* niet te zullen uittrekken voor dat de *Stadt Oriente* in de handen der *Spanjaarden* zou gekomen zyn; 't welk sy ook nagekomen zy, niet tegenstaande dit Beleg ruim drie jaaren lang duurde; en van de Verwe van dit haar zoo lang aangehouden *Hembd* zou de *Isabelle-kleur* den naam draagen.

Paerden doorgaans duurzaam, en sterk van Natuur, als mede zeer vlug, zyn; voornaamelyk die, welke men noemt, *Brand-Vossen*, en nog iets brandender-rosagtig vallen, dan de voorgemelden. De *Spanjaards* hebben, van deeze laatstgenoemde Kleur, eene zoo goede meening, dat sy daarvan tot een spreekwoord zeggen: *De Brand-Vos, veel eerder dood, dan vermooid.*

Een *Bleek- of Zweet Vos*, word mede zeer geagt, voornaamelyk wanneer de punten van het Hayr en de Maanen zwart zyn. Veele *Zweet-Vossen* hebben witte Maanen en Staarten; en dewyl 'er veele Liefhebbers van deeze Kleur zyn, zoo vindt men, onder die Paerden, veele van groote waerde. Onder de *Roffe Paerden* vindt men doorgaans veele met witte Maanen en Staarten; dog die, welke deeze deelen, met en nevens de Beenen, zwart hebben, zyn zeldzaamer, en worden nog hooger geagt.

4. Het *Bruine Hayr*, word by veele Paerden gevonden, en is geenszins het minste. De fraaiste Koleur, die uit deeze Hayren voortkomt, is de *Kastanje-bruine*; dog dezelve is van verscheide soorten.

Ligt-Kastanje-Bruin: Deeze Paerden, wil men, dat te veel slegma, of vogt, en geen vuur genoeg hebben.

Goud geel-Kastanje-Bruin, is eene zeer fraaie Koleur, en deeze Paerden, zegt men, veel gal, gevolgelyk veel vuur, te hebben.

Donker-Kastanje-Bruin, komt 't naast aan 't zwarte, en men ziet, by deeze Paerden, het Bruin alleenlyk onder aan de Billen, in de Flancquen, en om den Mond. Wanneer men, by deeze Paerden, aan 't Lyf, weynig

Bruin ontdekt, en deeze Koleur, flegts aan den Mond en de Neus, vindt; dan noemt men zulk een Paerd, een *Kooper-Muil*.

Kastanje - Bruine Paerden, behooren de Maanen, den Staart en de Beenen, zwart te hebben. Wanneer het Hayr aan de Beenen, *grys*, of *Ezel-keurig*, is; dan is het een groote misstand. De grootste fraaiheid van Kastanje-bruine Koleur is, als de Paerden *gespiegeld* of *geappeld* zyn, hetwelk 't meest plaats heeft, wanneer de Paerden afgehayrd hebben, wel schoon gemaakt, en kort-hayrig zyn.

Dewyl het bezwaarlyk en kostbaar valt, verscheide bruine Paerden byeen te krygen, die, zoo wel in de Koleur als in alle andere deelen, naauwkeurig met malkander overeen komen; zoo word die Koleur meêr gebruikt onder den Zadel, dan tot Koets-Paerden.

By de meeste *Europeische* Ruitery, moeten de Officieren bereeden zyn met Kastanje-Bruine Paerden.

5. *Zwart Hayr*, is by de Paerden de gemeenste Koleur, en die ook het minste gewaerdeerd word; misschien, om datse de menigvuldigste is. Men onderscheidt dit Hayr, in *Git-zwart*, ook wel genoemd, *Moor-zwart*, en in *Vuil-zwart*: Deeze laatste Soort is doorgaans veel minder geagt, dan de *Git-zwarte*; dog in 't algemeen zyn de zwarte Paerden grof en sterk van Lighaam, en inzonderheid de *Git-zwarten* de sterksten.

Wanneer zwarte Paerden, over hun geheel Lyf, hier en daar bezaaid zyn met enkele gryze hayren, zonder dat dit kome van den hoogen Ouderdom; dan noemt men het, *Steekel-Hayrig*; dat mede gehouden word voor een teken

van

van eene goede Natuur en duurzaamheid der Paerden.

II. Zamengestelde of gemengelde Hayren.

Graauw, of *Grys*, is een Hayr, dat, in den grond, wit, dog met zwart, bruin &c. gemengeld is; van verscheide veranderingen, waarvan de voornaamsten zyn:

1. *Bruin-Grys*, met wit gespikkeld, bykans van Koleur, gelyk eene *Spreeuw* voor de borst is. Onder deeze Hayren vindt men schoone en zeer goede Paerden.

2. *Grys*, met zwarte *Vlakken geappeld*, of *gepiegeld*.

3. *Grys*, met wit *gewolkt*, of *geappeld*.

4. *Zilver-Grys*, heeft weinig zwart Hayr, dat op eenen helder-witten grond gezaaid is.

5. *Ligt-Grys*, met wit gewolkt.

6. *Vuil-Grys*, is veel zwart, met weinig wit hayr doormengd.

7. *Bruin-Grys* is, daar het gryze Hayr overal, met min of meêr bruin, doormengd valt.

8. *Rood-Grys*, of *Rood-Schimmel*, is, daar doorgaans meerder rood, dan wit Hayr, door het gryze loopt: Onder deeze Koleur, welke men zegt een teken te zyn van eene gemaatigde gesteldheid, daar de Gal getemperd is door het flegma, vindt men veele uitmuntende Paerden.

9. *Muize-Vaal*; dit Hayr is van Koleur, gelyk dat van eene Muis. Deeze Paerden hebben gemeenlyk, eenen zwarten Staart en zwarte Maanen, en over de Ruggestheng, van de Maanen af tot aan den Staart, een diergelyken of zogenoemden *Aal-streep*.

14. *Wolfs-Kleur*, is een rood-agtig Isabelle-kleurig Hayr, gemengd met eene iet donkerder Isabelle-Kleur; zweemende dus, in de *Kleur*, zeer naar het Hayr van een' Wolf.

III. *Van de Vreemde, Zeldzaame of Raare Koleuren der Hayren van de Paerden.*

a) *Tyger-kleur*, is een helder-wit hayr, dat als overzaaid is met zeer zichtbaare en tamelyk ronde zwarte, of bruine, of roodagtige, of blaauwe *Vlakken*. Deeze *Paerden*, in mooie *Tuigen* gesteecken zynde, maaken eene schoone figuur voor de *Rytuygen*; waarom sy ook voor dezelve meer gezocht worden, dan om onder den zadel te gebruiken, (a).

b) *Paerden*, *gevolakt* als eene *Exter*, of *Schekken*, zyn die, welke, op een helder-wit Hayr, zeer groote zwarte, of bruine, of roode, en wonderlyk-geplaatste, *Vlakken* hebben.

c) *Porcelain-Verwige*, zyn witte of gryze *Paerden*, bezaaid met allerhande *Vlakken*; dog de raarsten zyn, als het gryze haïr bezaaid is met blaauw- of ley-kleurige *Vlakken*; dus deeze vermenging veele gelykenis heeft met het wit en blaauw *Porcelain*, waarvan de Naam ontleend is.

d) *Aubea*, of Hayr, van *Kleur* ontrent als bloeizems van *Persiken*, dus ook *Persik-bloeifems-Kleur* genoemd. Deeze zeer raare *Kleur*, is genoegzaam cene verwarde vermenging van wit, bruin

(a) Ik heb een *Tyger-Paerd* gezien, dat, over het geheele *Lyf*, zelfs over de maanen en den *Staat*, de zwarte *Vlakken* alle egaal van grootte, als een *Sesdehalf*, had; Ja, wat nog meer is, de *Hoef*, als mede het witte in de *Oogen*, waren, uit de *Natuur*, dus getygerd.

bruin en roodagtig Hayr, die te zamen de gemelde Koleur vertoonen. Onder deeze Koleur vindt men zelden Paerden, die grof, of zwaar, vallen; sy worden duur betaald, en meest gezogt tot Ry Paerden voor voornaame Dames.

e) *Moor-Koppen*, zyn Paerden van ros of bruinagtig Haïr, waarvan de punten zwart zyn, met zwarte Koppen; Staert en Maanen. Die Moor-Koppen, welke, op het Lighaam, een blaauwagtig, of Ley-kleurig, haïr met witte punten hebben, zyn geenszins van de minsten. Deeze Paerden zyn niet alleen, om en van wegens hunne ongemeenheid, boven alle andere hoog geagt; maar worden, met reden, gehouden op eenen hoogen Prys. En dewyl dit Haïr meest uitmuntende Paerden uitlevert, zoo van schoonheid, als van deugd; zoo worden dezelve veel gezogt tot Koets Paerden voor Vorsten en groote Heeren. Egter meenen sommige Lieden, te kunnen beweerden, dat deeze Paerden meêr, dan alle andere, onderworpen zyn aan *slegte Voeten*. Vandaar hebben de *Spanjaards* ook een Spreek-woord, welk, in 't Nederduitsch, zoo veel wil zeggen, als: *Had de Moor-kop goede Voeten; syne waerde was hooger dan die van 't Goud.*

Dewyl de milde Natuur, in 't voortbrengen der Haïren by de Paerden, zeer veel onderscheid maakt; zoo is het zeker, dat 'er nog meêr andere, hoewel meest gemengelde, Haïren zyn, die hier niet genoemd worden; dog aan welke men gemeenlyk den naam geeft, van en naar de hier gemelde Kleuren, waar se 't naaste bykomen.

Hierby heeft men ook aan te merken, dat

de *Turksche, Barbaarsche Arabische*, en meer andere, in heete Landen geteelde, Paerden, veel gladder van Haïr zyn, dan andere.

Een oud Spreek-woord zegt: *Onder alle Haïr zyn goede Paerden.* Nogtans leert de ondervinding, 1°. Dat het *grys haïr*, voornaamelyk het *Vuil-Grys*, meêr, dan alle andere Kleuren, aan veele Gezigts gebreken onderworpen is. 2°. Dat de *Ligte Haïren*, Paerden betekenen van weinig kracht. 3°. Dat het heel *ligt-bruine Haïr*, welk zig in de Flancquen, en aan 't einde van de Neus der Paerden, vertoont, dat is, waarvan, ter gemelde plaatzen, de Kolor veel ligter word, dan het ander Haïr van 't Lighaam is, mede weinig kracht in een Paerd te kennen geeft: Dog, in tegendeel, als het Haïr, op deeze plaatsfen, veel brandender bruin valt, dan op de andere plaatsfen, dan betekent hetzelfde veel sterkte des Paerds. En schoon deeze merktekenen somtyds kunnen missen, en de proef niet altyd volkomen houden; zoo zyn se nogtans voor te trekken aan eene andere vergelyking, welke sommigen gemaakt hebben van het Haïr met de Elementen, of met den invloed derzelve in de Humeurs der Paerden, (a); dog welke wyze van ver-

(a) Dus zouden de 4. Hoofd-koleuren van de Hayren der Paerden beheerscht worden:

(1) De *Bruine Kolor*, door de *Sanguinische Complexie* en het Element, de *Lugt*.

(2) De *Zwarte*, door de *Melancholische Complexie* en het Element, de *Aarde*.

(3) De *Vissen*, door de *Cholerische Complexie* en het *Vuur*.

(4) De *Witte of Graauwe*, door de *Phlegmatische Complexie* en het Element 't *Water*.

vergelykinge hedendaags doorgaans voor onge-rymd gehouden en verworpen word. Het zou, mynes bedunkens, ook beter en betaame-lyker geredeneerd zyn, wanneer men zei-de, de Deugd en kracht by een Paerd het meest afhankelijk te zyn van deszelfs goede za-menstellinge en binnenste geschapenheid; doch voornaamelyk van de soort syner *Zenuwen* en *spieragtige Deelen*; want hoe sterker deeze, door eene natuurlyke gesteltenisse, zyn, dies te meêr kragt zal ook een gezond Paerd bezitten, als mede veel duurzaamer zyn; Gevolglyk heeft men de verscheidenheid der Koleuren van 't Hair by de Paerden, meêr te houden voor eene speeling der Natuur, dan voor eene wezentlyke eigen-schap, waaruit derzelve Deugden of gebreken zouden op te maaken zyn.

Nu hebben wy nog, in dit Hoofd stuk, een woord te spreken van eenige tekenen, welke men dikwyls aan de Hairen der Paerden vindt, en die, by sommigen, aangemerkt en gehouden worden, deels voor quaade, en deels voor goe-de, Merk-tekenen.

Wanneer een Paerd den *regter Agter-Voet* alleen, *Wit*, eene witte *Kol* voor het Hoofd heeft, en daarby *over het Wit drinken* moet, dat is, ook een *witte Streep* heeft, die tusschen de Neus-gaten tot aan 't einde van de boven-Lip neêrgaat; dan word dit, by veelen, gehouden voor een zeer quaad teken van een Paerd. Een dusdaanig Paerd, noemen de *Franschen*, *Cheval-Arzel*. Deezen en de *Spanjaards* hebben, van die soort van Paerden, een zeer slegt ge-voelen; vandaar zeggen sy voor een Spreek-woord: *Gardez vous du Cheval-Arzel*; dat is: *Wagt u voor den regter Wit-voet*. Ook is het zeker,

zeker, dat by nog meer andere Natien het Bygeloof, in dit stuk, even als by de Spanjaards, plaats vindt; alwaar men de Ruiters veel zwaarigheid ziet maaken, om zig te bedienen van zulke Paerden, van welke sy gelooven, dat sy met dezelve ongelukkig in den sryd zullenzyn (a).

Een

(a) Een zodaanig Paerd, dat den regter Agter-voet wit, en eene diergelyke Kol voor 't Hoofd, als mede een wit streepje aan de boven-Lip had, heb ik zelfs, verscheide jaaren lang, bereeden. Dit Paerd, dat tegenwoordig nog in leven is, was zeer wel gedresseerd, en daarby heel gevoelig in den mond; dog, dit niet tegenstaande, maakte het dikwyls syn werk, van niet den Ruiters op hol te gaan, over alles, dat het ontmoetede, heên te zetten, in de Huizen te vlieden, en aldaar te vertryzelen al wat het onder de Voeten vondt; waardoor hetzelve niet alleen aan my zelfs verscheide mislyke potsen gespeeld, maar ook nog aan eenige andere Lieders, die het oppasten, en hier of daar brengen moesten, groote ongelukken toegebracht heeft. Wanneer dit Paerd 's zomers in de Wyde gedaan was; gebeurde het niet zelden, dat h tzelve daaruit liep, en, niet tegenstaande het met eene suffisante Hals-kluister voorzien was, egter, uren ver, over alle Heggen en Slooten zettede, en zelfs verscheide-maalen, op Heeren-Buiten-Plaatsen, in de kostelykste plaafier-tuinen quam, en in dezelve considerabele verwoestingen aanregtte; moettende men alsdan genoegzaam eene geheele Compagnie Volks gebruiken, om dit dwaalende Paerd te vangen en weér te regte te brengen. Zou dit niet by Luiden, door vooroordeel ingenomen, de bygeloovige meening der Spanjaarden hebben kunnen helpen bevestigen? Dog myne Aanmerkingen niet alleen by de tekenen dezes Paerds bepaalende; zoo ontdekte ik, dat dit quaadaartig Dier, welk anders van een zeer fraai maakzel was, aan eene verstopping in het Hoofd onderhevig was, welke, zoo ras het Paerd van Stal, of in beweeging, quam, hetzelve 't meest

Een *Hair-wervel*, is eene plaats aan 't Lyf van 't Paerd, daar de Hairen averegts, dog meest in 't rond, loopen, en dus een' kring of wervel formeeren, die duidelyk genoeg te zien is: Gemeenlyk vindt men deeze *Hair-wervels* aan 't Voorhoofd, aan de Borst, en aan den Buik tegen de Dyen, en ook wel nog aan andere plaatsfen. Men houdt daarvoor, dat deeze wervels, eene goede en sterke Natuur in een Paerd, te kennen geeven; dog voornaamelyk die *Hair-wervels*, welke langwerpig, en langs den Hals van 't Paerd afloopen (a). Men meent, dat, zoo wanneer een Paerd, diergelijke langwerpige *Hair wervels*, op beide zyden van den Hals had, geen beter Paerd, dan

't meest incommodeerde, en zoo lang duurde, tot dat het eenigfins warm begon te worden, of tot dat het verscheide reizen sterk geproeft had; dog zoo lang dit laatste niet geschied was, ging het vreeslyk aan, met het lyf heen en weér te draafen, te schudden en te smyten met het Hoofd; en als de Ruitersyne brutaliteit wilde betoonen, en het Paerd, ter onregter tyd, kastyden; dan wierd hetzelfde als ware het ten eenenmaale Colderig, en was absoluut niet te bedwingen. Dit nu kon wel geen plaats hebben, als 't Paerd 's zomers in de Wyde liep. Dog, dewyl hetzelfde teffens eene soort van *Klap-Hengst* was, zoo ontdekte men, dat het zig gemeenlyk uit syne Wyde begaf, naar andere, daar het Merrien bespeurd had: wanneer nu de Boeren deeze hunne Merrien, tot het gebruik, naar Huis gehaald hadden; dan was het die gevolgd, en by deeze gelegenheid in de gem. Toinen gekomen, en had daar veel schade gedaan. Deeze aanmerking heb ik hier willen byvoegen, om te toonen, hoe ydel de meeningen zyn, dat men de quaadheid eenes Paerds zou kunnen afleiden, uit sommige tekenen, die aan hetzelfde gevonden worden.

(a) By de *Franfchen* genoemd, *l'Eppe Romaine*.

dan zoo een, in de Waereld zou kunnen gevonden worden.

By sommige *Turksche*, ook wel *Spaansche* Paerden, vindt men nog een ander teken, genoemd, de *Steek van de Lansie* (1), zynde een tamelyk diep *Lid-teken*, of *groeve*, welk gevonden word aan den Hals by de Schouders, dan wat hooger, dan wat laeger. Dit merk zal mede een bestig Paerd te kennen geeven; nogtans is het zeker, dat deeze meening haaren oorsprong heeft van eene Fabel; wordende verhaald: dat eens een weërgaloos *Turksch* Paerd, by eene zekere ernstige gelegenheid, een' steek met eene Lansie op die plaats gekreegen hebbende, naar eene Stoetery gebragt was, en dat, zedert dien tyd, alle deszelfs afkomelingen dit Eer-teken zouden behouden en overgeërfd hebben.

Dog dit alles aan syne plaatsse latende, kan men tot eenen grond regel stellen, dat, als een Paerd meêr Wit van vooren, dan van agteren, of van agteren meêr, dan van vooren, heeft, te weeten aan de Beenen, hetzelfde als dan veeleêr qualyk, dan wel, getekend is.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de onderscheide Land-Aarten der Paerden.

DE ondervinding leert ten overvloede, dat, onder alle Paerden van *Europa*, de *Spaanschen* het meest geagt zyn, niet alleen ter oorzaak

(1) *Coup de Lance.*

ke van derzelve goede zamenstellinge, kracht, vuur, natuurlyke houding, bequaamheid en leerzaamheid in de Ryd-School; voor welke laatste het schynt, de Natuur het *Spaansche Paerd* inzonderheid geformeerd te hebben; maar ook om derzelve edel- en stoutmoedigen Zwier by Pracht en Optogten; als mede van wegens hunnen moed, getrouwigheid en vaerdige gehoorzaamheid in den Oorlog, voor al ten Dage des stryds. Buiten *Spanje* wordense zelden anders gebruikt, dan onder den Zadel. De beste en fraaïste soort van *Spaansche Paerden*, komen uit *Andalusien*, en uit de gebergten van *Martos*; op deeze volgen, die in *Estramadura* gefokt worden. De zogenoemde *Genotten*, vallen doorgaans wat kleiner, dan die Soort, welke de *Spanjaards* noemen, *Monvillanos*.

Het *Barbaarsche Paerd*, is niet minder bequaam tot de Rydschool; en schoon hetzelfde schyne te zyn van meerder koelheid, en syn stap agteloozer, dan die van een *Spaansch Paerd*, nogtans behoeft het voor dit laatste geenzins te wyken; inzonderheid als het wel uitgekoozen is. Men bevindt, hetzelfde te zyn zeer Zenuwagtig, ten uitersten vlug, en wel op syn' Aafsem. Wel uitgezogte *Barbaarsche Paerden*, worden weêrgalooze *Bescheelers*, voornaamelyk om 'er eene soort van *Jagt-Paerden* uit te fokken. Deeze *Bescheelers*, voldoen beter in de Stoeteryen, dan de *Spaansche Paerden*, welke gemeenlyk veel kleiner slag van Paerden voortbrengen, dan het hunne is.

De *Napolitaansche*, of *Napelsche Paerden*, zyn eertyds veel hooger geagt geweest, dan tegenwoordig; de oorzaak daarvan is, om dat men de Stoeteryen in dat Land te veel verbafterd heeft.

heeft. Sy zyn doorgaans zeer onleerzaam, en by gevolge bezwaarlyk te dresseeren; daarenboven vallen de meesten zwaar en lang van Hoofd, en dik van Hals; maar sy zyn moedig, van een fraay maakzel, en hebben schoone bewegingen. Wanneer men hen wel kan uitkiezen, dan worden zeer fraaie Koets gespannen daaruit geformeerd. De grootste foort van deeze Paerden komen uit *Apulien*: deeze zyn gemeenlyk gebrandmerkt op de regter-Bil; dog diegeene, welke uit *Calabrien* komen, zyn, met 't heete Yzer, gemerkt op de linker Bil, en vallen doorgaans wat laeger, dan de eerstgenoemde. Hierby dient men ook nog aan te merken, dat de *Napelsche* Paerden, zelden hunne behoorlyke kracht verkrygen, voor de zeven jaaren.

Onder de *Turksche Paerden*, worden mede zeer fraaie en groote gevonden; dog sy zyn, in 't algemeen, niet te vergelyken, noch by de *Barbaarsche*, noch by de *Spaansche*; want sy vallen niet zoo geproportionneerd van Lyf en Leden, dan deeze; ook zyn de meesten al te schraal en rank van Hals, te lang van Lyf, en al te dun van Beenzen; maar sy kunnen veele fatigues uitstaan; zyn vol Vuur, rat, moedig, onverschrokken, lang van Aassem en weinig onderworpen aan ziekten: Sy worden, in vreemde Landen, enkel en alleen gebruikt tot Ry-Paerden. Dan, jammer is het, dat men dezelve niet jong kan hebben, gelyk andere Paerden, ten einde het Hoofd, in tyds, behoorlyk te kunnen plaatsfen; want alle degeene, welke reeds door de *Turken* bereeden zyn geworden, bezwaaren de Hand des Ruiters, en sy maaken vervaarlyke en vreemde

de grimaffen met den Bek: Dit komt hier vandaan, om dat de Gebitten, van welke de *Turken* zig bedienen, zeer qualyk gemaakt zyn, en aan de Hand ongemeenzwaar en onaangenaam vallen: Dus is het gebrek in deezen niet toe te schryven aan de Paerden, maar veel meêr aan hen, welke dezelve niet wel weeten te toomen. Ondertuffchen vindt men nog wel eenige *Turksche* Paerden, die, door bequaame Lieden bereeden zynde, zig zeer wel toomen, het Hoofd vast draagen, en zoo gevoelig en zagt in den Mond, en in de Hand, vallen, als een *Spaansch* Paerd. De fchoonfte *Turksche* Paerden komen uit *Babilonien*, alwaar de Groote Heer eene weêrgalooze Stoetery heeft: Op deeze volgen, die uit *Griekenland*, voornaamelyk uit *Theffalien*, komen.

De *Tartaarsche* Paerden komen, in gedaante en hoedanigheid, veel overeen met de *Turksche*; dog se zyn niet zoo wel geproportionneerd van Lyf en Leden, zynde de meesten grof van Hoofd, hebben eenen regtstaanden Hals, een lang Lyf, en meestal eenen hollen rugge &c. Dog daarentegen zyn se vlug in en tot het rennen, duurzaam, en kunnen veele fatigues uitstaan. Des niet tegenstaande worden dezelve, om en van wegens hunne, niet zeer bevallige, gedaante, in de *Europeische* Landen weinig gezogt, dewyl men andere Paerden, van bevalliger gedaante, en van geen minder Deugd, hebben kan.

Onder alle de *Oostersche* Paerden, zyn de *Arabische*, wegens hunne fraayheid en deugd, het meest geagt. Dezelve vallen ongemeen fyn, vooral die van *Mocca*, uit een berg-

agtig Land, komen: Sy zyn wel doorgaans niet zoo hoog, dan andere Paerden; dog daarom ontbreekt 't hen aan geene krachten. Met één woord, de *Arabische Paerden*, in 't gemeen genomen, hebben veel vuur en moed, se zyn stoutmoedig en onverschrokken, en van eene ongemeene bequaamheid. Hunne Heuven zyn zoo wel geschikt, dat, daardoor, derzelver Galop volstrekt onverbeterlyk is. Hunne Renloop is zoo snel, gelyk een Pyl uit den Boog; dus derzelver vlugheid alles te boven gaat. Dewyl dezelve zeer gevoelig zyn; zoo moeten se, met veel oordeel en zagzinnigheid, gedresseerd worden.

Dewyl in *Duitschland*, de meeste Vorsten en groote Heeren, hunne eigene en zeer uitstekende Stoeteryen hebben, in welke gemeenlyk tot *Spring-Hengsten*, gebruikt worden, *Spaansche*, *Barbaarsche*, *Napelsche* en *Deensche* Paerden; zoo is het zeker, dat *Duitschland* mede weergalooze Paerden uitlevert, voornamelyk tot het gebruik in den Oorlog, voor Koetsen, en andere Rydtuigen; ook zyn dezelve zeer goed voor de Rydschool. Sy vallen mede zeer fraai, zyn vol vuur, moedig, onverschrokken, en van veel duurzaamheid. Dog voor de Jagt, en zodaanige Touren, daar eene langduurende snelheid plaats hebben moet, kunnen sy 't niet lang goedmaaken. De Landen van *Lunenburg*, *Bremen*, *Oldenburg*, *Gulich* en *Berg*, leveren veele goede en fraaie Paerden, tot allerley gebruik. De *Holsteinsche Paerden*, die doorgaans fyn vallen, hard van Beenderen en van eene gezonde gesteltenisse zyn, spannen, boven alle andere *Duitsche* Paerden, de kroon, en hebben veel overeenkomste met de *Deensche*

sche Paerden, wier gedaante en maakfel, zonder tegenspraake, de beste van allen zyn. Dezelve maaken de schoonste bewegingen, zyn voortreffelyk tot het gebruik in den Oorlog, en volmaakt tot de Rydschool; zoo worden ook uit hen geformeerd weergalooze Koets-gespannen.

De oplettentheid, door de *Engelschen*, reeds zedert langen tyd, gebruikt, om hunne *Spring-Hengsten* te kiezen uit de fraayste en beste *Spaansche*, *Barbaarsche*, *Arabische*, en *Turksche* Paerden, heeft hun Land voorzien van eene menigte buiten-gemeene Paerden; en men moet bekennen, dat, onder de *Engelsche Paerden*, gevonden worden zodaanige, dergelyken in de geheele Waereld niet zyn: Derzelver Ligtheid is wonderbaarlyk, en hunne Vlugheid buiten-gemeen: hun Aassem, hunne kracht en duurzaamheid, gevoegd by de stoutmoedigheid, met welke sy over Heggen, Struiken, en Slooten, springen, geeft hen, in 't gebruik tot de Jagt en het Rennen, den voorrang boven de Paerden van alle andere Land-aarten: Dog het is zeer noodzaakelyk, dat men hen menageere van zwaare fatigues, tot dat se den Ouderdom van ses of zeven Jaaren, en dus hunne volle kracht, bereikt en verkreegen hebben.

De beste en fraaïste *Engelsche* Paerden vallen in de Provintie *Forkshire*; de vlugsten en geschiktsten tot het jaagen en rennen, vindt men te *Newmarket*, alwaar de Heeren van 't Land groote Weddenschappen doen op de snelheid hunner Paerden.

In *Vrankryk*, vallen doorgaans zeer weinig Paerden, en de besten, onder deeze weinigen, zyn die uit *Normandyen* en *Limousin*, waarvan de eersten veel tot de Jagt gebruikt worden:

De laatstgenoemden zyn niet zoo duurzaam, en verkrygen ook hunne volle krachten niet voor het agtste Jaar.

In de *Vereenigde Nederlanden*, voornaamelyk in *Noord-Holland*, *Gelderland*, *Overyffel*, *Utrecht*, *Groningen* en *Vriesland*, word mede een confidabel getal Paerden aangekweekt, en uitgevoerd, waaronder ook veele gevonden worden, die zeer fraaizyn. De twee laatst-gemelde Provincien leveren de meesten uit; en de *Friesche Paerden* worden in *Vrankryk* en *Duitschland*, wegens derzelve aanzienlyke hoogte en zwaarte, sterk gezogt tot de Koetsen, en voor de zwaare Ruitery. Deeze Paerden, zouden nog veel meêr deugd kunnen bezitten; dog de gierigheid is oorzaak, dat men 'er zelden drie-jaarige Veulens vindt, welke niet reeds van over lange hebben moeten werken, en dus meestal gekraakt zyn.

In *Hongaryen*, *Polen* en *Lithauen*, vallen ook veele en goede Paerden; dog se zyn doorgaans zeer klein, egter vlug, en kunnen zwaare fatigues uitstaan. De *Ukrainsche* Paerden, zyn iet hooger dan de drie zoo even gemelde soorten, als mede de vlugsten; dog ook te gelyk de onaanzienlyksten van allen, hebbende meest regten styf- staande Halzen, die zonder de minste buiging zyn. Alle deeze soorten van Paerden zyn, met weinig voeder, te onderhouden, en dienen heden-daags het meest tot gebruik van de Hufaaren, en andere Ligte Ruitery.

Eindelyk, staat hierby nog aangemerkt te worden, dat de ondervinding leert, dat drooge, harde, en schraale Landen, gemeenlyk de gezondste, vlugste, kloekste, en duurzaamste, Paerden uitleveren, wier Beenen droog en zenuwag-

nuwagtig zyn, en die zeer harde Beenderen en Hoeven hebben, ook gemeenlyk met weinig voeder onderhouden kunnen worden; 't welk zekerlyk louter goede Hoedanigheden zyn, naar welke de Liefhebbers, niet zonder reden, zoeken. Daarentegen blykt, dat die Paerden, welke groot gebragt worden in vette, en vogte Landen en Weiden, gemeenlyk groote, zwaare, vleeschigè en Bonken-ryke hoofden en spekhalzen hebben, als mede dik van Lyf, vet en vogtryk van Schenkels, groot van Hoorn, zwaar en plat van voeten, zyn; sy kunnen mede niet veel zwaar werk goedmaaken, en willen altyd sterk, en overvloedig gevoederd zyn: ook zynse van een vogt temperament en gevolglyk onderworpen aan veele Sinkingen (*Fluxiones*), voor al aan hunne Beenen, die de Riolen zyn van alle Vogten. Dog uit dit alles moet men niet willen opmaaken, als of volstrekt geene fraaie en goede Paerden zouden te vinden zyn, behalve in de Landen, daar het Klimaat en het Voeder warm en droog is; Neen! het is meêr dan bekend, dat *Deenemarken*, *Duitschland* en de *Vereenigde Provintien* &c. mede eene menigte fraaie, en onverbeterlyke Paerden uitleveren, welke zelfs, in Deugd en Moed, verre te boven gaan diegeenen, waaruit sy voortgekomen zyn.

 SESDE HOOFDSTUK.

Van hetgeene men, by 't koopen van een Paerd, te onderzoeken, en waarna men hoofdzaakelyk te zien heeft.

WY hebben, in den beginne, gezegd en beweezen, het Paerd te zyn, het nuttigste onder alle Dieren; dog men kan en mag ook wel daarby voegen, dat hetzelfde mede is datgeene, waarmede men 't ligtst kan bedroogen worden: De oorzaak hiervan is, om dat deszelfs uiterlyk maakzel niet altyd overeenkomt met syne hoedanigheden; te meêr, dewyl niet alleen de Roskammers of Paerdenkoopers, maar ook veele Particulieren, zig niet alleen geen geweten, maar zelfs eene Eer, daaruit maaken, by 't verkoopen van Paerden, derzelver gebreken aan de Koopers te verbergen; ja, sy meenen, dat men, met Paerden, zelfs syn' eigen Vader moge bedriegen. Dog het zou jammer zyn, dat men niet ook nog eerlyke Liederen zou vinden, by welken deeze verkeerde stelling in 't geheel geen plaats vindt.

Vandaar is het best, dat men, wanneer men een Paerd wil koopen, meêr syne Oogen gebruike, dan de Ooren; dat is, dat men niet achte de praatjes der Kooplieden: Daarenboven heeft men zig wel te wagten, dat men zig niet ten eersten late voorinneemen door het maakzel van 't Paerd; maar dat men, in plaats van een zoo blind vooroordeel, liever het Paerd, van boven tot beneden, en van voo-
ren

ren tot agteren, wel en naauwkeurig naazie, en de Oogen niet eerder daarvan afwende, tot dat men alle deszelfs deelen behoorig onderzocht hebbe, en daarover voldaan zy.

Als men een Paerd wil koopen, tot welk gebruik het ook zy; dan monstert men hetzelfde best op de volgende wyze: Vooreerst, examineert men het in stilte, op den Stal, om te zien, of het wel op syne voeten staat, of het niet, dan op deelen, dan wederom op den anderen, voet leunt, of het, het eene Voorbeen voor het ander, zet; 't welk gemeenlyk te kennen geeft, bedurve Pooten, en een afgereeden Paerd. Voorts examineert men de Oogen; daartoe laat men het Paerd brengen in de Stal-deur, en hetzelfde daar zóó houden, dat alleen het hoofd buiten komt, en het overige van het Lighaam binnen den Stal blyft. Doch men heeft teffens toe te zien, dat men dit onderzoek der Oogen niet onderneeme by eene zeer witte muur, of daar sneeuw ligt; want, door de reflectie of terugkaatsing van dit wit tegen de Oogen, zou men gemakkelyk een quaad Oog kunnen aanzien, voor een goed Oog, en dus grootelyks misleid worden (a). Hierop laat men het Paerd buiten den Stal brengen, en ziet hetzelfde in den Mond, om, volgens de hier vooren gemelde regels, den ouderdom te onderkennen. Dan beziet men het maakfel in 't gemeen, en de proportie van alle deszelfs deelen. Men voelt het van onder de Kaaken, om te weten, of het ook Droes of andere Knobbels hebbe, en of de Kaaken wel geopend zyn. Men ziet in de Neus-

ga-

(a) Sommigen examineeren de Oogen in eene donkere plaats, met eene brandende Kaers.

gaten, of in dezelve eenige ingevreetenheid zit, 't welk een zeker teken is van quaadaartige Droes. Men beziet, bevoelt en betaft de Schoft, de Schouders, de Beenen, en de Waaijen, om te zien en te ontdekken, of alles welgemaakt, gezond, en zonder gebreken is. Men ligt den Staart op, om te voelen, of dezelve wel ftyf in de ftreng is, hetgeen een teken van de kracht in 't Paerd is. In de Flanquen ziet men, of 't Paerd blaaft, of met den Buik flaaf, dat een teken is van Dampigheid. Men beziet de Voeten, van boven, van onderen, van buiten en van binnen. Men ligt eenen Voet op, flaaf of klopt met het verkeerde einde van den Sweepftok, of met iet anders, op 't Yfer, om te ontdekken, of het Paerd zig gemakkelyk laat beflaan. Hierop laat men het draaven, om te zien, of het wel op de Voeten is, en niet mank gaat. Als het Paerd aan de Hand draaft, dan let men, of het los, lugtig, en wakker doordraaft, dat is, of het agterfte het voorfte wel voortdryft, of de Draf gaauw en egaal is, en gedurende denzelven, het Paerd 't Hoofd wel en omhoog draagt; of het de zyden regt houdt, dat is, by elken ftap niet met het Kruis heên en weêr draait, hetgeen anders een teken is van flapheid en zwakte, als mede veelyds van Kruis-lammigheid eenes Paerds. Ook let men, of het Paerd wel voor zig uit draaft; en om dit op het gemakkelykfte te kunnen zien, plaatft men zig regt agter het Paerd, met hetzelfde in een gelyke Linie, en let, of het de Voor-Beenen in 't draaven zoo veel buitenwaerts werpt, dat fy wyken buiten de regter Linie van die met de Agter-Beenen of van 't Lyf des Paerds; 't geen dan qualyk gedraafd is; Maar zal

zal de Draf goed zyn; dan moet het gezig, van de bewegingen der Voor-Beenen, door de Agter-Beenen volkomen belet en benomen zyn.

Is men, in deeze stukken, voldaan; dan gaat men verder, en probeert het Paerd daarin, waartoe men hetzelfde zal nodig hebben. Zal het voor eene Koets of ander Rytuig dienen; dan spant men het voor een derzelve, om te zien, of het wel trekken wil. Zal het voor een Ryd-Paerd dienen; dan onderzoekt men, of het zig wel laat zadelen, toomen, en opzitten. Hierop laat men het Paerd wederom op Stal zetten, geeft het een weinig Haver in de Krebbe, om te zien, of het weleet, niet met bangigheid, noch met gulzigheid, en of het niet opzet, of een *Krebbe-byter* is. Alle deeze Ceremonien gedaan zynde, en het Paerd voldoende bevonden wordende, komt men met elkander overeen wegens den Prys, en maakt den Koop.

Ter Voorkominge van de groffte Bedriegeryen der Paerden-Kopers, heeft men, in verscheide Landen, ingevoerd, dat de Verkoper van een Paerd, negen dagen lang, moet instaan, dat syn verkogt Paerd *Klaar van Sessen* is, dat is te zeggen, van Oogen en Beenen; als mede aan geene andere Hoofd-gebreken, als quaade Droes, Dampigheid, of ander oud Zeer enz. onderworpen is.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

*Van het Toomen en Zadelen.**Van den Toom.*

DE Ouden hebben zig bediend, van zeer straffe, zwaare en onschikkelyke Toomen en Gebitten, door welke de Paerden meest in den Mond gequetst, bedurven, en hard gemaakt wierden. De Toomen, van welke men zig hedendaags bedient, en die veeleenvoudiger en zagter zyn, zyn, voor eene bequaame Hand, suffisant genoeg, om een Paerd volkomen in gehoorzaamheid te houden.

De Toom (1); hierdoor worden doorgaans ook verstaan, de *Stangen*; is zamengesteld uit drie voornaame deelen, te weeten: 1. Uit het *Gebit* of *Mond stuk* (2), dat, binnen in den Mond, op de Laagen te leggen komt. 2. Uit de twee *Schaaren* met de *Stangen* (3), welke aan de beide buitenste einden van het *Mondstuk* vastgemaakt zyn; en 3. uit de *Kin-keten* (4), die haare uitwerking op den Baard ver-
rigt.

De soorten van Gebitten of *Mond-stukken*, zyn zeer verscheiden; dog ik zal hier slegts gewag maaken van eenige, welke tegenwoordig het meest gebruikt worden: Deeze zyn, 1. Het gemeene *Mond-stuk*. 2. Het zoo genoemde

(1) *La Bride*. (2) *Le Mors ou Embouchure*, ou *Canon*.
(3) *Banquet*. (4) *Les Branches*.

de *Jagt-boorn*, en 3. het *Hol-gebit* of *Tong-vryheid*. Het *gemeene Gebit*, het zagtste van de drie, bestaat uit twee stukken, dat is te zeggen, dat het, in de midden, gebroken, en aldaar, met eenen welvoeglyken Haak en Oog, zaamgevoegd is; waardoor hetzelfde zagt en spelende voor een Paerd is. Het *Jagt-boorn*, bestaat uit een enkel stuk, en is, by gevolge, iet straffer, dan het eerste. Het *Hol-gebit*, of *Tong-vryheid*, heeft, in de midden, eene, door eene verhevenheid aangebrachte, holle plaats, waarin zig de Tong van het Paerd bergen kan.

Van de beide stukken yzer, welke aan de twee buiten-einden van het Mond-stuk vast zyn, en, buiten den Mond blyvende, de uitwerking aan 't gebit geeven, word, het gedeelte, dat boven het gebit staat, en gemeenlyk plat, en altyd van boven met een Oog voorzien is, genoemd, de *Schaar*. Het stuk, dat onder het Gebit begint, en by de Draaijers eindigt, en somtyds regt, dog meest gebogen, is, en waarin mede de *slappe ketens* bevestigd zyn, is, in eenen eigentlyken zin genomen, de *Stang*, aan welke drierhande buigingen of stellingen plaats hebben, die men bepaalt, naar maate dat het Paerd, boven of onder zig; moet gewerkt worden, als:

1) Eene Stang, van eene regte neêrgaande Linie, is, als het onderste einde, of de wervel, met de *Schaar* in eene regte Linie staat, zoo als gemeenlyk de meeste regtstaande Stangen zyn. Dog eene Stang kan en mag wel krom gebogen zyn, en dat evenwel haar beneden-einde, of de knop van de Wervel of

Draai-

Draaier, met de Schaar in eene regte Linie
 Pl: III. staat. *Fig. a.*

2) Stangen, die, van deeze regte neêrgaande Linie, buitenwaerts wyken, dienen, om een Paerd, over zig en uit den grond, te werken. *Fig. b.*

3) Die, welke, binnenwaerts deeze Linie, en dus tegen de Borst wyken, dienen, om een Paerd, dat de Neus in den wind draagt, onder zig te werken.

Een Toom, met een los Mond-stuk, is, daar het gebit niet alleen in de midden gebroken, maar ook op beide zyden, by de Stang en Schaaren, los en beweeglyk is: Dees Toom is zeer zagt en spelende.

Men bedient zig tegenwoordig ook nog van eene soort van Toomen, waarvan de Stangen, regtstaande of ook wel gebogen zynde, zeer kort vallen: men noemt dezelve, *Huzaaren-Stangen*, en zyn het best te gebruiken voor kleine Paerden.

Manier van Toomen.

De grootte van het gebit, behoort altyd geschikt te zyn, naar de spleet van den Mond eenes Paerds. Een te zwaar gebit in eenen kleinen Mond, frons niet alleen de Lippen; maar belet ook de adem-haalinge. Het gebit behoort geplaatst te zyn in diervoegen, dat het wel op de Laagen legt, en ontrent een' halven duim beneden de Kroon-tanden, dog niet hooger, draagt. Hetzelve moet mede niet te lang zyn, dat is, niet buiten den Mond uitsteeken; ook niet te kort, anders zou het de
 Lip

Lippen klemmen, en aan het Paerd pyn veroorzaaken.

Als een Paerd, van natuure, eenen goeden Mond heeft; dan moet men het altyd een gebit geeven, waardoor deeze goede hoedaanigheid kan onderhouden worden, 't welk geschiedt, met een gemeen, in de midden gebroken, Mond-stuk; eene Stang, die niet buiten de Linie reift, en eene platte Kin-keten.

De Bekken, welke het ongemakkelykst te toomen vallen, zyn die, welke al te week, of te gevoelig, of, in tegendeel, al te hard en ongevoelig, of ook zulke, die al te veel, of al te weinig, gespleeten zyn; die den Baard te plat, of, in tegendeel, te vet, en verheven hebben; en eindelyk zulke Paerden, die de Stangen, of op de Borst, of tegende Strot, zetten.

Een al te weeke Mond, kan niet tegenstaan aan eene straffe uitwerking van het Gebit; hy word, by de minste beweginge der Hand van den Ruiters, te gevoelig geraakt; alsdan is het Hoofd van 't Paerd geduurig in wanorde, trekt aan de Hand, en slaat met het Hoofd. Dit slaan met het Hoofd komt mede hier vandaan, dat de Laagen al te scherp en zagt zyn, of, dat de Baard al te gevoelig, of ook het Paerd in den Mond gequetst is, het zy door eenen qualyk geordonneerden Toom, of anderszins, en veelyds ook door eene onkundige Hand. Vandaar bedienen sommigen zig, by eenen weeken Bek, van een Jagt-hooren-Mond-stuk, dat, in de midden, niet gebroken is, en overal egaal draagt: Dan, een gemeen Mond-stuk, welk, in den Mond, niet veel beweging maaken kan, dat, aan de beide buitenste
ein-

einden, wat dik valt, en, in de midden, niet om hoog ryzende is, waardoor anders het verhemelte te veel gekitteld word, zou beter overeenkomen met eenen zoo weeken Mond. By een zodaanig Mondstuk, behoort mede gevoegd te worden, eene Stang, die wat lang is; dog welker buiging niet buitenwaerts de Linie gaat, om daardoor, de Laagen en het steunfel van 't gebit, te ondersteunen; als mede het Oog in de Schaar wat laeg, waardoor de uitwerking van de Kin-keten veel verzagt word; want, hoe hooger het Oog is, dies te meer effect doet de Kin-keten.

Men noemt het *Hard bekkig*, als een Paerd, aan de Hand van den Ruiters, trekt, dezelve bezwaart, of de Neus vooruit in den Wind steekt, 't geen gemeenlyk komt van de dikte der Tonge, des Tand-vleefchs, of der Lippen, waardoor de Laagen te veel bedekt, en dus de behoorelyke uitwerking van het mondstuk belet word; of, dat de Laagen te rond en te laeg zyn; of, als de Kaaken al te dicht geflooten zyn. Deeze soort van Monden, behoort men te ontmoet te komen, met een hol, of Tong-vry, Mondstuk, dat niet te zwaar is, en, aan de beide buiten-einden, niet te veel yzer heeft. Deeze Hol-Gebitten met de Tong-Vryheid, hebben nog eene andere goede eigenschap boven andere gebitten; sy beletten namelyk, dat de Tong niet ligtelyk over het Gebit kan gaan. Ten opzichte van de Stang, dezelve mag wel eenigzins straf zyn, en iet buitenwaerts de Linie staan, gelyk die onder *Fig. d.*, ten einde daardoor het Paerd gemakkelyker te kunnen ophouden: nochtans behoort de strafheid van den Toom niet te verre te gaan; want dezelve al

te groot zynde, doet het Paerd nog meêr, dan anders, aan de Hand trekken.

'Er zyn Paerden, die, uit hardnekkigheid en onbedaardheid, aan de Hand trekken: Deeze moet men zoeken te verbeteren door goede Lesfen, en hen, daarenboven, een Gebit geeven, dat overeen komt met het zamenstel van derzelve mond.

Paerden, welke de Lippen te dik en te vleefchig, de Laagen rond en laeg, als mede de Tong groot, den Hals te dik en qualyk getteld, en vierkante Kaaken hebben, leunen doorgaans zwaar op de Hand; dog dit gebrek komt ook veelyds voort, uit eene natuurlyke zwakheid, dikwyls uit onbedreevenheid, en ook wel uit luyheid. Aan deeze Paerden geeft men denzelfden Toom, gelyk aan die, welke, zoo als gezegd is, aan de Hand trekken; met weinig yzer, en eene Tong-vryheid na derzelve proportie; als mede eene korte, en eenigzins buitenwaerts de regte Linie staande, Stang, gelyk *Fig. b.* Nog, de Schaar niet te kort, en in dezelve het Oog hoog geplaatst, met eene Kinketen, die niet zoo zwaar, en plat is, dan ordinair, dewyl de meesten van deeze soort van Paerden, dik en hard van Baard, gevolgelyk, ter dier plaatse, niet genoegzaam gevoelig, zyn.

Aangaande de Paerden, welke de Hand, uit onbedreevenheid, bezwaaren, moet men toe- vlugt neemen tot de Konst. Ten opzigte van die, welke den Mond, te veel of te weinig, gespleeten hebben, is zulks ligt te verhelpen, door hen, een min of meêr dik gebit, in den mond te leggen; dog hier by heeft men in acht te neemen, dat het oog in de Schaar laeger
ge-

geplaatst moet zyn, voor eenen te weinig, dan voor eenen te veel, gefpleeten Mond; voor welken laatsten de Kin-keten niet te hoog moet gelegd worden; dog, voor eenen minder gefpleeten en kleinen Mond, moet de Kin-keten hooger geplaatst zyn, ten einde dezelve niet te laag afzakke.

Men heeft Paerden, wier Halzen zodaanig gefchapen zyn, dat de Toom weinig of geene uitwerking op hen hebben kan; 't geen men noemt, den *Toom opzetten*. Sommige zetten op, met zig zodaanig te bukken en den Hals zoo krom te buigen, dat daardoor de Stang tegen de Borst komt te leunen, en alle uitwerking aan den Toom volstrekt belet word: Dit heeft 't meeste plaats by Paerden, die te lange, magere en te buigzaame Halzen hebben. Andere zetten op, met de Stang tegen de Strot te stellen, en beletten daardoor niet minder, dan de eersten, om met den Toom op hen iet te kunnen uitvoeren. Paerden, welke hebben eenen verkeerden Hals, of Hert-Hals, de Strot afhangende en de Kaaken te veel geflooten, behoort men een zeer zagt gebit te geeven, met een laag Oog, eene korte Stang, gelyk die van de Hufaaren-Toom is, en waarvan wy hiervooren gesproken hebben.

Hedendaags bedient men zig meest van Kin-ketens, welker Schakels groot en rond zyn, en dus plat kunnen vallen; zie *Fig. g.*; omdat deeze den Baard minder kneuffen, dan die, welke te dun en fcherp van Schakels vallen. De zoogenoemde *Engelfche Kin-ketens*, welker dubbelde Schakels in malkander gevoegd zyn op de wyze van een pansier, zyn de zagstfen van alle

alle Kin-ketens: Egter behoort men derzelve zwaarte en strafheid te schikken naar de gesteldheid van den Baard; dus, dezelve mager, verheven en scherp zynde, 't welk deeze party zeer gevoelig maakt, behoort men te gebruiken eene groote en platvallende Kin-keten; dog de baard al te vleeschig, en dik met Haïr bezet zynde, moet 'er eene dunne en scherpe Kin-keten weezen, ten einde daardoor het gevoel, op die plaats, op te wekken. Betreffende het *Aas*, of de lange Schaakel, nevens den *Haak*, van de Kin-keten, daarvan behoort de buiging overeen te komen met de rondigheid der Lippen, en beide moeten reiken tot aan de buiginge der Stange, zonder dat de Lippen daardoor geklemd worden; vooral moet eene Kin-keten altyd geheel plat ingelegd weezen.

Dog, by dit alles, moet men zig niet verbeelden, dat, als men de hier voorgeschreeve regels, in 't toomen der Paerden, naauwkeurig opvolgt, men hen dan, enkel en alleen daardoor, altoos eenen goeden Mond konne doen hebben; Neen! het is en blyft zeker, dat zelfs de beste van alle Toomen onnut zal zyn in de Hand van een' Ruiters, die de Konst niet verstaat, zig met voordeel daarvan te bedienen: Dog van de uitwerkinge der Hand, zullen wy, op eene andere plaats, nader spreken.

By de Ryd-Paerden, word gemeenlyk nog by den Toom gevoegd eene *Trens*, om door dezelve de zagtigheid in den Mond te meêr te konnen onderhouden, als mede, in gevaile een Teugel van den Toom quame te breeken, alsdan nog toevlugt te konnen neemen tot de *Trens*.

Het gebit van de *Engelsche Trens*, bestaat

E

uit

uit twee stukken : andere gebitten zyn zamengevoegd uit drie stukken ; dog dit maakt weinig onderscheid in het gebruik.

PL. III.

Men heeft ook nog eene andere soort van Trensen, *Fig. 1.*, onder den naame van *Water-Snaffels*, aan welke het gebit veel dikker is, dan aan de eerstgemelden. Deeze gebruikt men by jonge Paerden, om hen aan 't yzer, en, in 't vervolg, aan den Toom in den Mond te gewennen. De Engelschen gebruiken aan hunne Paerden meest zulke Snaffels, in platte van Stangen : De besten van deeze soort zyn, de zogenoemde *Rol-Trensen*, waarvan het gebit uit twee stukken is, en die, aan beide einden, bevestigd zyn aan platte, yzere Laagen of knevels, ruim drie-vierde van een' duim breed, en vier duim' lang ; zoo, dat het Gebit aan die Laagen mede beweeglyk is, en dus de twee stukken van hetzelfde drie bewegingen hebben. Deeze Laagen of knevels, beletten, dat het gebit van de Treng niet uit den Mond kan gaan, als men aan een van de twee Teugels trekt. Ten einde, door dit gebit, den Mond van het Paerd gevoelig en Iris te houden, als mede dezelve te doen schuimbekken ; zoo zyn, om het geheele gebit heenen, ronde yzere bolletjes, in de gedaante van Musket-Kogels ; een weinig grooter ; die zig rondom het gebit bewegen. Dit Gebit is ongemeen zagt, en heeft bykans de uitwerking van een Instrument, dat de Franschen noemen *Mastigadour*, en den Paerden in den Mond gedaan word, om daarvan te schuimbekken en den Mond te verfrischen.

Als een Koets Paerd het gebrek heeft, dat het, in 't stappen, de Tong geduurig over het

het gebit brengt, en buiten den Mond laat hangen, en dit niet, door een gebit met de Tongvryheid, te verhelpen is; dan heeft men een ander en onfeilbaar Middel, te weteen, dat men PL. III. zulken Paerden een zogenoemd *Spiegel-gebit* in den mond geeft: Dog voor een Ryd-Paerd is, om dat gebrek te remedieeren, meêr toereikende een gebit, gelyk *Fig. b.*

Van den Zadel.

Wat aangaat de stukken, waaruit een Zadel zamengesteld is, dezelve kunnen niet onbekend zyn aan hen, die van deeze Machine gebruik maaken; dus ik het onnodig achte, my hier, met eene wydloopige beschryving daarvan en van derzelver zamenvoeginge, op te houden; zullendê alleenlyk iet melden van de onderscheide Zadels.

Tegenwoordig zyn doorgaans in gebruik vier soorten van Zadels, te weteen: 1. De *Manege- of School-Zadel*: Dees is geheel geslooten, dat is, van vooren en van agteren voorzien met hooge Fronken of kuffens, om den Ruiters, by alle de geforceerde bewegingen, die een koppig of onbedreeven Paerd zou kunnen maaken, tot een steunsel te dienen. 2. De *Koninglyke of Half-gesloten Zadel*: Aan deezen bevinden zig mede wel de Voor-en Agter-Fronken; dog se zyn zoo hoog niet, gelyk aan de School-Zadels. Van deeze soort bedienen zig 't meest de Officieren in den Oorlog; ook zyn de meeste Reis-Zadels van dit maaksel. 3. De *Open-Zadel*, ook wel *Vorsch-Muyl*, of *Vorsch Zadel*, genoemd, heeft slegts van vooren Fronken, welke nog veel laeger zyn, dan die van de zoo even genoem-

noemde Zadels. Sommige derzelven hebben van agteren ook wel een' Fronk; dog die valt niet breeder dan de Zitting is, en komt gevolglyk den Ruiter nog niet tot aan de Billen. Van deeze foort van Zadels bedient zig meest de Ruitery, dewyl sy gemakkelyk zyn tot het pakken en fourageeren, vindende de Ruiter zig in dezelve niet al te zeer gedrongen. 4. De *Engelfche Zadel*, heeft in 't geheel geene Fronken, en vandaar is hy de ligtste van allen. Deeze twee laatstgenoemde Zadels worden mede 't meest gebruikt tot de Jagt. Hedendaags worden weinig Zadels meer gemaakt, van vooren met een' knop; en zoo 'er nog een knop aankomt; dan is dezelve van een kleiner en geheel ander Fatsoen, dan die, welke men eertyds daaraan zag, en waardoor veelyds aan den Ruiter groote ongemakken toegebracht wierden, inzonderheid als een Paerd struikelde, en voorover stortte.

Het beste aan een' Zadel is, als hy goed op 't Paerd legt, wel sluit, en overal egaal draagt. De *Boomen* behooren geboogen te zyn naar de rondte van de zyden des Paerds; sy moeten, op de eene plaatse niet meêr draagen, dan op de andere, het Paerd zoude anders gedrukt en gequetst worden. De *Zadel Kussens* moeten wel en egaal gevuld zyn, van onderen met goed Hert-of Ree-haïr, en boven op met goed gezooden Paerds-haïr, dat van de staert en Maanen komt. Als een nieuwe Zadel eenige reizen op 't Paerd gelegen heeft, en bereeden is; dan behoort het Kussen, voor de tweedemaal, met gezooden Paerde-haïr gevuld te worden. Het is beter, dat het Linnen voor de Kussens meêr fyn dan te grof is; dewyl het eerstgenoemde den
zweet

zweet niet zoo zeer aanneemt, dan het laafte. De Kuffens, op de wyze van eene Matras, gewerkt zynde, is van veel nut.

Het deugt niet, als de Zadel Boomen met veel Yzer belegd, en doorgeklonken zyn; want, door dit laafte, geraaken dezelve uit hunne voegen, en het Yzer, vogt wordende, verroeft, en deeze roeft verteert met 'er haaft het Linnen, waarmede de Boomen overtrokken zyn; zelfs slyt de roeft het Leder van het Kuffen en het Hout van de Boomen. Wanneer het gebeurt, dat een Paerd op zoo eenen met Yzer bekleeden Boom, by ongeluk, trapt; zoo moet zulks notooir eene bogt in 't Yzer veroorzaaken, waardoor de Zadel altyd zal drukken, 't geen alsdan met mogelykheid niet kan verholpen worden, dan door eenen nieuwen Boom. Daarenboven is het natuurlyk, dat, door het yzer beslag, de Zadel moet zwaarder worden, of men moet deeze zwaarte, door het verminderen van de andere en veel nodiger stoffagie, weér zoeken te verligten. Wanneer anderzins een Boom van goed droog Beuken-Hout, welgemaakt, deugdelyk samengevoegd, en wel gelymd is; dan moet over eenen zodanigen enkel houten Boom, zonder het minste yzer-beslag, een zwaar gelaaden Wagen konnen heên ryden, zonder het minste letzel aan den Boom toe te brengen.

Een Zadel, die gemakkelyk voor den Ruyter zyn zal, moet wel op 't Paerd leggen, dat is, regt in de midden van den Rugge, en niet heên en weér draaïen. De Zitting, moet niet al te verheven, en van vooren niet hooger zyn, dan van agteren; ook niet te breed vallen, dat is, de Steegen moeten niet te laeg aan

de Boomen gebragt zyn: Voorts dient men te weeten, dat, wanneer de Zadel regt op fyne plaatse, te weeten, midden op den Rugge, en dus niet te verre voor of agter-waerts, legt, zulks het Paerd veel verligt, of het draagen gemakkelijker maakt; dewyl alsdan het midden-punt der zwaarte, zoo van den Ruiters, als van het Paerd, in eene en dezelfde Linie valt.

Ten opzichte van de *Toebehoorens* by den Zadel, behoort het *Voortuyg* of de Borstriem niet te kort te zyn, en ook niet te lang, dat is, hetzelfde moet niet afhangen tot onder het gewrigte der Schouders van het Paerd, anders zoude, in 't stappen, de vrye beweging deezer party grootelyks daardoor kunnen belet worden. Als 'er *Pistool-Holsters* aan den Zadel zyn, die moeten niet te hoog aan den Zadel-Boom komen, anders zouden de Pistoolen het gebruik en de uitwerking van de Teugels merkelyk beleten. De *Zingels* behooren sterk, breed, en niet te kort of te lang te zyn. De Engelsche *Zingels* en *Gespen* zyn de besten. Aan *Zadels*, die slegts tot het *Plaaisier-ryden* gebruikt, en waarop niets behoeft gepakt te worden, zyn de *Staert-riemen*, welke in de midden, met een *Gesp* voorzien zyn, om dezelve kort of lang te kunnen maaken, de gemakkelyksten; dog aan de *Zadels* der *Ruiterye*, of welke tot eenig gepak zullen dienen, zyn de gespleete *Staert-riemen*, of zoo genoemde *Zwaluwen-Staerten*, veel beter dan de eersten; ook zyn dezelve minder onderworpen aan 't drukken van het Paerd onder het Pak.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Van het Beslaan.

TEN einde een Beslag behoorlyk te kunnen ordonneeren, dient men, eerstelyk, te kennen, de verscheide Yzers, en dezelve te weten onderscheiden tot 't beste gebruik.

Het *Hoef-Yzer*, is een plat stuk Yzer, by het voorste einde rondagtig geboogen, naar de gedaante van den Voet, met *twee Zy-stukken* of Bladen, aan welker beide einden zig bevinden de *Kalkoenen* of stollen.

De *Voor-yzers* zyn merkelyk onderscheiden van de *agter-yzers*, voornaamelyk, omdat de gaten der eerstgemelden meêr doorgeslagen zyn tegen den Voor-hoef, dan tegen de Veersenen; daar, in tegendeel, deeze gaten, in de *Agter-yzers*, meêr doorgaan naar de Veersenen, dan naar den Voor-hoef. De redenen hiervan zyn, omdat de Voor-voeten meêr en beter Hoorn hebben by den Voor-hoef, dan by de Veersenen; daar, in tegendeel, aan de *Agter-voeten*, het Hoorn dikker en beter valt by de Veersenen, dan by den Voor-hoef.

Wanneer de gaten, in het Hoef yzer, kort by den buiten-rand van 't yzer doorgeslagen zyn; dan noemt men het, *schraal doorgeslagen*; maar als de gaten nader aan den binnen-rand zyn, dan zegt men, *ruim*, of *vet doorgeslagen*.

'Er zyn vierderhande Hoef-yzers, van welke men tegenwoordig het meest gebruik maakt.

1. Het *Gemeene Yzer*, 't geen overal egaal en

plat is, en welks rondigheid zig reguleert naar eenen welgemaakten Paerde-Voet. 2. Het *Pantoffel-zyzer* is, hetgeene, by de Stollen, of by de Veersenen, dikker dan aan den buitenkant, gevolgelyk, tegen het Hoorn, schuins afloopende is. 3. Het *Halve Pantoffel-zyzer* is, dat, by de Stollen, een weinig schuins naar den buitenkant afloopende, aan de binnenzijde, nog niet zoodik valt, gelyk het *Pantoffel-zyzer*. 4. Het *Halve-Maan-zyzer* is, welk, van den eersten spyker af, tot aan de buitenste einden toe, of, van de Stollen af, eenigzins spits-toegaande is.

Om een Paerd wel beslagen te hebben, behooren de volgende regels in agt genomen te worden. 1. Dat, aan de Voor-Voeten, de spykers meêr moeten ingeslagen worden tegen den Voor-hoef, alwaar, zoo als gezegd is, het Hoorn sterker is, dan by de Veersenen, welke laatstgemelde partyen, hier, de zwaksten zyn. By de Agter-Voeten, aan welke het Hoorn by de Veersenen sterker is, dan by den Voor-hoef, heeft het tegendeel plaats, moerende, hier, de spykers meêr doorgeslagen worden naar de Veersenen, dan naar den Voor-hoef toe.

2. Nooit moeten de Veersenen te veel geopend worden, dat is, de Voet moet, van binnen by de Veersenen, niet al te veel uitgesneden worden; want de Veersenen zouden daardoor te veel sluiten, en byeen krimpen, en dus te naauw worden.

3. Moet men opletten, dat de spykers dun van lemmer, en van goed taai yzer, zyn, of ten minsten genomen worden naar de proportie van den Voet en het Yzer; omdat,

als de spykers al te dik en onbuigzaam zyn, dezelve het Hoorn te veel doen bersten, en op de plaatsfen, daar weinig Hoorn is, veeltyds oorzaak zyn tot het vernagelen.

4. Zoo veel doenlyk is, moet men zig bedienen van ligte Yzers, overeenkomstig met de gesteldheid van den Voet, en de grootte van het Paerd; want de al te zwaare yzers krenken de Zenuwen, bezwaaren den Voet, en zyn veel onderworpen aan 't losgaan.

5. Het Yzer behoort in de rondigheid, tot aan de Veersenen toe, wel met den Voet overeen te komen, ten einde het Paerd met gemak daarop gaan konne, en de stollen niet buiten de Veersenen vooruit komen, vooral niet aan de Voor-Yzers, anders zoude het Paerd dikwyls met de Agter-Voeten, in de Voor-Yzers treden, en dezelve aftrappen.

6. Het Yzer moet, op het Hoorn, overal egaal draagen; dog vooral niet op de Sool; want, draagt het Yzer op de Sool, welke bestaat uit een zeer week Hoorn; dan moet het Paerd notooir daarvan kreupel gaan: Om deeze reden deugt het mede niet, als het Yzer, van binnen, gerand is; hetzelfde moet egaal plat, en niet te veel doorgeslaagen zyn.

7. De spykers moeten egaal in de rondte uit het hoorn komen, dat is, de eene spyker moet niet boven den anderen, in de ronde Linie op 't hoorn, uitsteeken; want, dit gebeurende, dan ondervindt men dikwyls, dat, door zulke te hoog uitkomende spykers, het Paerd vernageld is, of dat, ten minsten, de kleine Voet daardoor gedrukt word; waardoor het Paerd mede hinken moet.

8. By het toemaaken van den Voet, of 't Yzer, moeten de spykers kort en wel afgenee-

pen, en wel om en in het Hoorn geslagen worden: Dit alles gedaan zynde, moet het Hoorn wel afgeraspt, en daardoor aan den Voet wederom, eene ronde, egaale, en gefatfonneerde gedaante, gegeven worden.

Wanneer het Hoorn al te hard en droog is, behoort men zorg te draagen, dat, eenigen tyd voor 't beslaan van het Paerd, de Voor-Voeten met Koe-mist bewonden worden; waardoor het Hoorn, binnens Voets, week word, en alsdan beter te bewerken, en gemakkelyker en raffer uit te snyden is. De meeste Hoef-Smids, ten einde het Hoorn, van binnen den Hoef, effen te krygen, en zonder veel werk daaraan te doen, branden hetzelve met een heet Yzer: Dog deeze manier van doen is ten uitersten schadelyk voor de Voeten; want het is notooir, dat daardoor het Hoorn verdroogd en uitgemergeld worden moet.

Aan Koets-Paerden is men veelyds genoodzaakt, ten einde hen regtgaande op de Yzers te houden, van vooren aan de Yzers, stollen te doen maaken, welke meesttyds opgehaald en, tegen den Voor-hoef, omgeboogen worden; weshalven het noodzaakelyk is, dat deeze Voorstollen week of taay blyven; daar, in tegendeel, het overige van 't Yzer wel gehardt moet zyn.

Dewyl deeze, hier gemelde, Regelen, alleenlyk plaats kunnen hebben by Paerden, die goede Voeten hebben; zoo zal het noodzaakelyk zyn, nu ook nog aan te toonen, wat te doen staat by 't beslaan van Paerden, die *gebrekkelyke Voeten* hebben.

Paerden, die de *Veerfenen laeg*, en de *Vork vet*, hebben, moet men middelmaatig hooge Kalkoenen aan de Yzers laten maaken, om,
door

door dien weg, te beletten, dat de Vork en de Veersenen op den grond komen. Aan die, welke de Veersenen laeg en naauw hebben, behoort men een Pantoffel-Yzer te laten onderleggen, om daardoor de Veersenen wyder te doen worden: Ook is het in deezen zeer goed, als men, by elk beslag, iet van den Voor-hoef laat afneemen.

Paerden, die *platte Voeten* hebben, dat is, by welchen de kwartieren zig te veel buitenwaerts uitzetten, moeten de Zy-bladen van de Yzers wat meêr regt gezet hebben, dan de gedaante van den Voet is; daarbeneven moet mede het Yzer weinig doorgeklonken, en telkens, als het Paerd zal worden beslagen, iet van vooren van den Hoef af en wechgenomen worden.

De *Vol-Voeten*, by welchen de Sool hooger is dan het Hoorn, hebben gemeenlyk ook naauwe Veersenen: Aan deeze soort van Voeten, behoort men te geeven een Pantoffel-Yzer zonder Agterstollen, om daardoor het voedsel, dat, te veel, op de Sool valt, van den Voor-hoef af, en meêr tegen de Veersenen te doen vloeijen. De *bolle-Yzers*, deugen niets voor deeze soort van Voeten; want, dewyl het Paerd altyd moet steunen op de midden van een zoodaanig Yzer; zoo is het volstrekt onmogelyk, dat hetzelfde gewisse of vaste treden doen konne. Dog wanneer de Sool zig, slegts op eene plaatse, te veel verheft; dan is het nodig, dat men op dezelve het Yzer laat hol zetten.

De Paerden, welke grootgebracht worden op vette en moerastige gronden, zyn veel onderhevig aan platte voeten en vette Vorken: Daarentegen diegeene, welke opgetrokken zyn

zyn op hooge en schraale gronden, en daardoor ligter van maakfel vallen, hebben veeltyds *naauwe Veersenen*. Dit laatste gebrek maakt, dat de Veersenen zig te veel sluiten en byeen trekken; waardoor de Voet eene langwerpige form verkrygt; en omdat de Paerden alsdan meêr op den Voor-hoef treden, dan op de Veersenen, zoo krimpt de Zenuwe, waarvan, met der tyd, *kromme Pooten* komen. Een Beslag, welk best overeenkomt met de Voeten, die naauwe Veersenen hebben, nadat men alvorens de Vork plat heeft doen uitsnyden, zonder nogtans de kwartieren te veel uit te hollen, is, een Pantoffel-Yzer op te leggen, waardoor de Veersenen, met der tyd, wat ruimer worden.

Wanneer men bespeurt, dat de *Veersenen byeen krimpen*, en zig beginnen te sluiten; dan moet men Halve-Pantoffel-Yzers laten opleggen, de Vork plat uitsnyden, de kwartieren niet te veel uithollen, en, by elk Beslag, den Voet, by den Voor-hoef, iet laten afneemen. 't Zelfde kan mede plaats hebben by Voeten, daar de veersenen reeds geheel en al te naauw zyn; dog waarby men de Yzers, by den Voor-hoef, schraal moet laten doorslaan.

Paerden, die *te regt op de Pooten* zyn, als mede dezelve krom hebben, of die, in 't neêrzetten der Voeten, de Veersenen om hoog brengen, moet men de Veersenen iet doen afneemen; dog zonder de kwartieren te veel uit te snyden, waardoor men anders den Voet te veel zou verzwakken: Ook behoort het Yzer aan den Voor-hoef iet dikker te vallen, dan by de Veersenen. Door een zodaanig Beslag, word de Kogel van 't gewrigte der Koot gedwan-

dwongen, zig te moeten buigen, en de Nerf (Pees) belet, zig te veel te kunnen uitrekken.

De *Kalkoenen*, of *Stollen* aan de *Yzers*, doen een Paerd vaster en zekerder op syne Voeten gaan, vooral op eenen gladden grond, op eenen straat-weg, en op het ys: Dog dewyl het mede natuurlyk is, dat, door dezelve, de *Zenuwen*, met der tyd, korter worden en opkrimpen, waardoor de Paerden te regt op de Pooten, of ook te veel op den Voor-hoef, komen te gaan; zoo is het best, zig niet van hooge *Kalkoenen* te bedienen, dan by de hoogste noodzaakelykheid.

Eindelyk kan men hier nog te passe brengen, dat, door het hier te Lande zoo zeer gewoone *Beslaan in de Travailles*, of *Noodstallen*, veele goede Paerden gekrenkt en bedurven worden. Het zou te wydloopig zyn, anders zoude ik, hier, met weinig moeite, kunnen aanhaalen eene menigte voorbeelden van Paerden, die ik heb gezien, dat, door het beslaan in de *Travailles*, zyn bedurven geworden: Vandaar is het ook, dat, in ons Land, nog veele Liefhebbers en kenners van Paerden zyn, die hunne Paerden, voornaamelyk de fynsten, liever willen beslagen hebben, uit de Hand, dan in de *Travaille*; 't welk, aan vreemde Paerden, zeer gemakkelyk te doen valt, omdat dezelve, van jongs op, aan deeze wyze van beslaan gewend zyn; daar, in tegendeel, de inlandsche Paerden, welke, van jongs af, in de *Travaille* zyn beslagen geworden, met groote moeite, uit de hand, te beslaan zyn, gelyk dit, onder anderen, de ondervinding leert by onze *Ruiterij*, wanneer dezelve te *Velde* is, alwaar men genoodzaakt

zaakt is, de Paerden uit de hand te laten beslaan. Wel is waar, dat het gebruik van Travailles veel gemak toebrenge aan de Smits, en Palfreniers, of Stal-knegten; dog het is mede niet minder waar, dat menig Eigenaar en Liefhebber ook daardoor van goede Paerden beroofd word. Buiten de *Nederlanden*, worden zelden Paerden anders beslagen, dan uit de Hand; en de Travailles, welke men, in andere Landen, voor de Hoef-Smits winkels vindt, dienen tot niet anders, dan om eenige Operationen aan de Paerden te doen, of, om daarin te zetten zulke Paerden, welke zig absoluut niet uit de Hand willen laten beslaan; dog hetwelk men zelden ziet gebeuren.

NEGENDE HOOFDSTUK.

*Van het Voederen, Onderhouden,
en Oppassen der Paerden.*

DE *quantiteit van het Voeder*, welk men aan de Paerden geeft, behoort geproportioneerd te zyn naar derzelve aart, maaksel, temperament, en naar het werk, dat se doen. Hooy, Stroo, en Haver, is 't gemeenste voedsel der Paerden. Voor een Ryd-Paerd van eene middelmaatige Taille, en dat niet al te zeer gefatigueerd word, is, voor eene dagelijksche portie, toereikende, 8 pond goed gewonnen Hooy, 12 pond best Stroo tot Hakfel en Strooizel, en 6 pond zuivere Haver. By Koets-Paerden, die gemeenlyk van een

groot

grooter slag zyn , als mede by Paerden , die zwaar werk doen moeten , kan en mag deeze portie nog wel voor een vierde gedeelte vermeerderd worden ; dog ook niet meêr ; want de ondervinding leert , dat , door het sterke voederen , voornaamelyk aan Paerden die veel rust hebben , eene menigte blind of dampig gemaakt worden .

Het Hooy is van onderscheide soorten en eigenschappen , volgens de natuur van den grond , waarop het gewonnen word , en dus min of meêr sappig , krachtig , voedzaam en gezond . *Hooi* , gewassen op zuure en veenagtige gronden , deugt niet voor de Paerden ; want hetzelfde verwekt eene Scherpigheid in het Bloed . Het zoete *Hooi* , is zekerlyk gezonder , en de Paerden eeten het zeer gaerne ; het geeft hen ook goed voedsel : Dan , als de Paerden aan hetzelfde te veel gewend en verlekkerd zyn , willen se het minder soort van *Hooi* ongaerne eeten . *Hooi* , welk gewassen is op goede *Kley gronden* , is het zwaarste en voedzaamste ; dog het beste en gezondste is , dat op goede *Zand gronden* gewonnen word , inzonderheid voor fyne Ryd-Paerden ; hetzelfde zal ook de Paerden niet zoo ligtelyk dampig maaken , dan het ander *Hooi* doet . Het zoogenoemde *Buiten waardsche Hooy* , welk gewonnen word op Landen , die langs de Rivieren leggen , geeft mede een weêrgaloos voeder , voornaamelyk als het Land , by winter dag , in 't Voor-Jaar , by het overstromen der Rivieren , eenigen tyd onder water gelegen heeft ; waardoor zulk land niet alleen gezuiverd is van alle zuurte en zwavelagtigheid ; maar hetzelfde heeft daardoor ook teffens aan zig getrokken de vrugtbaarheid , die het water met zig brengt .

Nieuw-

Nieuw Hooy, welk nog niet gebroeid heeft, en gevoederd word, vóór dat het eenige maanden op zolder gelegen heeft, is zeer gevaarlijk voor de Paerden. Het deugdzaamste Hooy voor de Paerden is, welk niet te lang, noch te kort, niet te grof, noch te fyn, niet te nieuw, noch verrot, en vooral ook niet muf is; waarin pit zit; en welk, behalve de stekels of distels, een weinig blad-kruiden in heeft, als mede dat aangenaam van reuk, rond van halm en niet stoffig is; want het stoffige Hooy maakt de Paerden vast en zeker dampig.

Ook is niet minder zeker, dat, door veel en sterk Hooy te voederen, veele Paerden dampig worden: Dog men loopt in deezen weinig of geen gevaar, zoo lang de Paerden nog geen ses jaaren gepasseerd hebben. Zoodra men eenige tekenen van dampigheid aan een Paerd bespeurt, is het best, aan hetzelfde tot voeder te geeven, goed *Tarwen-stroo*, in plaats van Hooy. En dewyl het Hooy de eigenschap heeft, dat de Paerden graag daarop drinken; zoo kan men hen altyd eerst eene handvol Hooy te eeten geeven, voor dat men dezelve laat drinken.

Het voedzaamste Hooy van allen is, het *Klaver-Hooy*, 't welk gezaaid en gewonnen word op Bouw-land. Maar deeze soort van Hooy kan, als het gemaaid is, en op den grond legt, weinig regen verdraagen; want de Klaverbloemen, waarin het voedzaamste Zaad is, verrotten schielyk, en dan is het Klaver-hooy bedurven.

In 't algemeen kan men nog zeggen, dat het Hooy een slap Voedsel is, welk den Paerden wel Vleesch aanzet, maar weinig krachten geeft; als

als mede dezelfen zwaarmoedig en luy maakt.

Goed *Rogge Stroo*, en nog beter *Tarwe-Stroo*, is mede een zeer goed voeder voor de Paerden; inzonderheid voor zulke, die veel rust hebben, en weinig zwaar werk doen. Hetzelve is niet zoo vol van aardfche uitwaasselingen, noch zoo zappig, als het Hooy; vandaar kan men het den Paerden veel rykelyker te eeten geeven, dan het Hooy: Hetzelve zet een hard Vet en vast Vleesch, en maakt de Paerden lugtig, ligt en vlug. Dog men wil, dat het Stroo, by Paerden, die aan Spek-halzen onderhevig zyn, dezelfen nog meer uitzette, en merkelyk doe aangroeien. Het Stroo, tot *hakfel* gefneden, is een ongemeen goed mengfel, en tempert de Haver en de andere Graanen, welke men den Paerden te eeten geeft. Door deeze praetyk kan men den Paerden dagelyks eene goede portie Stroo doen eeten, waarna se anders niet graag zyn. En opdat de Paerden veel Hakfel, met weinig Haver, zouden eeten, en het Hakzel niet uit de Haver konnen blaazen, maaken veelen dit kort Voeder telkens eenigzins vogt; dan, de ondervinding leert, dat die wyze van voederen schadelyk is, dewyl de Haver niet zoo veel en goed voedsel geeft, dan wanneer dezelve den Paerden droog gegeeven word:

Van alle de *Graanen*, geeft de *Haver* aan de Paerden het beste voedsel, en sy komt best overeen met alle derzelve onderscheide temperamenten, onderhoudende in het Bloed eene maatige warmte. De beste en zwaarste soort, is gemeenlyk de *zwarte Haver*; en het is zeker, dat de Haver, op *Zolder* leggende, niet in-teert, of vermindert; weshalve het geen quaad

kan, zig altyd van eene goede provisie daarvan voorzien te houden.

Rogge, Tarwe, en Gerst, word mede somtyds aan de Paerden gegeven; want sy dit Graan ook wel willen eeten; dog men geeft het hen slegts by een enkel geval, of by gebrek van Haver, by welke de drie gemelde soorten van Graanen, tot voeder voor de Paerden, in geene vergelykinge komen. Als men genoodzaakt is, Rogge te voederen; dan is het nodig, dat dezelve alvorens, ten minsten eene nagt, in water geweekt worde, en de portie daarvan slegts half zoo groot zy, dan van de Haver, welke men gewoon is, den Paerden te geeven.

Tarwe, word het minste aan de Paerden te eeten gegeven, deels, omdat dit Graan te kostbaar valt, en deels, dewyl het zeer tegenstrydig is met de natuur der Paerden: Dog worden dezelve veel gevoederd met de *Semelen* van de *Tarwe*; want die verfrischen de Paerden, en zyn mede zeer goed voor die brandig zyn; nogtans is het voedsel, dat de Paerden daaruit haalen, zeer gering. Sommige mengen half *Semelen* en half *Haver* onder malkander, en geeven het den Paerden te eeten; dog dit gemengde voeder is niet minder, dan voedzaam; want, dewyl de *Semelen* verkoelende zyn, en de Paerden doen purgeeren; zoo kan de *Maag* de daaronder gemengde *Haver* niet behoorlyk verteeren. De beste manier met *Semelen* te voederen, voornamelyk brandige Paerden, is, dat men hen s'avonds in 't geheel geene *Haver* geeve; maar in derzelver plaatse eene goede flobbering van *Semelen*, gemengd onder hakzel van goed *Tarwe-stroo*.

Gerst

Ongepelde Gerst, word ook fomtyds aan de Paerden tot voeder gegeven: Dezelve is verwarmende, en daarby zeer voedzaam. Het doet, by magere Paerden, veel goed, als men hen eenen tyd-lang geeft te eeten, Gerst, met Haver, gemengd.

Het *Gersten-meel* word, nat gemaakt zynde, als eene slobbering, aan zieke Paerden gegeven; hetzelfde is zeer verwarmende, en staat in deezen tegenover de Tarwe-semelen, welke sterk verkoelen; weshalve het eerste moet gevoederd worden aan Paerden, die verwarming, en het laatste, aan die verkoeling, van noode hebben. By de Droes der Paerden, is het Gersten-meel, als mede het *gemaalen Mout*, denzelven zeer dienstig.

Ook het *Hennip-zaad*, is een zeer krachtig, verzachtend, en verwarmend voedsel, welk mede veelyds gegeven word aan zieke en verwarming nodig hebbende Paerden, en ook wel aan zulke, die vervallen zyn van krachten; dog de portie van dit Zaad moet niet te groot zyn. Als men hetzelfde zuiver voedert, dan geeft men, op 't hoogst, slegts een derde-part van hetgeene men anders gewoon is aan Haver te geeven. Men kan hetzelfde ook, na vereisch van zaaken, onder de Haver gemengd, den Paerden te eeten geeven.

De zoogenoemde *Paerde boonen*, welke men fomtyds ook onder de Haver mengt, zyn zeer goed, in den Winter te voederen; sy maaken de Paerden vleeschig, glad en kort-hairig, en geeven hen kracht; dog het is niet raadzaam, dezelve te voederen aan Paerden, die niet werken, of aan jonge Paerden, die beneden de vyf jaaren oud zyn.

Het is mede zeer goed, de Paerden in 't voor-jaar, eenige maanden lang, met *groene Fouragie* te voederen; het zy op Stal, of in de Weide. Als men Gras op Stal voedert; zoo is het best, dat hetzelfde altyd versch, en 'sogtends gemaaid zy, en op Stal worde gebragt, voor dat het van de Zon droog worde. Het *eerste Gras*, is een zeer gezond voeder voor de Paerden; het zuivert hunne Lighaamen van binnen, en ontlast hen van quaade humeuren. Menig Paerd, dat zwaar aan de Droes is, of ook wel eenige andere ziekte heeft, word, door het eeten van het eerste Gras, geneezen, en behouden. Als de Paerden 14 dagen, of 3 weken, in de Weide geloopt, of Gras op Stal gegeten hebben, en dan niet meer purgeeren, of aan de Droes zyn, dan moet hen ader gelaaten worden.

De *hooge Klei gronden*, daar het Gras kort en vol Klaver is, en daar veele *Steekels*, en *Distels*, in 't land zyn, leveren eene zeer goede, zoo niet de *beste Weide* voor de Paerden uit; dog moet het Land omringd zyn van goede en Water-ryke Slooten, anders zouden, in drooge jaaren, zulke hooge Klei-landen te droog en schraal vallen, en de Paerden in dezelve somtyds gebrek aan Water lyden.

Drie, of ten hooften vier maanden, is lang genoeg voor een Paerd, om in de Weide te loopen. Men moet zig niet verbeelden, dat het aan de Paerden goed doe, als men hen, een half jaar lang, in de Weide laat loopen, of zelfs tot laat in het na-jaar, wanneer de nagten lang en koud worden; neen! het is enkel om het voordeel, welk men meent te trekken, uit het gewaand goedkoop onderhoud, dat men

men deesen Beesten het uiterste ongemak in de Weide laat doorstaan; waarvan dezelve zeer mak en slap, en tot de minste fatigues buiten staat gesteld worden; en waaruit zelfs veeltids, in 't vervolg, allerlei quaalen en Siektens gebooren worden.

In *Duitschland*, en in andere Landen, daar niet zoo veele Weilanden zyn, gelyk in de *Vereenigde Nederlanden*, en gevolglyk het Gras niet zoo overvloedig is, wordt, om dit gebrek te vergoeden, veel *Klaver*, *Wikken* en *Linsen* gezaaid, en, groen, aan de Paerden te eeten gegeven, welk voeder, buiten kyf, zeer voedzaam, gezond en krachtig is. Wanneer de Ruitery, te Veld zynde, in Landen komt, daar deese soorten van Paerden-voeder gebouwd worden, en men, uit het Veld, fourageeren mag; dan kan men met waarheid zeggen, dat de Paerden zig alsdan in hun Element bevinden, en by dezelve eene schielijke en zichtbaare verandering ten goeden bespeurd worde.

Voor dat de gemelde gewassen groot genoeg, en tot voeder bequaam geworden zyn, laten veele Liefhebbers, in 't Voor-jaar, de *jonge Steekels*, welke op de Braak Landen dikwyls in menigte groeien, opzoeken en uitsteeken: dezelve worden klein gehakt, vervolgens onder Hakzel gemengd, en den Paerden te eeten gegeven; hetwelk een gezond en krachtig voedzel, zoo niet het krachtigste van alle de groene Kruiden, is, die de Paerden nuttigen willen.

De *groene Gerst*, geeft mede een zeer goed voedzel voor de Paerden; en sy is het krachtigst, wanneer se reeds in Halmen geschoten is, en de Airen beginnen uit te komen.

Manier, hoe de Paerden schoon gemaakt, onderhouden, en opgepast moeten worden.

De ondervinding leert, dat een Paerd, welk altyd *wel opgepast*, en schoon gehouden word, by weinig voeder vetter blyft, dan een ander, dat in overvloed gevoederd, dog kwalik opgepast word; want de *Roskam* en *Borstel*, openen de Poren of Zweetgaten, bevorderen de Transpiratie, en beletten, dat zig geene Korst of Schobben op het vel vast zetten; waardoor anders veeltydseene jeukte en schurftigheid veroorzaakt word, die de Paerden, niet tegenstaande al het voederen, doet mager worden.

Een Palfrenier, kan niet wel meêr, dan vier Paerden, behoorlyk oppassen en schoon houden. Een Stalknegt, behoort 's morgens vroeg op de been' te zyn; deszelfs eerste werk moet weezen, de Krebbe met syne hand, of met een bosje Stroo of Hooy, schoon uit te vaegen; als mede, nog Hooy in de ruif zynde, hetzelfde daaruit te neemen, en dan aan het Paerd syn behoorlyk *kort-Voeder* te geeven: Vervolgens, moet hy, met eene houtse Vork, de strooïng of bedding opneemen, van dezelve het schoone Stroo afzonderen en onder de Krebbe bergen, en het vuile met den mest naar buiten brengen; daarna den Stal, met een' beesem, schoon aanveegen, en met zand bestrooijen.

Het Paerd syn *kort voeder* opgegeeten hebbende, moet hy hetzelfde met eene ligte hand *Roskammen*, en dan met de *Borstel* zoo lang zuiveren, tot dat 'er geen stof en vuiligheid
meer

meer afkomt; vervolgens de Maanen en het Toupet, van onderen en van boven, wel uit borstelen, en dan het Paerd over het geheele Lyf met een vogte wisch slapjes afvaegen, voornaamelyk het Hoofd, om en tusschen de Ooren, van onder den Buik, tusschen de Voorbeenen en Billen, en onder den Staert. Wanneer het Paerd, op deeze wyze, geroskamd, geborsteld, en met een vogte lap afgevreeven is; dan moeten de Maanen en het Toupet uitgekamd worden: De Staert moet, tot aan de wortel toe, in eenen emmer met water gestoken, en dan met beide handen wel gewreeven, en de vuiligheid daaruit gewasschen worden: daarop moet men het Staert-haïr wel ontwarren en uitpluizen, zonder eenen kam aan den Staert te brengen. Wil men de Beenen der Paerden gewasschen hebben; zoo moet zulks niet hooger geschieden dan tot aan de Knien en Hakken. Hierop worden den Paerden de Deken en Maanen-kappen op- en aangelegd, ten einde hen schoon, gladhaïrig en in eene natuurlyke warmte te houden. Wanneer de Paerden goede Staerten hebben, die men, by 't uityden, laat loshangen; dan is het best, dat de Staert, op Stal, altyd in drie strengen gevlogten zy, waardoor dezelve, weêr los gemaakt zynde, zig zeer fraay en krullig vertoont. De gelegenheid en het weder zulks toelaatende, is het zeer goed, dat de Paerden geroskamd en geborsteld worden buiten den Stal in de open lucht.

Het Voeder, moet altoos aan de Paerden gegeven worden op vastgestelde tyden; waarby men dient in acht te neemen, dat de Haver telkens eerst in eene Wanne moet gewand

en van 't stof gereinigd weezen, als mede dat het kort-voeder den Paerden, niet op eenmaal, maar in verscheide reizen, moet gegeven worden. Het Hooy moet mede, in kleine partyen, den Paerden in de Ruif gelegd worden, ten einde sy hetzelfde altyd met eetlust mogen nuttigen; ook moet het Hooy, alvorens het den Paerden gegeven word, op zolder wel opgeschudt en uitgestoft zyn. Voor en na het drinken, moet men den Paerden een weinig Hooy voorleggen.

Sommige luiden geeven hunnen Paerden te drinken, driemaal 's daags; dog het is veel beter, de Paerden te gewennen, dat se slegts tweemaal op den dag drinken, te weeten, 'sogtends, eene uur na dat se het kort-voeder hebben opgegeeten; en ontrent drie uren naar het middag-voeder.

De ondervinding leert, dat veele ziekten en quaalen, die den Paerden overkomen, haaren oorsprong hebben, van *slegt water* te drinken, dat is, water, welk *brak, modderig*, of te koud, of te raauw is. *Regen-water*, is mede niet het gezondste voor de Paerden, voornaamelyk als se het niet, van jongsafaan, gewend zyn. De beste drank voor de Paerden is, *zuiver Put-water*, hetwelk men, by zomerdag, koel, dog 's winters laauwer, vindt. Het is zeer goed en gezond voor de Paerden, als men hen 's zomers *in eene klare Rivier kan brengen*, en daar laten drinken, waarby, door het gaan en springen, dat se dan gemeenlyk doen, de Circulatie in het Bloed bevorderd word. Eindelyk blyft het eene uitgemaakte zaak, dat Paerden, die gewerkt, of gelopen hebben, en bezweet zyn, geen water te drin-

drinken moet gegeven worden, voor dat se, ten minsten eene uur, weër stil gestaan hebben, en droog geworden zyn.

Om veele ongemakken voor te komen, is het best, de Paerden over dag, op stal, op te binden, dat is, met de Halfter-Kettingen omhoog vast te maaken, ten einde dezelve niet met de Hoofden op den grond raaken, of met de Pooten in de ketting komen te hangen: Dog dit doende, moet wel gelet, en niet vergeeten worden, 's avonds, by het afvoederen, de Paerden weder lang te binden, anders zouden sy 's nagts niet kunnen leggen en rusten.

Als men lang-staertige graauwe Paerden op stal heeft, is het noodig, dat 's avonds, na dat de strooïng gemaakt is, de Staerten altyd omhoog geknoopt worden, om dezelve daardoor uit de vuiligheid te houden, anders zouden de witte Staerten geel en leelyk worden. Deeze voorzigtigheid is mede goed by Paerden van andere Koleuren, wier Staerten men mooy en net wil gehouden hebben.

Einde van het eerste Stuk.

Het Voor-Gefiel.

Het Hoofd.

de Ooren.

1. het Voorhoofd.
2. de Slaapen.
3. de Oogkuilen.
4. de Kaaken.
5. de Lippen.
6. de Neusgaten.
7. het einde van de Neus.
8. de Kin.
9. de Baard.
10. de Hals.
11. de Maanen.
12. het Toupet.
13. de Strot.
14. de Schoft.
15. de Schouders.
16. de Borst.
17. de Knop, of Elleboog.
18. het dik-Been, of de Arm.
19. *Ars.*

20. de Been-wrat, of Swiel-wrat.

21. de Knie.

22. de Pyp.

23. de Pees.

24. de Kogel.

25. de Vet-lok.

26. de Koot.

27. de Kroon.

28. het Hoorn of de Hoef.

29. de Kwartieren.

30. de Voor-hoef.

31. de Veerfenen.

Het Lyf.

32. de Ribben.

33. de korte Ribben.

34. de Zyden.

35. de Buik.

36. de Flancquen.

Het Agter-gefiel.

37. het Kruis.

38. de Wortel van den Staart.

39. de Billen.

40. de Heupen.

41. de Smeerschyf.

42. de Dye.

43. de Waay.

44. de Swiel-wrat.

45. de Hak, of de knop van de Waay.

De Binnen-Voet.

46. de Veerfenen.

47. de Vork.

48. de Sool.

49. het Hoorn.

Verklaring van de TWEEDE PLAAT.

De zigbaare Gebreeken van het Paerd.

a) Het Hoofd qualyk geplaatst.	bb) ingevalle Zyden of Lenden.
b) de Ooren laeg, van mal-
kander hangende.	cc) Hang-buik.
c) de Kuilen boven de Oogen
diep.	dd) 't Kruis te puntig, of fcherp.
d) kleine of Varkens-Oogen.	dd) hoog van Heupen.
e) ingevallen Voorhoofd.	ff) Hang-heupig, of Hang-gat.
f) gelooten en vierkantig van
Kaaken.	gg) qualyk hangende Staert,
of Rotte-ftaert.
g) het einde van de Neus te dik.	hh) plat van Billen.
h) zwaare klieren onder de
Kaaken.	ii) bobbels of gallen aan de
Beenen.
i) verkeerde Hals.	kk) Scheuthakken.
k) korte Hals.	ll) geborste, of Kramp-Aders.
l) rond en laeg van Schoft.	mm) kromme Schenkels.
m) zwaar van Schouders.	nn) de Spat, of Spatten.
n) bolle en rondhoofdige Schou-
ders.	oo) fchurftigheid aan 't Knie-
gewrigt.
o) de Borst te naauw.	pp) Kollen.
p) de Arm, of Dik-been te
dun.	qq) verstyfde Koot.
q) een Legger.	rr) verstyfde Peefen aan de
Gewrigten.
r) kromme Knien.	ss) Mok-beenen.
s) over-of Schyfel-Been.	tt) vogtige fcheuren aan de
Kogels.
t) de Knie-buiging gekloofd.	uu) in 't gaan de Agter-voeten
niet regt neêrzettende,
maar de Veerfenen om-
hoog brengende, en op de
spits vanden Hoef gaande.
u) Kalfs-Poot.	vv) Beeste-Voet.
v) Koe-Poot.	ww) Kwartier-Voet.
w) te lang gejonctuurd, en 't
Gewrigt te flap.	xx) fponcieufe stinkende Wratt-
ten.
x) te vet van Kuiten, en te
bol van Kogel.	yy) platte Voeten.
y) dikke, of ook met knob-
bels bezette Koot.	zz) Over-Hoef.
z) Zadel-rug.	†) vogtige Wratten.
aa) te plat van zyden.	

Verklaring van de DERDE PLAAT.

Fig. A.

1. 2. 3. 4. de Grasbyters.
5. 6. 7. 8. de Mid-den-Tanden. } de Voor-Tanden.
9. 10. 11. 12. de Hoek-Tanden. }
13. 14. 15. 16. de Haaken, Kroon-Tanden of Wolfs-Tanden.
17. 18. 19. 20. de Kiezen of Molenaars.
21. de Laagen.
22. het Verhemelte.
23. de Baard.
24. het Canaal.

Fig. a.

- a. Stang, van eene regt neêr-gaande Linie, welke zeer zagt is.
1. de Ring met den Draaiër.
2. het Gebit, of Mondstuk.
3. de Schaar.
4. het Oog.

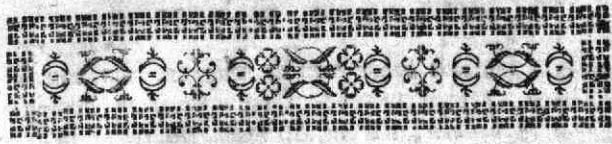
5. de Haak.
6. de Stang.
- b. Eene iet buitenwaerts de rechter Linie wykende Stang, die mede zagt is.
- d. Eene dito Stang; met een straffer Gebit, hetgeen de Laagen wel raakt, wanneer de Paerden zwaar van Lippen zyn, benevens eene inventie, door welke de Tong belet is om over het Gebit te gaan.
- e. Eene buitenwaerts de rechte Linie wykende Stang, die zeer straf is.
- f. Eene binnenwaerts de Linie staande Stang, die zeer zagt is.
- g. Eene platte, en zeer zachte Kin-Keten.
- b. Een Spiegel - Gebit.
- i. Een Water-Snafel.
- k. Een gemeen Gebit.
- l. Een Jagt-horen-gebit.
- m. Een Tong-vry gebit.
- n. Een Galg-gebit.

H E T
T W E E D E
S T U K.

H. E. T.

W. E. D. E.

S. T. U. K.

INLEIDING.

Het is zeker, dat, reeds in de vroegste tyden, de Menschen daarop toegelegd hebben, om verscheide Dieren te temmen, en tot hun gebruik af te regten en bequaam te maaken. De bevassing, om zig daarvan in den Oorlog te bedienen, heeft zig dus, natuurlyker wyze, genoegzaam van zelve aan de hand gegeven, dewyl onderscheide gevonden worden, welker gedaante en natuur tot dat gebruik zeer bequaam en eigen is.

De Historien der verscheide Natien en Volken doorlopende, vindt men wel, dat dezelve, in de gevegten, hebben weeten gebruik te maaken, van Paerden, Olifanten, Kameelen, Honden (a), ja zelfs van Leeuwen (b); dog, de tyd der Invoeringe van dit gebruik, is niet wel te bepaalen.

Onder alle de Dieren, van welke de mensch gebruik maakt, is 'er geen zoo eigen en bequaam, vooral tot den Oorlog, dan het Paerd; en vandaar is het zeer waarschylyk, dat men zulks, reeds in de vroegste tyden, zal bespeurd hebben: dog dewyl het gebruik van dit Dier verscheiden is, te weeten, om te trekken, last te draagen, en om onder den man te gaan; zoo is men het nog niet eens, hoe en op welke wyze het Paerd, het eerst, gebruikt is geworden. Dog, zonder hierover in een verschil te treden, het is denkelyk, dat de Paerden vroeger gediend hebben tot het lastdraagen en trekken, dan om onder den man te gaan.

Ten aanzien, of men, in den Oorlog, eerder gebruik

(a) Strabo L. 4. Pag. 305.
 (b) Lucret. L. 5. v. 1309. Diod. l. p. 57.

gebruik gemaakt hebbe van de wagens, dan van de Ruitery, geeven de oude Gedenkschriften genoegzaam te kennen, dat de Strydwagens eerder in gebruik zyn geweest, dan de Cavallery. Het is nogtans niet minder waarschynelyk, dat men in sommige Landen, als Palestina, Arabien, Egypten, &c. akvaar, vroeg, beschaafde en vindingryke volkeren hebben gewoond, niet zal verzuimd hebben, syn werk te maaken van het beryden en temmen der Paerden; gevolglyk zal men mede, niet minder en al vroeg, geweeten hebben, hoe dezelve, in veele opzigten, te gebruiken. In Genesis (a) vindt men, dat, ten tyde van den Eerstvader Jacob, het Paerd ryden reeds in Palestina, als mede in Egypte, bekend geweest is.

Volgens 't verbaal der ongewyde Schryvers, is Egypte het Land, daar de Paerden-fokkery, en ook het beryden derzelven, het eerste stand gegreepen heeft: Dog over het tydstop, wanneer dit begonnen heeft, zyn se het nog niet eens. Sommige hunner schryven deeze uitvinding tot aan Orus, Zoon van Osiris, die, nog voor Abrahams tyden, in Egypte geregeerd heeft, en doen dus dezelve opklimmen tot aan de vroegste tyden. Anderen, die deeze ontdekking wel den Egyptenaaren niet betwisten, dog het tydstop daarvan laater stellen, willen de Eere hiervan toeschryven aan den grooten Koning Sesostris, die een tydgenoot geweest is van Koning David, en van welken men leeft, dat Hy synen wagen heeft laten voertrekken door vier overwonne Koningen. Schoon het nu zeer zwaar valle te beslissen, welke van deeze twee meeningen gegrond zy; nogtans is het waarschynelykste hiervan, dat Sesostris wel geweest is de eerste, die een geregeld Lighaam Ruitery op de been gebragt en

in 't

(a) Cap. 50. vs. 9.

in 't vervolg by syn Leger onderhouden hebbe, welk Corps bestaan zou hebben uit 24000 Paerden: Dog dit neemt niet wech, dat het aankweken en temmen der Paerden, niet reeds ten tyde van Orus eenen aanvang zou genomen hebben; welke meening mede steunt op eene oude overlevering, die ons door Plutarchus bewaard is. Teffens is het ook niet denkelyk, dat de Egyptenaars, wier uitvindingen, in alle soorten van Konsten en wetenschappen, zoo oud zyn, niet nog voor den tyd van Sefostris zouden bespeurd hebben het groot nut, dat men van getemde Paerden hebben kan. Diodorus (a) berigt ons mede, dat de Koningen, welke, voor Sefostris, op den Egyptischen Throon gezeten hebben, het grootelyks hunne zorge hebben laten zyn, om een groot getal Paerden te onderhouden; tot welken einde sy aan de oevers van den Nyl, tusschen Thebes en Memphis, honderd Stallen, elken voor 200 Paerden, hebben doen optimmeren; van welke gebouwen men, ten tyde van Diodorus, nog de overblyfselen gezien heeft.

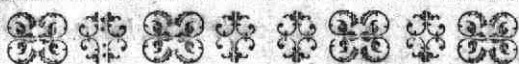
Boven dit alles, blyft niet alleen nopens de laatstgemelde mening geen twyffel meer over; maar het is teffens ook beweezen, dat de Paerden, reeds in de vroegste tyden, in den stryd zyn gebruikt geworden, zoo de gevoelens van verscheide groote geesten gegrond zyn, te weeten, dat Job, ten tyde van Jacob, in Idumea, op de grenzen van het woeste Arabien, geleefd heeft; want in alle de gewyde Bladeren, vindt men nergens eenig verhaal meer, dat ons het gebruik der Paerden tot den stryd, in de eerste tyden, levendiger afschildert, dan dat van Job, Cap. 29. vs. 19 tot 25. Hierby dient men nog aan te merken, dat dit alles nog niet wechneemt, dat, in die vroege tyden, de voornaamste sterkte der Legers bestaan hebbe in de wagens, en dat ook derzelve gebruik een' langen tyd daarna nog veel algemeen

(a) Liv. I. P. 55.

meener geweest zy, dan dat der Ruitery; want by Diodorus (a) vindt men ook, dat de voorgemelde Egyptische Monarch Sesostris, boven het reeds gemelde aanzienlyke getal Ruitery, nog zevenentwintig duizend Strydwagens by syn Leger mede gevoerd hebbe.

Dus meen ik beweezen te hebben, dat de Konst, om Paerden te temmen en tot allerhande gebruik af te regten, zeer oud is. Maar het zou hier te wydropig en ook buiten myn bestek zyn, den voortgang te verbaalen, welken de Rydkonst, van haar begin af tot aan onze dagen, van tyd tot tyd gemaakt heeft; dierhalven zal het my genoeg zyn, hier alleen nog te zeggen, dat men, zedert de geboorte der Rydkonst, door derzelver onderscheiden oeffeningen niet alleen bedoeld heeft, den krachten en der vlugheid van Menschen en Paerden te gemoet te komen, maar teffens ook, by de eerste Inclinatie tot de Oorlogsbedryven, te onderhouden; hebbende de meeste en beschaafdste volkeren de Exercitie van de Manege altyd gehouden voor eene Militaire School, in welke men bequaam gemaakt word, synen vyand te kunnen overwinnen, meêr door de vlugheid, dan door de kracht; waarom dan ook, zedert over lange, de Prinszen en de Jonge Adel niet gemanqueerd hebben, zig, door deeze vermaakelyke en niet minder Edele oeffeningen, bequaam, en hunnen Vaderlande nuttig te maaken. En schoon men tegenwoordig weinig werks meer maake van de Tournooijen, Kampgevegten, Carroufels, Ring- en meêr andere soorten van Wet-rennen; zoo blyft nogtans de Rydschoal, tot deezer uure toe, ons Lessen geeven, en, in 't verkort, vertoonen byzondere voorstellingen van de onderscheide beweegingen en bedryven, welke in de Legers en by Veldslagen, door de Ruitery ondernomen, en werkstellig gemaakt worden.

(a) Liv. I. Pag. 64.

D E

NEDERLANDSCHE STALMEESTER.

TWEEDE STUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Van de onderscheiden Natuuren
der Paerden.*

TOT het afregten en dresseeren der Paerden, tot welk een gebruik het ook zy, is het eene onvermydelyke noodzaakelykheid, goede kennisse te hebben van derzelve Natuuren, deugden en ondeugden, om syne Lessen, naar de goed-of quaadwilligheid deezer Beesten, te kunnen regelen en schikken.

Een Paerd van eene goede Natuur, is zodaanig een, dat, benevens bygevoegde buigzaame krachten, moed, leerzaamheid en gehoorzaamheid bezit; daarentegen bestaat de quaade en weerspannige Natuur in verscheidene ondeugden, te weten, in de schroomagtigheid, luyheid, drift, onbedaarheid en quaadaartigheid; uit welke gebreken wederom

spruiten, *schuwheid*, *valscheid*, *halsterrigheid*, *steiloorig* of *koppigheid*.

Een schuuw Paerd is, dat, door het zien, hooren, of rieken van 't een of ander voorwerp, verschrikt, en niet daarop, aan, of voorby wil. Dit gebrek komt veelyds voort uit eene natuurlyke aangebooren beschroomtheid; dog ook wel door een gebrek aan 't gezigt, waardoor de voorwerpen zig aan 't Paerd geheel anders vertoonen dan se zyn. Ook gebeurt het wel, dat, als de Paerden een' langentyd op een' donkeren Stal gestaan hebben, en dan buiten in het licht komen, hen alles schrikachtig maakt.

De *valscheid*, *vuilaartigheid*, en *boosheid* der Paerden, bestaat voornaamelyk hierin, dat se den Menschen vyandig zyn, na dezelve slaan, byten, of met de Voorpooten klaauwen, als men hen nadert: Dog deeze gebreken zyn niet altyd toe te schryven, aan de Natuur der Paerden, maar meest aan de onweetenheid en het quaade humeur van sommige Ruiters, of Oppassers der Paerden, welke geduurig en te onpas dezelve slaan, schoppen, en tergen.

Een *onwillig Paerd* (1) is, dat niet voor- of agterwaerts gaan, of omdraaïen wil, en dus weigert te gaan, daar men het wil hebben, spannende daartegen, uit quaadaartigheid, alle syne krachten in; hetwelk mede genoemd word, een *stug* of *steetig* Paerd. Sommige van deeze Paerden willen niet van den Stal af, of voorby de Uitspannings-Huizen gaan. Eene andere soort van *halsterrige* Paerden zyn, die zig aankanten tegen de Sporen, op dezelve in-

(1) *Cheval Rétif.*

indringen, of, op elken stoot, dien men hen daarmede toebrenge, agteruit slaan, omhoog steigeren, of te rug gaan, in plaats van voorwaerts. Dog vindt men ook, onder deeze soorte van Paerden, sommige, welke weigeren te draëen, of zig om te keeren, meër uit domheid en ruuwheid, dan uit quaadaartigheid.

Wanneer deeze opgenoemde gebreken voortkomen, uit eene zwakheid, of onleerzaamheid; dan zyn het natuurlyke gebreken, en het valt zeer moeilyk, dezelve door de konst te kunnen wechneemen, of verbeteren. Doch het is zeker, dat zulk een verweeren en tegenstreeven der Paerden niet alleen het meest word veroorzaakt, omdat men hen veeltids iet vergt te doen, welk genoegzaam boven derzelve krachten en vermogen is; waardoor by hen verwekt word eene soort van haat tegen de Menschen en derzelve oeffeningen; maar mede veeltids, dewyl men hen te jong gebruiken, en met geweld afregten wil, wanneer sy nog te dom, en hunne krachten nog niet toereikende zyn: Waardoor dan niet anders uitgevoerd word, dan dat derzelve Peesen en Spieren gekrenkt, de Lenden gekraakt, de Schenkels verzwakt, en sy dus, voor altoos, bedurve Paerden worden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van het opzitten, postuur en de houding des Ruiters.

ALvoorens men te Paerd klimt, moet men syne oplettentheid laten gaan over deszelfs geheele uitrusting, en, met een' opslag van 't oog, toezien, of de Keel-riem niet te vast, en de Neus-riem niet te los zy; zoo ook, of het Gebit niet te hoog, noch te laeg, op de laagen legge, en of de Kin-keten wel plat en, op haare behoorlyke plaatse, ingelegd zy; als mede of de Zadel niet te verre voor-of te veel agterwaerts legge; of de Borst-en Staert-riem (a) op eene behoorlyke maat gegespt; en eindelyk, of de Cingels niet te los, en ook, in tegendeel, niet te vast gegord zyn. Naar dit korte, dog zeer noodzaakelyk, onderzoek, plaatst men zig tegen over en by de linker schouder van het Paerd, houdt de spitsroede in de linkerhand, met 't dunne einde omlaeg, neemt de Trens in de volle linker hand, en, met de regter hand, de Teugels van den Toom, strykt die uit tot aan 't einde, en, na dezelve dus beide gelyk gemaakt te hebben, legt men hen in de linkerhand, zoo, datse door den kleinen vinger gescheiden worden. Dan neemt men, met de regterhand, eenen tamelyken vlok maa-

nen,

(a) In de Rydschool, worden de Borst-en Staert-riemen aan de Zadels zelden gebruikt.

nen, vat dien, by de teugels, in de linkerhand, van welke men den Duim vast op den bovensten Teugel houdt; vervolgens vat men, met de regterhand, den Styg-riem, zet den linker-voet in den Beugel, en ryft, na, met de regterhand, de agterfronten van den Zadel gevat te hebben, en regt overeind blyvende, omhoog tot boven den Zadel, zwenkt daarna het regterbeen, zonder met het Lyf voorover te hangen, over het kruis van 't Paerd, en men zet zig zagtjes in den Zadel.

Als men zig heeft neêrgezet, neemt men de Spitsroede in de regterhand, met welke men ook den knoop van de Teugels vat, en kort voor zig, tot voor het gezigt, de lengte der Teugels het toelaatende, omhoog trekt, om dezelve nog eens gelyk te maaken; vervolgens laat men de Teugels los en, aan de regter zyde van den hals des Paerds, neêrhangen, en plaatst de linkerhand vlak over de scherpte van den hals, ontrent twee duim' breed boven den Zadel-knop, met de hand een weinig te rug blyvende, zoo, dat de kleine vinger ontrent aan de Port-Epée raakt. De nagels van de vingers eenigzins schuins omhoog komende, houdt men de vuist wel geslooten, opdat de Teugels niet door dezelve kunnen heên gleien. De hand exactelyk dus geplaatst zynde, zonder dat daarby eenige styvigheid plaats hebbe, brengt en draait men de regterhand zodaanig, datse iet laeger komt, dan de linker, en het dunne van de Spitsroede, schuins boven het linker Oor van het Paerd, ter hoogte van de Oogen des Ruiters.

Vervolgens zet men zig behoorlyk en regt, midden in den Zadel, op het *fourchet*; en niet

op het agterste, gelyk men wel gewend is op een stoel te zitten: Men haalt het Kruis naar binnenwaerts, waardoor de onder-buik vooruit tegen den Zadel-knop komt. Het Hoofd des Ruiters moet vry en natuurlyk opwaerts staan, en deszelfs Oogen vlak tusschen de Ooren des Paerds doorzien; de Schouders laeg, los, en eenigzins naar agterwaerts gezet; de Armen, by de Elleboogen, wel geboogen en aan 't Lyf geslooten; dog zonder, by dit alles, de minste gedwongenheid te betoonen.

De Beenen van den Ruiters moeten, met het overige van syn Lighaam, in eene gelyke Linie geplaatst zyn, en dus, van den Kin af, tot de Hiel toe, natuurlyk, in eene regte Linie vallen; het platte van de Beenen en de Kuiten, moet gedraaid staan tegen den buik van het Paerd, en het binnenste van de Knie, vast tegen de tas van den Zadel; dus moet men, enkel met de billen tot aan de Knie toe, vast en geslooten zitten; dog het overige van de Beenen, vry en los langs het Paerd laaten neêrhangen, zonder, buiten noodzaake, hetzelfde daarmede aan te raaken.

De Hiel, moet iet laeger staan, dan de spits van den voet des Ruiters, en deeze, ontrent twee duim' verre van de Styg-beugels, zodanig, dat die onder den bal van den voet komen: Ook moet de voet niet met de spits buitenwaerts, maar binnenwaerts tegen het Paerd, gekeerd zyn, niet alleen omdat zulks een better postuur geeft aan den Ruiters, maar ook om het Paerd niet ter ontyd, met de spooren, te raaken. Dog, by dit alles, dient nog aangemerkt te worden, de fraaye houding eenes Ruiters voornaamelyk daarin te bestaan, dat

in

in deszelfs postuur niets gezien worde, welk gedwongen is, en hy den Zadel wel vulle, vast en geslooten, dog daarby vry en los, zitte, als mede het Lighaam de balans steeds, zoo en in diervoegen, observeere, dat, hoedaanig ook de bewegingen des Paerds zyn, hy nogtans niets verlieze van syne Postuur, houding en balans; hetwelk men noemt, *wel te Paerd zitten*.

Deeze hier gemelde fraaye houding te Paerd, is zekerlyk geen gevolg van eenige weinige lessen; maar dezelve moet verkreegen en onderhouden worden door eene geduurige oefening; hiertoe kan, voornaamelyk, veel toebrengen, als menden Leerling, in den beginne, veel laat draaven, vooral zonder de Beugels onder de Voeten te hebben; waardoor hy zal gewinnen, den Zadel te vullen, wel en vast te zitten, en zig in de balans te houden.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Hand des Tooms.

Schoon men somtyds, om een Paerd te regeeren, genoodzaakt zy, tot hulp te nemen de regterhand; zoo word nogtans altyd, door *de Hand des Tooms*, verstaan, de linkerhand: En het is onwederspreekelyk, dat het regt gebruik deezer Hand, en derzelver uitwerking, niet alleen is, het wezendlykste, maar ook het moeilykste, stuk van de geheele Ryd-konst; dus men zeggen kan, dat, zonder te bezitten eene naauwkeurige kennisse van derzelver gebruik in differente bewegingen,

men altoos zal aanwerken, tegen de Regels en grondlessen. De Hand eenes Ruiters behoort te hebben drie goede hoedanigheden, welke zyn, *Ligt*, *Zagt*, en *Vast*. Eene *Ligte Hand* is, die aan het gebit, op de Laagen, met weinig gevoeligheid, uitwerking geeft. De *Zagte Hand*, doet het gebit, op de genoemde plaatse, eenigzins meer gevoelen; en de *Vaste Hand* is, welke de steun des Paerds volkomen onderschraagt.

Deeze drierhande bewegingen der Hand moeten, volgens de gevoeligheid van den mond des Paerds, aan hetzelfde geoeffend worden: Invoegen men, nadat men de Hand heeft gegeven; in welk handgeeven eigentlyk, de *ligte hand*, bestaat; dezelve ongemerkt weêr naar zig toe moet haalen, en dus allengskens het steunfel van het gebit op de laagen doen gevoelen; hetgeen men noemt, de *Zagte Hand*: Vervolgens laat men het Paerd geduurig, langs zoo meêr, het gebit gevoelen, en op hetzelfde leunen; hetwelk men noemt, de *Vaste Hand*, en waarmede men, by beurten, voortgaat; 't welk genoemd word, *geeven* en *neemen*; dog zoo, dat de *ligte Hand* telkens moet gaan voor de *zachte*, en déeze altyd voor de *vaste Hand*; want nooit moet men van de *ligte Hand* ten eersten komen tot de *vaste*, noch van de *vaste*, tot de *ligte*, zonder zig alvorens bediend te hebben van de hulpe der *zachte Hand*; anders zal men den mond des Paerds quaad doen; en dit is, dat men noemt, eene *Harde Hand*.

De *Hand geeven*, is, als men dezelve van voren eenigzins laat daalen, ten einde aan de teugels meêr bot, en aan 't Paerd meêr vryheid, te geeven.

De.

Dewyl de vier voornaamste bewegingen, in het gaan van een Paerd, zyn, voorwaerts te gaan, te rug te zetten, regts te draïen, en links te wenden; zoo behoort de *Hand des Tooms* ook door vierderhande bewegingen deeze uitwerkingen voort te brengen, te weeten, de *Hand geeven*, om voorwaerts te gaen; de *Hand* naar zig toe en tegen den buik brengen, om op te houden en te rug te zetten; de *Hand* regts wenden, als men naar deeze zyde wil draaïen; en links, wanneer men wil hebben, dat het Paerd naar die hand draaïen zal: waarby men nog moet observeeren, dat men, by het geeven der *Hand*, de nagels der vingeren eenigzins nederwaerts brenge; dog wanneer men de *Hand* meêr wil doen gevoelen, dezelve iet meêr bovenwaerts draaïe; en, regtsom willende wenden, moeten de nagels mede een weinig bovenwaerts komen; maar zal het Paerd links; dan moeten dezelve wat benedenwaerts gedraaid worden. Door deeze onderscheiden draaijngen der hand, moeten de *Teugels* hunne behoorlyke uitwerkingen verkrygen. Men heeft drierhande manieren om zig van de *Teugels* te bedienen; als, dezelve gesepareerd te houden in de beide handen; beide teffens en egaal in de linker hand; of ook wel, in dezelfde hand, den eenen teugel iet korter, dan den anderen, volgens de hand, naar welke men het Paerd wil hebben en keeren.

Men separeert de *Teugels*, dat is, men neemt in elke hand een', wanneer men, onder den man, doet draaven jonge Paerden, welke nog niet gewend zyn te gehoorzaamen aan de *Hand* van den *Toom*; op dezelfde wyze gebruikt

bruikt men mede te teugels by weêrspannige Paerden, welke, naar de eene of de andere zyde, weigeren te draaiën: Dog om zig, in deeze en meêr andere gevallen, van de gefepareerde Teugels, met voordeel, te konnen bedienen, moet men de tegenzydige Hand, van die met welke men de Teugels trekt, iet laten zakken, en met deeze wat bot geeven; by voorbeeld, als men, om regts te draaiën, aan den regter Teugel trekt; dan moet de linker hand daalen, en, om links te wenden, aan den linker Teugel trekkende, moet de regter hand eenigzins bot geeven, anders zou het Paerd syn Hoofd niet behoorlyk konnen brengen en buigen, daar het gaan en wenden moet.

De Teugels in de linker hand egaal te houden, dient, om te mennen een Paerd, welk reeds gewoon is te voldoen aan de minste beweginge der Hand. Als men een Paerd regtsom draait; dan is 't de linker Teugel, die de linker Schouder bepaalt, en hetzelfde Been over het regter doet voorby brengen; en linksom wendende, is het de regter Teugel, die de regter Schouder bepaalt, en dat Been doet passeeren over en voorby het linker.

Het is, al zedert langên tyd, eene uitgemaakte zaak, dat, om een Paerd wel te dresseeren, en tot de uiterste volmaaktheid te brengen, het gebruik van den *Caveçon* (Kap-toom) van de grootste aangelegenheid is, en waarvan onze hedendaagsche Beryders, die de uitwerking van dit nuttig Instrument volkomen kennen, het voldoenenfte getuigenis geeven. De *Caveçon* behoort het Paerd geplaatst te worden ruim twee duim' boven de Neus-gaten, en niet laeger, anders zou dezelve de Ademhaling
door

door de Neus te veel beletten: Hy moet overtrokken zyn met zagt leër, om des Paerds Neus niet te quetsen, of, om op de plaats, daar hy legt, het haïr niet af te schuuren; want, zal hy fyne behoorlyke uitwerking doen, dan mag hy wel tamelyk vast toegegeeft zyn; Het is de *Caveçon*, die het Paerd doet van vooren opkomen, het uit den grond werkt, en aan hetzelfde rad- en vlugheid bybrengt, als medeigewent met gemak te draaïen, te wenden, op te houden, en te rug te gaan: Ook buigt de *Caveçon* des Paerds hals, zet de Heupen vast en gewis, plaatst het Hoofd en het Kruis aan de Schouders, geeft de lossigheid aan syn geheele Lyf; met een woord, hy stelt het Paerd niet alleen in een fraai en aangenaam postuur, maar tefens ook in staat, om alle deszelfs lessen, met de uiterste vaerdigheid, in 't werk te konnen stellen; hy conserveert daarenboven, by alle deeze menigvuldige nuttige uitwerkingen, den Laagen haare natuurlyke en zoo noodzaakelyke gevoeligheid, en doet de zachtheid van den Baard, waarop de Kin-keten moet rusten, geenszins verminderen. Zie daar, de groote nuttigheid van den *Caveçon* in de *Manege*, aange- toond: Dog staat hierby nog aan te merken, dat niets meerder belagchelyk is, dan wanneer men sommige Ruiters, met oude krenge van Paerden, die moeite hebben om te gaan, en hun vel te draagen, met den Kap-toom op de Neus op straat ziet aankomen, en zig dus, voor elk, vertoonen, als de *Ridder van de droevige figuur*, zittende op synen *Robinant*.

 VIERDE HOOFDSTUK.

Van de Hulpmiddelen en Kastydingen.

DE Hulpmiddelen, van welke men zig bedient by 't afregten en dresseeren der Paerden, bestaan, eerstelyk, in onderscheide Bewegingen van den Toom, zoo als wy, in het voorgaande Hoofdstuk, reeds aangemerkt hebben: Voorts, in 't geluid der tonge; in 't siffen of doen hooren der Spitsroede; in de beweging der Dyen, en Kuiten; in het zagtsjes aanraaken met de Sporen; en eindelyk in de manier, van min of meêr sterk op de Stygbeugels te leunen.

Van het *Appel* of geluid der tonge, bedient men zig, om een Paerd op te wekken, hetzelfde opmerkzaam te maaken, en te waarschouwen van de Hulpe, of van de Kastydingen, welke, op dit doen, staan te volgen, by aldien het niet gehoorzaamt. Dit Hulpmiddel moet egter niet te dikwyls gebruikt worden, anders zal het weinig indruk op het gehoor maaken; en niets is meerder onaangenaam, dan eenen Ruiters de Tong geduurig, op die wyze, te hooren gebruiken.

De *Spitsroede* word gebruikt als een Hulpmiddel, wanneer men dezelve met de hand doet siffen, om het Paerd, door dat geluid, aan te moedigen; als men, met dezelve, zagtsjes de buitenste Schouder raakt, om het Voor-gestel van het Paerd meêr in beweging te zetten; als men dezelve onder de Hand houdt, dat is, onder

den

den regter Arm door, met de spits van boven de *Croupe* (het Kruis), om deeze Party aan te moedigen en in eene vluggese beweging te brengen; en eindelyk, als iemand, te voet, met de Spitsroede de borst des Paerds raakt, ten einde het zig van vooren, of de Knien en de Kogels opheffe, als mede de Pooten buige. En men kan, in 't algemeen, zeggen, de Spits-garde een hulpmiddel te zyn, waarna de Paerden zeer veel luisteren, indien se niet, uit de Natuur, al te quaad, of boosaartig, of, door het al te veel en ontydig gebruiken der Spits-roede, of Sweep, bedurven zyn.

De *Beenen* des Ruiters hebben vierderhande bewegingen, en elke derzelve kan, op zig zelve, tot een Hulp-middel gebruikt worden; te weten I., de hulp van de *Dyen*, hierin bestaande, als men, om het Paerd vooruit te dryven, beide Dyen vaster aansluit dan ordinair, of ook wel met de buitenste Dye meêr sluit, dan met de binnenste, ten einde hierdoor het Paerd meêr aan en tegen de binnenste Hiel te zetten; of, door het aansluiten der binnenste Dye, het Paerd te beletten, zig te veel te presseeren; of ook, om niet te veel binnenwaerts te leunen.

II. De Hulp van de *Kuiten*, welke nog meêr gevoelig is, dan die van de Dyen, geschiedt, als men, dit gedeelte van het Been, min of meêr aanlegt tegen den Buik van het Paerd, om hetzelfde hierdoor te waarschouwen, dat het aan de Hulp der Dyen nog niet voldaan heeft, en, voor als nog, niet naar deeze beweging luistert, en de Spoor dan niet verre meer af is.

III. De Hulp der *Spooren* is, als men de-
zelve

zelve het Paerd zoo zagt doet gevoelen, dat se meêr het Haïr raaken, dan de Huid, en dus slegts dienen tot waarschouwinge, dat, indien het Paerd aan deeze hulpe niet voldoet, alsdan de beide Spooen teffens en voor goed in dezelfs Ribben zullen gestooten worden.

IV. De Hulpe, welke men aan 't Paerd geeft, door, styf en zwaar, op de *Beugels* te leunen, is de zagtste van allen, en kan niet wel plaats hebben, dan by Paerden van de uiterste gevoeligheid en gehoorzaamheid, dewyl men, enkel door 't drukken, dat men, min of meêr, doet, van meêr en zwaarer te leunen op den eenen Styg-beugel, dan op den anderen, het Paerd bepaald vindt, aan deeze beweging te voldoen.

Van de Kastydingen.

Men maakt gemeenlyk, in de Rydschoolen, gebruik van drierhande Kastydingen; welke zyn, die der *Chambriere*, van de *Spits-roede*, en van de *Spooren*.

De *Chambriere*, is de eerste Kastyding, van welke men zig bedient by jonge Paerden, wanneer men begint dezelve te laten traaven aan de *Longe*, of *Lyn*; ook gebruikt men dezelve, als men een Paerd doet *piasseeren* tuschen de Paalen; en sy is zeer noodzaakelyk voor stugge, halssterrige en koppige Paerden, of by zulken, welke te ongevoelig en hardvellyg voor de spooren zyn.

De Kastyding met de *Spits-roede* is, als men, met dezelve, het Paerd ter deege over den buik, of over de billen, strykt, om hetzelfde voorwaarts te dryven, als het zig ophoudt; als mede,

mède, wanneer men eene harde veeg daarmede over de schouders geeft aan Paerden, die, nit quaadaartigheid, geduurig agteruit slaan; door welke bestraffing deeze fout meêr te corrigeeren is, dan door de Spooen,

De Spooen, moeten min of meêr sterk gebruikt worden, naar maate der gevoeligheid des Paerds, en van den misflag, dien het begaan heeft. In sommige gelegenheden moet men zig wel, met nadruk, van de Spooen bedienen; dog hoe minder zulks geschiedt, dies te beter het is; want niets bederft meêr een Paerd, dan het ontydig en geduurig prikkelen met de Spooen. Wanneer men een Paerd de beide Spooen teffens in de ribben wil zetten, dan moet men eerst zagtes de Kuit aanleggen, voorts de Spooen aanbrenge, ontrent vier vinger' breed agter de Cingel, en dan met eenen de Beenen weder brengen in derzelver behoorige houding, ten einde het Paerd altoos meêr in ontzag te zoeken houden door de hulpe der Kuiten, dan met de Spooen.

Voor al is het noodzaakelyk, dat men het naturel eenes Paerds wel kenne, ten einde de kastydingen aan te brengen, van passe en naar evenredigheid der mislagen, die het begaat, en teffens lette, hoe hetzelfde die kastydingen ontvange, om daaruit te zien, of men dezelve moet continueeren, vermeerderen, of verminderen, of zelfs in 't geheel wech laten, naar maate van het vermogen, de kracht en bequaamheid van het Paerd. Ook moet men niet alle mislagen, die een Paerd komt te doen, voor eene quaadaartigheid opneemen; terwyl dezelve veeltyds voortkomen uit deszelfs onweetenheid, en ongeschiktheid. Voor-

al moet men een Paerd nooit kastyden uit oploopenheid, in eene quaade buy, of in toorn; maar altyd met bedaardheid en zagzinnigheid.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de Bewegingen der Beenen eenes Paerds, in deszelfs verscheide Gangen.

DE Bewegingen der Paerden zyn, of natuurlyk, of gebrekkelyk, of door Konst verkreegen. De *Stap*; de *Draf*, en de *Galop*, zyn de natuurlyke gangen eenes Paerds: de gebrekkelyke zyn, de *Tel* (*l'Ambel*), de *Drie-flag*, en de *Gebrooken Galop* (*l'Aubin*): En door de gangen, door konst verkreegen, verstaat men, de onderscheide zwierige en verhevene bewegingen, welke in de *Manege* geleerd en geoeffend worden.

Van de Natuurlyke Gangen.

I. *De Stap.*

De *Stap* is, by de Paerden, de langzaamste en zagste van alle de natuurlyke gangen, dewyl, by denzelven, de bewegingen niet zoo schielik en verheven zyn, dan by den *Draf*, of by den *Galop*. Vier bewegingen, die geduurig op elkander volgen en herhaald worden, maaken den *Stap* uit.

De *Stap* is tweederlei; die op den langen weg,
of

of gemeene Stap, en de School-Stap. De eerste is, de allerzagtste en gemakkelykste gang, omdat het Paerd de Pooten slegts langzaam en kort by den grond voortzet, en den Ruiters niet zoo veel schokt, dan by de overige gangen, daar de bewegingen veel sterker en meer verheven van den grond zyn.

De School-stap, is een veel korter en ineengedrongen stap, van welken men zig bedient, om den mond van een Paerd te prepareeren, deszelfs geheugen te versterken, en om het te onderhouden in de gehoorzaamheid, zoo aan de hand, als aan de Beenen. Dog van deeze Les maakt men geen gebruik, voor dat het Paerd wel draaft, handelbaar begint te worden, en gemakkelyk voldoet aan de willekeurige bewegingen der Handen. Het deugt mede niet, een jong Paerd, in eenen zoo verkorten en ineengedrongen Stap, te werken, ten zy hetzelve alvorens daartoe voorbereid zy door de halve en heele ophoudingen, (*Arrêts*) van welke wy in 't vervolg zullen spreken.

Een langzaame, en eenigzins uitgerekte Stap, is nuttiger voor een Paerd, dat de *Manege* begint; hetzelve zal daardoor meer begrip, vastigheid en geheugen van de eerste lessen verkrygen. Ten einde uit deeze les van den Stap, voor het toekomende, veel nut te kunnen trekken, moet men het Paerd werken op verscheide regte Linien, dat is, langs de muur regt-uit doen gaan, en dan, nu regts, dan links wendende, hetzelve op deeze regte Linien stappende houden; daarby moet men niet al te kort draaïen, ook niet, op deeze onderscheide Linien, het geheele Lighaam van 't Paerd te gelyk wenden, maar dit laten verrich-

ten aan de Schouders alleen, om daardoor af-
lengskens het Paerd met gemak te gewinnen
enkel op de hand te draaiën, te wenden en
regt-uit te gaan, volgens den wille van den
Ruitcr, en zonder te observeeren de Regelen
van het terrein. Wanneer het Paerd aan deeze
lessen voldoet; dan kan en mag het ook wel,
buiten de *Manege*, op den *langen weg* bereeden
worden.

II. De Draf.

De *Draf*, is een meêr verheven en sterker
gang, dan de *Stap*. Wanneer het Paerd draaft;
dan ligt het teffens en te gelyk op de twee bee-
nen, welke, het eene voor, het ander agter,
kruislings tegen malkander overstaan; dat is,
dat, als hetzelfde opligt 't regter Voor-been,
het dan ook te gelyk omhoog heft, het linker
Agter-been, en beiden ook weêr teffens op den
grond brengt; waarop het linker voor- en het
regter agter-been onmiddelyk volgt: Dus be-
staat de *Draf* uit twee, beurtelings op elkander
volgende, bewegingen.

Het eerste werk, dat men aan een Paerd be-
steet, om hetzelfde te dresseeren, is, de ont-
knoping van deszelfs Leden: Deeze word het
meest verkreegen door den *Draf*; dewyl, in
en door deezen gang, alle Spieren en Trekkers
van het Beest grootelyk in beweging gebragt
worden: En vermits, by deezen gang, s'Paerds
Lighaam te gelyk onderschraagd word, van een
Voor- en een Agter-been, kruislings over
malkander staande; zoo hebben dezelve het
gemak en de vryheid, zig te buigen, te ver-
heffen, en voorwaerts te treden; waardoor
het

het Paerd notooir verkrygen moet den eersten trap van loffigheid syner beweeglyke partyen.

Het is de Draf aan de *Longe* (Lyn) op een' effen grond, met de *Caveçon* op de Neus, en een enkel gebit of Trens in den mond, door welchen men den jongen Paerden, zonder 'er op te zitten, het draaven leert, en hen voor de kastyding met de *Chambriere* doet vreezen.

Wanneer men een jong Paerd, voor de eerste-maal, aan de *Longe* laat draaven; dan is het zeer dienstig, dat men hetzelfde alvorens eenige keeren aan de hand omleide in den Kring, dien het, draavende, moet maaken, om het hierdoor eerst den weg aan te wyzen.

Hy, die de *Longe* houdt, behoort zig te plaatsen in de midden, of by den Paal; en die de *Chambriere* heeft, volgt het Paerd, om het voorwaarts te dryven, slaande met dezelve somtyds op den grond, of ook wel zagtyes op de Billen. Als het Paerd, drie-of vier-maal, over de eene hand omgedraafd heeft, dan haalt men, langzaam, de *Longe* naar zig toe, en laat het Paerd by zig komen, streelt het, en geeft aan hetzelfde een weinig Haver; waarna men het ook over de andere hand laat draaven, en daarmede ook weêr op de voorgemelde wyze eindigt.

Wanneer men bevindt, dat het Paerd deeze eerste les wel heeft begrepen, en aan dezelve volkomen voldoet; dan leert men hetzelfde 't *Changeeren*; waartoe diegeene, die de *Longe* regeert, door 2 of 3 stappen agteruit de doen, het Hoofd van 't Paerd naar zig toetrekt; en die de *Chambriere* houdt, moet met dezelve de buitenste Schouder naderen, om het Paerd naar de andere Hand te doen wenden, het zy enkel

door het bedreigen met de *Chambriere*, of daarmee te raaken, als het Paerd weigert te gehoorzaamen. Men moet niet toelaaten, dat het Paerd, in plaatse van draaven, galoppeere; en als het dit doet, dan moet men met de *Longe* eenigzins aan den *Caveçon* trekken, en hierdoor den Galop breeken: ook moet men opletten, dat men altyd het Hoofd van 't Paerd doe staan naar binnenwaerts trekkende, om het dus te gewinnen, hetzelfde te buigen naar de hand, daar het gaat.

Wanneer het Paerd los, over beide zyden, genoegzaam gedraafd heeft, en voldoet aan hetgeene men hetzelfde vergt; dan kan men iemand laten daarop zitten; dog daarby dient alle voorzigtigheid te worden gebruikt. De Ruiters in den Zadel zittende, neemt, in elke hand, eenen Teugel van de Trens, en alsdan laat men het Paerd met den opgezeeten Ruiters draaven, egter met behulp van de *Longe* en de *Chambriere*, gelyk te vooren, toen 'er niemand op zat. Vervolgens probeert de Ruiters, of syn Paerd, door het geeven der handen, sluiten der Beenen, en aanleggen der kuiten, wel voorwaarts wil gaan, zonder toedoen van de *Chambriere*: daarna probeert hy ook, of het Paerd, enkel en alleen op 't gevoel van den binnensten Trens-teugel, en zonder hulpe van de *Longe*, zig wel wil laten draaien; en wanneer het, aan deze lessen van de hand, en van de Beenen des Ruiters, genoegzaam voldoet, dan kan men wel van de *Longe* en van de *Chambriere* afzien.

Als men begint, het Paerd los en zonder *Longe* te laten gaan; dan moet men met hetzelfde, om het altoorens het Terrein te doen kennen, eerst slegts op een' stap regt-uit langs de

de muur ryden , en teffens de eene en de andere hand wenden. Vervolgens, bevindende hetzelfde hierin genoegzaam gevorderd te zyn, begint men te draaven ; waarby men examineert, van wat natuur het Paerd zy, om den Draf te reguleeren naar deszelfs vermogen, kracht en moed. Maar wanneer het gebeurt, dat het Paerd, van de *Longe* los zynde, weigert, tegenstreeft, zig halssterrig betoont; dan is het beste middel, dat men hetzelfde, dog zonder iemand daarop, weêr aan de *Longe* laate draaven, en het met de *Chambriere* ter deege en zoo lang kastyde, tot dat het vrywilliger gehoorzaamt.

Deeze gemelde Lessen, van het Draaven en het Stappen, kunnen genoegzaam aan het Paerd geleerd worden, enkel met de Trens in den mond, en hiertoe zyn byzonder bequaam, de zoogenoemde *Rol-trensen*, van welke wy reeds gewag gemaakt hebben in het Hoofdstuk, handelende van het toomen der Paerden, en door welke de mond, dog voornaamelyk de Laagen, by uitstek geconserveerd blyven. Wanneer het Paerd, met de Trens in den Bek, aan den Stap en Draf genoegzaam voldoet; dan voegt men nog by de Trens, de Stangen, welke, voor zoo een jong en beginnend Paerd, zeer zagt moeten zyn; waarby ook eene platte en niet minder zachte Kin-keten moet gebruikt worden.

III. De Galop.

De *Galop*, is de schoonste en gaauwste van de natuurlyke gangen, zynde eene foort van Sprong voorwaarts; in welke beweging de

vier voeten des Paerds, voor een' oogenblik, te gelyk van den grond zyn, 't geen men, by eenen snellen galop, duidelyk ontdekt, daar men de vier yzers teffens zien kan.

'Er zyn tweederleye foorten van Galop; de Galop op den regter, en de Galop op den linker, voet. Het Paerd galoppeert op den regter voet, als het met den regter voor- en agtervoet meêr avanceert, dan met den linker voor- en agtervoet; en het galoppeert op den linker voet, als de linker voor- en agtervoet 't meest geavanceerd is.

Sommige Paerden galoppeeren, in drie *Tempo's*, dog andere, in vier. De stand der Voeten tot den Galop *regts*, in drie *Tempo's*, 't welk de gewoonlykste is, geschiedt op de volgende wyze. In het oogenblik, dat het Paerd tot den Galop in beweging raakt, raapt het de krachten syner Heupen zodaanig byeen, dat het in staat is, syn Voor-gestel wel uit te rekken, en met geweld vooruit te dryven, liggende den linker agtervoet het eerst op; welk het eerste *Tempo* uitmaakt. Terstond hierop verheft het mede den regter agter- en den linker voorvoet, zoo als by den Draf, dezelve met eenen wêer neêrzettende; 't geen het tweede *Tempo* uitmaakt. Het derde en laatste *Tempo*, word betekend, door het regter voor-been, dat de *Cadans*, in den Galop van drie *Tempo's*, eindigt; welke bewegingen telkens herhaald worden, en dusdaanig, by elk *Tempo* van den Galop, beurtelings continueeren. Deeze *Cadans*, in drie *Tempo's*, word genoegzaam begrypelyk gemaakt door de gemeene uitdrukkinge des geluids, van *pa-ta-ta*, welk men het Paerd, door 't neêrzetten der voeten op den grond, hoort maaken. Als

Als het Paerd *links* galoppeert, dat is, in drie *Tempo's* op den linker voet; dan is de stand der voeten onderscheiden van den eersten stand; want alsdan is 't de regter agter-voet, die het eerste *Tempo* betekent. Vervolgens verheffen zig, teffens en te gelyk, de linker agter- en de regter voor-voet, en komen ook, te gelyker tyd, weder op den grond. Hierop avanceert de linker voor-voet, en maakt dus, in 't neêrzetten, de derde en laatste *Cadans* uit.

'Er zyn Paerden, wier Heupen zoo uitmunten-
tende, en derzelve bewegingen in den Galop
zoo prompt zyn, dat se, galoppeerende, vier
Tempo's betekenen kunnen, dat is, dat se de
vier voeten, den eenen naar den anderen,
neêrzetten; beginnende, by den Galop *regts*,
altyd het eerste *Tempo* met den linker agter-
voet, en, in den Galop *links*, met den regter
agter-voet; en van deeze Paerden hoort men het
geluid, door 't neêrzetten der voeten op eenen
harden grond, op deeze wyze: *Pata-ta-ta-ta*.

Als een Paerd, in 't galoppeeren, al het hier
gezegde niet observeert en nakomt, dan is syn
Galop verkeerd en bedurven. Het Paerd ga-
loppeert valsch, of op den verkeerden voet,
wanneer het, *regts* gaande, op den linker voet
galoppeert, of als het, *links* gaande, op den
regter voet galoppeert. Doch hierby behoort
aangemerkt te worden, dat men, op eenen
langen weg, buiten de *Manege* galoppeerende,
altyd op den goeden voet is, als het Paerd *regts*
galoppeert. Maar in de *Manege*, daar men ge-
duurig van Hand changeert, moet het Paerd
altyd, volgens de Hand, naar welke het gaat,
op den regter of linker voet weten te wisselen.

II. Van de gebrekkelyke Gangen.

De *Tel*, of *Pas* (a).

De *Tel*, of *Pas*, is een laeger, dog ongelyk meêr uitgerekte gang, dan de *Stap*; by denzelven ligt het Paerd de twee Beenen, van eene en dezelfde zyde, te gelyk op, en zet die ook teffens weêr neêr, te weeten, den regter voor-voet met den regter agter-voet; waarop terstond de linker voor-voet met den linker agter-voet volgt: dus het Paerd, by deezen gang, slegts twee beweegingen heeft, de eene regts, en de andere links, welke beurtelings op elkander volgen. Een goede *Tel*- of *Pas*-ganger behoort te werken, met laege en geboogen Heupen, en, in 't gaan, syne agter-voeten te brengen en te zetten voorby de voor-voeten; om hierdoor veel grond te winnen, en zig over weg te spoeden. Dog deeze gang kan niet wel plaats hebben, dan op zagte en effen wegen; want op slyk- of steenagtige gronden zal een Paerd denzelven niet lang kunnen goed maaken.

Onder de *Engelsche* en *Schotsche* Paerden, zyn weêrgalooze *Tel*-gangers, by welken deeze gang natuurlyk is, en die nooit zullen draaven: En, waarover men zig het meest moet verwonderen, is, dat se deezen gang, den geheelen dag door, zeer gemakkelyk kunnen uithouden, en daarby zoo rat zyn, dat men moeite heeft, hen, met den Galop, te volgen. Dog by dit alles is het zeker, dat sy niet alleen zig veeltyds stryken, en in de Yfers trappen, vooral

wan-

(a) *l'Amble. L'Amble*

wanneer se zig veel haasten; maar dat daarenboven deeze gang hen de Beenen vroegtydig verslapt en bederft. En, in 't algemeen, kan men zeggen, dat alle *Tel- of Pas-gangers* van geenen langen duur kunnen zyn, omdat deeze gang meêr een teken is van zwakheid, dan van sterkte. Alle jonge Veulens hebben deezen gang, en houden dien zoo lang, tot dat se tot den Draf en Galop genoegzaame krachten verkrygen: Ook leert de ondervinding, dat de meesten van de goede Paerden, wanneer sy beginnen te bederven en afgereeden te zyn, met deezen gang eindigen.

II. De Drie-slag.

Dit is eene soort van een' gebroken *Tel*: De meeste Paerden, die Last gedraagen, of veel en zwaar getrokken hebben, neemen deezen *Drie-slag* aan, wanneer sy geene genoegzaame kracht meer hebben, om de beweging tot den Draf te kunnen goed maaken.

III. De Gebroken Galop (a).

Deeze is, wanneer een Paerd, van vooren, galoppeert, en syn Agter-gestel den *Tel of Draf* gaat. De Paerden, welke zwak van Heupen zyn, en het Agter-gestel verdorven hebben, of zulke, die, by eene lange en zwaare Reize, bovenmaate afgereeden zyn, kunnen geenen anderen Galop goed maaken, dan deezen gebroken; vandaar is deeze bedurven gang zeer eigen

(a) *l'Aubin.*

gen aan de Jagt- en Post-Paerden, welker agter-Schenkels meest gekraakt zyn.

Van de *Artificieele*, of door de konst verkreegene, Gangen en Bewegingen der Paerden, zullen wy in het agtste Hoofdstuk spreken.

SESDE HOOFDSTUK.

Van de Halve en Heele Ophoudingen en van het te rug zetten.

I. De Halve en Heele Ophoudingen.

WAnneer een Paerd gaat; dan is het natuurlyker wyze gereed, zig te bedienen van de kracht syner Lenden, Heupen, en Waayen, om daardoor syn Lighaam voorwaarts te dryven; invoegen dat, als deszelfs Voorbeenen bezig zyn deeze werking te onderhouden, het alsdan notooir op syne Schouders steunt; 't welk den Ruiters niet weinig zoude incommodeeren, indien de Liederen van de Konst niet, door de Lessen van de *halve en heele Ophoudingen*, en het *te-rug zetten*, een middel daartegen hadden weeten uit te vinden.

De *Halve Ophouding*, door welke men het Paerd eenigzins meerder gehoorzaam aan de hand maakt, zonder hetzelve geheel op te houden, geschiedt, als men de hand van den toom zagt naar zig toe haalt, door de nagels der vingeren een weinig omhoog te brengen, om dus het Voor-gestel des Paerds te weêrhouden, en te ondersteunen, als het te veel op het gebit leunt, of als men het meêr ineen gedrongen

gen wil hebben, of ook wel, om het in syné Verhaafting te stuiten. Het geheele ophouden, geschiedt op dezelfde wyze, alleenlyk trekt men de hand wat meêr en sterker terug, om daardoor het Paerd geheel en al op te houden en stil te doen staan.

Om de Halve en Heele Ophoudingen wel te observeeren en werkstellig te maaken, moet men, by 't weêrhouden der hand des Tooms, teffens, door het aanleggen der kuitén, 's Paerds Heupen iets voorwaarts dryven, ten einde hetzelfde syn Lighaam, wel in 't evenwigt, op de agter-beenen houde, zonder daarmede te kruisfen, dat is, de agter-beenen moeten met de Schouders in eene gelyke Linie staan. Hierby moet men egter het *Tempo* met de Hand niet al te schielyk, of in eenen trek of ruk, doen; maar het Paerd alvorens tot deeze verandering prepareren; waartoe de Ruitér syne Schouders eenigzins agterwaarts moet brengen, en den Elleboog aan het lyf, dat hy mede iets terug zet, geslooten houden, invoegen dat, by de halve Ophouding, de gang des Paerds slegts een weinig langzaamer of zagter worde; dog, by de heele Ophouding, het zy in 't stappen, draaven, of galoppéeren, de gang geheel ophoude, en het Paerd blyve stil staan. Op het oogenblik, dat het Paerd aan deeze beweeging des Ruiters voldoet, geeft men aan hetzelfde weder de hand, of den lossen Teugel, om deszelfs Laagen te verligten, en den mónd fris te houden. Vervolgens laat men het Paerd weêr voorwaarts gaan, zoo als men het goed en van passe vindt.

Het wezendlykste en nuttigste van deeze Les is, dat men het Paerd daardoor syne krachten doet

doet byeen raapen, hetzelve van vooren opkomen, deszelfs Hoofd en Heupen vast zet, en het ligt op de hand doet worden. Dog het is zeer noodzaakelyk, dat deeze Les geproportionneerd zy naar de krachten des Paerds; want door dezelve, de Lenden en Waaijen van jonge Paerden, zeer gekrenkt en voor altoos bedurven kunnen worden, vooral wanneer men hen deeze Les te veel doet herhaalen, eêr en alvorens sy tot hunne volle krachten gekomen zyn. Behalve dat men jonge Paerden niet overhaasten, noch, al te schielyk en sterk rukkende, ophouden mag, zoo zyn 'er ook nog andere, by welken men de Tempo's van de ophoudingen omzigtig en spaarzaam gebruiken moet, te weeten, by zulke Paerden, die den Hals qualyk of verkeerd hebben, die zwak van Lenden, Waaijen en Heupen, en lang van Taille zyn, die eenen Zadel-rug hebben, die, of al te gevoelig en onverduldig, of al te driftig, zyn; dus de dikwyls herhaalde halve en heele ophoudingen niet goed zyn, dan voor Paerden, die, door genoegzaame sterkte in de Lenden, Heupen en Waaijen, deeze werking kunnen goed maaken.

Het is de grootste Proef, die een Paerd van syne krachten en buigzaamheid, geeven kan, wanneer hetzelve, naar eenen snellen en verhaasten loop, eene vaste en losse ophouding, wel en prompt, uitvoeren kan, hetwelk, omdat 't Paerd, by eene zodaanige snelheid, en een daarop schielyk en prompt stilstaan, van het eene uiterste tot het ander moet overgaan, zeer zelden by hetzelve gevonden word. De voornaamste Deugd hiertoe, bestaat in de uitmuntendheid van den mond en der heupen. Dog
deezee

deeze foort van halte houden, word zelden werkftellig gemaakt, dan by 't probeeren van een Paerd, dat men koopen wil.

II. *Van het te rug Zetten.*

By elke Beweeging, die een Paerd agter-uit maakt, is altoos een van fyne Agter-beenen onder den Buik; dus het, nu op deeze, en dan weêr op de andere, Heupe steunt: Dan, het kan deeze werking niet lang volbrengen en uithouden; sy is ook van weinig nut, behalve wanneer men de Paerden begint te bewerken, om los en buigzaam te worden, en om de halve en heele ophoudingen te beter te konnen verdraagen en goed maaken. Dog dewyl deeze Les zeer pynlyk valt voor de Lenden en Waaijen; zoo behoort men, in den beginne, een spaarzaam gebruik daarvan te maaken.

By het te rug zetten, is de stand van de Hand des Tooms bykans dezelfde, als by het ophouden; invoegen dat, na dat men het Paerd heeft doen stilstaan, men hetzelve op nieuws weêrhoudt, als of men de ophouding wilde herhaalen, enkel met dat onderscheid, dat men nu, het Lyf wat meêr terug buigende, de hand by hetzelve houdt, dog zonder de minste verrukking van den Elleboog. Wanneer het Paerd aan deeze Beweeging voldoet, en slegts eenige stappen agterwaarts gegaan is; dan moet men het de hand weder geeven, en dus, dezelve geevende en neemende, hetzelve terug zetten; dog met hoe minder rukken dit geschiedt, dies te beter het is. Maar als het Paerd weigert terug te zetten; zoo is het best, dat iemand, te voet, hetzelve met eene Spits-roede zagt voor de
Borst

Borst, op de Knien, of op de Kogel raake; en wanneer het, door dit hulpmiddel, slegts eenigzins terug gaat, dan moet men daarmede uitscheiden, en het Paerd streelen, om hierdoor aan hetzelfde te kennen te geven, dat het gedaan heeft, hetgeene men van hetzelfde vergt.

Nadat men aan het Paerd, het ophouden en het terug zetten; heeft doen begrypen, onderneemt men, hetzelfde, door het zagt trekken met de Teugels van den *Caveçon*, het hoofd, nu regts, en dan weêr links, te leerén zetten, volgens de hand; over welke het gaat, of over welke het nog 't meest ruuw is, om aan hetzelfde hierdoor de buigzaamheid in den Hals te doen verkrygen; vervolgens, met de hand de teugels schuddende, hetzelfde met het gebit te leeren spelen, waardoor men niet alleen den mond des Paerds doet fris houden, en hetzelfde gewent zig te buigen naar de zyde, daar het gaat; maar het word ook teffens geprepareerd tot de Les, van de *Schouder naar binnen*.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Schouders naar binnenwaerts; en met het Kruis tegen de Muur; of van het Travageeren.

I. *De Schouders naar binnen.*

DE grootste Meesters in de Ryd-konst, hebben de los- en buigzaamheid der schouders altoos gehouden voor eene hoedanigheid, welke aan een Paerd zoo moeilyk te leeren, als se

se nuttig, is, om te geeven eene aangenaamheid aan alle de bewegingen des Paerds. De Hertog van *Newcastle*, die zeer verstandig en breedvoerig over deeze stoffe geschreeven heeft, houdt staande, dat, om het Paerd, op eenen kring brengende, met het hoofd naar binnen en het Kruis buitenwaerts te werken, het zekerste middel is, deszelfs Schouders volkomen buigzaam te maaken; en deeze werkwijze is ook by de meeste Beryders, tot heden toe, voor de beste gehouden en opgevolgd geworden. Deszelfs uitdrukking hierover luidt aldus: „ Het Hoofd naar binnen, en het Kruis „ naar buitenwaerts van den Kring, brengt een „ Paerd ten eersten op syn Voor-gestel, geeft „ aan hetzelfde steunfel, en maakt deszelfs „ Schouders los en buigzaam. Draaven en galopperen met het Hoofd naar binnenwaerts, doet het geheele Voor-gestel tegen het Centrum gaan, dog het Agter-gestel daarvan verwyderen; dus de Schouders zig meêr gedreeven vinden, dan het Kruis. Al wat op eenen grooten kring gaat, werkt, omdat het eenen grooten weg heeft af te leggen, meêr, dan dat op eenen kleineren Kring gaat, hebbende meêr beweging te doen, &c. ”.

Uit de eigen woorden deezes Schryvers blykt, dat hy zelve overtuigd is, dat, met het Hoofd naar binnen en het Kruis naar buitenwaerts gekeerd, in eenen kring te werken, de voorste partyen meêr gedwongen zyn, dan de agterste, en dat deeze Les het Paerd op syn Voor-gestel, de Schouders, brengt. Dit toegestemd zynde, gelyk zulks ook door de ondervinding bevestigd word, toont nogtans klaarlyk

aan, dat de enkele Kring nog niet is het zekerste middel, om de Schouders van een Paerd volkomen los en buigzaam te maaken, dewyl het zeker is, dat iet, welk door syn eigen gewigt gedwongen en verzaard word, niet ligt kan zyn.

De Los- en buigzaamheid der Schouders bestaat eigentlyk, in eene vrye, kruislings, ver-zettinge der Voor-beenen, het eene over het ander. Om deeze losheid te verkrygen, brengt men het Paerd in eene stelling, waarin het zig ge-noodzaakt vindt, by elke beweging, de Voeten dus kruislings over malkaâr te brengen; en dit is, hetgeene hetzelfde onvermydelyk ver-richten moet by de Les, welke genoemd word, *met de Schouder naar binnenwaerts*, en waarvan het volgende tot onderrichting dient.

Om het Paerd, met de Schouder binnen-waerts te zetten, plaatst men hetzelfde eerst regt langs den Muur van de *Manege*; vervolgen, met den binnensten Teugel van de *Caveçon* langzaam trekkende, doet men het Hoofd en de Schouder, naar binnenwaerts, buigen tegen het Centrum van de *Manege*, of van den Kring, dien men wil neemen, invoegen dat de Heupe op de Linie van den muur blyft; en dan laat men het Paerd, in deeze stelling, den Stap gaan, langs de vier regte Linien, die het Vierkant van de *Manege* formeeren, komende aan hetzelfde eenigzins te hulp, met den binnen-teugel en het been. Het Paerd in deeze stelling gaande, tekent hetzelfde twee Linien of Hoefslaggen, den eenen met den tred der Voor-beenen, en den anderen door het Spoor syner ag-ter-beenen. De Hoefslag der Schouders of voor-beenen, behoort ontrent twee Voet' ver-

re van den Muur af, tegen het midden der *Manege*, te zyn; waartegen, die van de Heupen of agter-beenen, altyd op de-Linie van den Muur blyven moet.

Alvoorens men met een Paerd onderneemt, de Les, met de Schouder naar binnen, is het noodzaakelyk, dat hetzelfde over de beide handen, zoo wel op den langen weg, als in de *Volte* of Kring, los en wel draave; dat het, met gemak, voldoe aan de halve en heele ophoudingen, als mede aan het terug zetten, en zig daarbeneven beginne te buigen naar de hand, daar het gaat.

De Les, met de *Schouder naar binnen*, wel uitgevoerd en gecontinueerd wordende, geeft niet alleen eene volkomene Los-en-buigzaamheid aan de Schouders; maar vervat ook nog in zig twee andere wezendlyke voordeelen, welke zyn, een Paerd daardoor op de Heupen te brengen, en hetzelfde de Hielen of Sporen te leeren kennen, en dezelve gemakkelyk te myden. Deeze voordeelen brengen nog te weege:

1. De Schouders worden, door deeze Les, los, buigzaam en handelbaar, dewyl, op elken stap, dien een Paerd, in deeze stelling, doet, hetzelfde syn binnenste been vooruit en over het buitenste heên moet brengen; welke werking het niet zou kunnen goed maaken, zonder dat zig hiertoe de Spieren en trekkers der Schouders uitrekken, hetgeen zekerlyk de beweging deezer Partyen grootelyks verligt en vermeerdert.

2. Dezelfde Beweging, die het Paerd, in deeze stelling, met syne Voor-beenen doet, maakt het mede werkstellig met de Agter-Schenkels, door het voorbrengen van den bin-

nensten Agter-voet, dien het onder den Buik vooruit, en op de Linie of den Hoefslag des buiten voets, moet zetten; waardoor hetzelfde genoodzaakt is, syne Heupen en Waayen te buigen; hetwelk genoemd word, *wel op de Heupen zyn.*

3. Door deeze Les leert het Paerd mede, de Hielen te kennen en te myden, en daarvoor te wyken; hetwelk men gemeenlyk noemt, *Schenkelen*, of *zydelings gaan*, omdat het Paerd, by elke beweging, die het in deeze stelling doet, verplicht word, zoo wel de voor- als agter-Schenkels, beide elkander onderschraagende, den eenen kruisflings over den anderen te brengen en neêr te zetten; en waardoor het dan 't gemak verkrygt, los en ongedwongen, over de eene of de andere Hand, zydelings te kunnen gaan.

Men heeft ook aan te merken, dat, als het Paerd met de Schouders naar binnenwaerts gaat, alsdan syn geheel Lighaam gezet is als een boog, hetwelk mede deszelfs Zyden doet buigen, en welker buigzaamheid volstrekt noodzaakelyk is, om de werkende deelen der Schouders en Heupen te doen ageeren. Dog het deugt niet, dat men een Paerd, in den beginne, al te veel dwingt, of al te lang houdt in eene stelling, welke de Spieren van deszelfs geheele Lighaam in eene al te langduurige toetrekking doet zyn, voor dat het, door herhaalde lessen, de gewoonte volkomen verkreegen hebbe, op die wyze, over de beide handen, met gemak, te kunnen gaan.

Wanneer men deeze Les met de Paerden begint te onderneemen, bevindt men veeltyds, dat sy zoeken zig daartegen aan te kanten,
mer

met het Kruis naar binnenwaerts draïende, in plaats van met de Schouders. Deeze tegenstreeving verhelpt men, door hen de binnenste Hiel of Spoor der deege in de zyde te zetten, om hierdoor hunne Heupen tegen den Muur te dryven; waarby men teffens wel op de Vuist letten, en hen het hoofd wel naar binnenwaerts draaïen moet.

Nog eene andere tegenstreeving geschiedt, wanneer de Paerden zig met geweld tegen den Muur leunen, en hierdoor den Ruiters klemmen, en verlegen maaken. Dit te verhelpen, is het best, dat men het Paerd ontrent vyf of ses voet' van den Muur af, dog op eene regte en altyd met den muur evenredige Linie, houde, en hetzelfde syne Les aldaar laate werkstellig maaken, even als of men langs den muur werkte;

Als een Paerd aan de Les, met de *Schouders naar binnen*, over de beide handen begint te voldoen; dan leert men hetzelfde de *hoeken neemen*, hetwelk wel voor het moeilykste van deeze Les mag gehouden worden. Tot deeze *Manœuvre* moet men, op 't einde van elke regte Linie, met den binnensten teugel de Schouders wel in den hoek brengen, onderhoudende, door denzelven teugel, het Hoofd wel naar binnenwaerts geplaatst; en in den tyd, dat men de Schouders op de andere Linie doet draaïen, moet men, door het aanleggen der binnen-Hiel, de Heupen brengen, daar de Schouders gepasseerd zyn. Weigert het Paerd, het Kruis in den Hoek te brengen, zig van agteren breed en styf houdt, en zig, op den binnensten Agter-voet, vast klampt, 't welk de voornaamste tegenstreeving der Paerden in dee-

ze werking is; dan moet men het met de binnen-hiel of Spoor raaken, precies in den tyd als de Schoulers op de andere Linie komen.

Wanneer men, by deeze Les, van Hand changeert, moet zulks geschieden midden door de *Manege*, van de eene Muur tot de andere, op eene schuinse Linie, houdende het Paerd in hetzelfde Postuur, als toen het langs den muur ging, dat is, het Hoofd en de Schouder binnen de Linie, totdat men op eene schuinse Linie aan de andere muur gekomen is, daar men van hand changeert; alsdan zet men het Paerd over de andere hand in Postuur, van de Schouder naar binnen, om het dus, zoo wel over de eene, als over de andere hand, los, en buigzaam te doen worden.

Na drie herhaalingen, welke men gemeenlyk gewoon is een Paerd te laten doen, en hetwelk ook, voor elke reis dat men het berydt, genoeg is, mag men het telkens wel de Les van eenen straffen Draf laten herhaalen, om, door dien weg, het Paerd te meer in de vrees en het ontzag der Hand en Beenen des Ruiters te onderhouden; want altyd moet men wederkeeren tot de grondbeginfelen, welke enkel de gehoorzaamheid des Paerds tot oogmerk hebben, tot dat men van de volkomene Los-en Buigzaamheid van deszelfs geheel Lighaam, naar genoegten, overtuigd is.

II. De Croupe, of het Kruis tegen den Muur.

De Les, met het *Kruis* tegen den Muur, geschiedt, als men een Paerd zydelings langs den Muur doet gaan, in dier voegen, dat men hetzelfde, met het *Kruis*, regt tegen den Muur brengt,

brengt; en het Hoofd met de Schouders tegen het middenpunt van de *Manege* houdt; dog behoort men het *Kruis* eenige distantie van den Muur af te houden, anders zou het Paerd daar tegen willen leunen, en zig ook den Staert daaraan schuuren.

Deeze Les, welke men ook wel in de Rydschoulen noemt *Traverseeren*, is het gevolg van die, met de *Schouder naar binnenwaerts*, als zynde daarvan de grondlegging; want, als een Paerd syne binnen-Schenkels vry en ongedwongen weet te gebruiken, en over te zetten, by voorbeeld, naar de regterhand over de buitenste Schenkels, deszelfs Schouders meêr naar binnenwaerts, en regt tegen-over het Centrum der *Manege* brengende; dan moet men hetzelfde met 't Hoofd links plaatsfen, en het, voor de regter Hiel of Spoor, doen wyken, als wanneer het Paerd links *traverseert*.

Van gelyken is het, wanneer men het Paerd, met de Schouders naar binnen, links wil doen gaan; want, door hetzelfde met de Schouders tegen-over het middenpunt der *Manege* en het Hoofd regts te plaatsfen, en voor de linker hiel te doen wyken, *traverseert* men regts.

Deeze Les, met het *Kruis* tegen den muur, valt aan 't Paerd moeiliker, dan die met de *Schouder* naar binnenwaerts; doende hetzelfde, by deeze Les, niet anders, dan de beenen uitgerekt over malkander zetten: Maar, met het *Kruis* tegen den Muur, daar de werking ongelyk meêr ingetrokken en ineengekrompen weezen moet, is het Paerd genoodzaakt, met syne buitenste beenen meêr Krings-wyze over de binnenste te *traverseeren*.

Drie wezentlyke stukken zyn te observeeren

by de Les, met het *Kruis* tegen den muur. 1. De Schouders moeten de Heupen altyd vooruitgaan. 2. Het Paerd moet geboogen weezen naar de zyde, daar het te gaan heeft; en 3. moet men hetzelfde beletten, dat het niet, met voor- of agterwaerts te gaan, van de Linie afwyke; want.

1. Moeten de Heupen niet voor de Schouders vooruitgaan, omdat anders het Paerd syne buitenste beenen zou doen passeeren onder de binnenste, in plaats van dezelve daarover te brengen; ook zou het, in 't gaan, tegen syne Voeten moeten aanstooten; Hierom is het, dat, ten minsten de helft der Schouders, altoos voor de Heupen moet vooruit steeken, invoegen dat de stelling van den binnensten Agter-voet kome, op de Linie van den buitensten Voor-voet.

2. Het Paerd behoort zig te buigen tegen de Zyde, daar het gaat, om dat eene zoo fraaie buiging niet alleen veel bevalligheid aan hetzelfde byzet; maar ook, dewyl, in deeze positie, de werking der buiten-Schouders veel loffer en meêr ongedwongen zyn kan, dan wanneer men, zonder buiging, *Traverseert*.

3. Behoort het Paerd twee *parallele* Linien of Hoefslagen aan te wyzen of te prenten, de eene met de Schouders, en de andere door de Heupen, zonder van dezelve voor- of agterwaerts af te wyken: Hierom behoort men de hand eenigzins te weêrhouden by Paerden, die van vooren van de Linie wyken; en by zulken, die, voorwaerts dryvende, agteruit en tegen den muur kruiffen.

Als een Paerd zig op nieuws tegen deeze

Les

Les aankant, 't welk een teken is, dat het fyne Schenkels nog niet los genoeg weet te gebruiken; dan moet men hetzelfde indagtig maaken de Les, met de Schouder naar binnen, en dezelve ten dien einde herhaalen, als dienende tot een hulpmiddel voor de tegenstreeving, die een Paerd komt te doen tegen de hier voorgestelde Regelen: ook kan men zig, in sommige gevallen, met veel nut weêr van den Draf bedienen, tot verbeteringe van de wederspannigheid der Paerden, by de Les, met *de Schou- ders naar binnenwaerts*, gelyk hiervooren gemeld is.

Om aan het Paerd eenige verligting en vryheid te geeven van de zwaare en moeilyke stelling, in welke het zig bevindt, by de lesfen, met de Schouder naar binnen en het Kruis tegen den Muur; moet men dikwyls weêr overgaan tot de eerste grondbeginfelen van den Draf van eenen Hoefslag of Spoor (*a*), het zy op den langen weg, of in den kring; ten einde hetzelfde, in eene straffe, door de Schou- ders en Heupen wel ondersteunde, werking, te onderhouden en nog meêr te staaven.

By deeze Les van het *Traverseeren*, is niet minder nuttig, den Paerden, aan de hand leidende, deezen gang te laten doen op kleine en groote kringen, als mede op gelyke Linien; waarby staat te observeeren, dat men het hoofd van 't Paerd met de Vuist, die kort op het Neus-stuk des *Caveçons* geplaatst moet zyn, wel omhoog houde, de Schouders, door het aan- raaken met de Spitsroede, in eene krachtige werking zette, en het agter-gestel, door iemand die

(a) *La Piste.*

met de *Chambriere* volgt, in den behoorlyken Hoefslag te houden. De orde, welke men heeft op te volgen, om van deeze Lessen een nuttig gebruik te maaken, is, als volgt:

De *eerste* Hervatting behoort te zyn, een stap met de Schouder naar binnen, en, na in deezen een' of twee omgangen gedaan te hebben, brengt men het Paerd, met 't Kruis tegen den Muur, en laat hetzelfde dus, over de eene en andere hand, dog maar langs den muur; *traverseeren*, of zydelings gaan, en men eindigt deeze herhaaling, met het Paerd, door eenen Hoefslag, te brengen op eene gelyke Linie in 't midden der *Manege*, op welke Linie men hetzelfde, door Balanceering der Hielen, leert regt agter-uit gaan, en zig terug zetten.

De *tweede* herhaling behoort te zyn, een verheeven en wel ondersteunde Draf van eenen Hoefslag, en zonder veel buiging: Voorts doet men, van tyd tot tyd, herhaalen de halve en heele ophoudingen, met byvoeginge van 't geeven en neemen der Hand, en eindigt dien Draf mede op eene regte Linie in 't midden van de *Manege*.

De *derde* hervatting dient overeenkomstig te zyn met de eerste, dat is, ten eersten met de Schouder naar binnen; vervolgens met het Kruis tegen de muur, en men eindigt altyd op eene gelyke Linie in het midden der *Manege*: waarop men het Paerd streelt, afzit en het na den Stal laat brengen. Dog hierby staat nog aan te merken, dat, als een Paerd zeer warm gereeden is ('t geen men egter, zoo veel als mogelyk is, moet zoeken te vermyden) men hetzelfde dan eerst in de *Manege* zoo lang laat omleiden, tot dat het weêr
genoeg-

genoegzaam verkoeld is; want de beste jonge Paerden kunnen, door deeze *manœuvres*, met'er haast warm worden, en zelfs aan 't zweeten geraaken, dat hen quaad doet, als se schieyk komen stil te staan. In gevalle een Paerd, door gedwonge herhaalingen, zeer bezweet en verhit is; dan moet men hetzelfde dien zweet, in de *Manege*, met een zoogenoemd *Zweet-Mes* (a) laten affstryken, en daardoor droog maaken; ook moet men niet verzuimen, een zodaanig of ander bezweet Paerd, op Stal komende, eene Deken over te slaan: Niemand, dan de kundige in deezen, weeten, wat nuttigheid dit aan de Paerden, tot hun behoud en fleurigheid, aanbrengt.

Deeze drie Lessen, van de Schouder naar binnen, den Draf, en met het Kruis tegen de Muur, met elkander wel verwisseld en geoefend wordende, zal men, van dag tot dag, de vermeerdering van 's Paerds Buigzaamheid en gehoorzaamheid bespeuren, 't welk, volgens de voorgemelde verklaring, de twee eerste hoedanigheden zyn, die een gedresseerd Paerd behoort te hebben.

(a) Een Instrument van Hout, niet zeer ongelyk aan een mes, dat men, tot dit gebruik, in de Rydschoolen altoos by de hand houdt.

 AGTSTE HOOFDSTUK.

*Van het Piaffeeren tusschen de Paalen:
 Van de Passage: Van de Change-
 menten der Handen, en van
 het Doubleeren.*

I. *Van het Piaffeeren.*

HET *Piaffeeren* is, eene werking en voortgang van Draf, dien een Paerd moet doen, zonder van syne Plaats te komen, en welke werking gebruikt wordt, om een Paerd te leeren, hoe het den Arm, of het Dik-been syner Voor-schenkels, gemakkelijk buigen, wel op- en omhoog ligten, en deeze deelen des Lighaams, met bevalligheid, buigen moet. Deeze Cadans van 't *Piaffeeren* (dat eigentlijk zeggen wil, Parade maaken) geeft aan het Paerd niet alleen een fraai Postuur en houding, maar doet hetzelfde ook verkrygen eenen edelen, grootschen, en fieren tred, en maakt alle de werkende deelen syner voor- en agter-Schenkels gedwee en buigzaam.

Tusschen de Paalen is het, daar men den Paerden deeze grootsche en verheeven houding van 't *Piaffeeren* laat maaken, en eenen fieren en aanzienlyken tred doet verkrygen. Deeze Paalen, met oordeel gebruikt wordende, dienen mede grootelyks, om Paerden, die loom, traag en lay zyn, op te wakkeren, en in eene geduurige werking te houden; zoo ook,

ook, om tot bedaaren te brengen, zulke Paerden, die van een oplopend en tegenstreevig Naturel zyn, ten einde dezelve opmerkzaam te doen worden, op hetgeene men van hen begeert, en teffens hunne drift en onverduldigheid te beteugelen, en hen dus in eene geregelde en, naar den wille des Meesters geschikte, beweging en werking te brengen, en daarin te kunnen onderhouden buiten de *Piaffe*, en in allerleye nobele gebruiken.

Ook dienen deeze Paalen tot een middel, om de Sterkte, Vlugheid, en 't Vermogen der Paerden te leeren kennen. Dog het is mede waar, dat 'er veel konst, geduld, en oordeel nodig is, om Paerden van allerhande naturel tusschen dezelve te oeffenen en af te regten; en men heeft zig gantschlyk niet te verwonderen, dat de Paerden, door deezen dwang, dikwyls veele onregeltheden voortbrengen, als men zig maar daarvan bedient, om hen ten eersten van vooren te doen opkomen, steigen, en andere ongeregelde kromme- en Lugt sprongen te laten maaken.

De goed- of quaadwilligheid der Paerden geeft aan de hand, of men hen tusschen de Paalen moet zetten, enkel en alleen aan eene Halfter, dan wel met de *Caveçon* op de Neus. De Halfter-strengen, of de *Caveçon*-teugels, moeten, regts en links egaal, en zodaanig, aan de Paalen bevestigd worden, dat het Paerd vlak midden tusschen dezelve staat, en deeze zig, regt tegen over het midden van 's Paerds Lighaam, bevinden.

Men heeft, in onze dagen, nog een' derden Paal gepraetiseerd, die vyf of ses voet' van het Paerd af, en vlak tegen over deszelfs hoofd
ge-

geplaatst word, aan welken men, van boven, een Touw of Teugel bevestigt, waarvan het ander einde vast gemaakt is, in den middenring van de *Caveçon*. Deeze uitvinding, die zeer eenvoudig is, is van vel nut; want sy houdt het Paerd in ontzag, en verplicht hetzelfde, zig regt in de teugels te houden, teneinde het niet konne agter-uit loopen, noch van vooren omhoog snellen.

Als het Paerd, op de gemelde wyze, tusschen de Paalen vastgezet is; dan plaatst men zig agter deszelfs *Croupe* of Kruis, met de *Chambriere* in de hand, en begint, met het Paerd regts en links te zetten, latende het de *Chambriere* zagt op de linker Bil gevoelen, als het zig regts zal stellen, en zal het zig links rangeeren, dan legt men de *Chambriere* op deszelfs rechter Bil. Wanneer het Paerd aan de eerste Les in deezzen voldoet; dan dryft men het vooruit, om 't regt in de teugels te zetten; en als het dit *Tempo* mede wel uitvoert, en, uit vrees voor de *Chambriere*, wel in de strengen geeft; dan streelt men het, geeft het iets te eeten, en laat het wat rusten. Zoo lang een Paerd, aan en in deezze eerste lesse, nog niet genoegzaam voldoet en gevorderd is, moet men van hetzelfde nog niet anders vergen, maar syne gehoorzaamheid, het regts en links rangeeren, en het vooruit gaan, enkel door de vrees voor de *Chambriere* zoeken te bevestigen.

Men heeft Paerden, die de Heupen zoo styf en onbuigzaam, en het Kruis zoo verkleumd hebben, dat men genoodzaakt is, dezelve, door 't stryken met de *Chambriere*, te doen agteruit slaan, om, door deezze geweldige beweging, hunne Schenkels en Waaijen te ontknopen, de Heupen los te maaken, en aan het

Kruis

Kruis meêr beweging by te zetten. Wanneer men daarna bevindt, dat deeze deelen hierdoor eene genoegzaame Loffigheid verkreegen hebben, dan belet men den Paerden dat agteruit slaan weêr, met hen door de Spitsroede, van vooren op de Borst en op de Voor-beenen, te kastyden.

Wanneer het Paerd zig, wel vooruit en regt in de teugels, begeeft; dan moet men hetzelfde, door aanmoediging van het geluit der tonge, en de vrees voor de *Chambriere*, in de Cadans van den Draf, op dezelfde plaatse, en vlak in 't midden tusschen de Paalen, zoeken te brengen, dat eigentlyk is, hetgeene genoemd word, *Piaffeeren*, zoo als we reeds hier vooren aangemerkt hebben: En als het Paerd hieraan maar eenigzins voldoet, moet men het streelen en los maaken, om het niet, in den beginne, voor deeze Les wars te maaken: Maar als hetzelfde begint begrip te krygen van hetgeene men het vergt; dan kan men met het *Piaffeeren* voortgaan, zoo veel en zoo lang, als men oordeelt nodig te zyn, en het vermogen van 't Paerd toelaat. Wanneer men het deeze werking wil doen ophouden, waarschouwt men het door de stem, hetzelfde gewennende, op het roepen van *Hola*, of *Hou*, stil te staan; van welken toeroep by de meeste Beryders gebruik gemaakt word, en die ook zeer dienstig en gemakkelyk is, om een Paerd te doen gehoorzaamen, zonder streng-of forsheid.

Van de Passage.

De *Passage* is, de Beweging van eenen verkorten, weêrhoudenden, en verheven Draf, in welken het Paerd, in eene gestadige en wel afge-

afgemeeten werking, voorwaarts treedt. Deze werking van het Paerd by de *Passage*, is dezelfde, als by het *Piaffeeren*, zoo dat men, om van de eene en de andere een juist en behoorlyk denkbeeld te hebben, het *Piaffeeren* moet aanzien, als eene *Passage* op eene en dezelfde Plaats, en de *Passage*, als eene soort van *Piaffeeren*, waarby het Paerd, by elke beweging, ontrent een' voet voorwaarts treedt; hetwelk alleen het onderscheid van beiden maakt.

In den beginne, als men aan een Paerd de *Passage* onderwyft, behoort men aan hetzelfde te geeven, de stelling, half met de Schouder naar binnenwaarts, om het hierdoor geboogen te hebben naar de hand, daar het gaat, en op dat het synen buitensten voor-voet konne brengen op de Linie van den binnensten agter-voet. Wanneer het, in deeze stelling, eene genoegzaame buigzaamheid heeft verkreegen; dan kan men het geheel en al regt op syne Schouders en Heupen laten gaan, ten einde het zig, tusschen de Hielen, wel in gelykheid en in een evenwigt bevinde. Deze Les van de *Passage*, als zynde eene fraaie beweging, voortgebragt door eene losse, wel ondersteunde, en egaal doorgezette werking der Schouders, behoort men altyd wel te onderhouden, en werktellig te maaken, zoo veel het vermogen van het Paerd zulks toelaat.

Als men, by de *Passage*, de hand changeert, moet zulks geschieden met twee Hoefflagen, zodaanig, dat het Paerd, op eene schuinse Linie, al *traverseerende* voorwaarts treede; waarby de helft der Schouders altoos vooruit het Kruis moet zyn, en de agter-en voor-voeten moeten geduurig met malkander in eene en dezelfde

zelfde en egaale beweeging zyn.

By deeze *Passage* van twee Hoeflagen, of ook als men het Paerd de Hoeken wel wil doen neemen, dient tot eene gemakkelyke Hulpe, dat men de buitenste Schouder, en den Arm of 't Dik-been, doe passeeren over de binnenste, 't welk moet geschieden, door middel van den buitensten teugel, brengende men hier toe de hand eenigzins naar binnenwaerts.

Maar om dit *Tempo* wel in acht te kunnen neemen, moet men opletten, welke voet des Paerds op den grond, en welke verheeven is, en draaïen de Hand nevens den teugel precies in den tyd, als de binnen voor-voet omhoog en gereed is op den grond te komen, ten einde het Paerd, onmiddelyk by het opligten van den anderen voor-voet, gedwongen zy, de buitenste Schouder voor, en het buitenste been over het binnenste, te brengen, Om by de *Passage* de hoeken wel te kunnen neemen, moet men het Paerd, aan het einde van elke regte Linie, drie of vier *Tempo's* laten piaffeeren, alvorens men op de andere Linie draaït, houdende de Schouders en Heupen regt, en het Hoofd binnenwaerts geplaatst: ook kan men de Heupen brengen, daar de Schouders gepasseerd zyn, dat is, in den Hoek, ten einde het Paerd zig niet, zonder buiginge, draaïe.

*Van het Changeeren of Omkeeren der Hand;
en van het verdeelen der Manege. (1)*

Men noemt *Changeeren*, of de Hand wenden,

(1) *Doubler.*

K

den, als men het Paerd, van de eene muur na de andere, de *Manege* dwars doet door gaan. Deeze *Changementen* of *Wendingen* bestaan in *ruime*, *naauwe*, en *tegen-Change menten*.

PL. IV.

Een *ruim Changement* is, als men op het eene Quart der muur (*a*), van den hoek, daar men uitkomt, afgerekend, begint, en met eene schuinse Linie (*b*), by de overzydsche muur (*c*), ook weder tot op een Quart van den hoek gekomen zynde, eindigt.

Een *naauw Changement* of *Wending* geschiedt, van de Midden-lyn der *Manege* af, op eene gelyke, en, volgens de ruimte van den grond, min of meêr uitgestrekte voorwaerts gaande Linie (*d*).

Het *Tegen- of Weder-Change ment* bestaat, uit twee Linien van eenen dubbelen Hoefslag, waarvan de eerste gaat tot op de midden van die der ruime wendinge (*e*), daar men, twee of drie stappen voorwaerts gaande, het Hoofd van 't Paerd naar de andere Hand plaatst, en men zig alsdan wendt (*f*) tegens het derde Quart van de Linie, die men op het oogenblik heeft verlaaten.

By en op het einde van elk *Change ment* der Hand, moeten de Schouders en Heupen gelyk komen, invoegen dat de vier Pooten des Paerds zig op de Linie van den muur bevinden, voor dat men naar de andere hand wendt; 't geen men noemt, *het Changement der Hand wel sluiten*.

Het *Doubleeren*, verdubbelen, of verdeelen der *Manege* bestaat hierin, dat men het langwerpig Vierkant der *Manege* weder verdeele in verscheide andere, min of meêr ruime, of naau-

naauwe, Vierkanten, naar hetwelk deeze verdeeling dus ruimer of naauwer is. *Ruim verdeeld* is, als men, zonder van Hand te changeeren, de *Manege*, door de Linie (g), in tweeën verdeelt. *Naauw verdeeld* is, als men, in een der Hoeken van de *Manege*, een Vierkant formeert (b).

De moeilykste werking, by deeze Les, is, s' Paerds Voorgestel, op 't einde van elke Linie des Vierhoeks, te wenden, zonder dat het Kruis zig verrukke, moetende de Schouders een Quart van een' Cerkel formeeren, terwyl de Heupen op dezelfde plaatse moeten blyven. Wanneer de Schouders weder op de Linie van de Heupen gekomen zyn, gaat men weêr voorwaerts tot aan den anderen hoek van dat Vierkant. Dog kan ook deeze *Doubleering* dus alleen geschieden op de Linien van het Vierkant, die buiten den Hoek zyr: Maar op de Hoeken van het Vierkant, die, door de vereeniging der beide Muuren, geformeerd zyn, en die eigentlyk genoemd worden, de Hoeken der *Manege*, moet men de Heupen in de Hoeken brengen, zoo als hier vooren by de *Passage*, en elders meêr, reeds gezegd is.

Uit deeze verdeeling van den Grond, in onderscheide ruime en naauwe Vierkanten, moet getrokken worden, alle de Proportie, welke, in eene welgeregelde *Manege*, tot het waarnemen der orde en des gebruiks van den grond, behoort in acht genomen te worden, en welke Orde en Regel by iemand, die syn werk wil maaken van de Rydkonst, volstrekt niet verzuimd moet worden.

 NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Galopade.

Zonder te herhaalen, hetgeene reeds, in het Hoofdstuk, handelende van de natuurlijke Gangen der Paerden, over den Galop gezegd is, dient nogtans hier in 't byzonder dien aangaande aangemerkt te worden het volgende.

Men onderscheidt gemeenlyk den Galop in twee soorten, te weten, in eenen verkorten Galop, dat de *School-Galop* is, en dien men gewoonlyk ook de *Galopade* noemt; en in den uitgerekten *Jagt-of Ren-Galop*. De eerste van deeze twee soorten is het, waarvan wy hier hoofdzakelyk zullen spreken, als behoorende tot de Rydschool in 't byzonder, en geevende veel *Air* en bevalligheid, zoo wel aan den Ruiters, of Beryder, als aan 't Paerd.

Tot eene fraaie *Galopade* behoort, dat dezelve, door 's Paerds Voor-gestel, verkort, dog, door deszelfs Heupen, vaerdiger geschiede, invoegen dat het agter-gestel het voorste in eene gelykformige en vaste Cadans, zonder de Heupen te slepen, voortdryve. Dog altoorens een Paerd op eenen zodanigen verkorten en vaerdigen Galop te brengen, is het noodig, dat hetzelfde vooraf, door den Draf, wel toebereid en handelbaar, als mede door de Les, met de Schouder naar binnen, wel gegrond en buigzaam geworden zy, en dat het in de *Passage*, by en met het Kruis aan den Muur, wel naar de Hiel luistere. Zoo dra het Paerd, in deeze Oeffening, behoorlyk gevorderd is, zal het zig, op de

minf.

minste aanmoediginge, van zelve in den Galop begeeven, en ook niet meer overgaan, tot 't gebrek van veele andere Paerden, die men doet galopeeren, voor dat se, door de even-gemelde Lessen, daartoe genoegzaam bereid zyn, welk gebrek, by voorbeeld in 't *Regts* galopeeren, hierin bestaat, als het regter agter-been te veel naar binnenwaerts is en buiten de Linie van de Schouders uitsteekt, door welke verkeerde stelling niet alleen de linker Schouder van het Paerd te rug blyft, en hetzelfde dus na de linker zyde doet hellen, maar ook de Ruitèr word daardoor naar buitenwaerts en overdwars geplaatst. Om dit gebrek voor te komen en te verhelpen, moet men het Paerd, in den beginne, met de Schouder naar binnenwaerts doen galopeeren, om hetzelfde te leeren de binnenste agter-Schenkels over de buitenste heên te zetten; en wanneer het, in deeze stelling, genoegzaam buigzaam en los geworden is, dan zal het zeer ligt, en niet weinig tot gemak van den Ruitèr, vallen, het Paerd, met de Heupen, wel en op de Linie van de Schouders te doen galopeeren.

Naar deeze Les moet men het Paerd in eene fraaie Cadans van den Galop zoeken te brengen, en te onderhouden. 1. Door hetzelfde, uit syn eigen wil en moed, wel voorwaerts te laten gaan. 2. Door dikwyls de halve op-houding te doen, die hetzelfde 't Voor-gestel wel doet opheffen; en 3. met hetzelfde, door 't menigvuldige geeven en neemen der handen, te beletten, op het gebit te leunen, als mede hierdoor deszelfs mond zagt en fris te houden.

Alvoorens men een Paerd, by 't *Changeeren*

van Hand, doet zydelings galopeeren, behoort het hiertoe eerst in den Galop van twee Hoefslagen, met het Kruis aan den muur, wel toebereid te zyn; en als men bevindt, dat het aan deeze Les voldoet, dan mag men hetzelfde wel de geheele herhaaling deezer Lessen, dat is, regt uit in den Cerkel en zydelings van Hand *changeerende*, door den Galop laten doen.

Wanneer het Paerd over beide Handen aan den Galop van eenen Hoefslag op eene gelyke Linie, en van twee Hoefslagen by 't *changeeren* van hand, volkomen en ongedwongen voldoet; dan doet men het galopeeren, *met de beide eindens naar binnenwaerts*: Welke stelling hierin bestaat, dat de beide Heupen des Paerds een weinig binnenwaerts de Linie van de Schoulers gebragt worden, houdende daarby het Hoofd ook naar binnen, of naar de hand daar het gaat, geboogen. Deeze Galop geeft eenen byzonderen Zwier aan een Paerd; dog moeten de Heupen niet al te veel naar binnenwaerts staan, anders zou dit het Paerd van agteren te wydgaande kunnen maaken, daar, in tegendeel, de agter-pooten wel naast malkander en na vooren onder den Buik behooren geplaatst te zyn, ten einde het Paerd, galopeerende, syne krachten te meêr byeen neemen konne: Dan, het zou geenzins raadzaam zyn, het Paerd geduurig in zoo eene moeilyke stelling te houden en doen galopeeren; neen! men behoort dikwyls tot eenen effen en gemeenen Galop weder te keeren, in welken de agter-voeten op de Linie van de voorsten treden, en alleen het voor-einde eenigzins geboogen is naar de Hand, daar men gaat.

Voor eenen Liefhebber en Oeffenaar der
Ryd-

Rydkonst is het eene alleszins noodzaakelyke en wezendlyke zaak, te kunnen voelen, of syn Paerd wel of qualyk onder hem galopeere: het middel, om dit, in weinig tyds, te leeren, is zeer gemakkelyk en eenvoudig. Men neemt een ongedresseerd Paerd, dat eenen vasten en weluitgerekten Stap heeft, en legt zig daarop toe, elken stand der voorvoeten by zig zelve te tellen, en uit de beweging der Schouders te zien, welken voet het nederzet, en welken het opligt, tellende dus elke beweging in syn hoofd; by voorbeeld, men telt *een* by zig zelve, als het den linker voorvoet op den grond neêrzet, en wanneer de regter Voet, op syn beurt, op den grond komt, dan telt men *twee*, en zoo vervolgens altyd, *een*, *twee*, by zig zelve.

Het is geene groote konst, deeze stelling der voeten te kunnen tellen en weeten door het zien, maar het wezendlykste is, het gevoel daarvan in de Dyen en Kuiten te bespeuren; hier toe moet men, eenigen tyd, letten op de Beweging der Schouders, om te zien, of men niet mis is. Deeze werkwyze eenigen tyd met oplettentheid nagespeurd hebbende, zal men, binnen korten, in de Kuiten of Dyen gevoelen en waarneemen, welken voet het Paerd opligt of neêrzet. Wanneer men deeze werking der Voeten, by den Stap, vast heeft, zonder langer nodig te hebben op de beweging der Schouders te letten, dan oeffent men zig, om, op dezelfde wyze, den Draf te kunnen gevoelen; en dan zal men zig ook, in korten tyd, in staat bevinden, den Galop op het gevoel te weeten, omdat by denzelven de Cadans der Voorvoeten, *een*, *twee*, is, gelyk by den Draf. Wan-

neer men in de stelling der Voor-voeten by den Galop, door het gevoel, vast is; dan zal het gemakkelyk vallen, die van de agter-voeten te gevoelen; want een Paerd, dat, van agteren, niet vast is, en welks Heupen gekraakt zyn, heeft gemeenlyk eene zoo ongemakkelyke Beweging, dat het aan den Ruiters, zoo dra hy in den Zadel neêrgezeeten is, zeer ligt zal vallen, deeze ongeregelde en verwarde werking te gevoelen;

Eene andere en nog veel korter manier om te kennen, of de Galop wel of valsch zy, bestaat hierin, dat de beweging van 't Paerd, welk, het zy regts of links, wel galopeert, altyd de Schouder en de Heupe van synen Ruiters vooruit doet brengen, in plaatse dat, als het valsch en bedorven galopeert, het de Schouder en Heupe des Ruiters terug zet. Voor het overige zal iemand, die, in de Oeffening van 't te Paerd ryden, wel gevorderd is, uit den Draf van een Paerd ras ontdekken, of het in staat zy, om wel en op den goeden voet te galopeeren, dan niet.

TIENDE HOOFDSTUK.

Van de Volten en Halve Volten; van de Passade, de Pirouetten; en van het Terre-à-Terre.

DE *Volte* is samengesteld uit twee Vierkanten, op welke men het Paerd, door eenen dubbelen Hoefslag van evenwyde Linien, leidt, maa

maakende de Hoefslag der Schouders het grootste, en die der Heupen het kleinste Vierkant.

Elke Linie, door de Schouders gewrocht, behoort uit te maaken, vier lengtens van het Paerd, zynde omtrent 24 voet', dat de midden-trek (diameeter) van eene regelmaatige Volte is. Om zig hier-by niet bepaald te vinden, maakt men deeze Volten in de midden der *Manege*, en niet in de hoeken.

Men onderscheidt de Volten in drierhande, te weeten, in *ordinaire Volten*; in *omgekeerde Volten*, en in *verdubbelde Volten*. De ordinaire Volte is, als men een Paerd, op een Vierkant, zydelings doet gaan, het Hoofd en de Schouders op de Linie, welke 't meest van het midden-punt verwyderd, en de Heupen op die, welke 't dichtst by hetzelfde is. Het tegendeel heeft plaats, by de omgekeerde Volte; daar zyn het de Schouders, die de, 't naaft by het *Centrum* staande, Linie betekenen, en de Heupen op de buitenste Linie van de Volte gaan. Door de verdubbelde Volten verstaat men, verscheide, over eene hand, op malkander volgende en herhaalde Volten.

Als een Paerd, met het Kruis aan den muur, en by den Galop over beide handen, over den eenen en den anderen Schenkel, dat is, regts en links wel gaat; dan mag men hetzelfde vry op de Volten brengen.

By de *heele en halve Volten*; by de *Changementen der Handen*, in twee Hoefslagen; in de *Pirouetten* en *halve Pirouetten*, en by het *Terre-à-Terre*, moet de stelling van het Paerd altyd dezelve zyn, gelyk die, met het Kruis tegen den Muur; dus enkel de Proportie en verdeeling

van den Grond, het onderscheid by deeze Lessen maakt:

By de *ordinaire* Volten behoort men op te letten, dat elke Hoek van het grootte Vierkant, door de Schouders, wel gerondt worde; 't geen geschiedt, als men, met het buiten-been's Paerds Heupen vast zet, en door de Hand, met den Teugel, deszelfs Schouders spoedig helpt voortgaan, om te schielyker op de andere Linie te komen, hetgeen men noemt, *de Volte omringen* of omvangen. By de omgekeerde Volte doet men het tegendeel, daar men, in elken hoek, de Schouders zoo lange ophoudt, totdat de Heupen een Quart van een' Cerkel gemaakt hebben.

Deeze Oeffening op het Vierkant van twee Hoefslagen, naar dit voorschrift en volgens de Natuur van het Paerd, aan hetzelfde toegediend wordende, weêrhoudt zulken, die op de Hand leunen of trekken, en dryft voorwaarts die, welke zig tegenkanten of ophouden, doende hen de helft der Schouders vooruit het Kruis gaan, buigt dezelve naar de Hand, daar se werken, en maakt de Schouders, voornaamelyk in de hoeken, los, beweegzaam en handelbaar; dus men hierdoor niet alleen aan het Hoofd, den Hals, de Schouders, het Lyf, en de Heupen allengskens eene merkelyke versterking byzet, maar ook het Paerd toebereidt, om, met weinig ongemak, de schoonste, fraaïste, uitmuntenste en zwierigste werkingen te kunnen doen en goed maaken.

Dog alvorens men een Paerd, op de Volten doe galopeeren, behoort men het op de *Passage* te brengen, zoo lang tot dat men voelt, dat

dat het genoegzaam handelbaar, toereikende, ligt en vlug geworden is, om in deezen verkorten, werkzaam en uit de Heupen voortkomenden, Volten-Galop van zelve te komen. Als het gebeurt, dat een Paerd zig tegenkant, en aan deeze Les niet wil gehoorzaamen, dan moet men wederkeeren tot de werking, met het Kruis tegen den muur, welke de Grondregel is van de gehoorzaamheid en fraaie stelling, die een Paerd, op de Volte werkende, hebben moet.

De *Halve Volte* is, een *Changement* der hand van twee Hoefslagen, dat men binnen de Volte, of aan beide einden van de gelyke Linie, doet.

Om eene Halve Volte, binnen de Volte, te maaken, moet men het Paerd draaijen op eene der Liniën, die het Vierkant formeeren, hetzelfde voorwaerts en, met de Zyde, tegen het *Centrum* der Volte brengen, en het vervolgens, in deeze stelling, wenden, om het, zydelings, op de midden der buitenste Linie van het Vierkant te plaatsjen; daar, met de vier Pooten, vlak tusschen de Hielen gabragt zynde, hetgeen men noemt *de halve Volte sluiten*, brengt men het vervolgens, door eenen Hoefslag, tot aan den eersten hoek vooruit, om aan hetzelfde de Volte, over de andere hand, te doen maaken.

De Halve Volte, die op de beide einden van eene gelyke Linie, min of meêr lang, volgens den wil van den Ruitjer, geschiedt, bestaat uit drie Linien. In de eerste, zet men het Paerd, zydelings gaande, op den afstand van ontrent twee syner Lengtens van den Muur af, zonder voor-of agteruit te komen; vervolgens

gens wendt men de Schouders op de tweede Linie, van gelyke Lengte, en, op de derde Linie gedraaid hebbende, gaat men eenigzins voorwaerts, en sluit de Halve Volte, als men, met de vier Pooten, op de Linie van den Muur gekomen is, ten einde het Paerd, om over de andere hand te komen, zig van syne beide Heupen teffens konne bedienen.

Men moet geen Paerd op de Halve Volte brengen, voor dat het de Heele Volten genoegzaam los en ongedwongen werktellig maaken kan, omdat het anders, op eenen zoo nauwen grond, te veel geslooten is, en niet wel wyken kan; dus paalvast staan blyven, of wel agteruit zou moeten schuiven: Daarenboven behoort men deeze Lessen dikwyls te veranderen, want als men geduurig, en op eene en dezelfde plaats, de Halve Volten maakt, dan zal het veeltyds gebeuren, dat het Paerd, op die gewoone plaats der Volte komende, zig te voorbaarig zal laten vinden, en deeze werking uit zig zelve, en dus tegen den wille des Ruiters, doen willen.

De *Passade*, is eene gelyke Linie, waarop men heên en weêr gaat; waarvan de naam *Passade* komt; op welker beide eindén men eene halve Volte maakt. De gelyke Linie van de *Passade*, behoort te zyn omtrent van vyf Lengtens van het Paerd, en elke halve Volte behoort de lengte te hebben van eenes Paerds breedte, invoegen dat de halve Volte van de *Passade* nog om de helft nauwer is, dan de *ordinaire* halve Volte: Naardien deeze Oeffening gepractiseerd is voor de Gevegten, zoo is het noodig, dat het Paerd zig promptelyk omwende, ten einde zig tegen synen Vyand vaerdig te kunnen aanzetten;

ook

ook behoort het deeze werking te doen op de Heupen, ten einde meêr vast-en steevigheid te hebben op de agter-voeten, en met dezelve niet lichtelyk te glyen. 'Er zyn tweederhande *Passaden*; die, welke zoo wel op de Linie van de *Passade*, als op de halve Volten, op eenen kleinen Galop gedaan worden, en die, welke men noemt, de *Verwoede Passade*, in welke men syn Paerd eenen furieusen Ren-loop laat doorzetten van de midden der regte Linie af, tot ter plaatse, daar men, tot het formeeren der Halve Volte, de ophouding bepaald heeft.

Deze *Passaden* behooren te geschieden, op de midden-Linie van de *Manege*; want, dewyl dezelyen, gelyk gezegd is, ingesteld zyn, voor de gevegten, zoo behooren sy op eene ruime plaatse te geschieden, ten einde synen Vyand vryelyk en ombelemmerd te kunnen tegen gaan.

De *Pirouette* is, eene Volte, ter Lengte van een Paerd; de Heupen blyven in het *Centrum*, en de Schouders maaken eenen Cerkel. By deeze Konstvaerdigheid draait de binnenste agter-voet op eene plaatse, zonder zig te verheffen, en dient dus tot eene Spil, om welke de drie overige beenen, en het geheele Lighaam van het Paerd draaiën; invoegen dat, zonder de Heupen te verrukken, het Hoofd en de Schouders zig weêr op hunne voorige plaatse bevinden.

De *Halve Pirouette* is, eene halve Volte, ter lengte van een Paerd, en by welke de Heupen mede op dezelfde plaatse blyven, gelyk by de *Pirouette*, en de Schouders een' halven Cerkel formeeren.

De *Pirouetten* en halve *Pirouetten* worden,
voor-

vooreerst, in den Stap gedaan, en wanneer het Paerd genoegzaam los van Schouders, en vast en zeker op de Heupen geworden is, om deeze *Manege* welen vlug te kunnen goed maaken; dan laat men se aan hetzelfde ook in den Galop doen: Ook kan men, het vermogen van 't Paerd zulks toelaatende, over eene Hand, verscheide *Pirouetten* maaken.

Het *Terre-à-Terre* is, een Galop in twee *Tempo's*, en van twee Hoefflagen, in welken het Paerd meêr ineengedrongen en verkorter werken moet, dan by den *Ordinairen* Galop, ligtende de beide Voor-voeten teffens op, en deeze gereed zynde om weder neêr te komen; volgen de agtersten in eene altoos wel gesouteneerde Cadans, invoegen de *Tempo's* en de bewegingen van het agter-gestel even kort en schielyk zyn, zoo wel als dat het Paerd steeds ineengedrongen, en wel op syne Heupen gezeeten is. De Voorbeenen verheffen zig slegts middelmatig, en de agterste blyven zeer laeg by den grond, en gaan niet anders, dan glyende voort, hetgeen den naam van *Terre à Terre*, dat is, laeg by den grond voortgaan, aan deeze konstvaerdige oeffening gegeven heeft. Wat den Ruiters betreft, dezelve moet, links gaande, de hand eenigzins buitenwaerts brengen, en de Spitsroede met het spitse omlaeg tegen de regter Schouder van het Paerd, en deszelfs binnenste been mag iets meêr vooruit weezen, dan het buitenste, dat korter by het Paerd behoort te zyn, dog zonder zig daarvan te bedienen, dan by noodzaakelykheid; observerende voor alle dingen, het Paerd altoos wel voorwaerts te brengen, en het in eene wel afgemeeten Cadans te onderhouden. Aangaande

le de *Changeementen* der hand by het *Terre-à-Terre*, lat een van de fraaïste bedryven der *Manege*s, behooren dezelve altoos naar binnenwaerts in nooit naar buiten te geschieden; en na dat le Ruiters de Volte heeft geslooten, gaat hy voorwaerts, even als of hy wilde meêr grond neemen; dog eene Quart-Volte maakende, verandert hy van Hand, en herneemt den grond van dezelfde Volte.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van de Zwierige Verheffingen.

ALLE de konstvaerdigheden, die meêr van den grond verheven zyn, dan het *Terre à Terre*, worden genoemd *zwierige Verheffingen*, (1) en op de Rydschoolen geoeffend ten getale van Zeven, te weten, de *Pesade*, het *Mesair*, de *Courbette*, de *Croupade*, de *Balotade*, de *Capriole*, en de *Pas* of *Sprong*.

De *Pesade* is, een *Air* of stelling, waarin het Paerd, op eene plaatse blyvende, zig van voren opgeeft, dog de beide agter-voeten vast op den grond blyven. Schoon het schyne oneigentlyk te zyn, dat men deeze stelling, om dat by dezelve het agterste zig niet van den grond verheft, mede onder de *zwierige Verheffingen* telle; zoo word dezelve nogtans gesteld aan het Hoofd van alle de andere, als zynde daarvan de eerste Grondregel.

Dog

(1) *Airs Relevés.*

Dog men moet het ongeregelde omhoog ryzen en steigeren der Paerden niet vermengen met de *Pesade*; want, by dezelve behoort het Paerd in de hand te zyn, en de Heupen geboogen, en de Waaijen onder zig te hebben, waardoor het zig belet vindt, al te hoog, strak, en uitgerekt te kunnen omhoog ryzen, zoo als by het ongeregelde steigeren, waarby het niet in de Hand, maar wel in gevaar, is, agter over te slaan.

Het *Mesair* of *halve Air* is, eene soort van halve *Courbette*, welker beweëging minder los van den grond, laeger, meêr vorderende, en meerder glyende is, dan by de waare *Courbette*. Deeze Werking is, om zoo te spreken, niet anders, dan een verhevener *Terre-à-Terre* waarvan men gebruik maakt by de *Changementen* der handen van twee Hoefslaggen, en in de Volten en Halve-Volten; want men gaat niet over tot het *Mesair*, noch tot het *Terre-à-Terre* met eenen Hoefslag; maar men bedient zig van dezelfde Regelen, om het Paerd te brengen tot de eene of de andere van deeze twee gemelde Konstvaerdigheden.

De *Courbette* is, een van vooren nog meêr verheven, en ondersteunde Sprong, dan het *Mesair*, waarby de Heupen eenigzins schieyker, en in eene korte, egaale, wel afgemeeten, en wel onderhouden Cadans, het Voorgestel behooren te verzellen. Deeze werking is de fraaïste en meest gebruikelyste van alle de zwierige verheffingen; Men eindigt gemeenlyk elke herhaling van de *Courbette* op eene gelyke Linie op de midden van de plaatse, 't geen men noemt, eene *regte Courbette* maaken, welker laatste *Tempo* eene *Pesade* is.

De *Croupade* en de *Balotade*, zyn twee *Airen*, welke door niets anders onderscheiden zyn dan door de stelling der agter-beenen van elkander. In de *Croupade* trekt en haalt het Paerd de agterbeenen onder den buik, zonder de Yzers te vertoonen; dog in de *Balotade* laat hetzelfde de Yzers van de agter-voeten zien, even als of het wilde agteruit slaan, zoo als by de *Capriole* geschieden moet.

De *Capriole*, is de verhevenste en volmaaktste van alle Sprongen. Wanneer het Paerd zig van den Grond verheven bevindt, dan slaat het vinnig agter-uit, en rekt, onder het uitflaan, de agter-beenen, die het naaft malkander houdt, zoo verre uit, dat men somtyds, door die schielijke en geweldige uitrekking, de Waaijen hoort kraaken. Zal eene *Capriole* volmaakt zyn, dan behoort het Paerd syn Voor- en agter-geftel even hoog te verheffen, dat is, in het hoogste van den Sprong moet het Kruis met de Schoft waterpas zyn.

'Er zyn Paerden, die met hunne vier voeten te gelyk en op dezelfde plaatse weêr neêrkomen, herhaalende deeze konstoeffening, in een en hetzelfde oogenblik en *Tempo*, met dezelfde kracht, vlugheid en Cadans, zoo lange en zoo veel, als het vermogen van het Paerd zulks toelaat. Deeze konstvaerdigheid word genoemd, *Vaste Sprongen*.

De *Pas*, en de *Sprong*, is eene werking, bestaande uit drie *Tempo's*. Het eerste *Tempo* is, de Verkorte Galop, of een *Terre-à-Terre*; het tweede, eene *Courbette*, en het derde, eene *Capriole*, en zoo vervolgens. Van de twee eerste *Tempo's* bedient zig het Paerd, om zig te beter te verheffen, tot dat van de *Capriole*.

L

Tot

Tot deeze werking worden vereifcht Paerden, die niet minder vlugheid, dan kracht, hebben.

Een Paerd behoort, tot eenige van deeze Konftvaerdigheden, eene natuurlyke neiging te hebben, en zig als van zelve daartoe aan te bieden, alvorens men hetzelve daartoe wil brengen, anders zou men den tyd verfpillen, het Paerd afkeerig maaken, ja zelfs bederven, in plaatfe van te dresseeren. Geene andere Paerden zyn tot de verhevene werkingen bequaam, en konnen dezelve goedmaaken, dan die veel kracht hebben, dat is, die nerveus en rad zyn, en hunne krachten natuurlyk, knap-handig en vaerdig, weeten te gebruiken; die het gevoel en steunfel van den Mond vast en ligt, de Leden fterk, de Schouders los, de Kogels, de Kooten en de Voeten goed hebben, en daarby bereid en goedwillig zyn.

Wanneer een Paerd aan de Lessen van de *Schouder naar binnen* en aan het *Piaffeeren* tuffchen de Paalen voldoet, zonder welke grondlegging geen Paerd tot eenige verheven werking wel kan gedresseerd worden; dan begint men hetzelve de *Pefade* tuffchen de Paalen te laaten doen, raakende het met de Spitsroede op de Borst, op de Knien, en op de Kogels, om het van vooren ligtelyk te doen verheffen, de Knien vaerdig te buigen, en de Heupen vast te stellen.

Sommige Paerden, in plaatfe dat se de Knien zouden buigen, rekken de Pooten regt vooruit, welke houding zeer misselyk is. Men verhelpt deeze verkeerde werking, door de Paerden met de Spitsroede ter deege over de voor-beenen te raaken. Anderen, door zig op de agtervoeten te klampen, ryzen van zelve omhoog, zonder dat 't hen word gevergd. De Kastyding,
door

door welke men deeze Paerden corrigeert, is, hen de *Chambriere* op de billen te leggen, en agteruit te doen slaan, om hierdoor hunne Heupen te ontknoopen en los te doen worden. Dog om deeze ongeregeldheden voor te komen, moet men altoos het Paerd, elke fyner Herhalingen, doen beginnen met het *Pi-affeeren*; en ook daarmede weder eindigen, vergende van hetzelfde, in de tusschenpoosfen, eenige *Tempo's* van de zwierige Verheffingen. Door deeze wyze van Werkinge wórd het Paerd verplicht, zig volkomen te schikken naar den wille van den Ruiter.

Wanneer een Paerd, tusschen de Paalen, aan de *Pesade* voldoet, dan moet men hetzelfde in de ruimte brengen, en het op de midden-Linie van de *Manege*, op 't einde van elke herhaalinge, eene of twee *Pesaden* laten doen; egter zoo, dat deszelfs stelling niet dwars, of van de rechte Linie afwykende, zy.

Wanneer het Paerd, by het neêrzetten der voor-pooten op den grond, aan de hand trekt of daarop leunt, moet men hetzelfde terug zetten, en vervolgens weder tot eene *Pesade* doen verheffen; en hierin voldoende, hetzelfde streelen. Dog in geval het zig tegenkant, wederhoudt en vastzet, in plaats van zig van voren te verheffen, dan moet men het voorwaerts dryven, en terstond, terwyl het de Voeten opligt, eene ophouding formeeren, en dezelve, door eene *Pesade*, doen volgen.

Om, by de *Courbetten*, 'sPaerds agter-gestel egaal en in eene welafgemeeten *Cadans* met het voor-gestel te doen beweegen, dat de schoonheid van deeze zwierige werking uitmaakt; behoort, dat, na hetzelfde, om van den grond

te komen, met de Hand gefouteneerd te hebben, men mede, op het oogenblik dat het voor-gestel gereed is om neder te komen, de Hulpe van den Ruiters by hetzelfde aanbrengt; nogtans moet deeze Hulpe niet al te gevoelig zyn, omdat, als het Paerd begint zig in Postuur te zetten, en men dan, in eene losse en vrye houding, het Evenwigt bewaart, het enkel *Mouvement* des Paerds genoegzaam te weeg brengt, dat de Beenen des Ruiters aan het Paerd tot eene natuurlyke hulpe verstreken, ten minsten als het zig niet tegenkant, in welk geval men zig wel wakker van syne Hulpe mag bedienen, en zelfs, als het na dezelve niet wil luif-teren, de spooren ter deege in deszelfs ribben stooten.

Om een Paerd, in de *Courbetten*, met twee Hoefslaggen te doen gaan, moet men hetzelfde, op het oogenblik dat het voor-gestel gereed is, om op den grond te komen, in één *Tempo*, zydwaerts, en vervolgens in de *Courbette* brengen, en dus beurtelings vervolgen; waarby nog valt te herinneren, dat men, by de *Courbetten*, de Heupen niet zoo veel naar binnenwaerts behoeft te zetten, dan by het *Terre-à-Terre* geschiedt; en wanneer men een Paerd, by deeze zwierige werking, op de *Volte* brengt, moet men, op de vier hoeken van dezelve, de Schouders promptelyk op de andere Linie doen draaijen, zonder, in 't wenden, zig te verheffen; ook behoeft men het Paerd niet al te veel te buigen; want het is genoeg, als het met één oog in de *Volte* ziet.

Er zyn twee manieren, om een Paerd de *Courbetten* te laten doen, welke men noemt de *Kruis-Courbetten* en de *Sarabande-Courbetten*.

Door

Door de *Courbette* in 't *Kruis* verstaat men, als men, eerstelyk, eene *Courbette* op de gelyke Linie voorwaarts regt-uit gedaan heeft, naar welke men, op dezelfde Linie terug zettende, weêr agterwaarts gaat en daar eene *Courbette* maakt; vervolgens gaat men, in dezelfde houding, weder voorwaarts, tot op de midden van de Linie; dan begeeft men zig zydelings met eene schuinse Linie regts, komt links weêr op de eerste Linie, en doet, op de andere zyde van de midden deezer Linie, zoo veele *Tempo's* in acht neemen, als men, regts, in acht genomen heeft, en komt eindelyk weder op de midden van de regte Linie, daar men het *Kruis*, door eene *Pesade*, eindigt.

De *Sarabande van Courbette* bestaat, in het maaken van twee *Courbette* voorwaarts, en zoo veel weder agterwaarts; twee andere ter rechter, en zoo veel ook ter linker zyde; en zoo vervolgens, zonder hierby in acht te neemen de Proportie van den grond, gelyk by de *Kruis-Courbette*. Dog het is zeer noodzaakelyk, dat een Ruiters meester van syne Hulpen, en het Paerd nerveus, vlug, en wel afgeregt zy, om deeze twee zwierige Oeffeningen, volgens de Regelen der Konst, te kunnen uitvoeren.

Ten aanzien van de drie laatst-gemelde Konstvaerdigheden, de *Croupade*, *Balotade* en de *Capriole*, welke, van vooren, meêr verheven, en, van agteren, meêr van den grond gescheiden, zyn, dan de *Courbette*, behoort, dat de *Pesaden* tusschen de Paalen, die de Grondlegging van alle de verhevene werkingen zyn, in den beginne langzaam, en van vooren hoog, gedaan worden, ten einde het Paerd tyd hebbe, de

agter-beenen, tot het uitvoeren van syn *Air*, in postuur te brengen; ook behoort deeze verheffing te geschieden zonder gramstoorigheid, of quaadaartigheid.

Wanneer het Paerd zig, van vooren, met gemak opgeeft, dan moet men het leeren, zig ook van agteren van den grond op te ligten, door middel van de *Chambriere*, neemende met dezelve het *Tempo* in acht, als het Voor-gestel omhoog van de aarde, en gereed is, om weêr neêr te komen; want als men dezelve aan het Paerd toedient, precies op het oogenblik dat het begint zig van vooren op te geeven; dan ontstaat daaruit eene ongeregelde opryzing, en vastklamping der Waaijen, in plaatse van eenen wel afgemeeten Sprong, dien men verlangde. Wanneer het Paerd zig voor de *Chambriere* wel van den grond begeeft; dan moet men zig, in derzelver plaatse, van den *Prikkel* bedienen, en denzelven tegen de midden van het Kruis zetten, als het Paerd van vooren omhoog en gereed is, om weêr neêr op den grond te komen, gelyk wy nader zullen aantoonen.

Als het Paerd tusschen de Paalen, het zy tot de *Croupaden*, *Balotaden*, of *Capriolen*, zig wel en regelmatig opgeeft; dan brengt men het op de midden Linie van de *Manege*, om hetzelfde aldaar deeze Konstvaerdigheden, in de Ruimte, te laten doen, hetzelfde gewennende, zig, daar zoo wel als tusschen de Paalen, van vooren op en omhoog te verheffen; hetgeen 't best geschiedt, als men het Paerd met de hand fouteneert, en met de Spitsroede op de Schouders raakt. Het Voorgestel omhoog en van den grond zynde, laat men de Spitsroede, onder den regter arm, door de hand na agte-

ren schieten, en raakt met den prikkel, die in het dikke einde van de Spitsroede gestee- ken is (a), op het Kruis, om, door deeze aan- prikkelingen, het agter-gestel, in het opgee- ven, het voorgestel te doen verzellen. Wan- neer het Paerd zig in dit syn *Air* begint te schik- ken, moet men hetzelfde, in het hoogste van den Sprong zynde, eenen oogenblik in de hand houden, even als of het opgehangen was, het- geen men noemt, *den Sprong onderschraagen*.

Dewyl de beweging van de *Capriole* de uitge- rektste en moeilykste van alle zwieryge verhef- fingen is; moet de Plaats hiertoe niet al te be- krompen zyn, ten einde aan de Sprongen meêr kracht en vlugheid te kunnen byzetten. Eindelyk behoort de Ruiters, by alle deeze ge- weldige bewegingen, een fraij, regelmatig, en tot alle Hulpen gereed zynde, Postuur te houden.

(a) Men gebruikt somtyds ook wel enkel het dik- ke einde van de Spitsroede, dat men, tot dit einde, in de form van een' prikkel, heeft doen toespitsen.

 TWAAALFDE HOOFDSTUK.

*Van de Paerden, die tot den Krygsdienst
gedestineerd zyn; en van de Koets-
Paerden.*

AL hetgeene op eene welgeregelde Rydschool geoeffend word, is eene voorstelling van de onderscheide bewegingen, welke, by eene welgeoeffende Ruitery in de Legers moeten werkstellig gemaakt worden. By voorbeeld: De *Passage* geeft eenen fieren en stoutmoedigen tred aan een Paerd, waarop zig een Officier aan 't Hoofd der Trouppen vertoont. De Kennis van de Beenen of Sporen, leert hetzelfde de Reien en Gelederen van de Esquadrons sluiten, en openen. De *Volten* dienen, om synen Vyand snellyk te omsingelen. De *Passaden*, om vaerdig vooruit te zetten, en ook weêr promptelyk af en terug te trekken. De *Pirouetten* en halve *Pirouetten* leeren het Paerd, zig, by gevegten, met de uiterste gezwindheid te wenden; en de verhevene konstvaardigheden geeven aan hetzelfde de Vlugheid en Ligtheid, die het nodig heeft, om over Slooten, Heggen, en Struiken te zetten, en welke vaerdigheid niet weinig verstrekt tot zekerheid, Conservatie en voordeel van den Ruiters.

Een Paerd, dat voor de Cavallery zal dienen, behoort eenen goeden mond te hebben, dat is, het moet ligt op de hand zyn, zonder te veel op het gebit te leunen; het moet mede van een

ne goede en duurzaame natuur, stil, zagt, getrouw, stoutmoedig, nerveus, sterk, niet quaadaartig, of schouw zyn; ook moeten dezelfde Zyden fyn en gevoelig, en de Heupen goed en stevig zyn, om voor den Ruiters gemaklyk, los, buigzaam, en ten uitersten handelbaar gemaakt te kunnen worden;

Als een Paerd deeze opgenoemde Deugden bezit, dan zal het ligt vallen, hetzelve tot den Krygsdienst, volgens de hier vooren beschreeven regels, te dresseeren, te weeten: Naan hetzelve, door den Draf, de eerste Buigzaamheid bygebragt te hebben, geeft men het de Lessen, met de Schouder naar binnen, en met het Kruis tegen de Muur, waardoor hetzelve in staat gesteld word, zig op de *Volten*, welke by de Gevegten tepas komen, vaerdig en met gemak te wenden, en dus op de Linien van de *Passaden*, by de heele en halve *Volten*, zoo ook by de *Caracolen* en *Pirouetten*, voldoening te geeven; en dit zyn eigentlyk de wezentlykste Lessen, die aan een tot den Oorlog gedestineerd Paerd, aangaande de buigzaamheid, vluigheid, en onderwerpinge, behooren gegeeven te worden. Dog is hierby nog ten uitersten noodzaakelyk, dat het Paerd ook gewend worde aan het geraas der Wapenen, aan het Vuur, aan den Rook, aan den reuk van het Kruid, aan den klank en het geluit der Trompetten en Trommelen, aan het zien beweegen der Standaarden en Vaandels, en aan meer ander Oorlogs-geweld en gewoel. Alle deeze dingen moeten, aan deeze Paerden geleerd worden, met veel geduld moderatie en streeling, zoo om te kennen, als vaerdiglyk te oeffenen.

Doch het is niet alleen binnen de Muuren

der *Manege*, dat een tot den Krygsdienst geschikt Paerd in de gemelde stukken moet afgeregt worden; neen! maar men behoort hetzelfde dikwyls te brengen in 't open veld en op den langen weg, alwaar men oneindige voorwerpen ontmoet, welke altoos schrik veroorzaaken aan Paerden, die zelden buiten de *Manege* bereeden worden.

Van de Koets-Paerden.

De gemeene Hoogte van een Koets-Paerd is; met de Snoer, van de Kalkoen af tot de Schoft toe, gemeeten, 14. tot 18. Palmen. By zoo eene aanzienlyke hoogte behoort hetzelfde welgeformd, gedrongen, en fraay opgezet te zyn; breed en vol van Lyf, om, door het werk, niet ligtelyk in te vallen: De Schouders moeten niet te zwaar en te breed zyn; want een fraay Koets-Paerd behoort platte en welbeweeglyke Schouders te hebben, om vry, los, en met bevalligheid in de Tuigen te kunnen draaven. Ook behoort hetzelfde te hebben schoone, zuivere en platte beenen, de pyp van het Been een weinig zwaar, en vooral gaave Voeten; want het minste ongemak of gebrek aan dezelve doet het Paerd met 'er haast kreupel gaan, en, op harde en hobbelige straatwegen, kan het 't niet goedmaaken. Men moet mede na de Waaijen zien; want de Koets-Paerden zyn, van wegens derzelve zwaarte, meêr onderhevig dezelve quaad te hebben, dan de Paerden van eene mindere Taille, om dat de meesten hunner gefokt en opgebracht zyn op zware en vette gronden, die veel humeuren voortbrengen, en welke hen meest in de Waaijen

en

en Beenen schieten. De Kogel van het Been moet mede niet te buigzaam zyn; want daardoor word het Paerd belet wel terug te kunnen zetten, en, in 't Berg afgaan, behoorlyk tegen te houden.

Een wel uitgekoozen Koets-Paerd, dat de hiergemelde hoedaanigheden bezit, is wel waardig, dat men aan hetzelfde nog byzette de beide volmaaktheden van Buigzaamheid en Onderwerping, die elk gedresseerd Paerd behoort te hebben. Tot dat einde moet men, om een begin van buigzaamheid te verkrygen, hetzelfde aan de *Longe* laten draaven; vervolgens laat men het, iemand 'er op zettende, regt-uit en in den Kring stappen en draaven; en, om aan het Paerd meêr rondigheid en eene fraaije figuur te doen verkrygen, zet men hetzelfde nu en dan met de Schouders naar binnenwaerts, en laat het, over de beide handen, eenige herhaalingen *Traverseeren*; ook moet men hetzelfde, door het eenigzins met het Kruis tegen den Muur te laten werken, leeren, het eene Been over het ander te zetten, ten einde alle de draaijngen met meêr gemak te kunnen doen: Want, zoo dikwyls een Paerd voor de Koets draaït, is het genoodzaakt, met de Schouders zoo wel als met de Heupen, zydelings eenen kring te maaken, of eene soort van halve *Volte* te formeeren; en hiervoor is noodzaakelyk, dat het geleerd hebbe, hoe het, zoo wel de voor- als agter beenen, het eene over het ander moet zetten, zonder zig zelve te raaken, of de Heupen te sleepen, of ongeschikt om te draaïen.

Nog eene andere, en voor een Koets-Paerd niet minder wezentlyke Les is, hetzelfde, naar
de

de door den Draf verkreegen Vlugheid, tuffchen de Paalen te doen *Piaffeeren*, 't welk aan een Koets-Paerd eenen zeer fraaïen, stouten, loffen en verheven gang geeft. Hierby komt nog, dat de Paalen, buiten de aangenaamheid en loffigheid, die fy aan 't Paerd verschaffen, hetzelve ook nog na de Hulpe en Kastyding van de Zweep leeren luisteren en daarvoor vreezen, om zig altoos, op de minste beweging van dezelve, te onderwerpen, en aan den Wille van fynen Voerer volkomen voldoening te geeven.

Nog eene andere zaak, en die by een Koets-Paerd geenszins behoort verzuimd te worden, is, dat het, ingespannen zynde, altoos eenigzins geboogen zy na de hand, op welke het geplaatst is, dat is, het Paerd, welk onder de hand gespannen is, moet eenigzins regts, en dat buiten de hand gespannen is, een weinig links geboogen gaan. Deeze stelling, gevoegd by eenen wel-geregelden Draf, vermeedert grootelyks het aanzien en de bevalligheid van een Koets-Paerd; hetzelve houdt hierdoor in 't Oog fynen weg; het blyft, met 't Kruis, op de Linie van de Schouders, en doet het, in de strengen, regt, vast, en met welvereinigde Schouders en Heupen draaven. Paerden, die, voor een Rydtuig, niet in deeze gemelde Postuur draaven, hebben het gebrek, dat se, of het Hoofd tegen den Disselboom laten hangen, waardoor se het Kruis buiten de Strengen zetten, of, de Neus in den Wind steeken, en aan de Hand trekken, of, zoo als men het noemt, het gebit tuffchen de tanden neemen, dat te meêr gevaarlyk is, dewyl daardoor de Koets-fier buiten staat geraakt; fyne Paerden te bedwingen en te konnen ophouden; waardoor

iemand, die in de Koets, of ook maar om en by dezelve is, gevaar loopt fyn leven, of ten minften eenen Arm of Been, te verliezen.

Mogt het iemand vreemd vinden, dat men voor de Koets-Paerden dezelve Regelen stelle, gelyk voor de Ryd-Paerden, die examineere slegts de Gespannen van Grootte Heeren, en Liefhebbers van schoone Paerden en fraaije Equipagien, en die hunne Paerden hebben doen dresseeren alvorens dezelve voor de Koets te spannen, en hy zal wel ras ontdekken het groot onderscheid tusschen Paerden voor een Rydtuig, die al, en die niet, gedresseerd zyn. Dog men pretendeert niet, dat een Koets-Paerd afgeregt zy in alle stukken van de *Manege*; 't is genoeg, als deszelfs Ruuwheid gebrooken, de mond toebereid en het Toom-wys gemaakt is, als mede geleerd heeft, over de beide handen, met gemak te wenden en te draaiën op eene plaats, zoo ook, in het voortgaan, te *Piaffeeren*, en naar de *Zweep* te luisteren.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

*Van het te Paerd Ryden der Dames;
en van het Character eenes
Beryders.*

DE edele oeffening van het te Paerd ryden, reeds over lange, mede zeer nuttig voor de gezondheid bevonden zynde, heeft het aan de beminnelijke Sexe behaagt, het zy tot hare gezondheid, of tot haar gemak, of tot haar ver-

vermaak, mede gebruik daarvan te maaken.

Een voor de *Dames* geschikt Paerd, behoort niet al te hoog en zwaar te zyn, en liever klein, dan te groot; niet alleen om dat het moeilijker valt, een hoog en zwaar Paerd te beklimmen, maar ook dewyl alle dezelfs bewegingen veel gevoeliger en fatiganter voor den Ruiters zyn, dan die eenes Paerds van eene minder Taille.

Zoo een, enkel en alleen tot het Wandelen der *Dames* geschikt, Paerd, moet zeer mak, zagtzinnig, en in 't minste niet schuw, of quadaartig zyn; hetzelfde behoort, by de losse bewegingen, te hebben eenen zagten en gevoeligen mond, en eenen gemakkelyken gang; ook moet het vast op de beenen en, in alles, volkomen handelbaar zyn.

Dit zyn de voornaamste Hoedanigheden, welke behooren te hebben Paerden, die door *Dames* zullen bereeden worden. Maar de wyze, om dezelve af te regten, is grootelyks onderscheiden van die van andere Ryd-Paerden.

Het zoude aan veele van de beminnelijke Sexe, zoo niet onmogelyk, egter zeer ongemakkelyk vallen, te Paerd te zitten, op de manier der Manspersoonen, dat is, met het eene been over déeze, en met het ander over gééne zyde van het Paerd afhangen. Dit nu te gemoet te komen, heeft men verzonnen de zoogenaamde Vrouwen Zadels, van welke zig de meeste te Paerd rydende Amazoonen bedienen; dog door welke stelling den Paerden, de anders gewoonlyke hulpe en kastydingen met de beenen en spooren, niet aangebragt kunnen worden. Vandaar is het noodzaakelyk, dat

zoo een Paerd afgeregt worde, zig enkel op de Hulpe, die aan hetzelfde, door de Teugels, en het geluid der Tonge, en der Spitsroede, gegeven word, aan den wille der Amazoone te onderwerpen, zynde de Spitsroede de eenigste Kastyding, van welke de *Dames* kunnen gebruik maaken; hierom is het noodig, dat sy, te Paerd zittende, altoos zulk eene, of soortgelyke Ryd-karwats, in de regter hand, met het dunne einde omlaeg, tegens de Billen van het Paerd voeren.

Schoon de *Dames* zydelings te Paerd zitten, sy behooren nogtans haar Lyf zoo veel te draaiën, dat sy 't front voorwaerts maaken, en vlak tusschen de Ooren van 't Paerd doorzien. Dog naardien het een Hoofdregel is, dat aan iemand, die te Paerd zit, niets het minste plaats hebbe dat gedwongen is; zoo is 't nodig, dat, door de Oeffening en gewoonte, deeze na vooren gedraaide stelling, zoo weinig een gemaakt, gedwongen, of onnatuurlyk aanzien geeve, als maar immers doenlyk is. De Hand behoort dezelfde houding, buiging, en, by 't draaijen, wenden en ophouden, dezelfde beweging te hebben, gelyk in het Derde Hoofdstuk, van de Hand des Tooms spreekende, aangewezen is, enkel met dit onderscheid, dat de Hand der *Dames* niet zoo laeg kan geplaatst zyn, dan die van eenen Ruiters.

Het waare Character van een' goed' Beryder.

In verscheide Landen, vooral in *Duitschland*, word een merkelyk onderscheid gemaakt, tusschen eenen *Piqueur* en tusschen eenen *Beryder*; betekene de eerste een' Persoon, die zig alleenlyk daar-

daarop toelegt, en gebruikt word, om de Jagt-Paerden, vooral die voor de *Parforce*-Jagt, af te regten; dog de laatstgemelde is, die de *Manege* moet verstaan en weeten te oeffenen, zoo, gelyk dezelve hier beschreeven is, en vandaar tot ons onderwerp zal dienen.

Een Beryder behoort te zyn, vlug, sterk, stoutmoedig, werkzaam en onvermoeid; daarby zeer langmoedigen gemodereerd jegens syne Scholieren, die de *Manege* beginnen te frequentieren; dog voornaamelyk jegens de jonge Paerden, welke hy onder handen krygt; want het is eene uitgemaakte zaak, dat, door de minste brutaliteit, jonge Paerden, voor altoos, kunnen bedurven worden; dus men dezelve volstrekt, met zagtheid, geduld, en oordeel moet behandelen. Voorts moet een Beryder, tot conserveering van deszelfs Krachten en Oordeel, welke vermogens hy, by 't oeffenen van syn *Metier*, ten hoogsten nodig heeft, matig en nugteren zyn; want hy moet niet alleen vast te Paerd zitten, en hetzelve, te voet, aan de Hand werkende, kunnen bedwingen; maar hy behoort ook te bestudeeren en na te speuren de natuur der Paerden, ten einde dezelve daarna te weeten te bestieren, als mede welke Oeffening elk Paerd, dat hy onder handen krygt, meest van nooden heeft, ten einde hetzelve niet te quellen door onnodige, of syn vermogen te boven gaande, Lessen, die hy moet weeten in te regten, naar maate van het geheugen, dat hy by het Paerd bemerkt, als mede ontdekt, dat het straffen, bedreigen en streelen de neiging van het Paerd vermeerderen.

Het beroep eenes Beryders mede brengende,
veeltyds

veeltyds te verkeeren met voornaame Stands-
perfoonen en andere fatsoenlyke Luiden, zoo
behoort hy vriendelyk, beleefd, en van eenen
welleevenden en minzaamen omgang te zyn;
daarenboven moet hy mede in allerleye Rid-
derlyke Oeffeningen en Weetenschappen, zoo
ook in verscheide Taalen, geen Vreemdeling
zyn; en vooral moet hy zig in de Konst-woor-
den der *Manege* wel weeten uit te drukken.
Ook dient hy geresolveerd, vindingryk, dog
geenzins styfhoofdig, te zyn; aan de gezon-
de Rede plaats te geeven, de natuur te volgen,
en vooral niet te steunen op den vasten trant
en slender syner konst, gelyk de Bok op syne
Hoorens.

Wat het Postuur van den Beryder betreft, is
het zekerlyk een groot voorrecht, als hy van
Lyf en leden wel gevormd is, en dus, te Paerd
zittende, niets gemaakts behoeft aan te neemen.
Hy behoort meêr groot, dan klein, en meêr
robust, dan tenger, te zyn; want, is hy al te
kort, dan kan hy, te voet, het Paerd niet wel
vatten, en met opgezette Hoofde doen wer-
ken, en, opgezeeten zynde, kan hy de hul-
pe door de Beenen en Hielen niet behoorlyk
aanbrengen; daarenboven is het zeer onaan-
zienlyk, als, in plaatse van een Man, de Hoed,
Paruik en Laers den Zadel vullen.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Van het Wet-Rennen der Engelschen, en de Harddraaverye der Nederlanders.

IN Engeland worden veele groote Heeren en Liefhebbers gevonden, welke, enkel en alleen voor den Wed-loop, Paerden opvoeden en onderhouden. De Koning geeft jaarlyks eene Beurs, ten minsten met honderd *Guinies*, tot een' Prys voor 't Wed-rennen van *Neumarket*, welke plaats, ten aanzien van deeze Liefhebbery, de vermaardste van geheel *Engeland* is. Andere Steden, of Gemeenschappen, of particuliere Liefhebbers, stellen, by maniere van intekeninge, mede somtyds eenen aanzienlyken Prys op zoo eenen Wed-Loop, bestaande veelyds, in plaatse van Geld, in eenen zilveren Ponsch-kom van dertig *Guinies*, of ook wel in eenen fraaïen Toom of Zadel voor het Paerd, dat 't best gelooopen heeft, en, voor het daarop volgende, eene zilvere Zweep. Deeze Pryzen worden, nevens de Plaats daar de Wed-loop zal gehonden worden, in de Nieuws-papieren bekend gemaakt: ook worden 'er Conditien van beschreeven, bepaalende de grootte van het Paerd, en de zwaarte die het draagen zal; welke zwaarte men egaliseert met Lood, dat op den Zadel, of in de zakken van den Ruitter die de ligfste is, gedaan word; als mede, hoe veele toeren elk Paerd zal moeten loopen,
den

den tyd, wanneer fy, tot dit einde, op de aangewezen stallen moeten gezet, en hoe veel daarvoor moet betaald worden, hetwelke altyd geproportionneerd is, volgens de grootte van den Prys, om welken gerend word, en welk Stal-geld dubbel moet betaald worden, als het Paerd niet precies op den gezetten tyd daar komt. Uit hoofde van de voorgeschreeve wetten, kunnen ook de Paerden van de eene of andere reputatie uitgeslooten worden: by voorbeeld, zulke, die reeds om eenen Prys van diergelyke waarde geloopt en denzelven gewonnen hebben, worden zelden weder toegelaaten; ja dikwyls word zelfs bedongen, dat het zeegepraalende Paerd aan de Liefhebbers, die, of ingetekend, of den Prys voor den Wed-Loop gesteld hebben, en hetzelfde willen naaften, tot eenen bepaalden Prys, zynde gemeenlyk 60 *Guinies*, moet overgelaaten worden. Ook worden geene Paerden toegelaaten, aan welke grove fouten te vinden zyn. Deeze zeegepraalende Ren-paerden worden in de Nieuws-papieren omschreeven en bekend gemaakt, en zelfs die, (voornaamelyk als se tegen Paerden van reputatie gerend hebben) welke verlooren hebben, zoo ook aan wien deeze of die Paerden toebehooren. Deeze soort van Vermakelykheden komt niet alleen de Adel van verre en naby, maar ook andere Lieden uit de omleggende Provintien, in menigte bezoeken en aanschouwen.

Het is bekend, dat de *Engelschen* groot behagen scheppen in Schouwspelen, welke door Dieren verricht worden, waaronder meest by hen in gebruik zyn, het Haanen-Kampen, het slaan na dezelve, het Honden-

Gevegt, en meêr andere. Schoon nu het Wet-rennen een der grootste Vermaaken deezer Natie zy, heeft hetzelfde nogtans ook tot oogmerk, om aan hunnen Land-aart van Paerden niet alleen te doen behouden, maar zelfs nog te vermeerderen, den Roem van derzelve wonderbaare vlug- en snelheid, waarvoor sy by de geheele waereld reeds vermaard zyn, en daarom ook, voornaamelyk deezer deugd halve, door de Liefhebbers van de *Parforce Jagt*, boven alle andere Land-aarten van Paerden, verkooren, gezogt, en met groot geld betaald worden.

Van de Harddraaverye der Nederlanders.

Elk Land heeft syne gebruiken. Scheppen de *Engelschen* vermaak in het Wed-rennen, en stellen in deezen de Deugd en Snelheid hunner Paerden op de toetse; de *Nederlanders* bereiken hetzelfde oogmerk, door 't aanstellen van Hard-draaveryen; en het is zeker, dat se, in deeze Oeffening en weêrgaloos gebruik der Paerden, de Alleen-Heerschers zyn, gelyk dan ook elk overtuigd is, dat aan hunnen Land-aart van Paerden in deezen den voorrang boven alle anderen toekomt. Het Hard-draaven heeft boven het Rennen veel vooruit; want, voor eerst, is de Draf, zoo hard dezelve ook zy, op verre na zoo fatigant niet, gelyk een Ren-loop; het Paerd behoeft zoo veel adem niet te hebben, en zal ook daardoor zoo ligtelyk niet gekraakt worden, dan wel door eenen geforceerden Ren-loop geschieden kan. Daarenboven, verstrekt de Draf tot meerder gemak en nuttigheid,

heid, om dat de Paerden, in en door denzelven, alle foorten van Rydtuigen, hoe genaamd, ja zelfs Schepen en Schuiten, tegen wind en weér, op de binnen-wateren zeer fchielyk van de eene plaatse tot de andere, ten grootsten gemakke, zoo van Reizigers, als Koopmanschappen, kunnen overbrengen. Wel is waar, dat de Ren-loop, dien de Engelschen aan hunne Paerden leeren, eenig voorrecht heeft, welk, by de Hard-draavery, niet te pas kan komen, te weten, dat deeze hunnen Loop ook kunnen oeffenen op de ongelykste gronden, en in denzelven over Heggen, Slooten en Struiken kunnen heenspringen, en uit dien hoofde, zoo wel binnen als buiten 't Land, aan Koningen, Vorsten, en Grootte Heeren tot de *Parforce-Jagd* dienen, en daarom duur betaald worden, en veel geld, zoo aan derzelve Afregters, als aan 't Land, opbrengen. De Hard-draavery kan alleenlyk geoeffend worden binnens Lands, alwaar, door den onvermoeiden yver, en de oplettendheid der Regeringe voor het welzyn en gemak hunner Medeburgen, gevoegd by de natuur van den Grond, de meeste wegen en passagien zoo gelyk en effen zyn als een Vloer, en waardoor deeze, tot een zoo uitneemend nut en gemak strekkende, Liefhebbery, alleen aan de Nederlanders, tot een door de Natuur en Konst verkreegen *Monopolium* blyft, zonder daardoor aan den uitvoer hunner Paerden, die mede gezogt zyn en blyven, eenig nadeel toe te brengen.

Ik zal my hier niet inlaaten in eene wydloopige beschryving van alle hetgeene tot de Hard-draavery behoort; maar genoeg

neemen met te zeggen, dat een Harddraaver wel op syn' Adem moet zyn, van vooren los, wel, en regt-uit draaven, dat is, syne Voorbeenen, in het opligten, niet buitenwaerts buigen, om syne Agter-beenen, in het draaven, voorby de voorsten te kunnen zetten; waartoe van passe komt, als het Paerd niet al te breed van vooren is, anders zou dit voorby zetten der agter-beenen voorby de voorsten niet wel kunnen geschieden. Om te vryer Adem te kunnen scheppen, is het beter, dat een Harddraaver de Neus in den wind draage, dan dat hy het Hoofd omlaeg laat hangen, of, met de Stangen op de Borst gezet, loopt. De Merrien worden tot Harddraavers verkooren boven de Hengsten en Ruinen, (a), misschien omdat men by dezelve meer respiratie vindt. Voor het overige zal een Liefhebber, die zig toelegt op de Harddraavery; dergelyken eene menigte in ons Nederland gevonden worden; uit de Natuur, gestel en be-

(a) Dewyl, hier te Lande, veele Liefhebbers gevonden worden, die geen geld ontzien, om fraaie Harddraavers voor hunne Rydtuigen te bekomen, zoo worden daardoor de Boeren en Paerden-fokkers verlost, hunne schoonste en beste Merrien, die sy anders zouden houden tot Moeder-paerden, om'er fraaie Veulens van te trekken, over te geeven, en zig voor de fokkery te behelpen met slegtere en minder gezogte Merrien; hetgeen my altyd heeft toegescheenen, als veel verval te veroorzaaken in't voortbrengen van fraaie Paerden; want de meening van sommigen, dat, namelyk, het maaksel en postuur der Merrie niet veel invloed hebbe op het voort te brengen Veulen, is aan veel tegenspraak onderworpen; waarover wy ons, in 't laatste Stuk van dit Werk, zullen uitlaaten.

beweeingen van een Paerd, ligt kunnen ontdekken, of het bequaam zy voor de Harddravery, dan niet, en dus, naar het vermogen van zoo een Paerd, syne konst te passe brengen, van welke my juist niet alle Regelen bekend zyn.

Het is buiten twyffel, dat, voor deezen, de aangestelde Wed-Draaveryen niet alleen tot oogmerk gehad hebben het vermaak, maar men heeft daardoor ook bedoeld, dat deeze nuttige Oeffening en Liefhebbery meerder volmaakt en verder uitgebreid mogte worden, hebbende, tot dat einde, de Liefhebbers Pryzen daarop gesteld; dog naardien hierover geene behoorlyke Reglementen gevonden worden, zoo is thans daaruit meest een Spulletje, ten profyte der Waarden, geworden, die dikwyls Wed-Draaveryen aanstellen, en, ten kosten van anderen, eene zoogenoemde zilvere en ook wel goude Zweep, tot een' prys stellen. De Conditien, by deeze Wed-Draaveryen voorgeschreeven, bestaan voornaamelyk, in het getal der Paerden, die om den Prys zullen draaven; dat geene Paerden zullen toegelaaten worden, dan die klaar van sessen zyn, dat is, van Oogen en Beenen; dat de Draf-Paerden moeten gebragt worden op den Stal van den Waard, die den Prys geeft; en dat degeene, die den Prys trekt, syne Mededingers in het huis van dien Waard, zal hebben te tracteeren op een zeker getal vleffen wyn, of ook nog wel op een ander onthaal.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Van de Carroufels.

IN het begin van dit Werk hebben wy reeds aangemerkt, dat de meeste, voor deezē, by de Vorsten en den Adel, zoo zeer in gebruik geweest zynde Schouw-Gevegtē en Ren-Spelen, in onze dagen op de Rydschoolen niet meer geoeffend worden, en dus uit de mode geraakt zyn: Hierom zou het onnodig wezen, van deeze eertyds zoo gemeene Ridderlyke Oeffeningen verhaāl te doen. Dog dewyl het bekend is, dat, in onze dagen, aan de groote Hoven nog *Carroufels* gehouden worden, zoo zal het aan den Lezer niet onaangenaam zyn, tot besluit van dit tweede Stuk, nog eene korte beschryving daarvan te vinden.

Het *Carroufel* of Ren-spel, is niet anders, dan een militairagtig Festyn, of eene voorstelling van Gevegtē, vertoond wordende door een Troep Ridders, welke in verscheide *Quadrillen* of Benden verdeeld, en, door onderscheide Konstvaerdige Oeffeningen, geschikt zyn, naar de gestelde Pryzen te dingen.

Deeze Schouwspelen behooren versierd te worden, met Wagens, Konst-werktuigen, Pronk-schermen, *Decoratiē*, Zinspreuken, (*Devisen*), met Concerten en Baletten, met opgetooide Paerden, &c. welke verscheidenheid en mengeling eene prachtige vertooning maakt.

Dewyl

Dewyl deeze foort van Feſtynen meest aangefeld worden met oogmerk, of, om Vorſten en aanzienlyke Perſoonen te inſtrueeren, of uit gunſtbewyzyng, of tot aanzien van die dezelven aanſtellen, of ter Eere van derzelve verdieneſten; zoo behoort het onderwerp te zyn vindingryk, militairagtig, en toepaffelyk op den tyd, de plaatſen en Perſoonen. By een regt *Carrouſel* behooren in acht genomen te worden verſcheide Zaaken:

1. De Aanvoerer (*Le Meſtre de Camp*) met fyne Hulpen.

2. De *Ridders*, van elke Bende.

3. Derzelve Verdragen (*Cartels*), Reglementen, Naamen, Praal-kleederen, Zinſpreuken, (*Devifen*) Wapenen, Machinen, Pagien, Slaaven, Lakeyen, Leid-knegten, Paerden en Verzierſelen.

4. De Spreekers, de Machinen-Voerers, en de Muſicanten.

De Aanvoerer is, die den geheelen Stoet leidt, die den Marſch reguleert, de Quadrillen en derzelve naſleep ſchaart, en dezelven in de Ren-baan of 't Stryd-perk voert; die de *Ridders* op hunne Poſten ſtelt, en voor de Machinen de plaatſen aanwyſt. Dezelv's *Helpers* (*Adjudanten*) zyn, die hem, by 't uitvoeren deezer fyner functien, dienen en behulpzaam zyn; ſy ageeren niet, dan op fyne order, en voeren, zoo als hy, Staven van *Commando*.

By een regt *Carrouſel* beſtaat het minſte getal der Quadrillen uit vier, en het grootſte uit twaalf Perſoonen: ſy behooren een effen getal uit te maaken, ten einde de Partyen tot het Vegten of Wed-rennen gelyk zouden kon-

186 DE NEDERLANDSCHE
nen zyn: Dog derzelver *Chef* of Hoofd is onder dat getal niet begreepen, en word daartoe aangesteld de aanzienlykste en hoogste van rang en geboorte, of anders, om alle verschil in deezen voor te komen, door het Lot getrokken.

'Er zyn tweederleye Quadrillen, die van de *Standhouders* (1), en die van de *Aanvallers*, zynde de bende der *Standhouders* de aanzienlykste. Deeze zyn het, die het *Carrousel* openen, en de eerste uitdaging doen, door de Voorstellen, die, door de Herauten, afgekondigd worden, Sy worden genoemd *Standhouders*, om dat se zekere Voorstellen doen, welke sy zig verplichten, gewapender hand, tegens alle *Aanvallers* stand te zullen houden. Sy maaken de Eerste Quadrille uit.

De *Aanvallers* zyn, die zig, door hunne *Aanvoerers*, aanbieden, het tegendeel der uitdaginge en Voorstellen der *Standhouders* te souteneeren, maakende dus de tegenzydinge Quadrille uit. De Voorstellen geschieden in den naame van den *Chef* der Quadrille, die hiertoe syn Livrei geeft. Deeze behelzen gemeenlyk vyfderleye dingen:

1. De Naamen en Adressen dergeenen, aan welke de *Standhouders* de uitdaging toe zenden.

2. De Oorzaak, die de *Standhouders* hebben, om deeze tot het gevegt uit te daagen.

3. Eenige andere Voorstellen, welke sy, gewapender hand, tegen alle de *Aanvallers* willen souteneeren.

4. De Plaats en Wyze van het Gevegt.

5. De

(1) *Tenant*.

5. De Naamen der Standhouders, die de uitdaging, of het *Cartel* zenden, en welker naamen gemeenlyk uit de Hiftory of uit de Fabelen ontleend zyn.

Deeze *Cartellen* konnen in *Profa*, of in *Vaerzen*, zyn; en naardien deeze uitdaging tot oogmerk heeft, de Eerzugt, zoo word dezelve verzeld van *Rodomontaden* of Grootfpreekingen. De Vorften zyn vry van de uitdaging en *Cartellen*, wordende dezelve, voor hen, aan andere Perfoonen gedaan engegeeven. Dewyl de Onderwerpen van de *Carroufels* Hiftorifch, Fabuleus en Zinnebeeldig zyn, zoo neemen de Standhouders en Aanvallers gemeenlyk ook naamen, welke overeen komen met het *Subjeet*, dat fe voorftellen; by voorbeeld, die voortreffelyke *Romeinen* vertoonen, geeven zig den naam van *Cæzar*, van *Augustus*; en die, welke van de *Karthagineefche* Benden zyn, neemen den Naam aan van *Hamilkar*, *Hannibal* &c. Men neemt ook wel naamen uit de *Romans*, als, de Ridders van de *Zon*, van de *Roos* &c. en fomtyds zyn het ook wel enkele *Verzinningen*, als *Florimond*, *Lifander* &c. De naamen behooren overeen te komen met de *Zinspreuken* der Ridders, en de *Quadrille* moet daarvan mede den naam draagen. Derzelve kleedingen, *Livreien*, *Wapenen*, *Machinen*, *Slaaven* en *Voorftel* moeten ook gelykformig weezen.

De *Pagien* zyn gemeenlyk te *Paerd*, en draagen de *Lancien* en *Zinspreuken*. De *Voet-en-Leid-knegten*, of *Eftafiers*, leiden de *Hand-Paerden*, en houden zig by de *Machinen*; men verkleedt hen in *Turken*, in *Mooren*, in *Slaaven*, in *Wilden*, in *Armeniers*, ook wel in *Aapen* of *Beeren*, volgens het onderwerp,

188 DE NEDERLANDSCHE
werp, of het goedvinden van 't Hoofd der
Quadrille. De Spreekers, en de Machinen-
voerers zyn, gelyk de Toneelfpeelers, die,
volgens het onderwerp, onderscheide voor-
werpen vertoonen: Somtyds zyn 'er ook zin-
speelende Vaerzen, ter eere van die Perfoo-
nen, voor welke deeze Festynen aangesteld
zyn. Aan het Hoofd van elke Quadrille
hoort men Pauken, Trompetten &c. om de
Ridders aan te moedigen, en derzelve komste
en intrede in het Stryd-perk, dat men *Com-
parse* noemt, te verkondigen &c.

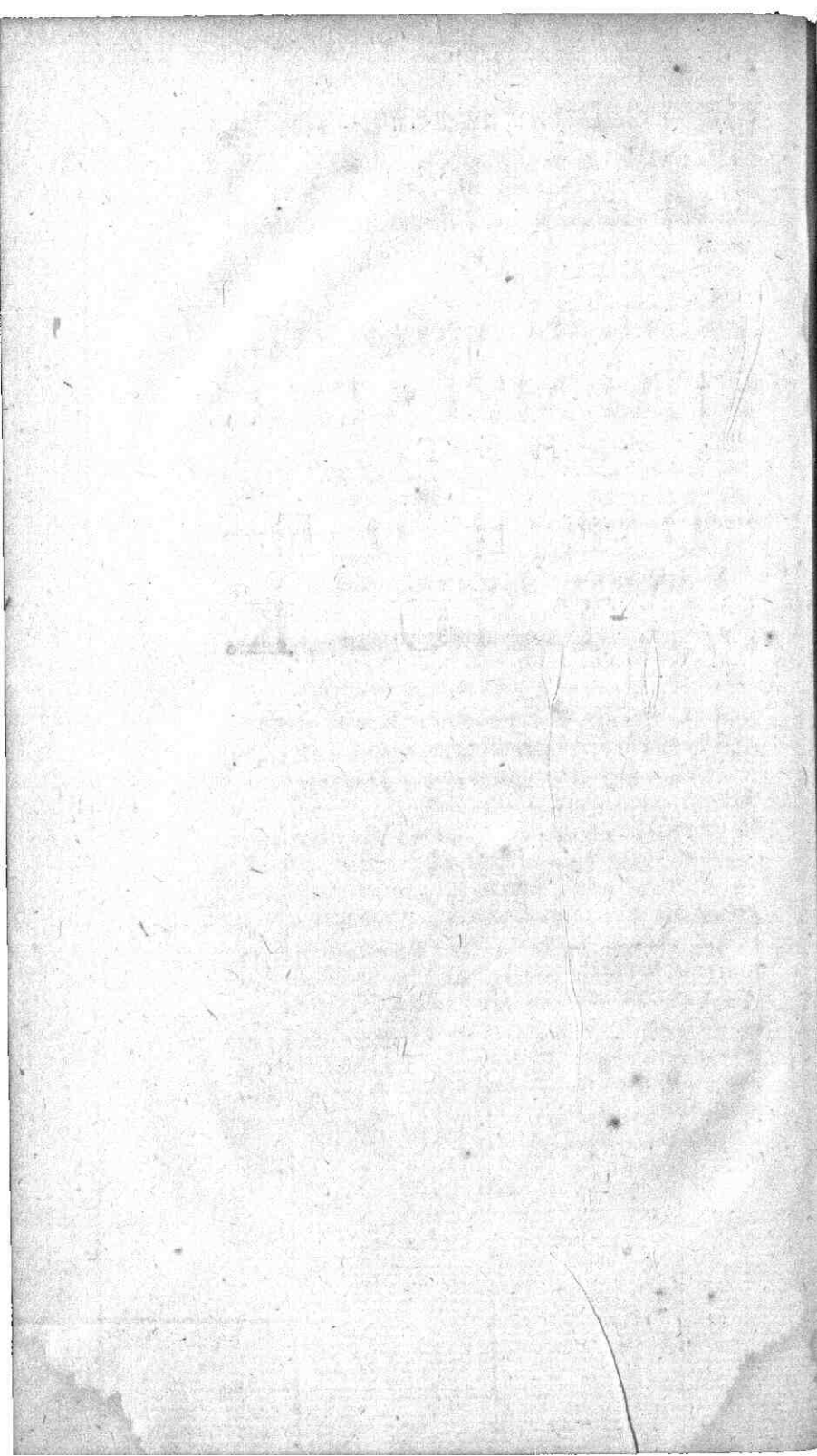
Dit zyn de voornaamste Stukken van een
Carrousel. Het laatste, dat, mynes weetens,
in onze dagen is gehouden geworden, is ge-
weest in het jaar 1750. wanneer de thans re-
geerende Koning van *Pruiffen*, ter gelegenheid
van een bezoek, welk het Hof van *Bareuth*
by denzelven afleide, bevel gaf tot het houden
van een *Carrousel*; dat ongemeen prachtig en
luisterryk was, en waarvan ik eene breedvoe-
rige omschryving zou kunnen geeven; dog
naardien dezelve niets wezentlyks tot dit Werk
zou toebrengen, zullen wy daarvan zwygen.

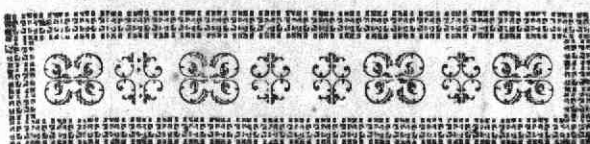
Einde van het tweede Stuk.

HET

H E T
D E R D E
S T U K.

D E

NEDERLANDSCHE STALMEESTER.

DERDE STUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

1. *Van de algemeene kenmerken der Ziek-
tens van de Paerden.* 2. *Van de Oorzaa-
ken derzelver Ziekten; en 3. Van de
Gesteldheid der Inwendige Deelen
van het Lighaam eenes Paerds.*

I. *Van de algemeene Kenmerken der Ziekten
van de Paerden.*

Schoon de meeste ziekten der Paerden haare eigene en byzondere kenmerken hebben, welke aantoonen; door welk eene van dezelveu sy zig aangetast bevinden; zoo zyn egter ook algemeene kentekenen van de ziekten deezer Dieren, welke vereischen, dat, zoo dra men dezelveu gewaar word, men terstond den Oorsprong en de Natuur der ongemakken naspeure.

De

De algemeene kenmerken en voorboden van de ziekte eenes Paerds zyn de volgende. Eene aanhoudende Walg, smaakeloosheid en gebrek aan Eetlust. Het Hoofd zwaarmoedig en neêrhangende; de Ooren koud en hangende; de Oogen onklaar, stuurs, of traanende; de Mond verhit, gezwollen, kwylende, en met eene drooge Tong; het Hair ryzende en overend staande, of ook wel, als hetzelfde, in de flanken, buitengemeen ligt van Kolor word. Als het Paerd geduurig het Hoofd draait, en tegens syne zyden ziet, zig dikwyls neêrlegt, en weder opryft; dan zyn dit de meestgemeene tekenen van Colyk en Buyk-pyn.

Wanneer een Paerd slap en zwaarmoedig is, deszelfs zyden buitengemeen slaan, het Hart sterk klopt, en, gaande, heên en weêr waggelt; dan is het ongetwyfeld ziek. Ook is zomtyds een teken van doodelyke ziekte, als een Paerd, dat anders gewoon is zig, onder 't wateren, uit te rekken, of laeg te buigen, het water laat loopen, zonder dit te doen, en zonder de Schagt te toonen, zoo het een Hengst of Ruin is. Een Paerd is mede niet gezond, als het hair van de Maanen en den Staert zoo los zit, dat het zig zeer gemakkelijk laat uittrekken.

Als men een Paerd, omtrent twee 'duim' breed boven het einde van het Kruis, met de vuist douwt of drukt, en hetzelfde daarvan als ware het de Ribben niet buigt; zoo is het een zeker teken, dat het een ongemak heeft; en wanneer een Paerd de Oogen sterk verdraait, geeft dit te kennen, dat het zwaare pynen heeft.

De Afgang, hard en zwart, of groenagtig, zyn-

zynde, is een teken, dat de Gal verhit is; ook wel van eene vermenging der Gal met de Lever, waaruit voortkomen zwaare besloote Pynen, als mede aanhoudende opzwellingen van den Buik.

De Pis van 't Paerd klaar en raauw zynde, betekent eene ongaarheid in het Bloed, en gevolglyk eene quaade verduwing van het Voedsel door de Maag; welke men moet zoeken te verhelpen, zonder het bloed te verhitten. Als de Pis rood, ontsieken en verhit is, betekent, dat het Paerd brandig is, en verkoelende middelen van noode heeft.

II. *Van de Oorzaaken der Ziektens by de Paerden.*

Het is zeker, dat de Paerden aan veel meêr ziekten onderworpen zyn, dan de andere viervoetige Dieren. De voornaamste Oorzaak hiervan is, omdat het Paerd geene Gal-Blaas heeft aan de Lever, gelyk alle de andere Dieren hebben; zynde de Gal-blaas het eenigste werktuig, waardoor het Bloed moet gezuiverd worden. Vandaar is, by de Paerden, de Lever zoo dikwyls ontsteld en verstopt, omdat het galagtig bloed zig mengt in de Hoofd-ader, die haar begin neemt in de Lever; welke Ader het bloed in alle de andere Deelen van het geheele Lighaam brengt; waaruit dan allerleye uitwendige en inwendige ziekten en toevallen spruiten. Dog de daaruit voortkomende uitwendige ongemakken, als Worm, Schurft, Droes, Gezwellen, of andere vuurige Knobbels en Karbonkels, zyn zoo gevaarlyk niet, dan wanneer zig van binnen het een of ander Accident komt te

N

zetten,

zetten, waaruit groote en gevaarlyke ziekten voortspruiten, het zy, aan de Long, Lever, Nieren, of Milt, als mede zwaare verslappingen en verdroogingen aan alle de inwendige Deelen, zoo ook pynlyke en gevaarlyke Pleurissen. Des dient op dit quaad zorgvuldiglyk gelet, en hetzelfde, door Purgeeren, Laatingen, en Dranken, voorgekomen te worden, voor en al eer het diep in het Bloed gekomen is.

Van de Gesteldheid der inwendige Deelen van het Lighaam eenes Paerds.

Het *Lighaam* der Paerden bestaat in drie *Ventres* of Holligheden; naamelyk, in de voorste, middenste, en agterste holligheid. De voorste of bovenste is, het *Hoofd*, waarin zyn begreepen de Herffenen met derzelver vliezen. De middenste is, de *Borst*, in welke voornamelyk beslooten zyn het Hart en de Long. De agterste holligheid is, de *Buik*, die in zig bevat de voedende Deelen, als de Lever, Milt, Maag, Darmen, en Blaas, nevens andere tot de voorttelinge geschikte partyen &c.

Deeze drie holligheden zyn van elkander afgezonderd; gelyk dan de Herffenen, van het Panne-been, door het dikke en dunne Moeder-vlies; de *Borst*, door de Ribben van buiten, en van binnen door het Ribben-vlies (*Pleura*) doorgaans bekleed zyn; welk vlies ontsteeken zynde, veroorzaakt de *Pleuris*, en brengt aldaar te wege een steeken, aanzet door heet en scherp Bloed, welk, uit de Takjes van de *Borst*-aderen, tusschen de *Borst*-spieren en het voorz: *Ribben-vlies* valt, het.

hetwelk eene geweldige pyn veroorzaakt, die ten eersten dient geholpen te worden, of sy is doodelyk.

De Buik zelve, is bewaard en omgeeven, met Ribben, gelyk een vat met hoepels. Dezelve is van binnen afgezonderd door het Midden-rif, (*Diaphragma*) in welke afzonderinge bewaard word de Lever. Deeze een zwaar lighaam zynde, word, om niet neêr te zakken, gehouden, door drie Banden, spruitende uit het Buik-vlies. Geen Deel van de Ingewanden is meêr aan verstoppingen onderworpen, dan de Lever; dit komt, om dat de Poort-ader (*Vena portæ*) zig door dezelye met zeer dunne en ontelbaare vefeltjes (*Ramuli*) verspreit; dus deeze verstopping der Lever van groote gevolgen zyn en zwaare ziekzens voortbrengen kan. De Lever geeft alzoo aan het geheele Lighaam syn voedsel; het Hart, het leven en den geest; en de Herffenen, het gevoel door de zenuwen, welke uit dezelve haar beginsel hebben.

Alle deeze Partyen hebben, ter onderhoudinge van het Leven en de gezondheid, haare werking, en ondersteunen malkander. De Maag kookt de spyzen; de Darmen verdeelen se; de Milt, Nieren en de Water-Blaas zuiveren het Lighaam. Alle de Deelen van het Hoofd dienen den Herffenen; en de Deelen van de Borst hebben hunne werking op 't Harte; en dus werkt elke party met overeenstemminge van alle de anderen, waaruit volgt, dat, als aan een van dezelve iet hapert, alsdan alle de andere deelen en dus het geheele lighaam, gelyk een ontsteld uurwerk, ontramponeerd is.

TWEEDE HOOFDSTUK.

1. *Van het Aderlaaten*; 2. *Van het Purgeeren*; en 3. *Van de Klis- teeren.*

I. *Van het Aderlaaten.*

DE *Aderlaatingen* zyn de zekerste en grootste Hulpmiddelen, die men toedienen kan aan Paerden, welke overvloed hebben aan raauw en verdikt Bloed, of ook, als hetzelfde, door het een of ander toeval, ontstee- ken is.

De ziekten uit scherpigheden ontstaande, vooral die de Herffenen aandoen, hebben veelvuldige Laatingen van noode, om eene Vloey- baarheid en doorspoeling in de Bloedvaten te brengen, en eenen vryen loop aan het Bloed te verschaffen, en hetzelfde in staat te stellen, om, door de doorstraaling en uitwaasflemingen, na buiten te jaagen de quaade Humeuren, welke zig gestadig in de inwendige deelen vergaderen en beslooten houden.

De Aderlaatingen geschieden, tot ontlasting en afzetting (*Evacuatie*) van het schadelijke of overtollige Bloed. Dog om te weten, of dezelve *revulsive* zyn, dat is, of het Bloed, welk in eenig deel opgeslooten is, door het openen eener Ader, in een ander afgelegen deel wederom gebragt worde, moet men de zaak natuurkundig (*Physice*) naspeuren, en hiertoe de ondervinding by de men- schen

fchen tot hulpe neemen, by welken men duidelyk ondervindt, dat eene Laating op den Voet, by zwaare Hoofdpynen, meêr verligting geeft, dan die op den arm geschiedt. Dus, de werktuiglyke gesteldheid van een Paerd veel, en de Circulatie van deszelfs Bloed in 't geheel, overeenkomende met die van den mensche, blyft geen twyffel meer overig, of hetzelfde zal, ten aanzien der Laatingen, door de gemelde REVULSIE, op dezelfde wyze verligting en hulpe vinden; waarom men, in veele gelegenheden, hiervan zal kunnen profiteren.

De Laatingen by de Paerden geschieden gemeenlyk aan den Hals; dog, na vereisch van zaaken, worden dezelve ook gedaan aan het Mond-verhemelte; onder de Tong; agter de Ooren; aan het Hoofd onder de Oogen; aan beide zyden van de Borst; aan die van den Buik; aan de vier Beenen; aan de Voeten; in den Staert, en daar men het verder goedvindt.

De Laating aan den Hals moet gedaan worden, ontrent vier Vinger' breed beneden de zoogenaamde Vork, welke de zichtbaare Halsader formeert; want hooger aan den hals is de Ader zeer dun, en meêr benedenwaerts is het Vel te dik, en dus bezwaarlyk, om door te slaan.

Aan de Tong word aldus gelaaten: Men haalt dezelve zagtjes uit den mond naar zig toe, draait haar eenigzins, en opent met de Vlym, of met een Lancet, ook wel met eenen puntigen Hoef-nagel, de zichtbaarste Ader onder de Tong, en laat dezelve bloeden tot dat se van zelve ophoudt; want deeze

Aderen hebben maar weinig Bloed. Men doet deeze Lating gemeenlyk by Feiver, Klier- of Keel gezwellen,

De Bloedtrekking aan 't *Mond verbemelte* geschiedt in de Ader of vierde Rimpel van hetzelfde; en word daarvan gebruik gemaakt, als men bespeurt, dat de Paerden geen' Eetlust hebben, als mede om, by het een of ander toeval in den Mond, de vaten van het overtollige of quaade Bloed te zuiveren.

Het openen van de Borst-Ader word, by de Smits, voor de ongemakkelykste van allen gehouden, niet tegenstaande hier de Aderen ongemeen zichtbaar zyn, en buiten het vel puilen. Dewyl deeze Ader zeer ligt vloeit, zoo behoort de Vlym vlak op de midden van derzelve ronding aangebragt, en niet al te diep geslaagen te worden. Deeze Lating geschiedt meest by verwrikte knyen, by kreupelheid in de Borst, Boeglammigheid en meêr andere diergelyke Accidenten.

De Lating in de ZYDEN, geschiedt op de langs den Buik loopende zoogenoemde *Spoor-Ader*. Deeze word geopend, om de snydingen en Pynen in de Ingewanden en den Buik te doen verminderen.

Het openen, en voornamelyk het weder sluiten der Ader binnenwaerts het Platte van de Billen is, voor de Smits, mede zeer ongemakkelyk. Deeze Bloedtrekking geschiedt meest voor verwrikte Heupen, Lenden, of Waaijen.

Aan de VOETEN, agter en omtrent boven den Hoef, worden de *Straal-Aderen* geopend, om, by Mok of andere diergelyke ongemakken, het quaade Bloed uit de Beenen te tap-

tappen, en meêr doorstraaling te geeven.

De Lating aan den STAERT geschiedt op veelerleye wyzen; dog de gemeenste bestaat, in eene kruislingsche insnydinge, of ook wel in het doen van verscheide slagen met de Vlym, als mede in het affnyden van eene of twee wervel-noten; en word meest geoeffend in en by verwrikte Lenden &c.

Voor het overige staat hierby nog aan te merken, dat, by het laaten der Paerden, de quantiteit van het Bloed dient geschikt te worden naar het ongemak, of naar de gesteldheid, of naar de kracht van het Paerd. Het is een algemeen gevoelen van de Ontleedkundigen, dat, by elk viervoetig Dier, het Bloed een vierde gedeelte syner zwaarte uitmaake.

II. Van de Purgatien.

Het gebeurt dikwyls, dat de *Purgatien* aan de Paerden meêr quaad, dan goed, doen, konnende, by deeze Dieren, de vogten en uitwerpzelen niet zoo ligt en gemakkelyk los gemaakt worden, dan wel by de menschen. Deeze geneesmiddelen blyven hen altyd 24 Uuren lang in 't Lyf zitten, zomtyds ook wel twee, ja vier Eetmaalen; door welke lange ophouding noodzaakelyk een gedeelte derzelven in de maag moet verteeren en door het Bloed opgenomen worden, gevolglyk van weinig of geen effect, zelfs veelyds van eenetegenstrydige uitwerkinge, zyn. Des konnen de *Purgatien*, door haare langzaame werkinge, niet wel te pas gebragt worden in ziekten, welke schielyk opkomen, en strekken aan een verhit, of met Feiver, Colyk, of Pleuris aan-

getaft Paerd, tot een vergif, veroorzaakende eenen vligenden en het Bloed ontsteekenden Brand, door het geheele Lighaam. Dog by Paerden, die gequeld zyn met verftoppingen in de Long, Milt, Lever, of ook met eene bevuilde Maag, als mede in ziekens, welke voortkomen uit taaije en wateragtige Humeuuren of zinkingen, konnen de Purgatien van eene goede uitwerking zyn.

Kon men den Paerden Braakmiddelen ingeeven, dezelve zouden zekerlyk daardoor, in veele ongemakken, verligt, ja zelfs daarvan geneezen konnen worden, om dat de Vomitiven van eene schielyke uitwerkinge zyn, en gevolglyk weinig verhitting in het Bloed konnen brengen. Dog deeze Beesten zyn van dat prompte Hulpmiddel beroofd, hetwelk anders aan de Menfchen, als ook aan de met Klaauwen voorziene Dieren, van groote nuttigheid tot derzelver geneezinge is.

III. *Van de Klistereen, of Lavementen.*

De *Klistereen* zyn een uitmuntend Middel, om den Paerden het Lyf te verzagten en te openen, en de Scherpigheid en ontsteeking in de Ingewanden, door eene ontbindinge der taaije Stoffen, wech te neemen. Dezelve moeten, naar gelegenheid en vereifch van zaaken, zamengesteld worden uit ververfchende, verzagten-de, zuiverende, het zuur-temperende en wechneemende kruiden, waardoor dit Hulpmiddel het voorrecht behoudt, van nooit eene tegenftrydige uitwerking, of toevallen, of het minfte quaad, te veroorzaaken.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Zamenstellinge van verscheide algemeene Hulpmiddelen, te gebruiken, zoo van binnen als van buiten.

N^o. I. Zamenstelling van een weêrgaloos Droespoeyer, om te gebruiken als een Preservatif, tegen deeze zoo gemeene ziekte der Paerden.

℞. Sem: foenugraei:

Radic. Gentian.

Asar āā ̄ ̄ vj

Carlin:

Bacc: Laur:

Herb: Veron:

Sulph: Caballin. āā ̄ ̄ β

Herb: Sabin: ̄ ̄ j

Bacc: Juniper:

Radic. Imperator: āā ̄ ̄ iv.

Incisa & Contusa grosso modo, fiat pulvis.

Dit Poeijer gebruikt men 's jaars tweemaal by Paerden, die op stal staan; maar als men zig in Campementen, of elders aan plaatsfen bevindt, daar slegt gras en water voor de Paerden valt, dan kan men hen, als een Preservatif, by elke afneemende Maane, drie Lepels vol van dit Poeijer geeven, te weeten, drie dagen agtereen, alle morgen een' Lepel vol onder het eerste voeder, waardoor het quaade water belet word, zig tot slym of snot te zetten,

ten, of zig te kunnen vermengen met dien, waarmede het Paerd reeds besmet is.

Maar een Paerd reeds aan de Droes zynde, moet men aan hetzelfde negen Lepels vol van dit Poeijer geeven, te weeten, drie dagen agtereen, dagelyks eenen Lepel vol, 's morgens in 't eerste Voeder, en zoo vervolgens; dog telkens met eene tuffchenpoozinge van drie dagen, in welke men het Poeijer niet geeft: ook moet men den Paerden, hetzelfde genuttigd hebbende, binnen de drie uren geen drinken geeven.

Als men de geheele Dosis by jonge op stal staande Paerden, als een preservatif, in 't voor- en naa-jaar gebruikt, dan zullen veele nooit van de Droes aangetaft worden.

N°. II. *Het Poeijer Palmarius, zamengesteld uit Worm-verdryvende Kruiden.*

8. Bladen van *Latifolia*.

Verbena, Yzer-kruid,

Salvia Minor, Kleine Salie.

Plantago, Weeg-bree.

Polypodium, Veel-voet.

Absinthium vulg: Alsem.

Mentha Aq: Watermunt.

Melisse.

Betonica.

Hypericum vulg: St. Jans-kruid.

Centaureum minus, Duizend-Gulden-Kruid.

Corallina, Zee-Mos.

Dit alles tot een Poeier gestooten, en daarvan de Dosis van 31 grein, of omtrent, gebruikt.

NB. Van alle deeze Kruiden moet van elk evenveel genomen worden. N°. III,

N°. III. Het Konings-Poeijer, is van groote deugd, voor allerleye ziekten en quaalen, voornaamelyk voor de verscheide Wormen, de Schurft, Droes, en meêr andere ongemakken.

℞. <i>Bacorum-Laury</i> , Laurier-Bezien.	} van elk drie Onzen.	
<i>Aristolochi Rotundi</i> , gemeene Holwortel.		
<i>Sem: Sillery</i> , Sillery-zaad.		
<i>Radic: Cardopat:</i> Ever-wortel.		
<i>Enula Campana</i> , Alant-wortel.		
<i>Gentiana</i> , Malderg.		
<i>Piper long:</i> lange Peper.		
<i>Sulpheri Citrini</i> , gemeene geele Zwavel.		
<i>Ellebori albi</i> & <i>Nigri</i> , witte en zwarte Nies-wortel.		} van elk een Onze.
<i>Crocus</i> . . . Saffraan. . . twee Dragma.		

Alles onder malkander gestooten en tot een Poeier gemaakt. Hetzelve, in eene drooge Varkens-Blaas gedaan zynde, kan langen tyd bewaard worden, tot dat men het nodig heeft. De Dosis is, eene onçe in een glas warm Bier, of kan ook wel onder wat Semelen en Haver te eetèn gegeven worden.

N°. IV. Poeijer, om eenen goeden Adem te maaken; is ook zeer goed voor Feiver, Droes, Hoest, en meêr andere ziekten; wordende gemeenlyk genoemd, 's Graven Oldenburgs Poeijer.

℞. *Cardelium*. I ℥.
Affa Fetida, Duivels-Drek. ½ ℥.

Boont-

<i>Boontjes Hol-wortel.</i>	2 Onçen.
<i>Alants-Wortel.</i>	} 2 Onçen.
<i>Gentiana.</i>	
<i>Soet-hout.</i>	1 Onçe.
<i>Anys-zaat.</i>	$\frac{1}{4}$ ℥.
<i>Lavas-zaat.</i>	2 Onçen.
<i>Carrewey.</i>	1 Onçe.

Dit onder malkander gestooten tot een Poeijer: De Dosis daarvan is, telkens een' Lepel vol in Bier of Wijn den Paerden ingegeven; het doet zeer goede uitwerking, en kan lange goed gehouden en bewaard worden.

N^o. V. *Een zeer goed Poeijer, genaamd Le Duc, of 's Vorsten Poeijer.*

* <i>Drop van Soethout</i>	} 6 Onçen.
<i>Cardebenedictus</i>	
<i>Hifop.</i>	
<i>Foenugraec.</i>	
<i>Genever-bezien.</i>	} 5 Onçen.
<i>Alant-wortel.</i>	
<i>Ireas.</i>	
<i>Cardemom.</i>	} 3 Onçen.
<i>Gentiana, Comyn, Kaneel.</i>	
<i>Gemeene Hol-wortel en Boontjes</i>	
<i>Hol-wortel.</i>	
<i>Noote-muscaat.</i>	

Dit alles zeer fyn gestooten en doorgezift, en, tot dat men het gebruikt, wel bewaard. De Dosis daarvan is, 2 Onçen, met Wijn of Bier ingegeven.

N°. VI.

N°. VI. *Het vermaarde Poeijer Diapente.*

℞ <i>Gentiana.</i>	} van elk drie Onzen.
<i>Laurier-bezien.</i>	
<i>Mirrhe.</i>	
<i>Geraspt Yvooir.</i>	
<i>Gemeene Hol-wortel.</i>	
<i>Safraan.</i>	2. Dragma

Dit onder malkander gestooten tot een Poeijer en gemengd met twee ℥ *Honing*, en van dit Conferf telkens een' of twee Lepel vol, met een half pintje *warm Bier* ingegeven, is goed voor allerleye ziekten, en een weergaloos Middel. Het kan bewaard worden, en blyft, jaer en dag, goed: Het maakt mede eenen goeden Aassem; en men kan het ook droog bewaaren, en mengen met *Honing*, als men het wil gebruiken.

N°. VII. *Pillen voor veelerleye Ongemakken der Paerden.*

℞. <i>Rabarber.</i>	1	Onze.
<i>Aloë.</i>	1	Onze.
<i>Agaricus.</i>	1	Onze.
<i>Coloquint.</i>	1	Onze.
<i>Gentiana.</i>	1	Onze.
<i>Duivels-Drek.</i>	1	Onze.

Dit 't zamen gestooten, en dan gemengd met een vierdendeel *Honing* en een half Pond *Boter*, en tot Pillen gemaakt; hiervan een depart, telkens met een halfpintje *Wyn*, en zoo veel Oly van Olyven ingegeven, drie dagen na malkander, ten ware het Paerd, den

derden

derden dag, sterk purgeerde, wanneer men zoo lang moet ophouden, tot dat het purgeeren gedaan is. Deeze Pillen zyn mede goed voor de Dampigheid.

N° VIII. *Versterkende Pillen, welke byzonder goed zyn voor de Paerden, die, op Jagten of groote Reizen, afgereeden zyn, om derzelver verlore krachten, zoo uitwendig als van binnen, weder te herstellen.*

℞. Gemaalen Soet-bout.	1 Onçe.
Gestooten Suiker.	1 Onçe.
Gestooten Safferaan.	1 Dragma.
Fyn gestooten Kancel.	1 Lood.
Honing.	1 Onçe.
Methridaat.	$\frac{1}{2}$ Onçe.

Dit alles met een weinig *Terwe-meel* en *Boter* gemengd, en tot Pillen gemaakt, en in een weinig Suiker gerold. Deeze Pillen ingegeven zynde, moeten met een halfpintje Wyn of Bier doorgespeeld worden.

N°. IX. *Purgeer-Middel voor Paerden.*

℞. Coloquint.	1 Onçe.
Agaricus.	$\frac{1}{2}$ Onçe.
Sene-bladen.	$\frac{1}{2}$ Onçe.
Aloë.	1 Onçe.
Rabarber.	$\frac{1}{4}$ Onçe.
Zevenboom.	$\frac{3}{4}$ Onçe.

Dit alles onder malkander gestooten tot een Poeijer, en dan gemengd met een half Pond *Boter*, en een half vierdendeel *Honing*.
Dit

Dit 't zamen onder malkaâr gekneed, en tot Pillen gemaakt, zoo groot als kleine Hoener-Eyeren. Men geeft deeze in, met 's Paerds Kop omhoog te trekken, de Tong met de hand een weinig uit te haalen, en de Pillen met de hand zoo diep in de keel te steeken, als mogelyk is; en telkens, zoo dra eene Pil ingesteeken is, moet men de Tong los laten op dat het dezelve konne doorslikken.

De Pillen alle doorgeslikt zynde, neemt men eene Pint Raap-oly, of Oly van Olyven, met een glaasje Wyn of Bier onder malkander, en giet het in de keel, om zoo de Pillen wel door te spoelen; en dit dus gedaan zynde, geeft men aan 't Paerd, twee dagen lang, in plaatze van Haver, vogt gemaakte Semelen te eeten

N^o. X. *Nog eene andere Purgatie.*

Een Pond *raauw Spek*, eenen nagt in schoon water gelegd, en dan, afgewasschen, in een' Vyzel wel gestooten, daaronder gemengd een onçe *Aloë* met een lood *Rabarber*, en daarvan Pillen gemaakt, en dezelve den Paerde zoo ingegeven, gelyk boven gezegd is.

N°. XI. *Nog eene andere Purgatie.*

℞. <i>Aloë</i>	} van elk } een half } Onçe.
<i>Sene-Bladen</i>	
<i>Galap</i>	

Dit alles fyn gepulveriseerd, en 12 uren lang in een pintje Wyn laten weeken, en dan aan het Paerd te drinken gegeeven.

N°. XII.

N°. XII. *Nog een ander Purgatif, zynde een Huis middel.*

Eene kan *Oly*, met eene halve kan *Soete Melk*, een Bol *Look*, en zoo veel *Zeven-boom* gestooten, als in de *Schaal* van een *Hoener-Ey* kan; het *Look* klein gesneden, en dit alles te samen ingegeven.

N°. XIII. *Lavement.*

Neemt een Muddetje *Raap-Oly*, een Halffe *Oly van Olyven*, met een Muddetje *Water*, een *Lood Zout*, en een *Lood Salpeter*, met een half vierdendeel *Honing*. Dit alles onder malkander gemengd en met de *Spuyt* bygebragt.

N°. XIV. *Een ander Klisteer.*

Neemt eene halve pint *Soete Melk*, een vierdendeel *Honing*, een *Lood Sal prunelle* van gezwavelden *Salpeter*, en een onçe *Oly van Olyven*. Dit laauw gemaakt en toegediend.

N°. XV. *Een Pyn-stillend Lavement.*

Neemt een Pond *drooge Vygen*; deeze klein gesneden en in drie Pond' *Regen-water* een half uur gekookt: Doet hierby eene hand vol *Wynruit*, klein gesneden, en 't samen nog een quartier uur lang laten koken. Dit kooksel door eene *Zeef* gedaan, en daarvan twee Pond', met byvoeging van een half Pond *Olyf-olie*, warmingespuit; is zeer goed bevonden.

N°. XVI.

N°. XVI. *Nog een ander , en Wind-breekend
Klister.*

Kookt vyf of zes hand' vol *Saly* in drie Pond' rooden *Wyn*: Dit tot op een derde verkookt zynde, doet 'er een half Pond *Boter* by, en dan laauw bygebragt.

N°. XVII. *Cataplasma , of Pap , om een Gezwel
te doen Rypen.*

Neemt *Komyn*, en *Meel van Lyn-koek*, van elk evenveel; kookt het in *Koei-melk*, en doet 'er dan by zoo veel gedroogden en fyn gestooten *Boener-mest*, als genoeg is tot de Consistentie van eene *Pap*. Legt dit warm op de gezwollen; het zal doen rypen en de *Pyn* wechneemen.

N°. XVIII. *Het Foije d' Antimoine te prepareeren.*

Neemt 16 Onzen fyn gestooten *Antimonie*, en ook zoo veel wel gerafineerden en gecristalliseerden *Salpeter* of *Niter*: Stamp denzelven klein, zoo, dat het een zeer fyn *Poeijer* word; mengt deeze beide *Poeijers* onder malkander en doet dat mengfel in eenen yzeren vyzel; dekt het toe met een' *Doek*; neemt dan eene gloeiende kool, ligt den doek aan eene zyde iets op, brengt de gloeiende kool in den vyzel, en steekt de daarin zynde *Massa* in den brand; haalt de kool dan weder schieklyk 'er uit, en dekt den vyzel digt toe: Dan zult gy, met een geraas, de ryzinge en scheiding in den vyzel hooren volgen, en deeze ophoudende, en de vyzel koud geworden zynde,

O

fchudt

schut dan de *Massa* daaruit, welke aan eenen Lever-verwigen Steen zal gelyken, dat 't *Foije d' Antimoine*, of het *Antimonium Diaphoreticum*, is, een zweetverwekkend en uitdryvend middel. De schilferagtige deelen, welke zig ronds om in den vyzel aangezet hebben, moeten niet onder het egte *Antimonium* mede vermengd worden.

Dit *Foije d' Antimoine* word den Paerden toegediend, om de zweetgaten te openen, de uitwaassening te bevorderen, en te doen zweeten, waardoor de quaade Humeuren uit het Lighaam gedreeven, en, zonder gevaar, veele oude en zwaare gebreken geneezen kunnen worden.

N°. XIX. *Het graauw of Napelsche Onguent, of Zalf te prepareeren.*

℞. Quik-zilver.	6	Oncen.
Varkens-reuzel.	4	℥.
Venetiaansche Terpentyn.	4	Oncen.

Men dempt het Quik-zilver, met hetzelfde vyf of ses uren lang in eenen metalen vyzel ter deeg onder den Terpentyn te stooten en om te roeren; vervolgens doet men, met kleine portien, voor en na den varkens-reuzel mede daarby; en dan is deeze Zalf gemaakt. Sy is zeer goed voor allerleye Schurft, en ook om het ongedierte te verdryven.

N°. XX. *Basilicum-Zalf.*

℞. Schapen-ongel.	}
Offen-ongel.	
Vet van een Berg-varken.	

Spie-

<i>Spiegel-harst.</i>	} van elk een vierdendeel Pond.
<i>Zwarte Pik.</i>	
<i>Wasch.</i>	
<i>Honing.</i>	
<i>Boter.</i>	
<i>Terpentyn.</i>	} Een half vier- dendeel van elk
<i>Paerden-Vet.</i>	
<i>Boom-Oly.</i>	

Alle deeze ingredienten elk apart gesmolten, en dan onder malkander gegooten in een' pot, tot dat alles byeen gesmolten is, en dan weér te samen op het vuur gezet, en zachtjes nog wat laten kooken, en daarna, al roerende, laten koud worden. Dit is de beste en zagtste Zalf, om in alle gevaarlyke wonden veilig te gebruiken.

N°. XXI. *Ægyptiacum te maaken.*

- ꝰ. Fyn gestooten *Spaans-groen.* . . . ½ ℥.
- dito *Vitriool.* . . . 1 Onçe.
- Mercurium Sublim.* 1 Dragma.
- Honing.* . . . 2 ℥.
- Wyn-Azyn.* . . . ½ Pintje.

Dit onder malkander wat langzaam gekookt, en, roerende, laten koud worden; is goed in oude of stinkende wonden; en als men het nog iet krachtiger wil hebben, dan moet men nog een weinig *Arsenicum* byvoegen.

N°. XXII. *Eene kostelyke Wond-Zalf.*

Neemt een Stuk *geel Harst*, ter grootte van een Hoener-Ey; smelt het in een' nieuwen aarden pot op een klein vuur; doet 'er dan by ook zoo veel *geel Was*, en, dit mede gesmol-

smolten zynde, een half pond varkens-reuzel, eene onçe *Honing*, en een half pond gemeenen dog wel gezuiverden *Terpentyn*. Laat dit alles t'famen zagtjes kooken en met een houte Spatel roeren, tot dat de *Terpentyn* ontbonden en met het overige volkomen vereenigd is. Zet dan den pot van het vuur af, en doet 'er nog by twee Onçen fyngemalen *Koper-rood*; dit wederom wel omgeroerd zynde, laat het nog twee of drie walletjes opkooken. Van het vuur afgezet zynde, laat het door een zeef paffeeren, en bewaar het doorgezifte tot gebruik.

N°. XXIII. *Eene zeer goede Zalf voor diepe Wonden.*

℞.	<i>Terpentyn.</i>	. . .	I ℥.
	<i>Oly van Olyven.</i>	. . .	$\frac{1}{2}$ ℥.
	Fyn geftooten <i>Spaans-groen.</i>	. . .	$\frac{1}{2}$ Onçe.

Dit onder malkander gedaan, en een weinig laten opkooken, en dan, al roerende, laten koud worden.

N°. XXIV. *Nog eene andere zeer goede Zalf.*

Neemt *Chebedonie* of *Schelkruid*, *Nagtschade*, *Hondsdrif*, *Camille-Bloemen*, *Hipericon-Roozen*, van elk eene hand-vol; eerst klein gefneeden, en dan in een' vyzel klein gestampt; voorts in een' verglaasden pot gedaan, en daarby gevoegd een Pond *Terpentyn*, en ook zoo veel *Oly van Olyven*, en wel onder malkander geruurd; dan in eene Vles gedaan, en het twee maanden lang in de zon laten distilleeren; vervolgens uitgeperst, en daaronder gemengd een

een half pond *Varkens-reuzel*, en een half vierdendeel *Was*, t' famen onder malkander laaten opkooken, en, al roerende, koud worden.

N°. XXV. *Eene groene Wond-Zalf, die by uitstek goed is.*

℞. <i>Terpentyn.</i>	I	℥
<i>Spiegel-barst.</i>	I	Onçe.
<i>Was.</i>	I	Onçe.
<i>Oly van Olyven.</i>	I	Muddetje.
<i>Fyn Spaans-groen.</i>	I	Onçe.

Dit by malkander ineen' nieuwen verglaasde pot langzaam laaten kooken, en, roerende, koud worden.

N°. XXVI. *Nog eene beproefde Zalf voor harde Knobbels.*

℞. <i>Oly van Baijen.</i>	2	Onçen.
<i>van Lynzaat.</i>	2	Onçen.
<i>Zalf van Popelion.</i>	2	Onçen.
<i>van Dialthea.</i>	2	Onçen.
<i>Oly van Terpentyn.</i>	$\frac{1}{4}$	Onçe.

Dit alles wel onder malkander geroerd.

N°. XXVII. *Oly van Hipericum te prepareeren.*

Neemt een pond Bloemen van *Hipericum*; pluktse van de steelen; doet se, met eene kan *Oly van Olyven* en eene Onçe *Terpentyn*, in eene Vles; stopt se wel toe, en laat het drie maanden in de zon distileeren; dan is het volmaakt, en word hqe ouder zoo beter. Deze

Oly geneest spoedig alle foorten van wonden, en komt voornaamelyk zeer te pas by diepgaande wonden.

N°. XXVIII. *Wonder-Oly, voor alle Gallen en Gezwellen der Paerden.*

℞	Scorpioen-Oly.	2	Lood.
	Peter-Oly.	1	Lood.
	Spyk-Oly.	2	Lood.
	Oly van Terpentyn.	1	Lood.
	van Hennip-Zaad.	1	Lood.
	van Camillen.	1	Lood.
	van Witte Lelyen.	1	Lood.

Alle deeze Olyen onder malkander gemengd, en de Gallen of Gezwellen dagelyks daarmede gesmeerd, en wel en warm ingevreeven. Ook kan het gebruikt worden by opene wonden en quetsuuren; dog moet, noch by het eene, noch by het ander, te vet gesmeerd worden. De ondervinding zal leeren, dat de deugd van dit middel, met geen Geld te betalen is.

N°. XXIX. *Compositie van eene uitneemende Hoorn-Zalf.*

℞	Terpentyn Oly.	}	van elk
	Bilsen-Oly.		
	Geneverbesien-Oly.		
	Ziegel-Oly.		$\frac{1}{4}$ ℞
	Peter-Oly.	1	Lood.
	Johannis-Oly.	4	Lood.
	Rooide Polus.	$\frac{1}{4}$	℞
	Herts-Ongel.	}	van elk
	Was.		
	Harst.		

De

Dit alles op een klein Vuur laten smelten, wel onder malkander roeren, en, nadat het genoeg gekookt heeft, in eenen Pot van Keulsch Aarden-werk gegooten; en daarmede den Paerden den Hoef 's weeks tweemaal laten smeeren.

NB. Deeze Zalf is voornamelyk zeer nuttig, by de Kwartier-voeten te gebruiken.

N°. XXX. *Eene andere uitmuntende Hoorn-Zalf.*

℞. <i>Lyn-Oly.</i>	7	Oncen.
<i>Boom-Oly.</i>	3	Oncen.
<i>Opregte Venet: Terpentyn.</i>	3½	Oncen.
<i>Geel Was.</i>	3½	Oncen.
<i>Varkens-Reufel.</i>	5	Oncen.
<i>Schaapen-Ongel.</i>	3	Oncen.
<i>Honing.</i>	3½	Oncen.

De Olyen moeten eerst langzaam warm worden gemaakt; het Ongel en Reufel moet ook alleen gesmolten en by de Olyen afgegooten, en de Honing op 't laatst ook daar by gevoegd worden. Het Paerd word, in den beginne, alle 2 of 3 dagen daarmede op den Hoef en in de Holtens van den Hoef gesmeerd; en omtrent 14 dagen daarna, alle 8 dagen eens; en als de Hoeven weder in een' goeden staat gebragt zyn, dan alle veertien dagen of drie weeken maar eens.

N°. XXXI. *Nog eene andere zeer goede Hoorn-Zalf*

℞. <i>Terpentyn.</i>	}	van elk ¼ ℞.
<i>Was.</i>		
<i>Schaapen-Ongel.</i>		
<i>Varkens-Reufel,</i>		
O 4		<i>Peter</i>

<i>Peter-Oly.</i>	3 Loot.
<i>Loor-Oly.</i>	2 Loot.
<i>Spaans-Groen,</i>	voor 5 Stuyvers.
<i>Ried of Steelen van</i>	
<i>Oyen.</i>	voor 2 Stuyvers.

Het Was, Ongel en Reusel moeten vooraf 't famen wel uitgebraaden, en vervolgens uitgeperst worden, en dan den Terpentyn op een zagt Vuur, met de overige Specien, in dit Vet gedaan, eenige reizen laten opkooken, en dan in een' Pot van Keulsch Aarden-werk gedaan. Deeze Zalf blyft lange jaaren goed, en is hoe ouder zoo beter.

N° XXXII. *Het zoo nuttig Cordiaal, of Hartsterkend Poeijer.*

℞. <i>Laurier-besien.</i>	} van elk 4 Onzen
<i>Zoet-bout.</i>	
<i>Gentiana.</i>	
<i>Gemeene Holwortel.</i>	
<i>Myrthen.</i>	
<i>Geraspt Herts-Hoorn.</i>	
<i>Brand-Netel Zaad.</i>	4½ Onzen.
<i>Tfop.</i>	} van elk 1 Onze.
<i>Agaricus.</i>	
<i>Rabarber.</i>	
<i>Kruid-Nagelen.</i>	
<i>Noote-Muscaat.</i>	

Dit alles wel gepulveriseerd, en door een fyn Zeef gezift, en het doorgezifte tot gebruik bewaard. De Dosis daarvan is 2 Onzen.

N°. XXXIII.

N°. XXXIII. *Een zeer beproefd Wond-Pleister.*

℞. Geel Was.	1 Pond.
Terpentyn.	8 Lood.
Olyf Oly.	2 Lood.
Fyn gewreeven Sinaber.	2 Lood.

Smelt het Was, en roert de andere Specien daaronder: koud geworden zynde, kan men 'er rollen of koekjes van maaken, en lange jaaren tot gebruik bewaaren en goed houden. Als men het gebruiken wil, smelt men een weinig in een' Lepel, en giet 't warm in de wonde. Om hetzelfde wat vlugger, en tot meêr zuivering der wonde, te maaken, kan men 'er, by 't gebruik, eenige droppelen *Spiritus van Lepelbladen* bydoen.

N°. XXXIV. *Eene weêrgalooze Wond-Zalf, vooral zeer nuttig om te gebruiken als een Paerd Glas, of iet anders, in de Voeten heeft getrapt. Dezelve is ook goed by Menschen op de zwaarste wonden te gebruiken.*

℞. Besten Olyf - Oly.	$\frac{1}{2}$ Onçe.
Genever - Bezien Oly.	3 Dragma.
Nagel - Effents:	2 Dragma.
Blauw Vitriool, gepulver:	2 Dragma.
Aloë Succotri: gepulver:	2 Dragma.
Beste Veneets: Terpentyn.	2 Dragma.

Doet dit alles samen in eenen nieuwen verglaasden aarden Pot; roert het drie quartier uur lang; laat het, al roerende, een quartier

uur lang kookten, en, koud geworden zynde, doet het in eene Vles, en bewaart het tot gebruik.

N°.XXXV. *Eene Zalf te maaken, die, zonder fout, de slimste Hoorn-Klooven geneest.*

℞. *Terpentyn - Oly.* $\frac{1}{2}$ ℞.
Was. $\frac{1}{8}$ ℞.
Vitriool, ter grootte van eene Muscate Noot.

Dit onder malkander gekookt, zoo lang tot dat de Vitriool wit word; en dan van dit Smeer, drie dagen agtereën, en vervolgens driemaal om den anderen dag, kookend heet in de Kloof gegooten; geneest onfeilbaar.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de meest gemeene innerlyke Ziektens, welke den Paerden overkomen.

Van de Droes.

DEeze Ziekte, aan welke de Paerden onderworpen zyn, gelyk de Kinderen, en ook volwassene Menschen, aan de Pokken en Maselen, is eene natuurlyke ontlasting van de scherpe, ziltige, slymige en onzuivere vogten, die het Veulen, door de hoedanigheid van syn genooten Voedzel, of van het Climaat of de Luchtstreeke, in welke het gebooren en opgebracht is, heeft ingezoogen. In de Zuidwaerts leggende Landen, daar de Lucht meer droog

droog is, en de gewassen minder vogtig zyn, zyn de Veulens en Paerden aan deeze Ziekte minder onderworpen, dan in de Landen, welke meêr tegen het Noorden leggen.

Deeze ontlasting geschiedt op tweederleij wyzen, te weeten; gemeenlyk trekken zig de de Vogten onder de Kaaken byeen, en zetten zig daar tot min of meêr groote, of harde, of weeke knobbels, welke zomtyds van zelve aan 't vloeijen geraaken, en zig door de Neus ontlasten; dog zomtyds moeten sy ryp gemaakt en geopend worden; sy gaan ook wel van zelve aan 't zweeren en open. Veelyds gebeurt het ook, dat de onzuivere humeuren vloeibaar worden en zig door de Neusgaten ontlasten, zonder zig tot knobbels te zetten. Dikwyls ook geschiedt deeze ontlasting door het zweeren der gezette knobbels en het vloeijen uit de Neus teffens en te gelyk. Deeze beide manieren van ontlasting der Droes zyn de beste en gemakkelykste, en op verre na zoo quaad niet, dan wanneer de Droes zig op eene andere plaatse van 's Paerds Lighaam zoekt te ontlasten en doorbreekt, of zig in den eenen of anderen open schaden, dien het Paerd heeft, zet, en, daar door, zig ontlast.

De Droes by de Paerden kan verdeeld worden in drierleye soorten. De eerste is, waarvan de Paerden, in deeze onze luchtstreeke zelden of nooit bevryd blyven. Sommige Veulen droezen in het eerste, en veele in hun tweede of derde jaar. Men wil, dat de Veulens, welke beneden de drie jaaren droezen, nog eens aan deeze ontlasting onderworpen zyn. Ten minsten het is niet quaad, als de Paer-

Paerden, voor het vierde jaar, afgedroefd hebben.

N°. 36. Tegen deezen eersten Droes staat niets te doen, dan alleenlyk deszelfs ohtlating door de Neusgaten te zoeken bevorderen. Doch zoo het gebeurde, dat, door het een of ander quaad, flappigheid, of flegt voeder, de Natuur belet wierd deeze zoo noodzaakelyke zuivering en ontlasting der quaade vogten te kunnen volbrengen, en waarvan zwaare ongemakken de gevolgen zyn zouden; dan moet men dezelve te hulpe komen, met *Wyn-Azyn*, *Oly* van *Olyven*, van elk een Lood, met twee *Doyeren* van versch-gelegde Hoener-Eyeren, onder malkander geklust, en daarvan alle dagen, in elk Neusgat, een' Lepel vol ingegooten; waarby het Hoofd om hoog getrokken moet zyn, op dat het ter deege kan inloopen. Dit continueert men twee of drie dagen lang, of meer, na dat het nodig is.

Indien het Paerd van onderen aan de Keel te zwellen komt, moet men deeze dikte zoeken te verzachten door, tweemaal daags, warm te smeeren, met *Dealthea*, of, by gebrek van dien, met *ouden Varkens-reuzel*, en met een Lams-vel, de wol naar binnen op het gewel, toebinden, en het Paerd zoo warm houden, als mogelyk is. Het is ook goed, een spint *gerste* gekookt met *Bier*, en dat in een' zak gedaan, en het Hoofd van het Paerd daarin gestooken, en den zak boven het Hoofd toegebonden, op dat de rook en waassem van dat kookzel in 't Hoofd konne trekken. Of het gebeurde, dat dit nog niet wilde helpen, dan moet men neemen een vierde part van een bol-

bolletje *Look*, schoon geschild, met een half lood *Zevenboom*, en die klein gesneeden, of gestooten, en dan met een Muddetje *Zoete-melk* ingegeven: Of, men kan ook neemen, een half lood *Metridaat*, en een half dragma *Safferaan*, met een half pintje *Bier*, t'samen warm gemaakt, en ingegeven.

N°. 37. Wanneer een Paerd niet zuiver uitdroeft, dan zal het gemeenlyk, het zy over lang, of over kort, nog eens van deeze ziekte aangetaft worden; vandaar is noodzaakelyk, dat men hierin bytyds voorzie, en teffens de ontlasting zoeke door te zetten. Hiertoe is byzonder goed de volgende Drank. Neemt *Water van Scabiosen*, van *Scorzonera*, van *Latifolia* of *Giftwortel*, van *Cardëbenedict*, van *Roosen* en *Endivien*, en witten wyn, van elk een half Pintje, en daarin laten smelten eene Onçe van *Hyacinth Conserf*, en dat ingegeven; dog moet aan het Paerd, 4 uren voor en na het gebruik, geen eten of drinken gegeven worden. Men kan hiertoe ook eenen anderen Drank gebruiken, gemaakt uit het *Cordiaal-Poeijer* N°. XXXII.

N°. 38. De tweede soort van Droes, word veelyds veroorzaakt door koude en ongemak; want als een Paerd heet en bezweet is, en in de koudelucht ongedekt blyft staan, of schielyk koud water drinkt, dan veroorzaakt dit eene verstopping in de zweet-gaten, en de uitwaasfeming word door de koude lucht ver hinderd. Dit bespeurt men allermeeft in de Neusgaten en in de Keel, omdat, door dezelve, de koude lucht-deelen gestadig zeer schielyk ingeademd, en in de ontfloote, verhitte en verwyderde Klieren als opgeslooten worden,
waar-

waardoor eerst eene stremming, en vervolgens een verderf in de Vogten ontstaat, die van tyd tot tyd erger word. De overgrootte hitte doet der Paerden vet ook als ware het in het Lichaam smelten, hetwelk zig eerst tot eene soorte van water, en daarna tot materie zet, en dan uitgeworpen word. Deeze Paerden hebben zelden Klieren of Knobbels onder aan de Keel; de materie is mede geheel anders van koleur, ook niet zoo vettig, en nog minder zo lelyk van reuk, dan die van eenen quaaden Droes, van welken wy hierna zullen spreken. Somtyds is dit uitwerpsel zeer geel, hetwelk sommigen oordeelen geheel quaad zyn; dog het is daarom niet quader, maar slegts een teken van eene lange en oude vergaaringe.

Nog eene andere, egter soortgelyke, Droes word veroorzaakt door overtollige vogten, die haaren oorsprong hebben, zomtyds uit de Hersenen, en zomtyds ook voortkomen en na boven trekken uit de onderste deelen des lichaams, als uit de Maag, de Lever, en de Long, waardoor in de zenuwen en aderen der Hersenen eene verstopping ontstaat, welke, zoo wel als de voorgemelde, door deeze of geene hulpmiddelen moet ryp, los en vloeibaar gemaakt worden. Als het zomer-dag is, dan is het zeer nuttig, zulk een Paerd in de weide te brengen. Ook is daarvoor zeer goed het volgende: *Oly van Olyven*, een Lood, *Wynazyn*, eene Onçe, fyn gestooten *Peper*, een dragma, fyn gemaalen *Mostaart*, een' Lepel vol. Mengt dit onder malkander, en spuit het eenmaal daags in de Neus.

De derde en laatste soort van Droes is een geheel ander en quadaardiger ongemak, dan de

de twee eerst gemelde, en word doorgaans genoemd, de quaade Droes. Deeze gevaarlyke en besmettelyke quaal word gekend uit het kleefagtige en ziltige vogt, dat zig door de Neusgaten ontlaf, en wit, of roodachtig of geel, en ook wel groenachtig is. Deeze vertooningen, gevoegd by de verstoppinge en zwellinge der Klieren van onder de Kaaken, welke klieren daar beneven pynlyk, en aan 't Been vastzittende bevonden worden, zyn genoegzaam zekere tekenen van eenen quaadaartigen Droes. De vuiligheid, welke by deezen Droes uitgeworpen word, komt gemeenlyk uit één Neusgat, op de zyde daar de Klieren gezwollen zyn, of daar de Knobbels zitten; dog, by de twee eerst gemelde soorten van Droes, ontlasten de kleefachtige vogten zig meest door de beide Neusgaten. Nogtans gebeurt het zomtyds ook wel, dat de met eenen quaaden Droes besmette Paerden, op beide zyden van 't Kaakebeen, dikke Klieren of vastzittende Knobbels krygen, en ook door de beide Neusgaten de vuile stoffen lossen. Deeze quaadaartigheid en verharde Klieren komen nooit, uitwendig, tot *Supuratie*, of materie; de oorzaak daarvan zal, uit het verder verhaal van de Natuur en den zetel van dit quaad, genoegzaam blyken. Men heeft eenige Proefneemingen, uit welke men meent te kunnen afneemen, of een droesend Paerden quaaden Droes hebbe, dan niet. De eerste is; men zet een' Emmer vol Putwater voor het Paerd, zoo, dat het uit de Neus vloeiende vogt in het water valle; als nu deeze ziltige snot schielyk na den grond gaat, dan is het zekerlyk Etter; maar blyft hetzelfde op 't water dryven, dan is 't slegts eene dikke en taaie flym-

slymachtige *Massa*, die op verre na zoo gevaarlyk niet is, dan de Etter. Ook weet men, of een Paerd met den quaaden Droes besmet zy, dan niet, wanneer men neemt een lapje linnen, of wat plukfel hetzelfde doopt in sterken wyn-azyn, en den Paerde in de Neusgaten steekt. Als het hiervan proeft, zoo is 't een teken en bewys, dat in de Neus nog geene verzwearing plaats heeft; of, om nog beter te zeggen, dat aan het Slym vlies, (*Membrana Pituitaria*) met welk niet alleen het midden-schot en de knurf-beenen in de Neus, maar ook alle andere in de benedenste holligheden des Voorhoofds (*Sinus Maxilares*) zig bevindende deelen bekleed zyn, nog geene verrotting en verzwearing plaats heeft, waardoor anders, de toegangen en zintuigen van den Reuk met veelvuldigen Etter besmet en verstopt zynde, de proef van het proefsten zekerlyk belet word. Hierby komt nog, dat een Paerd, met den quaaden Droes besmet zynde, doorgaans meêr tekens van gezondheid vertoont, voor al met meêr appetyt syn voeder eet, en daarby korter en ligter van haïren blyft, dan een ander, dat slegts aan de ordinaire en onbesmettelijke Droes laboreert.

Men heeft over deeze zoo gevaarlyke ziekte, zedert korte jaaren, importante en voor het gemeen van groot belang zynde ontdekkingen gedaan; dog vermits dezelve aan veelen misschien nog onbekend zullen gebleeven zyn, zal het niet ten eenenmaale overbodig zyn, zoo ik hier, ontrent deeze ontdekkingen, eenigzins uitweide.

Het is aanmerkelyk, dat, alle de oude Auteurs doorlopende, welke maar eenigzints over de Huishoudelyke zaaken, over het Landleven,

leven, of over de Ziektens en Toeval-
len der tamme Dieren geschreeven hebben,
men overtuigd word, dat de quaade Droes
by de Ouden niet bekend is geweest, maar eerst,
in ons waereld-deel, omtrent 't Jaar 1494 be-
kend geworden is; zynde *Parazzes*, een Span-
jaard, de eerste geweest, die over deeze be-
smettelyke ziekte geschreeven heeft.

Dog het is nog aanmerkelyker, en niet
minder verwonderenswaerdig, dat, niet tegen-
staande de kennis en ontdekkingen in alle Kon-
sten en Weetenschappen zedert zoo grooten
voortgang gemaakt hebben, men egter zoo
lange in onzekerheid en blindheid gebleeven is
ontrent de natuur en waare zitplaats van dit
zoo nadeelig quaad, en dat, uit gebrek van
deeze kennis, zedert genoegzaam geen één
Paerd van deeze quaal heeft kunnen geneezen
worden, en dus deeze voor ongeneeslyk gehou-
den ziekte, onder de zoo nutte Beesten, hoe-
danige de Paerden zyn, vreeslyke verwoesting-
en aangeregt heeft.

Alle de Authouren, welke, zedert den voor-
noemden tyd tot in 't midden deezer Eeuwe,
over de ziekten der Paerden en derzelver ge-
neezing de pen hebben gevoerd, hebben, no-
pens de natuur en zitplaats deezer quaal,
den Bal geheelyk misgeslagen, en gevolglyk heb-
ben ook hunne opgegeeven geneesmiddelen van
geene goede uitwerking kunnen zyn, hebben-
de sy derzelver oorsprong uit het Bloed en haa-
ren zetel in de ingewanden willen hebben. Dog
wy zyn thans geheel anders en beter daarvan
onderricht geworden, door de naerstige na-
speuringe in de Ontleedkunde der Paerden van
den Heer *La Fosse*, Meester Cuur-Smit van
P den

den Kleinen Stal des Konings van *Vrankryk*, die deeze verderfelyke ziekte grondig nagespoord, en syne gelukkige ontdekkingen, door eene korte, dog zaakelyke Verhandeling, waereldkundig gemaakt heeft. Deeze Verhandeling, die eene volkomene goedkeuring van de Koninglyke *Franfche* Academie de Weetenschappen heeft wechgedraagen, voert tot Tytel: *Traité sur le véritable Siège de la Morve des Chevaux, & les Moyens d'y remedier. Par le Sieur La Fosse, Maître Maréchal à Paris, & Maréchal de la Petite Ecurie du Roy. Avec l'Aprobation de l'Academie Royale des Sciences.*

Dewyl my nu niet onbekend is, dat, niet tegenstaande de groote nuttigheid van dit Werkje, hetzelfde nogtans tot nog toe in weiniger handen gevonden worde, en wy daarenboven der vaste meeninge zyn, dat, tot nut van 't Menschdom in 't gemeen, en tot Eere en voldoeninge aan 't oogmerk van den Uitvinder in 't byzonder, zoo eene importante en gewenschte ontdekking niet genoeg bekend en uitgebreid kan worden; zoo hebbe geoordeeld, dezelve vooral eene plaats te verdienen in dit myn Werk, welk meest bestaat in eene verzameling van de uitmuntenste Lessen, en de nuttigste en meest beproefde Geneesmiddelen, zoo van groote en ervaren Liefhebbers, als van Paerden-Meesters. Hierom hebbe de vryheid gebruikt, het wezendlykste der Verhandeling van den Heer *La Fosse*, meest volgens syne eigene uitdrukkingen, uit den eersten en besten *Franfchen* Druk te vernederduitschen, en hier te laten volgen.

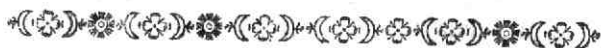
De Verhandeling van deezen Uitvinder rouleert over de drie volgende Voorstellen.

I. *Dat*

1. *Dat de wonderlyke en verkeerde denkbeelden, welke men tot hiertoe van de oorzaake en Zit-plaatse der quaade Droës gehad heeft, veroorzaakt hebben de onderscheide behandelingen, welke nog nooit hebben kunnen geneezen een Paerd, dat in der daad met deeze quaal bezet geweest is.*

2 *Dat de waare en eenigste Zit-plaats van dat ongemak is, het Slym-Vlies (Membrana Pituitaria) 't welk het binneste van de Neus bekleedt.*

3 *Dat het beste middel, om den quaaden Droës te geneezen, is, de Insputing, welke moet geschieden door hulpe van de Trepan.*

HET EERSTE VOORSTEL.

Dat de wonderlyke en verkeerde denkbeelden, welke men tot hiertoe van de oorzaake en Zitplaatse der quaade Droës gehad heeft, veroorzaakt hebben de onderscheide behandelingen, welke nog nooit hebben kunnen geneezen een Paerd, dat in der daad met deeze quaal bezet geweest is.

Na dat de Heer *La Fosse* verscheide der beroemdste, zoo *Fransche, Spaansche, Engelsche*, als andere, Schryvers opgenoemd, en, door derzelver eige uitdrukkingen, hunne verkeerde en ongegronde gevoelens van den zetel der quaade Droës aangehaald heeft, en hier uit aantoot, de blindheid, in welke men, ten aanzien deezer Ziekte, tot op fyne ontdekkingen geweest is, gaat hy over tot syn verhaal en nuttige onderrechtinge, met zig aldus uit te drukken.

Deeze door de beroemdste Schryvers bekrachtigde gevoelens van de quaade Droës, zyn

door geheel *Europa* toegejuicht geweest. Geleerde en Ongeleerde, de Stalmeeſter en de Smit, zyn allen misleid geweest. Het is derhalve niet te verwonderen, dat myne Medebroeders moeite hebben hunnen eigen Oogen te gelooven. Van zoo een algemeen aangenomen gevoelen afgegaan zynde, zou men my zelfs van eene vermetelheid hebben kunnen beschuldigen, zoo ik daartoe niet was overgehaald geworden door ontwyffelbaare en op de ondervindinge gefundeerde aanmerkingen. De Styfhoofdigheid myner Confraters is zelfs in zekere opzigten te verontſchuldigen; fy waren reeds zedert twee geheele Eeuwen in het ongeſtoord bezit van hunne gevoelens; fy vonden dezelve gegrond door opſtellingen van een groot gezag, en fy hadden gelyk, niet daarvan aftewyken, dewyl ſe niemand, dan my alleen, te beſtryden hadden. Doch thans, daar myne ſtellingen zig bevestigd vinden door de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen, zal hy, die, voorheenen, de ſtyfhoofdigen verdedigde, dezelve voortaan veroordeelen: Dan, tot welzyn van het Gemeen, is te hoopen, dat fy zullen afzien van hunne vooroordeelen.

Verſtandige Genees-Meeſters zeggen, dat het nooit deugt, de Geneezing eener Ziekte te veſtigen op de *Hypothesis* (vooronderſtelling), welke de verbeeldings-kraacht voor het geheugen vormt: Omſe klaaarlyk te kennen, verbinden fy de zaak met de oorzaaken van de toevallen (*Symptomas*) der Ziekten. Evenwel heeft het lot van de quaade Droes by ongeluk dusdaanig geweest; dat duizenden van Paerden op de Vil-plaatſe gebragt heeft. Men heeft

heeft, met weinig grond, in de Ingewanden een quaad verzonnen, welk eindelyk in de Neus gevonden is. In gevolge deezer rede-neeringe heeft men Dranken toegediend, welke, hoe wel derzelve getal oneindig zy, alle kunnen gebragt worden onder drierleye soorten van Genees-middelen; te weten, of van de *Alterantia* (a), om de Bloedstoffen te zuiveren; of van de *Sudorifera* (b), om het quaad door de Huid uit te dryven; of wel van de *Bechica* (c), om dit quaad in de Long te dempen.

Nooit heeft men vernomen, dat een eenig Paerd van de quaade Droes is geneezen geweest; en het is ook niet te verwonderen, dat men eene ziekte niet heeft kunnen verdryven door Genees-middelen, die eene verkeerde party aandeden.

In het volgend Artykel zal men zien, wat het was, algemeene Genees-middelen te gebruiken tegen een *Local* (d) quaad, dat vreeslyke verwoestingen aangeregt, de Ruiters-Benden te voet gebragt, den Tros buiten staat gesteld, om de Legers te kunnen volgen, de nuttige publike Rydtuigen gebrek doen lyden,

(a) Dit zyn Bloed-zuiverende Middelen, waar-door de Levensgeesten, zappen en andere Lighaamsdeelen veranderd worden, en meest dorst verwekkende zyn.

(b) Of *Hydrotica*, zweet-dryvende Middelen, zyn Artzenyen, die het Bloed sterk aanzetten, en zweet veroorzaaken.

(c) Of *Thoracica*; *Expectorantia*, zyn Genees-middelen voor Pleuris, Aamborstigheid, en andere Borst- en Long-quaalen.

(d) Dat door uiterlyke Middelen (*Medicamenta Localia*) moet geneezen worden.

den, en veele Landlieden en Paerden-houders geruineerd heeft.

HET TWEEDE VOORSTEL.

Dat de waare zitplaats der quaaide Droes het Slym-vlies (Membrana Pituitaria) is. Als men met oplettendheid nagaat de tekenen en uitwerkingen deezer droevige ziekte, en op derzelve voortgang en gevolgen let; dan doet zig alles door eenpaarige bewyzen en redeneeringen, volkomen op, dat sy haaren zetel niet hebbe in de Ingewanden. Het is zoo, als een Paerd niet, dan van eene zyde, droeft, dan bevindt zig de Klier van onder de Kaak, op dezelfde zyde alleen, gezwollen; Maar, zoo dra de ontlasting uit de beide Neusgaten geschiedt, dan zyn ook beide de Klieren aangedaan. Hoe zou dit kunnen gebeuren, als het quaad in de vogten algemeen was? Zelfs de besmettelykheid deezer ziekte schynt dit gevoelen te bekrachtigen; want, zoo het quaad, welk den besmettelyken Droes veroorzaakt, plaats hadde in't Bloed, voor dat de vloeijing te voorschyn komt, dan zou de besmettelykheid moeten overgaan door de transpiratie, gelyk in de Pest en in de Kinder-pokken geschiedt. Zulke overweegingen zetteden my aan, om navorsching te doen aan Paerden, die met deezen Droes besmet waren. Een naauwkeurig onderzoek der Ingewanden, ondersteund, zoo als ik was, door bequaame ontleedkundigen, heeft wel haast aan myne gissingen recht doen wedervaaren; en ik kan met waarheid

zeg:

zeggen, dat, van een groot getal met den quaaden Droes besmette Paerden, die ik heb doen openen, negentien van de twintig, de Ingewanden nog zoo schoon en zoo weinig ontfeld gehad hebben, dat het nergens minder na geleek, dan na eenen quaaden Droes in dezelve. Dog ik gaa nog verder, en stelle, dat, schoon ik zelfs, van 20 Paerden, 19 gevonden hadde, welker Ingewanden verrot waren geweest, zulks nogtans niets tegen myn gevoelen zou hebben kunnen bewyzen; want flegts eenige weinige nog in goeden staat vindende, zou voor my genoegzaam geweest zyn, met reden te besluiten, dat de quaade Droes niet is voortkomstig uit de Ingewanden. Alles zou, ten hoogsten, flegts gediend hebben, om te doen zien, dat eene quaal, die haare wezendlyke zitplaatse heeft in de Neus, vermogend zy, zig uit te breiden en de Long te besmetten.

Zie daar dan de zitplaats der quaade Droes gevonden door Oordeel; laat ons zien, of dit zal worden tegengesproken door de Proefneemingen.

Van de Ingewanden dus afgaande, zal ik myne onderzoekingen overbrengen tot het Hoofd. De onderscheide ontleding, die ik deedt aan Hoofden van Paerden, welke met den quaaden Droes besmet waren, lieten my, nopens deszelfs waaren zetel, geenen twyfel meer overig.

Langs het binnenste van de Neus loopt een midden-schot, dat dezelve onderscheidt in twee gelyke deelen. Dit midden-schot is bekleed met een weekagtig vel, dat de ontledkundigen noemen, het Slym-Vlies (*Membrana*

Pituitaria), ter oorzaak dat hetzelfde afzondert een vogt, welk de verdrooging van het vel belet, 't geen hinderlyk zou zyn aan den Reuk. Aan elke zyde van het Midden-schot bevinden zig groote holligheden, welke genaamd worden *Sinus Maxillares*, en die steeds mede overtrokken zyn met 't zelfde Vlies, dog hetwelk daar ongemeen dun word, en van een zoo hard en droog weefzel is, dat het, tot 't afscheiden van de humeuren, niet meer bequaam schynt te zyn, ontbloot zynde van alle zienlyke en verborgene zintuigen. Deeze samenstelling schynt haare nuttigheid te hebben; in der daad was 't binnenste gedeelte van deezen *Sinus* zoo diep en zoo kronkelbogtig, en in zodaanige figuur, als men het Hoofd van 't Paerd onderstelt te zyn: Het was dan niet mogelyk, dat het inzekere quantiteit afgezakt en vergaderd vogt ooit daaruit kon komen, zoo het Slym-vlies, dat deezen *Sinus* bekleedt, van dezelfde stoffe was, als sy is in het midden-schot en in de Hoornen of Kraak-beenen van de Neus; want in deezen *Sinus* lekt niets door.

In het beneden-gedeelte van 't Hoofd, eigentlyk gezegd, boven de Oog-kringen of holligheden daar de Oogen-geplaatst zyn (*Orbitates*), bevindt zig eene verdeeling der platen van het Voor-hoofds-Been (*Os Frontalis*), uitmaakende de twee dieptens, welke genoemd worden, *Sinus Frontales*, en die door het Slym-vlies bekleed zyn, op dezelfde wyze als de *Sinus Maxillares*.

By 't openen der Hoofden van met quaaden Droes bezmette Paerden, heb ik het Vlies, dat het midden-schot bekleet, geheel en al door vuilen Etter verteerd, de Substantie van dat vlies

vliesmerkelyk verdikt, en van de snottige stoffe op de oppervlakte vast-kleevende gevonden. Myne onderzoekingen vervolgende, ontdekte ik de Kinnebaks-holligheden (*Sinus Maxillares*) vol van slymagtige stoffe te zyn; en, door nieuwe openingen, myne ontdekkingen voortzettende, bevondt ik, dat de Voor-hoofds-holligheden (*Sinus Frontales*) met dezelfde stoffe aangevuld waren. Hierby komt nog, dat het dunne Vlies, welk deeze *Sinus* geheel en al overkleet, en welks vaten onzichtbaar zyn, in een gezond Paerd zeer zichtbaarlyk verdikt, en doorzaaid is bevonden van een oneindig getal Bloedvaten, even als of dezelve door de fynste spuiting waren ingespuut geweest.

Buiten het midden-schot en de *Sinus*, bevinden zig, in de groote holte van elk Neus-gat, twee dunne en knurf-agtige Lighaamen (*a*), op zig zelve bestaande, in de gedaante van Hoornen, van welke het een hooger is, dan het ander. Deeze Hoornen zyn mede overtrokken met 't zelfde vlies, als het midden-schot, en welks oppervlakte hierdoor merkelyk vermeerderd is. Het quaad der bezmettelyke Droes verschoont deeze Hoornen mede niet: dezelve heeft haaren zetel gevestigd in 't Slym-vlies, en vervolgt hetzelfde overal en van alle kanten, hebbende hier goede kans zig te verbergen in de verdubbeling van deeze Hoornen, in welke laatste plooi ik Etter en snottige stoffe gevonden hebbe.

Wy hebben hiervooren gesproken van zekere Klieren onder de Kaaken, die, by den quaaden Droes, gezwollen zyn: Dit zyn de *Sub-*
lin-

(a) Twee Neus-kraak-beenderen.

linguale Klieren (b), ter gelegenheid van welke men twee zeer aanmerkelyke byzonderheden heeft op te merken. 1. Dat derzelver vogt-loffingen niet tot in den Mond gaan, zoo als by den Mensch; maar dat, in tegendeel, de vogt-leidingen, uit deeze Klieren voortkomende, rugwaerts, en agter de binnenste Neus-canaalen heenen gaan. 2. Dat deeze Klieren, die veelmeêr na vooren zyn, dan de Kinbaks-klieren (*Glandulae Maxillares*), aan den Mond niets geeven, terwyl de laaften, daar, al haar Sap ontlasten: Ook zyn de *Sublinguale* klieren gezwollen, dog' de Kinbaks-klieren blyven altyd gezond.

Alvoorens wy dit Artykel eindigen, zal het goed zyn aan te merken, dat in de Kinbaks-klieren gevonden worden twee beenagtige leidings-vaten van eene zeer dicht-gesloote stoffe en rondagtige gedaante, welke de *Sinus Maxillares* van boven na beneden dwars doorgaan, en in zig besluiten de Kinbaks-zenuwen (*Nervi Maxillares Superiores*), en die, door de gaten van denzelven naam, uitkomen. Zie daar dan het eenigste Zintuig (*Organum*) in het binnenste van de Neus, dat tegen den quaaden Droes schynt veilig te zyn. Zelden heb ik de beenagtige scheidings-ingengevreeten en verrot gevonden; Maar onder het groot getal Paerden, welke ik onderzocht hebbe, heb ik nooit den minsten vlek aan deeze leidings-vaten waargenomen. En in der daad, als men let op derzelver figuur, vastigheid, en gesteldheid, is men overtuigd, dat deeze aandoening niet kon-

ne

(a) Klieren, die onder de Tong zitten.

ne geschieden, of alle beenagtige binnen-deelen van de Neus moeten vernield, de Holligheden met de stoffe gevuld, en, met één woord, deeze Canaalen met eene ongemeen scherpe Droes-stoffe als overstroomd zyn.

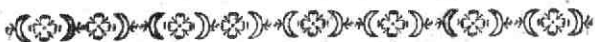
Laat ons alle deeze dingen onder een enkel Oog-punt brengen. De schyn van gezondheid; de taaiheid van sommige dus droefige Paerden; de goede gesteldheid der Ingewanden; de verdikking en de Etter-zweeringen van het Slym-vlies van het Midden-schot en der Neus-beenderen; de stoffen, die de *Sinus* vervullen; de zwelling van derzelver vlies: uit dit alles kunnen wy besluiten, dat *de quaa-de Droes eene plaatselyke en ontsteekende (a) ziekte is, die haaren zetel heeft in het Slym-vlies.*

Alvoorens over te gaan tot het derde Voorstel, zal het, zoo ik denke, niet ongepast zyn, eene Aanmerking te verhaalen, welke niet weinig strekt tot ophelderinge deezer stoffe.

Terwyl ik bezig was dit Werkje op te stellen, wierd ik geraadpleegd over een Paerd, dat, zedert 18 Maanden, door de Neusgaten, een

(a) Eene ontsteeking kan ontstaan, als het Bloed ergens in syne behoorlyke circulatie gestremd word, hetwelk een gezwel en spanning veroorzaakt, en deeze wederom eene hevige en brandende smerte verwekken, waardoor, wegens den menigvuldigen toevloed der geesten, het lydende deel ontsteeken word. Alle ontsteekingen zyn ongesteldheden der huid, als, namentlyk, scherpe vogten eenige buisjes hebbend door-knaagd, of van uitwendige oorzaken gequetst zyn, en de uitgeloopte vogten tusschen de *Membranen* zitten en woeden. En schoon dezelve geneezen worden, se zyn nogtans meestal aan weder-instortingen (*Residiven*) onderworpen. &c.

een wit en dik vogt loosde. Als dit Paerd op Stal bleef, dan hield de vlocijing op, en men hoorde daarentegen eene reuteling, die mede weder cesseerde, zoodra men het Paerd deedt werken, wanneer eene schielyke en sterke ontlasting van dezelfde stoffe op nieuws begon; waarby men nog moet voegen, dat de Klieren van het Paerd niet dik of gezwollen waren. Ik liet het dooden en openen, en ik heb het Slymvlies volkomen gezond, en niet het minste in de *Sinus*, als mede alle de binnen-partyen van de *Neus* in goeden staat, zoo ook de Ingewanden van den onderbuik gezond bevonden. De Borst openende, vondt ik eene aanmerkelijke Etter-buil by den ingang van de Long, ter plaatse daar de Strot of Long-ader (*Arteria Trachea*, of *Aspera*) zig in takken verdeelt. Uit deeze waarneeming spruit, 1. dat een Paerd, met eene verzwearing in de Long, langen tyd kan leeven en werken, zonder dat de stoffe, die, door de Strot of Long-ader, dwars door de *Neus* gaat, haare Vliezen konne bederven. 2. Dat de Reuteling, het gebrek der gezwolle Klieren, en de yffelyke ontlasting der stoffe, tekenen zyn, welke dienen kunnen tot onderscheidinge eener diergelyke ziekte van den quaaden Droes.

HET DERDE VOORSTEL.

Dat de Trepan het beste Middel is tot 't toedienen van Remedien.

Dus van den waaren zetel der quaade Droes ver-

verzekerd zynde, ben ik bedagt geweest op een hulp-Middel. Na genoegzaame overweegingen, ben ik overgegaan tot de *Trepan*, om, door middel eener Spuite, gevoeglyke Genees-middelen binnen de Neus aan te brengen. De eerste zwaarigheid welke ik ontmoette, was, te weten, of een Paerd de gevolgen van eene diergelyke Operatie of behandeling zou kunnen uithouden, zonder dat deszelfs gezondheid daardoor wierd aangetast. Na my verzekerd te hebben van de bequaamste plaats, om de vuiligheid der Droes-stoffe door de Inspuitinge wech te neemen, en dus de verzweeringen te zuiveren; deed ik eene Trepanning aan 't Hoofd van een Paerd, dat slegts aan eene zyde droesde, en twee Trepanningen aan een ander Paerd, welk, door beide de Neusgaten, de Droes-stoffe loosde. Ik was ten hoogsten verheugd, te bevinden, dat de Paerden, die dusdanig getrepaneerd waren, nog alle de tekenen van zig gaven, die Dieren van de volmaaktste gezondheid zouden kunnen geeven; dat de gaten zig tot het sluiten schikten; met één woord, dat het Paerd, welk dubbeld getrepaneerd was, agt en twintig dagen daarna naar de Vil-plaatse geleid wordende, op het gezigt eener Merrie zoo geanimeerd was, dat het dezelve nog tweemaal agtereen dekte, een half uur voor dat het gedood wierd.

Zedert heb ik de Operatie van de Trepan aan verscheide Paerden gedaan, en alle hebben se dezelfde tekenen van gezondheid laten blyken. Daarenbóven, wat gevaar loopt men? Welke quaade gevolgen heeft men van eene diergelyke behandeling te vreezen? De Been-kas, die de Herffenen insluit, is klein, en al

al wat beneden den oppersten rand van den Oog-kring (*Orbita*) is, is de Neus.

Zie daar dan de Operatie van de Trepan, zonder quaade gevolgen, gevestigd; nu blyft nog overig de voortzetting deezer Proefneemingen, tot dat men de eigentlyke hulpmiddelen ter vernielinge van het quaad, dat deeze bezmetelyke Droes voortbrengt, zal gevonden hebben. Dog dewyl by de uitvoering deezer Operatie veel omzigtigheid moet gebruikt worden, en men eene naauwkeurige kennis van de binnen partyen der Neus dient te hebben; zoo heb ik gemeend, dat het, voor het welzyn van 't gemeen, noodzaakelyk zy, in koper te doen brengen de hier bygevoegde twee Hoofden, ten einde een ieder in staat moge zyn, de Proefneemingen te doen met kennis en zekerheid.

AANWYZING TOT DE FIGUUR.

BB. Twee Linien, welke aanwyzen de Eindens van het agterfte gedeelte der Herffenen, die, by een Paerd, zeer klein zyn, naar proportie van hetgeene sy by den Mensche zyn; gelyk mede de Herffenen, die beginnen by de Linie D.

CC. Eene Linie, by welke begint het bovenste gedeelte van den *Sinus Frontalis* of de holligheid van 't voor-hoofd, met deszelfs dieptens, welke eindigt tusschen de Linien D. en E. Men ziet een Lighaam in de gedaante van eene Peer en langwerpig gegroefd; dit is het Zeef-been (*Os Ethmoides* of *Os Cribri-forme*), door welk de zenuwen gaan, die van daar de gevoeligheid geeven aan het Slymvlies, het onmiddelyk zin-tuig van den Reuk.

E. Het

E. Het begin van de Kinne-baks-holte (*Sinus Maxillaris*), welke eindigt by M. De zwarte plaats, die men tusschen deeze twee Linien ziet, vertoont derzelve magtige diepte. De witte en schuinse streep, gemerkt met F, is een beenagtig tusschen-schot, welk den *Sinus* in twee holtens scheidt, die geene communicatie met malkander hebben. Zomtyds gebeurt het, dat daar twee tusschen-schotten zyn; hoewel zelden. Hierom is het, om by myne Observatien niets over te laten waarna men zou moeten raaden, dat men dezelve, aan de buiten-eindens van de regte Linien, aangeveezen heeft met F. en G. Ook gebeurt het zomtyds, hoewel nog meerder zelden, dat'er Paerden zyn, in welker hoofden in 't geheel geen tusschen-schot gevonden word.

De Aanwyzing van de vereeniging van deezen *Sinus* heeft men wech gelaaten, om daardoor geene verwarring in de Voorwerpen te maaken.

N. Het begin van de Hoornen, of Neus-beenderen. O. Derzelve verdubbeling. P. Hunne Midden-deelen. Q. Derzelve laege gedeeltens. M. De beenagtige groef, welke de boven-kinnebaks-zenuw influit.

AA. Het Schot-been, dat de Neus in tweën verdeelt, voorgesteld door de Linie, die hetzelfde van boven na beneden doorsnydt.

L. Vertoont het Gat van de Trepan in den *Sinus Frontalis*, wanneer men, door de vinnigheid of verouderinge van het quaad, onderstelt, dat de besmettelyke Droes tot in deezen *Sinus* gekomen zy.

Schoon de wyze, om de Trepan aan te brengen, zoo wel op de plaats met L. getekend, als

als op die, gemerkt met E., my zeer goed toegescheenen hebbe, volgens dat men de Voorhoofds-of de Kinnebaks-holtens meent verftopt te zyn; nogtans heb ik, zedert dat ik myn Opftel aan het Koninglyk Genootfchap der Weetenfchappen had overgegeeven, by't voortzetten myner behandelingen aangemerkt, dat het beter zou zyn, de Trepan in te zetten ter plaatfe tuffchen D. en E., en dat eene enkele Trepaneering het quaad in de bovenfte en onderfte deelen teffens zou tegengaan, en dus de twee andere te vermyden zouden zyn.

En hetgeene my overtuigd heeft, dat de Trepan op de laatftgemelde plaatfe beter aangebragt is, zyn twee Paerden, aan welke ik, op deeze maniere, de operatie gedaan heb: Dezelfen wierden gezegd met den quaaden Droes befmet te zyn, en, als zulke, afgekeurd. Deeze Paerden behoorden tot de Rydtuigen van het Hof, en zyn gezien geworden door M. *Berard*, Mr. Chirurgyne te *Parys*, en geintrefteerde in de gemelde Rydtuigen. Ik heb dezelfen onderfyne Oogen behandeld, en zedert omtrent zes weeken hebben fy weder begonnen te werken, en Droezen niet meer; 't geen my doet gelooven, dat fe geneezen zyn; te meêr, omdat het gat van de Trepan zoo wel weder geflooten is, dat men niets meer daarvan ziet.

De pyp van de Spuit verftoont zig ter plaatfe, daar de Trepan moet aangezet worden, om de Infpuiting te doen door de *Sinus Maxillares*, als men reden heeft te denken, dat de Voorhoofds-holligheden vry zyn.

H. Doet zien de plaats, daar men de opening moet maaken in het onderfte gedeelte van de
Sinus

Sinus, om ontlasting te geeven aan de Droesstoffen, welke, door 't inspuiten, zullen worden uitgedreeven; want het is onmogelyk, dat alleen door de gesteldheid der diepte van deeze *Sinus* de stoffen daaruit komen, zonder daar alvorens een riool te maaken. Men ziet, dat de allernaauwkeurigste aanwyzingen voor het quaad van geen nut zullen zyn, als men in gebreke blyft, daar ter plaatsē de Trepan te gebruiken.

I. Vertoont het Spuitzel door de Spuit gedreeven, welk te gelyk by K. door de Neus uitkomt. Dog men heeft aan te merken, dat het beter helpt, als men, gedurende de inspuiting, de Neusgaten toehoudt, om dat een gedeelte van het inspuitzel door de gemaakte opening, en het ander door de Neusgaten, uitloopt.

Men ziet de reeds boven aangemerkte witte streepen, welke twee beenagtige tusschen-scheidingen in de Kinnebaks-holligheden vertoonen. Als deeze verandering van samenstelling voorkomt, dan bevindt de stoffe zig in de holtens zodaanig beslooten, dat het volstrekt noodzaakelyk is, deeze afscheidingen met een yzer *Stilet* door te steeken, om doortogt aan 't inspuitzel te geeven, zoo als men ziet aan het geopend deel van het Hoofd, door eene Hand, die het *Stilet* in de *Sinus* brengt, en daarmede de tusschen-scheidingen doorsteekt. Deeze omstandigheid komt zelden voor; dog, om dat ik haar somtyds ontmoed hebbe, zal het genoeg zyn, middelen aan de hand te geeven, om de hinderpaalen uit den weg te kunnen ruimen, in gevalle iet diergelyks mogte voorkomen.

Nu gebeurt het wel, dat de Natuur, in de

Q

Paerden

Paerden zoo wel als in de andere Dieren, speelt, en dat de tuffchen-scheidingen niet altoos gelykvormig in derzelver gesteldheid zyn. Hierom ben ik verplicht, te doen bemerken, dat, in geval het *Stilet* niet voldoe aan de verwagte uitwerking, invoegen dat de inspuiting, die men, door de met de Trepan gemaakte opening, doet, den loop door het riool niet wilde neemen, men alsdan van onderen op moet inspuiten, te weten door het gat van den uitloop H., welk men liever hooger, dan te laeg moet plaatfen, ten einde het inspuitzel, te rug vallende, de stoffe mede door de Neusgaten konne uitvoeren, en de in de holligheden zittende verzwearingen zuiveren. Ook behoort men nog aan te merken, dat, ten einde het door 't *Stilet* tot den doortogt gemaakte gat zig niet toesluite, ter oorzaake van het vlies, dat het Been bekleedt, na met het *Stilet* ingestooken te hebben, aldaar met een dun, puntig en gloeiend yzer zal moeten ingedouwd worden.

Dewyl in de jonge Paerden de *Sinus Frontales* en *Maxillares* zeer klein zyn, en deeze laatsten zig bykans opgevuld bevinden door de wortelen van de Tandén, moet men de Trepan nader tegens het binnenste van de Neus brengen, om daar den uitloop te maaken, anders zal men tegens de Tandén komen, hetgeen een' onverwinnelyken hinderpaal in de operatie aanbrengen zoude.

Eindelyk moet ik hier nog byvoegen, dat deeze Verhandeling, door den Uitvinder, aan de Koninglyke *Fransche* Academie der Weetenschappen ter toetse overgegeeven is geweest, en dat dit zoo verlicht genootschap dezelve wel ge-

gegrond bevonden, en volkomen goed gekeurd heeft, en daarom ook, tot nut en veiligheid van 't gemeen, een Extract uit deszelfs Register aan den Uitvinder heeft laten uitvaardigen, die hetzelfde ook synen Werkje van agteren bygevoegd heeft. Het slot van dit Uittreksel zal genoeg zyn, om de gevoelens en getuigenissen deezer Maatschappye, raakende de ontdekking en bequaamheid van den Heer *La Fosse*, te bevestigen.

In dit slot zeggen sy: Ondertusschen kunnen wy verzekeren, dat de aanmerkingen, welke „ hy (*La Fosse*) gedaan heeft, zoo wel om de „ oude giffingen te vernietigen, als om den wa- „ ren zetel der quaade Droes te vinden, met „ de waarheid zeer overeenkomstig zyn, en „ wy hebben, door 't openen eener menigte „ quaad-droefige Paerden, zelve gezien de „ juistmatigheid van alle in deszelfs opstel „ voorgedraage zaaken.

„ Het ontwerp tot de geneezinge schynt ons „ ook zeer wel begreepen te zyn, en de Oogmer- „ ken van den uitvinder, ten deezen opzigte, „ kunnen, zoo hy dezelve zoo verre doorzet als „ hy meent te doen, van groote nuttigheid wor- „ den.

„ Eindelyk, geeft de arbeid van den Hr. „ *La Fosse* veele blyken van deszelfs groote „ kennis en schranderheid; en het ware te „ wenschen, dat men hem de vryheid (a) en „ middelen verleende, om syne ontdekkingen

(a) In Vrankryk verbiedt de Burger-wet, (zoo als in meer andere Landen) de met quaade Droes bevonden wordende Paerden, langer dan een' Maand in 't leven te houden.

„volmaaken, en fyn ontwerp in defzelfs geheele uitgestrektheid te vervolgen.

Van de Veiver.

De *Veiver* is eene ziekte, die veelyds komt van eene groote verhitting en daarop volgende fchielyke koude; zoo ook als een Paerd, na dat het heet gereeden geweest is, in kouden mist, regen, of wind is blyven staan; zynde dus op zig zelve eene groote verkoudheid, en verschilt in de oorzaake niet veel van 't geene hier vooren van de tweede soort van Droes gezegd is; dog met dit onderscheid, dat de *Veiver* veel gevaarlyker is, en spoedige hulpe van noode heeft. Het is noodzaakelyk, dat het Paerd ten eersten in den Mond gelaaten worde, en wel eerstelyk onder de *Tonge*; dan aan het Mond-verhemelte; en daarby wat *Peper* en *Zout* in de Neus-gaten geblaazen.

Sommigen breeken de *Veiver* aan den Hals; dog dit is niet alleen onnodig, maar veelyds komen daarvan groote zwellingen en verzweringen voort; en de ondervinding leert, dat, door deeze Maniere van doen, de Paerden, hun leven lang, styve Halzen gehouden hebben.

N°. 42. Zoo het gebeurde, dat het ongemak na het zoo evengenoemde middel, niet wilde luisteren; dan moet men den Paerden ingeeven, een Lood *Driakel*; voor twee stuivers *Saferaan*, met een Muddetje *Brandewyn*, en se daarop een weinig laten gaan.

Nog een ander voor de Veiver.

N°. 43. Neemt drie *Dooijeren* van versche *Hoener-*

Hoener-Eyeren, geklufft onder eene halve Pint *Brandewyn*, voor een groot sterk Paerd; maar voor een klein en teer Paerd moet minder *Brandewyn* genomen worden: Ook moeten de Paerden altoos, zoo als hiervooren gezegd is, alvoorens in den Mond en de Tonge gelaaten worden.

Nog voor de Veiver.

N°. 44. Neemt *Alants-worteleen Lood*; *Gentiana*, *Sevenboom*, *Angelica*, en *Metridaat*, ook van elk een Lood; dit alles t'famen in Bier gekookt, en eene halve kan teffens daarvan ingegeeven.

Nog een ander Remedie voor de Veiver, dat zeer goed is.

N°. 45 De Kaakebeenen van het Paerd sterk gewreeven hebbende, moet men hetzelfde Bloed laten beneden de Ooren. Zoo daar eene hardigheid is, die zig langwerpig, als witte sneeuw, vertoont, dan opent men dezelve met eene vlym, haaltse 'er uit, en wryft de wonde, om se te zuiveren, met zout: Vervolgens legt men 'er deeze Pap op: *Gersten-Meel*, ses Lood; *Harst*, drie Lood, tot eene Pap gekookt in *rooden wyn*; en men verbindt de wonde met wicken, die in water, met wat oly en zout, nat gemaakt zyn.

Voor de Pleuris.

De *Pleuris* is, by de Paerden, een ongemak, dat weinig verschilt van de *Veiver*. De tekenen

nen, dat het Paerd met de Pleuris bezet is, zyn, dat hetzelfde, by die ziekte, niet zoo dikwyls gaat leggen en weér opryft, dan wel by de Veiver. De Pleuris is, eene ontsteeking van het Ribben-vlies, verzeld gaande met zwaare pynen, en veroorzaakt wordende door verhit, scherp en galagtig Bloed, welk uit de takken der Borst-aderen valt, tusschen de Spieren van de Borst en het Ribben-vlies. Deeze ziekte openbaart zig, door benaauwde pynen, en is zoo gevaarlyk als eenig ander ongemak zou kunnen weezen. Men moet, by dezelve, den Paerden, twee- of drie-maal veel Bloed aftappen, dewyl de Pleuris ontstaat, uit eene overtolligheid aan bedurven Bloed. Scherpe en sterke Medicamenten wil deeze ziekte niet hebben; des zyn de volgende de besten.

N°. 46. Neemt groene *Angelica*, *Wynruit*, *Everuit*, *Lavas*, van elk twee Oncen; stamp het in eenen Vyzel, en giet 'er een half pintje *Bier* op; laat het daarop een weinig staan; mengt het dan door malkander; perst het door een' Doek; geeft het Nat den Paerde in, en laat het een weinig daarop wandelen.

N°. 47. Het is zeer moeijelyk de *Pleuris*, van de *Veiver* en *Buik-pyn* te onderscheiden. Het zekerste teken van het eerstgemelde ongemak is, een buitengewoone drooge Mond; hiervoor is zeer goed, dat men het Paerd, zoo dra het gelaaten is, den Mond wassche met *Azyn* en *Water*, met *Zout*, *Loek*, *Peper*, en *Cremortartari*.

Nog een ander Hulpmiddel voor de Pleuris.

N°. 48. Neemt een Lood *Drop van Soet-bout*; voor drie stuiv. *Venetiaansche Driakel*; voor vier stuivers *Saferaan*; voor een' stuiver *Roozen-Oly*, en dit alles met een half pintje Bier ingegeven.

Nog een ander.

N°. 49. Neemt *Holwortel* een Lood; *Rabarber* een half Lood; *Veneti: Driakel* een Lood; zoo veel Oly van Olyven; met eene halve kanne Bier warm gemaakt en te drinken gegeven.

Nog een ander beproefd Middel voor de Pleuris.

N°. 50. Neemt *Campher* anderhalf Lood; *Nagel-* en *Anys-Oly* van elk een derde van een Lood; *Opium* $\frac{1}{2}$ Lood: Maakt de *Campher* in de Olyen week en smeltende: doet 'er dan den *Opium* onder, en roert 'er voorts ses Lood *Brandewyn* in. Geeft dit den Paerde op eenmaal in, en zet het dan, wel toege- dekt, op een' warmen Stal.

Voor de Colyk, of Buik-Pynen.

N°. 51. Deeze ziekte word gekend, als de Paerden dikwyls zig nederleggen, en geduurig weder opstaan, als mede steeds naar den Buik kyken. Zoodra men dit bespeurt, moet men hen eene Onçe *Orvitaan* met een half Pintje

warmen wyn te drinken geeven , en in den Mond Bloed laten. Of ook wel *Zevenboom* gestampt, en met een Muddetje *Genever-water* ingegeeven. Ook is zeer goed , eene Onçe *Driakel* met een Muddetje *Brandewyn* gemengd, en den Paerde ingegeeven.

Nog een ander zeer goede en beproefde Drank.

N°. 52. Neemt *Anys*, *Venkel*, en *Comyn-zaad*, van elk agt lood; stampt daaronder twee lood *Nagel-gruis*, tot dat alles fyn is : doet 'er dan nog by een half pond hard gerooft en gerafpt Brood; giet op dit alles vyf kannen kookend-heet Bier, en laat het wel uittrekken; en geeft dan het nat den Paerde, in twee keeren, warm te drinken.

N°. 53. Men verzekert ook, dat, eene Onçe *Hoener-drek*, in de schaduw gedroogd, en gepulveriseerd, met eene Pint *witten wyn* en een *Muddetje Brandewyn* den Paerden ingegeeven, aanstonds de Colyk of Buik-pynen doet ophouden.

Als een Paerd niet pissen kan.

N°. 54. Dit ongemak komt zelden alleen; maar is gemeenlyk de voorlooper of het gevolg van Colyk, Buik-pynen, en andere soortgelyke ziekzens in de Ingewanden. Maar als deeze ongemakken niet daarmede verzeld zyn, kan het Paerd daarvan geneezen worden door den volgenden Drank. Neemt 4 Onçen fyn gestampten *Colofony* in een half pintje *witten wyn*, en geeft het den Paerde te drinken. Of neemt *Zevenboom*, van de *middenste Bast* van het *Vlierhout*,

hout, van elk een Lood, gefchrapt en gekookt in klein Bier, en ingegeven. Of, neemt eene *Piffe-bed*, fteekt die den Paerde in de Schagt; de kitteling, welke dit Infeft veroorzaakt, zal het Paerd wel ras doen piffen.

Nog een ander Remedie.

N°. 55. Neemt *Spaansche Vliegen*, geheel fyn gestampt, met een Lood *Rabarber*, in een half pintje klein Bier ingegeven; dit dryft zeer fterk; en dan nog daarby genomen een weinig *Euphorbium*, geheel fyn gestampt, en met een Veêrtje in de Schagt geftreeken; of, is het eene Merry, in de Klink, met een weinig *Zeep*. Dit kan gebruikt worden in alle ziekzens, by welken de Paerden eenige opftopping van water hebben.

N°. 56. Als het Paerd fyn' Mest niet kan loffen, zoo als by de voorgemelde ziekzens dikwyls gebeurt, en men de Instrumenten tot de Klifteering niet heeft; dan neemt men gestampten *Peper*, mengt dien met *zwarte zeep*, en fteekt het in 't fundament; en men doet het Paerd daarop een weinig wandelen. Dit is mede goed, om het Paerd te doen piffen, als men met eene Veêr, waaraan *Zeep* en *Peper* is, in de Schagt fteekt.

Voor het Hartkloppen, of eene drooge Long.

N°. 57. De kentekens van deeze ziekte zyn, een drooge Hoest, en een korte Adem, bykans als by de Dampigheid, egter niet zoo fterk. De oorzaak daarvan is, dat de Paerden zomtyds uit den Aaffem gereeden, of over-

werkt zyn, of andere groote fatigues gedaan, of het ook wel in stoffige wegen gekreegen hebben. Het Hulpmiddel daarvoor is, ten eersten gepurgeerd en dan gelaaten; en de Drank, dien sy drinken moeten, behoort te zyn, een Emmer water, en daarin gedaan een Onçe *Drop van Soet-hout*, met een Pond gestampten *Lynzaat-Koek*. Als een Paerd hiervan heeft gedronken, kan men 'er weêr wat bydoen, om het altoos op syn pas te hebben. Onder de Haver moet men wat *zemelen* en telkens een of twee hand-vol *Lynzaat-Koek* geven. Ook is hiervoor zeer goed het Poeijer *Diapente* N°. VI. te weeten; men neemt een Onçe van dat Poeijer, kookt het in eene halve kanne Bier, en geeft het den Paerde te drinken.

Deeze ziekte kan niet schielyk geneezen worden; maar men moet dezelve langzaam zoeken te verminderen en eindelyk geheel en al wech te neemen. Het Poeijer N°. III. eenigen tyd onder de Haver gevoederd, is mede zeer goed voor dit ongemak; voor al wanneer het Paerd nu en dan tusschen beiden gepurgeerd en ader gelaaten word.

Van den Hoefft.

Elk Paerd, dat met den Hoefft is bezet, is daarom juist niet dampig, of met Hartkloppinge gequeld, schoon dezelve een blyk-bewys van beide deeze quaalen zyn konne. Hy is zomtyds een Voorboode daarvan, dikwyls ook niet, en in 't geheel van geen quaad gevolg. Veelyds word de Hoefft niet veel geacht; dog de ondervinding leert, dat veel quaads daar

daaruit voortkome. Hy spruit zomtyds hieruit, als een Paerd verhit is en daarop verkoud word, hetwelk dan eenige raauwheid in de keel veroorzaakt. Andere Paerden krygen eenige verstopping, of verdrooging in de Long, dat een kugchen en hoesten veroorzaakt, waardoor sy zig zodaanig van binnen kunnen forceeren, dat 'er Aderen of vaten van bersten, of scheuringen aan de Long en derzelve pypen komen. Om dit voor te komen, en intyds te verhelpen, is nodig en nuttig, het Paerd te doen laten en het Bloed op te vangen, en hetzelfde, met wat *Semelen* gemengd, aan het Paerd laten opeeten; en daarna te gebruiken het Poeijer N°. VI.

Een goed Middel voor den Hoest.

N°. 58. Neemt eene kan *rooden wyn*; *Anyszaat* een Lood; *Soet-hout*, een Onçe; *Vygen* een vierdendeel Pond; *Greyn* een Lood. Dit alles t'famen met eene pint *Water* gekookt tot op de helft; en dan door een' doek gedaan en den Paerde ingegeven; de vygen mede in den mond gesteecken en laten doorslikken, en dan daarop een uurtje gewandeld.

Nog een ander voor den Hoest.

N°. 59. Neemt *Drop van Soethout*; legt het in water en laat 't smelten; neemt dan dat water, en kookt 'er in een vierdendeel *Rozynen*; doet het door een' doek, en dan, nog warm zynde, daar by een half Lood *Veneti. Driakel*; geeft het dan zoo den Paerde in, en dekt het

het warm toe. Dit dus eenige maalen 's morgens gedaan zynde, is dikwyls goed bevonden.

Een ander Middel voor den Hoest.

N°. 60. Zoo het gebeurde, dat de Hoest nog niet wilde wech blyven, neemt dan een half pond *Boter*; een vierdendeel *Roozen-Honing*; een Onçe *Aloë* met een Onçe *Zene-bladen*; twee dragma *Rabarbar*; twee dragma *Coloquint*; twee dragma *Laurier-besien*, en een dragma *Saferaan*. Alles wel gestampt met een Onçe *Metri-daat*, en Pillen daarvan gemaakt en ingegeven. Dit is een ongemeen goed middel; want het purgeert en verwarmt. NB. Voor een klein en teêr Paerd moet de Dosis iet verminderd worden.

N°. 61. Nog een ander: Neemt twee pond *Honing* met twee Onçen van het Poeijer N°. VI. met een Onçe *Zevenboom*, klein gestampt, en twee bollen *Look*, schoon geschild en fyn gesneden, en onder malkander gemengd, en daarvan alle dagen twee Lepels vol met eene halve kan *Bier* ingegeven; dog het moet warm gemaakt zyn, en 's ogtends, voor dat het Paerd gedronken heeft, toegediend worden, en daarna eenige uren daarop laten vasten.

N°. 62. Nog een ander Remédie voor den Hoest. Neemt *Hondsdrif*, *Schelkruid*, *Peperwortel*, van elk een Lood, met eene kan bier gekookt, en warm ingegeven. Of, laat het Paerd 's ogtends en 's avonds gebruiken een Decoctum getrokken van *Hey*, of *Braamryzers*, of *Bezems*. De *Dosis* is, vyf handen vol onder tien Pinten water. Dit middel, zoo eenvoudig het ook schynt, is nogtans beproefd.

Van

Van de Dampigheid der Paerden.

De Dampigheid is een ongemak, welk de Adem-haaling zeer bezwaarlyk maakt, voortkomende uit eene verstopping in de Long. Sy is, hetgeene by de menschen is en genoemd word, Aãmborstigheid. Als dezelve niet gepaard gaat met verzwearinge, dan kan se, egter zeer bezwaarlyk, nog geneezen worden: maar heeft eene verzwearing daarby plaats, dan is het zekerlyk eene Long-ziekte, en dus geheel ongeneslyk. Sommige Paerden krygen dit ongemak hiervan, dat sy veelyds gantsch onmanierlyk hard en buiten den aaslem gereeden, of boven hunne krachten afgejaagd worden. Andere wederom, om dat se veel gereeden worden op drooge en zeer stoffige wegen, op welke sy, door het loopen, het stof inademen, en daardoor zoo verstoep op de Borst of Long-Pyp geraaken, dat se Dampig worden. Ook gebeurt het, dat Paerden met deeze quaal besmet worden, om dat se veel stoffig, of muf hooy, of ook wel al te veel Hooy, gegeten hebben, of dat se vermuste of verstikte Haver, of andere Voeragie nuttigen. By sommige Paerden word dit quaad veroorzaakt door het een of ander inwendig ongemak, welk, gemeenlyk gepaard gaande met groote hitte, of brand, de Long-Pyp zodaanig verstoep, dat zelfs de Long daardoor aangedaan, en in haare natuurlyke beweginge gestremd word. Deeze soorten van ongemakken zyn geheel moeilyk te geneezen, voornamelyk by oude Paerden; maar by jonge blyft daartoe nog eenige kans overig.

N°. 63. Alvoorens men , ter geneezinge van zulke Paerden , iet begint te onderneemen , moet men hen het Hooy onthouden , of ten minste zeer weinig daarvan laten nuttigen , eer men hen te drinken geeft. De eerste operatie , die men verder onderneemt , is , dat men hen iet in de Neusgaten spuyte , op dezelfde wyze als men doet aan Paerden , die met den Droes besmet zyn , ten einde de Long-Pypen te beter te openen. Dit eenige Dagen zoo gedaan zynde , en daardoor zoo veel opening gegeven hebbende , als doenlyk was , geeft men hen eene Purgatie ; en na dat deeze wel gewerkt heeft , laat men , op den vierden dag daarna , aan den Hals Bloed. Zoo lange de Purgatie werkt , moet men aan het Paerd geen Haver , maar natte Semelen met een weinig Honing daaronder gemengd , te eeten geeven , en continueel water met Rogge-meel laten drinken. Naar het Purgeeren en Laaten moet men , vyf agtereen volgende dagen , het Poeijer *Diapente* N°. VI. ingeeven op deeze wyze : Neemt elken dag , een Onçe *Diapent* , met een Onçe *Honing* , in een vierde van eene kan *Bier* laauw gemaakt en 's morgens ingegeeven , en daarop een uur lang laten vasten. Deeze vyf dagen dit gedaan zynde , dan wederom gepurgeerd en zoo gecontinueerd als vooren. Dewylegter deeze ziekzens somtyds grootelyks van malkander verschillen , en min of meêr verouderd zyn ; zoo is het natuurlyk , dat de geneezing ook niet by allen op eenen en denzelfden tyd konne volgen ; want sommige Paerden zullen binnen agt dagen , andere in veertien dagen ,

en wederom andere niet voor de vier weken, geneezen kunnen worden.

Nog een Middel voor de Dampigheid.

N°. 64. Neemt *Aloë* een onçe; *Zeneblaân*, *Agaricus* van elk een Lood; van de *Poeijers* N°. IV. en VI. van elk een Lood. Dit alles wel gestampt en gemengd met een half Pond *Boter*, en daarvan pillen gemaakt, en die ingegeven en doorgespoeld met *Oly* van *Olyven* en een half pintje *Wyn*, of *Bier*: ook moet, by deeze *Cuur*, het *Laaten* en *Purgeeren* geobfveerd worden, zoo als hiervooren gezegd is; als mede het *sputen* in de *Neus*, om opening te geeven aan de *Long-Pypen*.

Nog een ander Middel voor de Dampigheid.

N ^o . 65. ʒ.	<i>Cardemom.</i>	een Onçe.
	<i>Alfa Fetida.</i>	} van elk een Lood.
	<i>Aristolochia.</i>	
	<i>Alands-wortel.</i>	
	<i>Rad: Gentianæ.</i>	} van elk 4. Onçen.
	<i>Seetboot.</i>	
	<i>Anys-zaat.</i>	} van elk 1. Onçe.
	<i>Lavas-zaat.</i>	
	<i>Carreswey.</i>	
	<i>Zevenboom.</i>	

Dit alles fyn tot een *Poeijer* gestampt, en als men het wil gebruiken, daarvan daags een *Lepel* vol, met een *Muddetje Wyn* of *Bier* ingegeven.

Nog

Nog een ander zeer nuttig Middel tegen de Dampigheid; als mede om een Paerd by goeden Aaffem te onderhouden.

Nº. 66. Neemt de Koppen van de groote *Dyftels* of *Kaarte - Bollen*, van welken de *Hoedenmakers* of *Lakenvolders* zig bedienen: Wryft die tot een fyn *Poeijer*, en geeft daarvan 's morgens en 's avonds den *Paerde* telkens een halve *Onçe* onder de *Haver* te eeten: *Is altyd goed bevonden.*

Nog een ander Remedie tegen de Dampigheid, en om eenen goeden Aaffem te maaken.

Nº. 67. Neemt *Lood*; doet het zoo fyn raspen als mogelyk is, en geeft hiervan den *Paerde* elke reis een *Onçe* onder syne *Haver* te eeten. Dit voeder moet nat gemaakt worden, als het zyn kan, met *Menschen-pis* of ten minsten met water; want het drooge voeder deugt absoluut niet by deeze ziekte.

Wanneer het Vet in 't Lyf gesmolten is.

De byzondere *Tekenen* van deeze ziekte zyn, als de *Drek* van het *Paerd* met eene vette stof doormengd, of ook wel daarmede overtrokken is. Als deeze vettige stoffe met bloed schynt gemengd te zyn, dan is de ziekte ongeneeslyk. Het *Paerd*, van dit ongemak aangetaft zynde, verliest ten eersten den *Eetlust* en heeft ook geen' trek tot drinken; syne zyden slaan; het gevoelt daar pynen, en kykt dikwyls na deeze pynlyke plaatsfen,
en

om, en kan niet leggen, noch staan blyven. Aan deeze ziekte zyn egter de dikke en vette Paerden meêr onderworpen, dan de magere.

Deeze ziekte is ten hoogften gevaarlyk; zy komt meest voort van eene bovenmatige verhitte. Door deeze Vet-smeltinge en Brand word het Lighaam van binnen overal geheel raauw; want het Vet geraakt overal aan 't smelten, zoo wel in de Darmen, als daar buiten: de vliezen van binnen verbranden, en eindelyk komt dit quaad aan de Long, Lever, aan 't middenshot, aan de Milt en aan de nobele partyen; en zoo deeze Deelen maar eenigzints door den Brand geraakt zyn, moet het Paerd absoluut sterven. Hierom is hoogft noodzaakelyk, dat men in tyds daarby zy, voor en al eer het quaad zoo verre gekomen is: Het beste dat men doen kan, is, dat men ten eersten veel Bloed aftappe, om den inwendigen Brand te verminderen, en dan, door zachte en verkoelende Middelen, deezen Brand van binnen te stuiten.

Hiertoe is byzonder goed.

N ^o . 68.	<i>Consolida-Oly.</i>	} van elk } een halfje.
	<i>Olyven-Oly.</i>	
	<i>Raap-Oly.</i>	
	<i>Brandewyn.</i>	

Dit onder malkander geklufft en den Paerde ingegeven; daar by wat Mout gekookt, in dat water wat Honing geroerd en den Paerde te drinken gegeven.

R

Nog

Nog een ander Remedie.

N°. 69. \mathcal{R} . Olyven-Oly. . . 4 Onzen.
 Witten Honing. . . 4 Onzen.
 Venet: Terpentyn. . . 2 Onzen.

Dit onder malkander gemengd, in eene vles witten wyn gedaan, en aan 't Paerd laauw te drinken gegeeven.

N°. 70. \mathcal{R} . Olyf Oly. . . een half Pintje.
 Brandewyn. . . een Muddetje.
 Venet: Driakel. . . een Lood.

Nog een ander Recept.

N°. 71. Neemt Schamonie een Once, en dat met een glas warm Bier ingegeeven, en's anderendaags een half Lood Rabarber, wederom met een glas warm Bier en een weinig Amandel-Oly ingegeeven; is zeer goed.

Nog een ander Remedie voor het gesmolten Vet by de Paerden.

Zynde een Drank, door welken men ten eersten het Paerd van binnen moet zoeken te verkoelen en den brand te bluffchen.

N°. 72. \mathcal{R} . Versch gemolke Koei-melk. . . 2 ℥.
 Versche Boter. . . $\frac{1}{2}$ ℥.
 van twaalf Eyeren de Dooijers.
 Het Sap van Latifolia. . . } van elk
 van Byvoet. . . } $\frac{1}{2}$ ℥
 van St. Jans Kruid. . . }

Dic

Dit alles ondereen gemengd , en aan 't Paerd , laauw gemaakt, ingegeven, en dat drie dagen agtereen gecontinueerd; dog men moet 't Paerd, binnen de drie uren na 't geeven van deeze Medicyn, niet laten drinken.

Nog een ander Middel voor hetzelfde Ongemak.

N ^o . 73. ꝯ.	<i>Theriac.</i>	2	Onſen.
	<i>Zeneblaán.</i>	4	Dragma.
	<i>Manna.</i>	2	Onſen.
	<i>Gentiana.</i>	4	Onſen.
	<i>Mineraal Crystal.</i>		4	Dragma.

Dit alles onder malkander gemengd en in eene vles witten wyn gedaan, en den Paerde laauw te drinken gegeeven; en dit eenige dagen herhaald.

Nog een ander en dikwyls goed bevonden Remedie.

N ^o . 74. ꝯ.	<i>Olyf-Oly.</i>	}	van elk een
	<i>Brandewyn.</i>		
	<i>Het geele van drie verſche Eyeren.</i>			

Alles onder malkander gekluſt tot een Drankje , en 's daags tweemaal ingegeven ; heeft veelen geholpen.

NB. By alle deeze Remedien, is zeer nuttig, en zelfs noodzaakelyk, dat men den Paerden continueelyk te drinken geeve water, waarin *Rogge-meel* of *Meel van Mout* gekookt, en wat *Honing* onder gedaään is ; ook *Roggen-Brood in Bier* geweekt te eeten geeve, en van

tyd tot tyd het Lavement N°. XIV. toediene.

Van het Longe - Vuur.

Dit is eene zeer gevaarlyke en teffens besmettelyke Ziekte, aan welke veele Paerden den moord steeken. Dog dezelve is van drieleye soorten, waarvan de eene min of meêr geneeslyk is, dan de andere, en daarom van elkander wel gekend en onderscheidentlyk behandeld moet worden. De eerste soort is, een heet en Pestilential droog Vuur: De tweede, eene vogtige en wateragtige verrotting, die van binnen rondom het Harte, en in de nobele Partyen, of in de Borst huisvest; en de derde soort is, eene galagtige vermenging met het Bloed. Dewyl dit ongemak zoo verscheiden is, en gevolglyk door onderscheide Medicamenten moet geneezen en behandeld worden; zoo is, voor eerst, noodzaakelyk, naauwkeurig na te speuren, van welke deezer drie soorten het Paerd besmet is. Dit ontdekt zig meest uit de Oogen, te weeten, op de volgende wyze. Als een Paerd met de tweede soort, namelyk met het natte en verrotte Vuur, besmet is, dan zal men, deszelfs Oogen wyd openmaakende, ontdekken, dat dezelve alom vogtig en bleek, en de adertjes en vliesjes met eene bleeke stoffe of wateragtigheid vervuld zyn: Daarentegen zal hetzelfde vogt, by de galagtige ziekte, geelagtig uitzien, en zig dus in de oogen vertoonen, zoo als de ziekte van binnen in het Lighaam gesteld is. Het Pestilential Vuur word bemerkt, door dat de groote hitte, die het verbrande Bloed verft, de Oogen veel donkerder vertoont,

toont, en de kleine Adertjes geheel rood, bruinagtig en brandig verschynen. By deeze laatstgemelde, of pestilenciaale ziekte, geraakt, door de zwaare verhittinge en brand, het Bloed aan 't kooken en giften, waardoor alle deelen in het Lighaam zodaanig verbranden, dat sy eindelyk allen zoo zwart worden, als of se by het vuur, of in den oven, gebraden waren. Deeze groote verhitting moet men, terstond en in den beginne, zoeken te stuiten, door Drachten, Koppen, Laaten en Dranken, van welke laatsten wy straks de Recepten zullen opgeeven; want als deeze quaadaartige brand reeds te verre om zig gevreeten heeft, dan zyn alle middelen te vergeefs. By het galagtige Longe-vuur, heeft het Bloed zig met de Gal vermengd, en deeze de overhand gekreegen hebbende, word daardoor het geheele Lighaam aangesteeken en bedurven. Deeze soort van ziekte, die veel overeenkomst heeft met de geele zucht, is mede wel zeer gevaarlyk, egter, als sy niet al te verouderd is, nog geneeslyk, om dat het galagtige Bloed, ten deele, kan afgetapt worden, en het overige door Drachten, of Koppen, en Dranken, verbeterd worden. Het vogte Longe-vuur, schoon niet zoo besmettelyk als het eerstgemelde, is nochtans het allerquaadste van de drie om te geneezen, om dat deeze *phlegmatique*, vogtige verrotting gemeenlyk langzaam gekomen is, en zig zelfs binnen het Midden-schot huisvest, zynde buiten de Maag en Darmen, alwaar de Medicamenten bezwaarlyk of in 't geheel niet, kunnen bygebragt worden: Vandaar is het ook, dat weinigen daarvan geholpen worden, ten zy men terstond en

in den beginne van de quaal daarby zy, als wanneer van veel effect zal kunnen zyn het volgende Remedie:

N ^o . 75. ℞. <i>Gemaalen Pok-bout.</i>	. . .	een Lood.
<i>Lange Peper.</i>	een Lood.
<i>Laurier-Besien.</i>	een Onçe.
<i>Zevenboom.</i>	een Onçe.
<i>Galiga.</i>	een Lood.

Dit alles famen klein gestampt, en met eene kanne Bier gekookt, en ingegeven, drie dagen lang.

NB. Dog alvorens dit in te geeven, moet men het Paerd Bloed laten, en dan koppen met het Vierkruit agter aan de Billen en aan de Borst.

Nog een ander, niet minder nuttig, Remedie voor deeze soort van Longe-vuur.

N ^o . 76. ℞. <i>Veneet: Driakel.</i>	. . .	voor 6 Stuivers.
<i>Oly van Olyven.</i>	. . .	voor 3 Stuivers.
<i>Brandewyn.</i>	. . .	een half Pintje.

Dit t' famen ingegeven, bloed gelaaten, en het Vierkruit gesteecken, en den Paerde laauw water met Roggen-meel en Honing te drincken gegeeven.

Nog een ander Middel voor 't zelfde.

N ^o . 77. ℞. <i>Galiga.</i>	1 Onçe.
<i>Lange Peper.</i>	$\frac{1}{2}$ Lood.

Dit

Dit tot een Poeijer gestampt, en met eene halve kan zoete melk ingegeven; en zulks drie dagen na elkander gecontinueerd.

Nog een ander Remedie voor het Longe-vuur, inzonderheid voor het Galagtige.

N ^o . 78. R.	<i>Boontjes Holwortel.</i>	} van elk 1 Onçe.
	<i>Bakelaar.</i>	
	<i>Rabarber.</i>	
	<i>Coloquint.</i>	} $\frac{1}{2}$ Lood.
	<i>Eleboris Albi.</i>	
	<i>Veneet: Driakel.</i>	v ^o or 3 Stuivers.

Dit t' samen met drie kannen Bier gekookt zoo lang, tot dat het een derde part verkookt is, en dan, in drie reizen, ingegeven.

Nog een ander Remedie, dat zeer goed is bevonden.

N ^o . 79. R.	<i>Ajfa Fedita.</i>	$\frac{1}{2}$ Lood.
	<i>Angelica.</i>	$\frac{1}{3}$ Lood.
	<i>Look.</i>	een Bolletje.

De Look schoon geschild en gekneuft, en alles t' samen in een linnen doekje gedaan, en op het mondstuk gebonden, en het Paerd daaraan laten zuigen.

Van de Wormen by de Paerden.

Verscheide soorten van Wormen worden in 't Lighaam der Paerden voortgebracht. Sommigen vindt men in de Maag; andere wederom in de Ingewanden; sommigen veroorzaken

ken den Paerden zwaare pynen, en zyn daarby zeer gevaarlyk; andere daarentegen doen den Paerden weinig of geen letfel,

De Wormen in 't algemeen komen, in de Paerden, voort, uit quaad en verdurven Voedzel, dat de Maag niet verteert, en welk zig heeft bezaaid bevonden met de Eijeren van onderscheide Insecten, die, het zy door groene of drooge kruiden, of Fouragie, of ook wel van de Karrels, die het Paerd genuttigd heeft, in de Maag en in de Ingewanden gekomen zyn.

Wanneer een Paerd, van tyd tot tyd, mager word, niet tegenstaande het wel en sterk eet; zig dikwyls aan den Staart wryft en schuurt; als het stuurs en dof uit de oogen ziet; zig geduurig, tegens den Buik ziende, omkeert, en de Haären, niet tegenstaande al het rossen dat 'er aan gedaan word, overend staan; dan heeft men reden te gelooven, dat zoo een Paerd met wormen geincommodeerd is.

Die *Wormen*, welke hunnen zetel in de plooijen van het fundament hebben, en dikwyls met den Drek afgaan, zyn de gemeenste, min gevaarlykste, en het gemakkelykste te verdryven; sy worden gemeenlyk met vet gesmeerde handen uit het fundament gehaald, en zelfs op die wyze uit den grooten of Mast-Darm getrokken.

Maar geheel anders is het gesteld met de Wormen, die hunne zitplaats in de Maag hebben, en aan de Paerden niet alleen zwaare pyn veroorzaaken, maar ook zeer gevaarlyk en veelyds doodelyk zyn. Deze Wormen zyn ongemakkelyk te verdryven; het zyn geene

ne dunne of lange Wormen, zoo als die, welke in het fundament zitten; maar sy zyn kort en dik, en zomtyds met honderden, ja met duizenden, in der Paerden Maag: Sy zitten altyd met den kop rondom de kanten der Maag, en vreeten eindelyk de Maag geheel en al door, waarop notooir de dood moet volgen. Dog voor en al eer het zoo verre komt, beletten sy, door hun knaagen, dat het Paerd niet groeijen noch bloeijen kan. Hierom is het best, dat men alvoorens het Lighaam wel zuivere, voornaamelyk de Maag; want zoo lang deeze party niet goed, warm en zuiver is, is geene groei te hoopen, al geeft en tracteert men de Paerden ook nog zoo wel.

Remedie voor de Wormen in de Maag.

N ^o . 80. ℞.	<i>Seneblaân.</i>	} van elk 1 Lood.
	<i>Aloë.</i>	
	<i>Agaricus.</i>	
	<i>Coloquint.</i>	

Dit t'samen gestampt tot een poeijer; dan gemengd met een Onçe *Honing* en een half pond *Boter* tot een' deeg, en Pillen daarvan gemaakt zoo groot als kleine Hoener-Eyeren. Deeze Pillen moeten den Paerde in de keel gestookten worden, zoo als by het Recept N°. IX. reeds gemeld is.

Een Poeijer voor de Wormen in de Maag.

N ^o . 81. ℞.	<i>Severzaat.</i>	} An-
	<i>Alsem.</i>	
	<i>Coloquint.</i>	

R 5

<i>Antimony.</i>	} van elk 1 Once.
<i>Bakelaar.</i>	
<i>Zevenboom.</i>	
<i>Zwavel.</i>	

Dit alles onder malkander tot een Poeijer gestampt, en daarvan daags drie-maal, onder de Haver of Semelen te eeten gegeeven, telkens een' Lepel vol; en als het gebeurt, dat het de Paerden, om de bitterheid, niet eeten willen; dan moet men het met Poeijer van *Soetbout* iets verzoeten, en smaakelyker maaken.

Nog een ander Middel voor de Wormen in de Maag.

N°. 82. ℞. *Gebrande Eijer-schaalen*, een Lood.
Peper. een Lood.

Dit met een half pintje laauwen wyn-Afyn den Paerde ingeeven.

Nog een ander Hulpmiddel voor de Wormen in de Maag.

N°. 83. ℞. *Krop-kruid.* } van elk
Kreeften-Oogen. } 1 Lood.
Metridaat.

Dit alles klein gestampt, en daarvan telkens een' Vingerhoed vol ingeeven met laauw *Bier* of *Wyn*; ook het Paerd daarby in den Mond gelaaten, en het Bloed laten opeeten.

Nog een Drank voor de Wormen.

N°. 84. ℞. *Worm-kruid.* 4 Lood.
Toppen van Alsem. 2 Lood.
Coloquint. 1 ½ Lood.
Hier

Hierop ses Pond' Lek-wyn gegooten, en het in heet zand twee of drie Etmaalen laten trekken, en hiervan, eenige ogtenden agter malkander, telkens een half Pond ingegeven.

Nog een ander goed en beproefd Hulpmiddel.

N°. 85. *z.* Eberwortel gestampt, een' Lepel vol.
Gestampte Eijer-schaalen, twee Lepels vol.

Dit twee- of driemaal aan het Paerd onder de Haver of Semelen te eeten gegeven, dan zullen de Wormen, levendige en doode, daaruit komen.

Ook is zeer goed, een Appel Coloquint: Laat hem een' nagt weken in eene Pint Bier; geeft het 'smorgens in, en wel om den anderen dag, ten ware dat het Paerd daarvan begon te purgeeren, wanneer men moet ophouden: Dit doet de Wormen sterven.

Als een Paerd Vergif, of Veëren in't Lyf heeft gekreegen.

N°. 86. *z.* Veneet: Driakel. 1 Onçe.
Olyf-Oly. een half Pintje.
Brandewyn. een halfje.

Dit onder malkander geklust en ingegeven.

Een

Een ander Remedie.

N°. 87. \mathcal{R} . *Orvitiaan*, een Once, met eene Pint *Wyn* ingegeven, het Paerd daarop warm toegedekt, en drie uren lang zonder Drinken ge-
laaten.

Nog een ander Remedie.

N°. 88. \mathcal{R} . *Wynruyt*. . . . eene hand-vol.
Lavas. . . . dito.
Wyn-Afyn. . . . } elks een '
Lyn-Zaat-Oly. . . . } Muddetje.

De Kruiden klein gekapt, en alles tot een Drank gemaakt, en ingegeven.

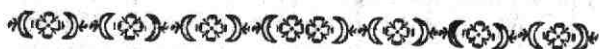
Nog een ander Recept voor Vergif.

N°. 89. \mathcal{R} . *Orvitiaan*. . . . } van elk
Hyacinth-Conserf : . . . } 2. Onzen.
Nooten-Oly. . . . }

Dit t' famen laten smelten in een pintje witten *Wyn*, en den Paerde ingegeven.

Als een Paerd *Aconit*, of eenig ander vergiftig Kruid, onder het Gras gegeten heeft, dan zal het duizelig worden, en ter neder vallen, als of het de vallende ziekte had; en men zal zien, dat de Spieren zig van zelve byeen trekken; waarop onfeilbaar de Dood zou volgen, zoo men geen' raad daarvoor deedt. Het beste hier voor is, dat men ten eersten Bloed trek-

trekke, en daarop den Paerden eene handvol Zaat van wilde Piterzely fyn gestampt, in eene Pint witten Wyn, laat doorzwelgen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van de onderscheide Accidenten aan de Oogen.

DE ongemakken aan de Oogen zyn, by de Paerden, menigerley, en bestaan voornamelyk uit Maan-Oogen; uit ongemakken, die uit Zinkingen, of ook uit eene verhittinge van het Bloed, voortkomen; of uit ongemakken, die door stooten, slagen, of quetsuuren hunnen oorsprong hebben, en dus ook op onderscheide manieren moeten behandeld en geneezen worden.

N°. 90. Hoe en op welke wyze de *Maan-Oogen* gekend worden, hebben wy reeds in het eerste Stuk van dit Werk aangetoond. De Geneezing daarvan kan niet anders geschieden dan door eene Operatie, welke gedaan word aan de beide zyden of slaapen van het hoofd, daar men de Ader brandt, gelyk men de Spatten en Gallen doet, en op welk Brandplek ten eersten wat heeten Pik en Zwavel, op een bosje werk gegooten, gelegd moet worden: ook is goed, dat men alle dagen in de Oogen blaast, geheel fyn gestampten *witten Peper*, en daarby de Oogen dikwyls met koud *Pomp-water* wascht.

Als de Ongemakken aan de Oogen voortkomen

men uit eene *Fluxie* of *Zinking*, door welker scherpe en quaade humeuren het Cristalyne vogt, of wel zelfs de Appel, of de Regenboog, of de Vliezen, aangetast en verduisterd worden, dan kunnen sterkere Medicamenten gebruikt worden, dan by die, welke door de eene of andere quetsuure gekomen zyn; zoo kunnen ook de eerstgenoemde beter door Dranken en Drachten geholpen worden, dan de laatsten.

Voor Gequetste Oogen.

N°. 91. Neemt een half lood *Gansjen-Vet*, langzaam gesmolten, en in koud water gegooten: dient, om zand of eenige andere vuiligheid daar uit te haalen: Voorts wat *Rozen-honing* met een Veertje in 't Oog gestreeken.

Een ander Oog-Middel.

N°. 92. Het Oog te zwaar gequetst zynde en bevonden wordende, het *Ganse-Vet* al te scherp te zyn, neemt dan *Oude Boter*, smelt die, giet se in *Water*, en mengt daar onder wat *Rozen-Honing*, en maakt dit tot eene *Zalf*.

N°. 93. Zoo het gebeurde, dat het Oog uitwendig gezwollen ware, en Materie daar uit quame; dan neemt *Wit van Eyeren*, *Honing*, en *Rozenwater*, onder malkaâr geklust; en met pluis of werk op het gezwel gelegd: of neemt *Wyn-Azyn* met *Pomp-water*, maakt daarin eene *Spongje* nat, en legt die daarop.

Nog voor Gezwollen of ontsteekingen in de Oogen.

N. 94. Sontyds gebeurt het, dat de *Sinkingen*,

gen, eenmaal verdreeven zynde, wederom komen. Als dan is nodig, dat men de *Han* uitspuitte, zynde dit een klein Beentje aan 't binnenste Vlies, van binnen in den hoek van 't Oog: tot dit einde neemt eene Naalde met een' draad, onderschept het Beentje, dog zonder het vlies te quetsen; snydt het voorzigtig af, en doet daar een stukje ongezoute *Boter* in, en wascht 't alle dagen drie- of viermaal met *Wyn, Honing, en Rozenwater.*

N°. 95. Als een Paerd, met eene Zweep of Spitsgaerde, in het oog geraakt is, dog niet zodaanig, dat de Oog-appel door geslagen is; of dat, door zwaaren Brand, of Zinkingen, eene schijf of vlies, of eenige andere Vlekken, op het oog dreigen te komen, dan neemt *Smout van Glas*, geheel fyn geraspt, of met een mes geschraapt, en doet dat Poelier in de Oogen.

Nog eene andere Oogen-Zalf.

N°. 96. *℞. Sal Armoniak*, geheel fyn geschraapt en met *Honing* en zap van *Scbelkruid* tot eene zalf gemengd, en in de Oogen gedaan.

Nog een ander Remedie voor allerleye Accidenten der Oogen, waarby de Appel niet beschadigd is, wordende dit Recept genoemd de

Lapis Admirabilis.

N°. 97. *℞. Wit Koper-rood. 2 ℔.*
Aluyn. 2 Onzen.
Lithargirium. 2 Onzen.
Bolus Armen: 2 Onzen.

Dit

Dit alles tot een Poeijer gestampt, en met 3. pinten water in een' verglaasden Pot gedaan; laat het op een klein vuur kooken, tot dat al het water verteerd is: men moet de gloeijende koolen wat egaal en gelyk om den Pot leggen: laat het dan zoo op het vuur staan, tot dat het hard word. Deeze Steen kan lang bewaard worden: Neemt daarvan een Lood, legt het in vier Onzen water, en doet alle dagen tweemaal daarvan wat in de Oogen.

Nog een ander Hulp-Middel.

N°. 98. Neemt een Lood *Honing*, een half Lood *Sap* van *Schelkruid*, met een half lood *Roozenwater*; dit onder malkander gemengd, is voor veelerleye Accidenten der Oogen goed; het geneeft en zuivert den Appel van de Oogen; men moet ook zomtyds hierby de Oogen wasschen met koud water, en den Paerde aan den Hals of aan den Buik Bloed laten.

N°. 99. Een Doek in *Brandewyn* nat maakt, en nat op het oog gelegd, en dit dikwyls herhaald, is mede ongemeen goed om den Brand uit te trekken. Nog is goed, vier hand' vol *Kaasjes-Bladen*, en twee hand' vol *Wynruit*; stamp en kookt het in anderhalf Pond *ouden Mee*; doet 'er dan by zoo veel Meel van *Lynkoek* en Kruim van *Wittebrood*, als tot de dikte van een' Pap nodig is. Indien by en op elk verband een weinig geeft van *Sal Armoniac* gesprenkeld word, zal het niet te slimmer zyn.

N°. 100. Noge een ander: Als de Oogen door koude van buiten, of door inwendige oorzaken, zwellen, dan neemt vyf *Eyer-dooyeren*, een half pond

pond kruim van *gebuideld Tarwe-Brood*, met een vierdendeel Lood wel gedroogden *Safferaan*; roert de Eyer-dooyers in eene Schotel, en strooit 'er eerst den *Safferaan* in, en dan de Kruim van het Brood; legt dit warm op de Oogen, en doet 'er telkens by een vierdendeel Lood *Campher*, in zoet *Amandel-Oly* gesmolten.

Nog een ander, als het Paerd aan het Oog gequetst is.

N°. 100. Wanneer een Paerd een' slag, stoot, of Quetsuur aan de Oogen heeft gekreegen, of als het reeds een' vlak daar op heeft, veroorzaakt door eenige quetsuur; dan neemt vier versche *Hoener-Eyeren*, opentse aan beide kanten met eene naalde, blaast 'er het witte uit, dog niet het dooyer; doet deeze schaalen met de dooyers 'er in in eenen wel toe gedekten Pot; zet hem op Koolen, en laat deeze Eyeren langzaam en wel droogen, dog zonder te verbranden: Dezelfen ter deege gedroogd zynde, doet se dan in een' vyzel met *Cyprisch Vitriool*, ter grootte van twee nooten; stampt beids geheel fyn, en maakt uit dat Poeyer, met roozenwater gemengd, kleine Pillen ter grootte van eene Hasel-noot, en doet dagelyks eene daarvan in het bezeerde Oog; houdt hetzelfde zoo lang toe, tot dat de Pil daarin gesmolten is; en continueert daarmede, tot dat het oog geneezen is; dog moet het Oog voor de Lucht bewaard worden. Dit heeft altyd geholpen.

Een zeer kostelyk Oog-Water.

N°. 101. *R.* *Roozenwater*. . . . } 2 Onzen
Weegbree-Water. . . . } van elk.
Cardebenedict-Water. . . . }
S Gepul-

Gepulveriseerde Tutie.	} 1 Drag-	
Kandy-Zuiker. . . .		ma van
Cyprijchen-Vitriool. . .		elk.

Dit alles in eene Vles onder malkander gemengd, en dan zoo lang laten stilstaan, tot dat de stoffen zig hebben op den grond gezet, en het Water weder klaar geworden is; dan dat water, zonder te roeren, afgegooten in eene andere Vles en by occasie zig daarvan bediend, door het, met een Veërtje, den Paerde in de Oogen te stryken. Dit Water is te gebruiken voor de meeste Oog-quaalen, het zy die door Zinkingen, of door de eene of andere Vlakken, veroorzaakt zyn.

Nog een ander Oog-water.

N ^o . 102. ℞. Blaauw' Vitriool. . .	} van elk een
Campher.	

Dit in Roozenwater geweekt, en met dat Water 's daags tweemaal de Oogen gewasschen; ook tusschen beiden de Oogen met koud Pomp-Water ververscht.

HET SESDE HOOFDSTUK.

*Van het Vervangen ; van de Boechlam-
migheid , of Boechswinde , en an-
dere Kreupelheid in de Borst
der Paerden.*

Van het Vervangen der Paerden.

EEn Paerd kan vervangen worden door drierleye oorzaaken. Eerstelyk , als hetzelve heet gewerkt of gereeden is , en daarop koud water , of al te schieelyk , drinkt. Ten tweeden , als een Paerd heet gereeden of gewerkt is , en dan , in den Wind en koude Lucht , blyft stil staan , waardoor de Brand uit het lighaam in de Voeten daalt. Ten denden , wanneer een Paerd komt los te breeken , en dan gulzig Tarwe of andere graanen in zulken overvloed eet , dat het geheele Lighaam daarvan zwelt , en zodaanig ontsteld word , dat het Bloed daardoor aan 't giften geraakt , en alzoo alle Hitte en Brand na beneden in de Beenen Voeten gejaagd word. Het voornaamste , dat hierby staat te observeeren , is , dat men dit ongemak in tyds tegengaa , voor dat het te verre en reeds in de Voeten gekömen zy. Zoo dra men bespeurt , dat een Paerd zig vervangen heeft , moet het ten eersten aan beide zyden van de Borst en den Buik rykelyk ader gelaaten , en met dat warme Bloed de Borst bestreeken worden. Na de laatinge , moeten van boven rondom de Kroon

Kroon van 's Paerds Voet Vlymslagen gegeven worden, om daar door de zugt, van onderen zoo wel als van boven, 'er uit te haalen. Daarop moet men gebruik maaken van de volgende Remedien.

N ^o . 103. ꝛ.	<i>Bakelaar.</i>	} van elk 2. Onzen.
	<i>Gentiana.</i>	
	<i>Holwortel.</i>	
	<i>Lange Peper.</i>	
	<i>Angelica.</i>	
(*)	<i>Drooge Bever-Geil.</i>	
	<i>Zevenboom.</i>	
	<i>Sellery-Zaad.</i>	
	<i>Montany.</i>	
	<i>Safferaan.</i>	

Dit alles onder malkander gemengd en tot een Poeijer fyn gestampt; hetzelfde kan in een lederen zakje gedaan en, digt toegebonden zynde, lang bewaard worden. Als men het van nooden heeft, neemt men daarvan een Onze, in eene halve kan *Wyn* of *Bier* warm gemaakt, en ingegeven; Dit gedaan zynde, neemt men een Bed- of ander linnen Laken, en steekt het in koud Pomp-water, en legt hetzelfde zoo nat op het Lyf van 't Paerd, met een' wollen Deken daarover; en zoo dra het Laken droog geworden is, moet men 't weder nat maaken tot driemaal' toe; en dit gedaan zynde, neemt men wat *Hout-afsche*, en kookt die met *Afyn*, en wryft daarmede, warm, de Borst en de Voor-Beenen. Voorts kookt men eene Pap van een pond *Rogge-meel* of

(*) *Castoreum.*

of *Semelen*; van *Camil-Bloemen*, *Vlier-Bloemen*, met gestampten *rooden-Bolus* en *Lyn-zaat-Koeken*, van elk een half Pond; nevens een Pond *Roodjel*, onder malkander gekookt en, zoo heet als doenlyk is, van onderen om de Beenen en Voeten geslaagen.

Nog een ander Remedie, dat mede zeer goed is.

N ^o . 104. ℞.	<i>Holwortel</i>	} van elk 1 Onçe.
	<i>Bakelaar</i>	
	<i>Metridaat</i>	

Met eene kan Bier gekookt, en warm ingegeven.

Nog een ander Remedie voor de Vervangenheid.

N ^o . 105. ℞.	<i>Raauw Antimonium</i>	1 Lood.
	<i>Bakelaar</i>	1 Onçe.
	<i>Alants-wortel</i>	1 Onçe.

Dit t' samen tot een *Poeijer* gestampt, en met een Pintje warmen *Wyn* ingegeven; en *Bloed* gelaaten, als vooren.

Nog een ander voor 't zelfde Ongemak.

N°. 106. Neemt twee onçen *Cremor Tartari*; dit gekookt met eene kan *Wyn*, en ingegeven; en hierop *Bloed* gelaaten; en dan het *Paerd* doen wandelen tot dat 't warm is geworden: En zoo het gebeurde, dat, na de geneezinge, de *Voor-beenen* nog wat *stram* bleeven, dan moet men de volgende *Stoving* gebruiken:

N°. 107. *R.* *Kaasjes-Bladen.* . . .
Boeltjes-Kruid. . . .
Kamille. . . .
Alsem. . . .
Meliloten. . . .

Van elk twee handen-vol, met een pond *Oude Boter* in twee Emmers water (Bier is nog beter) gekookt, zoo lang tot dat het tot op een derde verkookt is, en dan 'sdaags viermaal daarmêe gestoofd of gebet.

Het gebeurt dikwyls, dat de Paerden zig vervangen aan plaatsen, daar men de voorschreeve Medicamenten niet altyd kan hebben: Daarom zal het niet quaad zyn, hier eenige Recepten by te voegen, welke, in zulke gevallen, niet minder voor Hulp-middelen dienen kunnen.

N°. 108. *R.* *Bakelaar.* . . . } van elk
Duyvels-drek. . . . } 1 Onçe.

En dit met een Pintje warmen *Wyn* ingegeven, en den Paerde Bloed gelaaten, zoo als hier vooren gezegd is.

Nog een ander Middel.

N°. 109. *R.* *Gestampten Peper.* . . 1 Lood.
Gefmolte Boter. . . . 1 Pond.

Dit met eene Kan warmen *Wyn* ingegeven,

Nog

Nog voor hetzelfde Quaad.

N°. 110. Als het Paerd, op de hiervooren gemelde manieren, gelaaten is, en de gezegde Vlym - slagen op de Kroon gegeven zyn; dan zal men de Vervangenheid mede geneezen kunnen, met *Menschen-Drek* in eene halve *Pint Afyn* geroerd en den Paerde te drinken gegeven: als men geen' Afyn by de hand heeft, dan zal *Mans-pis* dezelfde uitwerking hebben. Deeze Remedie word dikwyls in *Campagne* gebruikt.

Van de Boeclammigheid.

Dees quaaade toeval, dien men ook wel *Boechfwinde* noemt, is niet anders, dan eene zwaare kreupelheid in de Borst, of ook wel in de Schouderbladen. Deeze kreupelheid kan den Paerden overkomen op en door verscheide manieren: Eerstelyk, kan het geschieden, door dat een Paerd loopt of gereeden word tegen een' Paal of Boom; waardoor het zig zelve zodaanig kan komen te forceeren, dat de binnenpartyen daardoor beledigd, eenigzints uit haare plaats gezet en gekneust worden; dat dan de kreupelheid veroorzaakt. Anderen komt het over, door den Sadelboom, die te veel navooren gegleid is, als wanneer het Schouderblad geheel styf en vast tegens dien Boom aankomt en hetzelfde, door het lange ryden, zoo gedrukt en geforceerd word, dat daardoor de Senuwen verdroogen en wechkrampen. Andere Paerden wederom kunnen het krygen, door te springen in of over sloo-

gen: Nog andere worden door andere Paerden geflagen; en wederom andere krygen het door overreedten te zyn. Deeze ongemakken fchynen nu wel eenerley te zyn; dog, dezelve wel examineerende, zal men bevinden, dat tuffchen hen een groot onderscheid plaats hebbe, dus dezelve ook niet op eene en dezelve wyze kunnen geneezen worden.

N°. III. Als men bespeurt, dat de Schouder-Bladen, het zy op eene of op beide zyden, eenige wechkrumping of verdrooging ondergaan hebben, dan neemt men een zwaar gewigt, of een' grooten Steen, of eene Kanonkogel, en legt het Paerd op den grond neder, met de quaade zyde om hoog, en wryft dezelve daar mede zoo hard als mogelyk is, met byvoeginge, op die zeere plaats, van een rykelyk getal Vlymflagen: Waarna men dezelve eenige dagen na malkander met eene Salf smeert, die gemaakt word uit *Dealtbea*, *Popelion* en *Oly van Bayen* onder malkander gefmolten, en warm gebruikt. Als dit, eenen tydlang gebruikt zynde, het quaad niet geneest of ten goeden verandert; dan neemt men een half pond *Boter*, met een Onçe *Spaansche Vliegen* gekookt, ligt des Paerds goede Voor-been op, en bindt den Voet met een touw aan 't Knie vast, en laat dan het Paerd op het quaade Been huppelen en in de rondte loopen, zoo lang tot dat het wakker zweet, hetwelk men noemt *droog fwemmen*; en als het Paerd zig dus warm gewerkt heeft, dan moet het in de Borst gelaaten, en met het Zalfje van Boter en Spaansche Vliegen heet gesmeerd worden: Dit moet men eenige dagen herhaalen.

Nog eene andere Cuur en Operatie;

N°. 112. De Kreupelheid in de Borst is wonderlyk, en veelyds onbegrypelyk, en men word door de dikte dier plaatse belet naauwkeurig te kunnen weeten, of het ongemak van binnen, of van buiten de Zenuwen zitte. Indien het gebrek in de inwendige deelen is, dan is 't niet mogelyk, dat zelfs de allersterkste en penetrantste Salven diep genoeg zouden kunnen doordringen en effect doen. Dewyl nu dit ongemak en deszelfs oorzaaken zoo verschillende zyn, dat men daar omtrent ligtelyk kan mistasten; zoo zal en kan men niet quaa-lyk doen, als men aan het Paerd ingeeft den Drank, die hier vooren voor vervangen Paerden voorgeschreeven is, en daarby veel Bloed in de Borst aftapt: Ook kan men aan de zyde, daar het Paerd kreupel is, in 't midden van de Borst door het Vel een klein gaatje maaken, en daar in steeken een rietje, of een end Tabaks-pype, en de geheele Borst opblaazen; wanneer men, dezelve dus opgeblaazen zynde, daarin moet gieten warmen *Oly van Camille*, *Oly van Roozen* en *van Consolida*. Dit dus eenige Dagen gedaan hebbende, moet men van onderen aan de Borst eene opening maaken, ten einde de Materie zig konne ontlasten: Men haalt ook wel twee hajre koorden door het Vel, daar men oordeelt dat het nodig is zoo eene Dracht of Fontenel te steeken, en laat de Materie tien of twaalf dagen daaruit vloeijen en dan opdroogen. Om de Voeten te verkoelen, moet men dezelve dagelyks met Koeimist omfswagtelen.

Nog eene andere Zalf voor Boechlammigheid.

N ^o . 113. ℞.	Oly van Pieren.
	Oly van Bayen.
	Lynzaat-Oly.
	Spyk-Oly.
	Terpentyn-Oly.
	Peter-Oly.
	Popelioen.
	Camillen-Oly.

Van het eene zoo veel als van het ander by-een gedaan en gemengd, en daarmede agt dagen gesmeerd; ook daarby alle dagen met gekookte *Stoof-kruiden* gestoofd. Nog is zeer goed, gebrande *Hout-Ajfb*, in *Wyn-Azyn* gekookt en daarmede gewasschen.

Nog een ander Middel voor de Boechlammigheid.

N°. 114. De Boech-Ader geopend zynde, laat het ter deeg bloeden; daarna de Borst gesmeerd met *Bar-Oly*, *Peter-Oly*, *Terpentyn-Oly*, en *Laurier-Oly*, van elk evenveel. Dit te sterk bevindende, kan men het wat verzagten, met een weinig *Boom-Oly* onder deeze Olyen te mengen, en dan warm gesmeerd, en met een heet yzer ingedroogd, op dat de kracht der Olyen te beter konne doordringen. NB. Het hiervoor gemelde *Wonder-Oly* N°. XXVIII. zal in deezen mede van een uitneemend effect zyn.

Als een Paerd maar half vervangen is.

N°. 115. Neemt een weinig zwarten *Elleboris*,
tuf-

tuffchen een fneedje Brood, en geeft het den Paerde in; laat het daarop een weinig warm ryden, en weêr op Stal komende, warm dekken, en laauw water te drinken geeven; dan zal het 's anderen daags niets meer daarvan weeten.

Nog een ander, als een Paerd geheel vervangen is.

N°. 116. Als het Paerd zig geheel vervangen heeft, laat het dan, zoo dra het ongemak befpeurd word, een weinig warm ryden, en daarop een Onge fyn gestampten *Castoreum*, in een pintje rooden Wyn, ingeeven, en dan weêr warm laten ryden; voorts op Stal warm gedekt, en laauw water te drinken gegeeven; waarvan reeds 's anderen daags effect zal gezien worden.

HET ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Breuken, of van binnen gefcheurde of geborften Partyen, en andere inwendige Quetsuuren.

N°. 117. **A**LS een Paerd een' Scheur krygt, het zy in den Buik, of in de Liezen; dan moet men hetzelfde op den grond op fyn' rugge nederleggen, met de Beenen omhoog, op dat de Darmen weder kunnen inzakken. Dan maakt men eene opening zoo groot als de Scheur is, en naait 't eerst, van binnen den Band van den Buik, met eenen dubbelden *zyden draad* vast en ter deege toe,
en

en dan met wat *Boter* van binnen gesmeerd: Daarop naait men ook het Vel van buiten toe, en smeert het met *Popelioen-Zalf* en *Boter*. Voorts maakt men eene loode plaat, en legt die, met een suffisant Compres daaronder, wel en gepast op de gescheurde Plaats, om den scheur in te houden; en daarover legt men dan nog eenige dubbeld-gevouwe doeken en eene vaste en wel gepraëctiseerde Bandage. Dit dus bezorgd zynde, moet men het van buiten stooven met gekookten *Byvoet*, *Kaasjes-Blaân*, en *tieldens-wondenkruid* in *Bier* gekookt, en wat oude *Boter* en *Reusel* daaronder gedaan: En van binnen moet daarby gebruikt worden het volgende: *Spekwortel* een Onçe; *Saly* eene goede handvol: Dit in goed *Bier* gekookt, en alle vier of vyf dagen eens ingegeeven. Het Paerd dient tien dagen lang opgebonden te zyn, om dat het niet kan leggen gaan. Op de Compres en loode plaat moet altyd gelet worden, dat het windsel behoorig vast blyve; en het smeeren met de *Popelioen-Zalf* en *Boter* moet onderhouden worden tot de volkomene geneezing toe. Als de Breuk der Paerden in de Beurs geschooten is; dan moet dezelve door den Lubber gesneden en geneezen worden.

Van de inwendig-gescheurde of geborsten Partyen; derzelver Tekenen en geneezing.

Als de *Long* van het Paerd gescheurd of getetst is, dan ziet men gemeenlyk eenig Bloed uit de Neusgaten komen: En als 'er aan de *Lever* iet gescheurd of geborsten is, dan komt ten eersten onder aan den Buik eene dikte of gezwel te voorschyn; ook zwelt het ge-

gemachte teffens zeer dik. Is 'er iet aan de *Milt* geborsten of beschadigd, dan vertoont zig eene hardigheid in de zyden, die mede dik word; ook vergaat hierby den Paerden de Eetlust, en, gaande, steunen sy geduurig van de Pyn. De *Nieren* beschadigd zynde, dan piffen de Paerden Bloed. Als men deeze Tekenen van ongemak bespeurt, dan moet men verscheide Dagen aan malkander gebruiken het volgende.

N°. 118. ℞. *Oly van Olyven* een Muddetje, en ook zoo veel *Brandewyn*, met een half-Onçe *Driakel* onder malkander gemengd en ingegeeven; en dan nog eene handvol *Spek-wortel* of *Consolida Wortel* in een' Emmer water gekookt, en daar van te drinken gegeeven in plaatse van hunnen ordinairen drank; en daarmede eenige dagen gecontinueerd.

Nog een andere Drank voor inwendige Quetsuuren.

N ^o . 119. ℞.	<i>Saly.</i>	} van elk eene Handvol.
	<i>Rosemaryn.</i>	
	<i>Consolida-Wortel.</i>	
	<i>Suring.</i>	
	<i>Lavas.</i>	
	<i>Fyne Majoleyn.</i>	

Dit t'samen gekookt in drie kannen *Bier*, en dan door een' doek gedaan, en in dat Nat geroerd een pond *Honing*, met een vierden-deel *Olyf-Olyen* zoo veel oude *Boter*, en daarvan 's daags tweemaal, telkens een half pintje, laauw gemaakt, ingegeeven.

N°. 120. Ook is hier voor goed, een Onçe van het Poeijer *Diapente* N°. VI. met een half vierden-deel

deel *Honing* in eene halve kan *klein Bier* gedaan en dat alle twee dagen eens, warm gemaakt, ingegeven. Niet minder is by diergelyke ongemakken zeer goed, eene hand-vol *Spek-wortel* in twee kannen *Bier* zoo lang gekookt, tot dat een derde part daarvan verkookt is, en dan in twee dagen ingegeven.

Voor 't Bloed-pissen.

Dit Ongemak komt veelyds daar van daan, dat de Paerden te bloed-ryk zyn; Ook kan het komen van eene groote forceering, die een Paerd met loopen, ryden, of trekken gedaan heeft. Wat ook nu de oorzaak van dit ongemak zy, zoo is het best daarvoor, dat men den Paerden ten eersten uit de *Spoor-Aderen*, die op beide zyden langs den Buik loopen, Bloed trekke, en daarna de volgende Remedie gebruike :

N ^o . 121. <i>g.</i> <i>Nardus-zaad.</i> . . .	} van elk
<i>Lavas-zaad.</i> . . .	
<i>Olyf-Oly.</i> . . .	} van elk 1
<i>Witten Wyn.</i> . . .	

Dit onder malkander gemengd, en koud ingegeven; 's anderen daags nog eens gelaaten aan den Hals, of aan de Borst. *Hoener-Mist* met *Bier* gekookt en ingegeven, is mede goed: *Spek-wortel* met *Bier* is ook goed.

Voor de Louter-Stal.

N°. 122. Dit Ongemak, dat eene voort van koude Pisis, komt meest voort uit de verandering, of Brak-

Brakheid van het Water dat een Paerd drinkt; ook wel van het nuttigen van vermurste Haver, of stoffig, stinkend en bedurven Hooy. De Paerden, welken dit ongemak overkomt, willen geduurig drinken, en telkens kort op malkander pissen. Het water datse loosen, is gemeenlyk zoo klaar als Crystal, een teken, dat de dikke Stoffen te rug blyven, welke aan 't Paerd snydingen in het Los-Canaal, en een' zwaaren Brand in 't Lighaam veroorzaken; waar door de Paerden in weinig dagen zoo dun en machteloos worden, als of se eene zwaare ziekte doorgestaan hadden. Het gemeenste en eenvoudigste Hulpmiddel voor dit ongemak is; vyf of ses *roode gebakkene Steenen*, hoe ouder zoo beter, in 't Vuur gelegd en geheelik laten doorbranden, en dan zoo gloeyend in een' tobbe met water geworpen; en als dit water weder koud is geworden, dan het Paerd daarvan laten drinken, zoo veel als het wil; en, uitgedronken zynde, dan weder andere steenen gebrand, en het Water daarvan den Paerde te drinken gegeven: Ook is niet quaad, als het Paerd daarby Ader gelaaten word.

N°. 123. De *Bladen van zwarte Aal-Bessen* gekapt en onder de Haver te eeten gegeven, is mede een goede Remedie voor de Lou-ter-Stal: Als mede *Kryt*, fyn gestampt tot een Poeijer, en in water gedaan, en 't Paerd daarvan laten drinken.

Nog een ander Middel voor de koude Pis, of Lou-ter-Stal.

N°. 124. *R.* *Alants-wortel.*
Gentiana.
Cardebenedicte.
Alsem.

Van

Van elk een Lood; dit samen gestampt en met eene kanne *Wyn* gekookt, en in twee reizen ingegeven, en daarby den Paerde eenmaal aan den Buik Bloed gelaaten; is mede zeer goed.

N°. 125. *℞. Gebrande Leem*, of *Kley* van een' afgebrooken Bakoven, in water gelegd, en het Paerd van dat water eenige dagen laten drinken; is mede een zeker en beproefde Remedie voor dat ongemak.

Als een Paerd te sterk en te veel afgaat.

N°. 126. Neemt een pintje *rooden Wyn*, of als men dien niet heeft, dan anderen; *Olyf-Oly* 2. Onzen; *Terpentyn* 1 Lood; een Lepelvol van het Poeijer *Diapente* N°. VI. en *Methridaat* een Onçe, onder malkander geroerd en den Paerde ingegeven; en daarby altyd laauw water, met wat Tarwe-meel daarin, te drinken gegeven, zoo dikwyls als het drinken wil.

Nog een ander Remedie daarvoor.

N ^o . 127. <i>℞. Rooden Wyn.</i>	1 Pint.
<i>Olyf-Oly.</i>	1 pond.
<i>Veneet: Terpentyn.</i>	$\frac{1}{2}$ Onçe.
<i>Methridaat.</i>	1 Onçe.
<i>Amandel Melk.</i>	1 halfje.
<i>Verjuis of Verjus.</i>	1 goede lepel vol.	

Dit samen gemengd, een weinig warm of laauw gemaakt, en dan den Paerde ingegeven en geheel warm gehouden. NB. Als het Paerd klein en teer is, dan mag men wel een derde part minder daarvan nemen.

Een

Een ander Middel voor 't zelfde Ongemak.

No. 128. Neemt vier *versche Eyeren*, met eene gestoote *Muscaatenoot*, in een half pintje *rooden wyn* onder malkander geklust, en den Paerde koud ingegeven.

Nog een ander.

No. 129. *Rabarber*. 1 Dragma.
Alants-Wortel. $\frac{1}{2}$ Lood.
Noote-Muscaat. $\frac{1}{2}$ Lood.

Dit met een half pintje *wyn* ingegeven :
 De *roode wyn* is het best daarvoor.

Nog een ander.

No. 130. Neemt een stuk *Staal*; maakt het driemaal gloeiend, en koelt het ook zoo veelmaal af in twee pinten *soete melk*; mengt onder deeze melk een maatje *Tarwen-meel*, en geeft het den Paerde te drinken. Of neemt een stuk *Staal*, maakt het verscheide reizen gloeiend, en koelt het telkens in een' *Emmer water* weêr af, en geeft dat *koel-water* aan 't Paerd te drinken: hoe meêr het *Staal* heet gemaakt en weêr afgekoeld is, van dies te meêr effect zal het water weezen.

Van de Koorts.

De Paerden zyn mede aan de Koortsen onderworpen. By deeze Beesten bestaat dit ongemak in eene continueele bovenmaatige bewe-

T

ging

ging van het Bloed; welke buitengewoone en hevige beweging en werking het meest toe te schryven is aan het *Hart*, welks substantie bezwaard en opgezet word door eene quaa-de werking der Levens-geesten, door welke opzetting deeze party meerder plaats van noode heeft dan anders, hetwelk eene gevoelige drukking der Aderen veroorzaakt, waardoor niet alleen het Bloed aangezet en verhit word, maar ook alle de Leden des Lighaams in derzelver gewoone werkingen gestremd worden.

By de Paerden kan men de Koortsen onderscheiden in tweederleye soorten, naamelyk, in *eigentlyke* en in *toevallige* koortsen. De *eigentlyke* Koorts is, waaraan een Paerd laboreert, zonder dat een ander ongemak dezelve verzelt, volgt, of vooraf gaat, en na welker expiratie het Beest zig weder eenigen tyd wel en gezond bevindt. De *toevallige* Koortsen daarentegen worden veroorzaakt door het een of ander in- of uitwendig pynlyk ongemak, en houden wederom op, zoodra hetzelve geneezen is.

Als men bespeurt, dat een Paerd door de *eigentlyke* Koorts aangetast is, dan is het beste middel, dat men terstond in de beide zyden, of aan den Hals, eene goede laating doe, en ten minsten vier pond Bloed aftappe, en dan het volgende klisfeer toedijene.

N ^o . 131 R.	<i>Gersten-water</i>	3 Pond.
	<i>Salt</i>	} van elk eene hand vol.
	<i>Rozemaryn</i>	
	<i>Viool-Bladen</i>	} te sameneene hand vol.
	<i>Parietaria</i>	

Dit fyn gefneeden en t' famen een quartier uur lang gekookt; daarby doende eene kleine hand vol zout; dan afgenomen en door een' doek gedaan; en by dat nat gevoegd *Roozen-oly*, en soet *Amandel-oly*, van elk 6 Lood, en warm bygebragt.

Van de Ongemakken in den Mond.

N°. 132. Men ondervindt dikwyls, dat de Paerden het een of ander letfel in den Mond krygen, het zy door eenige quetsuur, of vernigtheid, of ook wel door den *Water-kanker*. Alle deeze ongemakken zyn gemaklyk te geneezen. Als 'er eenige quetsuur in den Mond gekomen is, dan neemt men wat *zout water*, en wascht daarmede de wonde uit; en na dezelve weder wel uitgedroogd te hebben, neemt men wat *Honing* met een weinig *Azyn* gemengd, en smeert daarmede de wonde. Dit geneeft alle wonden in den Mond. Maar zoo daar eenige verrottinge is, 't welk men gemeenlyk den *Water-kanker* noemt, dan moet men die plaats eerst met een Poeijer, dat gemaakt is uit witten gebranden *vitriool* en gebranden *Aluyn*, alle dagen eens wel en ret deeg wryven, en daarna den Mond weêr uitwasschen met *Azyn* en wat gestampten *Knoflook* daaronder, met een popje aan een stokje; en daarop den mond, om te verzagten, wel met *Honing* smeeren. Dit eenige dagen gedaan zynde, geneeft onseilbaar.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Van de verscheide Ziektens, die de Paerden van buiten aantasten.

Van den uitwendigen Worm.

DIT Ongemak is besmettelyk; hetzelfde heeft syn' oorsprong uit quaad vergald Bloed, of om dat de Paerden ongezond voedzel genooten hebben. Sommigen krygen het van andere Paerden, by welke sy gestaan hebben, ook wel van de Stallen, die daarmede bezmet zyn. Deeze ziekte is wel mede verscheiden, en de eene min of meêrder quaad, dan de andere; egter zyn se allen te geneezen; des zullen wy hier mede verscheide geneesmiddelen tegen dezelve opgeeven.

N°. 133. Neemt een Onçe *Galega*; die gestampt en een' nagt in een pintje wyn te weken gezet, en 'smorgens ingegeeven; hierop 's anderen daags aan den Hals bloed gelaaten, en daarmede, als ook met het ingeeven, beurtelings driemaal gecontinueerd, dus in ses dagen 3 Onçen *Galega* ingegeeven en driemaal ader gelaaten. Op den negenden dag na het beginnen deezer cuure, dat is, den derden dag na de laatste Lating, moet men den Paerde de Purgatie N° XI. of XII. toedienen, om daardoor allen brand en vuiligheid, die nog in het Lighaam mogte zyn, af te dryven. Deeze Remedie geneest onfeilbaar; en zoo 'er al nog iet mogt overgebleeven zyn, dat, als dan, nog niet geneezen ware, het verdwynt van zelve.

Nog

Nog een ander Middel tegen den uitwendigen Worm.

N°. 134. Neemt vier onzen ongeprepareerden *Antimonium*, met een Lood *Elleboris*, t'famen klein gestampt, en van dat Poeijer alle morgen een Lood onder de Haver, die met een weinig Rogge-meel gemengd, en nat gemaakt is, te eeten gegeven; waarby den Paerde alle drie dagen eens Bloed moet gelaaten worden; en als men dit dus gedaan en gebruikt heeft, dan eene purgatie ingegeven, om alle quaade Corruptien, of andere bedurve stoffen, die nog in het Lighaam zyn mogten, verder uit te dryven.

Nog een ander Middel voor dien Worm.

N°. 135. *R.* *Affa Fedita*. I Lood.
Rad: Angelica. I Lood.
Look. I Bolletje.

Dit onder malkander gestampt, en in een linnen doekje gebonden, en dit zuig-popje op een Mondstuk van eene Trens vastgemaakt, en den Paerde in den mond gedaan, en hetzelfde zoo met die Trens in den mond 24. uuren lang, zonder eeten of drinken te geven, laaten staan. Veele Paerden zyn enkel door dit middel geneezen geworden.

N°. 136. Deeze uitwendige Worm word ook veelyds geneezen door enkel smeeren, zonder iet van binnen te gebruiken; te weeten: Neemt *Terpentyn* 1 Pond; *Teer* 3 onzen, met een Muddetje *Traan*: Dit onder malkander gemengd, en het Zeer, kookend heet, daarmede met een quasje drie dagen lang bestreeken, en den vyfden dag na de eerste smearing

de wonde met wat *Kalk* besmeert, of maar enkel met koud water gewasschen; zal de geneezing spoedig volgen.

Van de Schurft.

Dit ongemak is voortkomende uit eene doorgaande corruptie van de geheele *Massa des Bloeds*, die zig, door eene soort van uitslag, naar buiten door de Huid zoekt te ontlasten.

Het is zeker, dat deeze ziekte besmetlyk is, en haar venyn ligtelyk over de andere Paerden verspreit, zoo se niet in tyds daarvan geholpen worden. Een Paerd kan dit ongemak krygen, van al te lange ruste na zwaare fatiguen; uit een overblyffel van eenige andere ziekte, in welke men verzuimd heeft, hetzelfde te laten en te purgeeren; als mede door het eeten van nieuwe Haver, of nieuw en ongebroeid Hooy; of door koude en ongemakken, die hetzelfde, laat in 't jaar in de weide loopende, door regen en wind geleeden heeft; of ook wel door eene opstopping der Humeuren, welker ontlasting men, op de eene of andere manier belet heeft; of door eene verdurvenheid in het Bloed, dat nu, door eene suppuratie, na buiten zig weêr zoekt te zuiveren en te verbeteren.

Wel is waar, dat men dit ongemak, met smeeren en wasschen, in korten tyd kan geneezen; maar het is ook niet minder zeker, dat zulke smeeringen en al te overhaaste geneezing, het venyn van het quaad terug houden en weder na binnen dryven, in plaats van hetzelfde uit den grond wech te neemen en te geneezen; waaruit dikwyls veel gevaarlyker

lyker ziekten voortkomen, dan de eerste was, die men na binnen gedreeven heeft: Des is het noodzaakelyk, dat, alvorens men van buiten werkt, men eerst eenige Medicamenten van binnen gebruike; waartoe zeer nuttig en dienstig zyn, de Poeijers N°. III. en V., als mede eenige Purgatien en Aderlaatingen; waardoor de zuivering, zoo van buiten als van binnen, geschiedt.

N°. 137. <i>z.</i> <i>Varkens-Reufel.</i> . . .	1 Pond.
<i>Opriment.</i>	1 Lood.
<i>Euforbium.</i>	1 Onçe.
<i>Spaansche Vliegen.</i>	1 Lood.
<i>Swavel.</i>	2 Lood.

Dit alles fyn gestampt en onder malkander tot eene zalf gemengd, en, na het Paerd alvorens wel en schoon met Loog van Houtaffche afgewasschen te hebben, dan met deeze zalf heel dunnetjes gesmeerd en eenigzins warm ingedroogd, zonder, in vier of vyf dagen, iet meêr te doen. Voorts, om de rooven los te maaken en te doen afvallen, smeert men het alleen met warmen gesmolten *Reufel*, en als deeze afgevallen zyn, dan wasscht men het met *Azyn* en *water*, of met menschen-pis, die mede goed is, om diergelyke wonden te geneezen, en Schurft te doen opdroogen.

Nog een ander Remedie voor hetzelfde Ongemak.

N°. 138. Neemt een pond *Varkens-Vet*, smelt het, en laat het weder koud worden; mengt daaronder een Lood heel fyn gestampten *Swavel*

en 6 Lood *Quik-zilver*, dat in het vet zoo lang moet gebroken en gewreeven worden, tot dat het niet meer karrelt, maar geheel geconfu-meerd is: Doet 'er dan nog by een Lood *Euphorbium* en anderhalf Lood *Spaansche Vliegen*, en smeert daarmee tweemaal in de agt dagen; en als de Schobbens beginnen los te gaan en af te vallen, wafcht het dan altemets met Zeep-water, om de Huid en 't Haïr weder schoon te krygen.

Nog eene andere Zalf voor de Schurft.

N°. 139. Wafcht het Paerd eerst met *Loog* van *Hout-afsche* over het geheelelyf, en, droog geworden zynde, neemt dan eene Zalf, die gemaakt is van drie halfjes *Kennip-zaat-oly*, en een onçe *Spaansche Vliegen* fyn gestampt en onder malkander gekookt, en smeert het Paerd daarmee warm. Of, neemt een agtste Pond *Witten Vitriool*, gekookt met een pintje *Wyn-Azyn*, en wafcht het Paerd daarmee.

Nog eene andere Zalf.

N°. 140. Neemt twee Onzen *Spaansche Vliegen* geheel fyn gestampt, en, in een Onçe Boter, tot Zalf gekookt, en daarmee gesmeerd. Alle deeze Smeersels moeten geheel sterk ingewreeven worden, om te beter door de Huid te dringen.

Nog een ander Remedie voor de Schurft.

N°. 141. Neemt eene genoegzaame quantiteit *Tabaks-Steelen*, weekt dezelve eenige Etmaa-

Etmaalen in een' Emmer met *Regen water*, en wascht het schurftige Paerd overal met dat water.

Van de Varent.

De *Varent* is een zeer quaad en gevaarlyk ongemak der Paerden. Dit accident komt het eerst te voorschyn boven vlak midden op het Hoofd, daar de maanen beginnen, en daar de Halfter moet draagen; of aan beide zyden agter de Ooren; of ook wel aan beide zyden van de Schoft; op welke plaatsen hetzelfde zig met dikke en zeer sponcieuse Geswellen komt op te werpen, die, zig eenigen tyd vertoond hebbende, zomtyds van zelve doorbreeken, en altemets ook wel moeten geopend worden. Sy zyn vol Materie, en draagen gelyk eene Fontanel of Fistel. Dit quaad toeval is voortkomstig uit een overtollig en uit de zenuwen komend vogt, dat daar ter plaatse op de Zenuwen blyft kleeven, en eene groote *Putrefactie* en etteringe in dezelve veroorzaakt, vermits het scherpe vogt zoo sterk en penetrant is, dat de Zenuwen, die daar omtrent gelegen zyn, daarvan doorknaagd en bedurven worden: Want, om dat de Zenuwen van eene taaije en sterke Substancie zyn, zoo kan het bedurven Vogt niet ligtelyk van het overige goede separeeren; waaruit volgt, dat de *Varent* niet altyd op eene en dezelfde wyze kan geneezen worden; want het scheelt veel, als men intyds 'er kan by zyn, voor dat het quaad in de Zenuwen is doorgedrongen, wanneer hetzelfde gemakkelyk door Laatingen, Poeijers en Dranken, kan geholpen worden, door welke men de opgezette bolle humeuren

opdroogt, en de verdere *Putrefactie* in de Zenuwen stuit. Maar als het quaad reeds verouderd en ingeworteld is, dan kan het door de gemelde Medicamenten en behandeling niet geneezen worden, maar men moet alsdan toevlugt neemen tot het Snyderen, Branden, en andere Instrumenteële operatien. In het eerste geval, is het beste Hulpmiddel, veel Bloed af te tappen, en dan te neemen:

No. 142. *℞. Witten Vitriool.*
Swarte, en witte Nies-wortel.
Soethout.

Van elk twee Onzen, t'famen in een linnen zakje genaaid en in een' tobbe met water gelegd, en het Paerd daarvan laten drinken; en als het water afgedronken is, wederom ander daarop gegooten, en daarmede tien dagen gecontinueerd.

Dog zoo men hierop geene beterschap mogt bespeuren, heeft men den volgenden Drank den Paerde in te geeven:

No. 143. *℞. Pok-hout.*
Zevenboom.
Kreeften-oogen.

Van elk een Onze, t'famen gekookt met twee kannen *klein Bier*; dit in drieën verdeeld, en drie dagen na malkander, elken dag een deel, daarvan ingegeeven. Maar als men bevindt, dat alle deeze Medicamenten niet helpen; dan kan en mag men vast stellen, dat reeds eenige verrotting in de Zenuwen plaats heeft, en dan is het raadzaam, op eene andere Manier

na

na het quaad te zoeken, en hetzelfde te stuiten en te geneezen, het zy door Corrosyven, Snyden, of Branden; en, daardoor zo verre gekomen zynde, dat men den regten grond en zetel van het quaad gevonden heeft, 't welk gemeenlyk in de Zenuwen, of ook zomtyds wel in 't Been schuilt, dan moet men verder gaan met opereeren, te weten, als het in de Zenuwen hapert, dan is het best dat men doen kan, dat men, hetgeene dood en bedurven is, van het levende en nog onbeschadigde, door eene Snydinge, afzondere, en dan die geraakte plaats met een gloeiend-heet yzer brande en een weinig toeschroeije, ten einde het quaad niet verder gaa en invreete: Want het branden zal aan deeze partyen beter te pas komen, dan het Snyden en de Corrosyven; en zal ook beter separeeren. Dog als het quaad in 't Been zit, dan moet, om de eerste opening te maaken, het Vleesch *gecorrosyft*, en de geheele operatie aldus gedaan worden: Men opent de plaats, daar men wil zoeken, met een Instrument, Lancet, of door een Corrosyf; dan neemt men *Mercurius Sublimaat* ter grootte van een knikker, en steekt dien zoo diep als men denkt noodig te zyn: men laat dit twee of drie dagen daarin zitten, tot dat het van zelve los word; is de opening dan nog niet groot en diep genoeg, dan hervat men deeze operatie nog eens, tot dat men eene genoegzaame opening verkreegen heeft, om het quaad behoorlyk wech te kunnen neemen, en het goede te conserveeren. Als men met deeze Operatie klaar is, dan begeeft men zig aan het geneezen van de gemaakte wonde, dat best geschiedt, als men op dezelve eerstelyk legt wie-

wieken met *Basilicum*, en daarna met *Egyptiacum* N°. XX. en XXI. of met andere goede Wond-zalven, en dus die wonde verbindt, zoo als men by andere opene Vleesch-wonden gewoon is te doen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Van de Klem; van de Dolle Kollen, of Koller; en van de Dolheid.

Van de Klem.

Dit Ongemak bestaat in eene soort van door-gaande Verkoudheid of Sinking, die het geheele Lighaam bevangen en alle deszelfs deelen, voornamelyk den Hals en de Kaaken, geheel en al verstyfd houdt; invoegen dat het Paerd in 't geheel geen Eeten kan nuttigen, en dus gevaar loopt, meêr van honger, dan van het ongemak, te creveeren. Deeze ziekte is altyd verzeld met stuipen, door welke samentrekkinge der Peezen het Paerd de Oogen zoo geweldig verdraait, dat het niets dan het witte daarvan vertoont; ook heeft het, by tusschenpoosingen, zoo zwaare Hart- en zyden-kloppingen, dat men elk oogenblik denkt, het Beest gaat heenen: Deszelfs Hals is styf en gespannen, en het vel dor. Het begin van deeze gevaarlyke ziekte is gemeenlyk de Koorts, die dezelve gestadig, dan min, dan meêr, verzelt en byblyft; en het einde daarvan is doorgaans de Dood.

De oorzaak, dat zoo weinig Paerden van
dit

dit ongemak kunnen geneezen worden, is, om dat men, door de vastgeflotenheid van den Mond, volstrekt belet word de Medicamenten, welke men oordeelt nuttig te zyn, in 't Lyf te brengen; en wil men de Genees-middelen door de Neusgaten ingieten, dat kan niet, zonder groot gevaar, geschieden; want door de benaauwdheid opent zig de klap van de Luchtpyp, en de Dranken komen in de edele deelen der Borst, dat dan alleen toereikende is, den Dood te veroorzaaken. Dies blyft niets overig, dan toevlugt te neemen tot het Aderlaaten, Koppen, Drachten zetten, stooven en smeeren.

N°. 144. Zoodra men bemerkt, dat het Paerd door de Klem is aangetast, moet men terstond aan den Hals, aan beide zyden van den Bùik, de Spoor-Ader, en van agterentusschen de Billen zo veel Bloed aftappen, als men oordeelt, dat het Paerd verdragen kan. Daarop wagt men drie of vier uren lang, om aan het Bloed tyd te geeven zig door alle de Vaten weder te kunnen verdeelen, en dan laat men in de Borst, in den Staart, en op de Spat-ader, zo veel bloed, als men denkt dat het Paerd kan uithouden; en zoo het gebeurde, dat het agter geen Bloed genoeg geeven wilde, dan moet men, eenige uren daarna, op de andere zyde van den Hals laten, en daar genoegzaam Bloed aftappen: En, als de krachten van het Paerd 't toelaaten, dan kunnen deeze Latingen, na eene tusschenpoozing van vyf of ses uren, nog eens herhaald worden. Daarenboven moeten, voor en agter in de Billen, Drachten, ten getalle zelfs van vier of vyf, gezet worden; men kan ook, in plaats van
Drach-

Drachten, de Paerden koppen, of het Vierkruit steeken. Als de Drachten tot draagen komen, dan is 'er groote kans tot geneezinge. By dit alles moet men ook zoeken 's Paerds kaaken beweeglyk te maaken, en dezelve tot dat einde aan beide zyden smeeren en ter deegē wryven met verzagtende Olyen, als, *Consolida-*, *Camillen-*, *Lelien-*, of *Roozen-Oly*. Na deeze smeering moet men ook nog warme Pappen om den Hals en de Kaake-beenen leggen; als, van *Camillen*, *Meliote-bloemen*, *Kaasjes-bladen*, met *Lyn-zaat-meel* gemengd, en in *klein Bier* gekookt, en daarna een weinig *Oly* van *witte Lelien* daarop gedaan en heet omgeslaagen, en het Hoofd toegedekt en warm gehouden.

Als men zoo verre kan komen, dat het Paerd den Mond eenigzins open doe, dan is het best, dat men hetzelfde eene goede Dosis van het *Cordiaal Poeyjer* N°. XXXII. doe inswelgen; ook zal het Poeyjer *Diapente* N°. VI. alsdan mede eene weërgalooze uitwerking doen. Als het Paerd mede sterk van de Koorts aangeast is, dan is noodzaakelyk, dat men aan hetzelfde 's avonds een verzagtend Lavement geeve. Geduurende deeze ziekte moet men geen ander drinken geeven, dan *Water* met wat *Honing* en *Roggen-meel* gemengd.

De *Duitschers*, vooral de *Boeren*, neemen, als hunnen Paerden de *Klem* overkomt, twee *Rogge-Brooden*, en leggen die, zoo heet als sy uit den oven komen, op elke zyde van de kaaken een: Anderen storten de Paerden, van eene brug of andere verhevene plaatse, in 't water; nog anderen meenen dat ongemak te boven te komen, door het
Paerd

Paerd in 't water te doen fwemmen; en nog anderen, inzonderheid de *Franschen*, maaken hun werk, om den Mond des Paerds open te schroeven, of op eene andere wyze met geweld open te breeken, en dan Medicynen aan 't Paerd toe te dienen; dog, om dat veelen hierdoor de Kaaken gebrooken en bedurven worden, is deeze manier van doen niet raadzaam om op te volgen.

Van de Dolle Kollen, of de Koller.

De *Koller* is, by de Paerden, bykans dezelve ziekte, als, by de Menschen, de Krankzinnigheid of Ylhoofdigheid is, en, by deezen zoo wel als by géénen, van tweederleijen aart, te weeten, de *Stille* en de *Dolle Koller*. Beide ontstaan uit eene zwaare verstoppinge in de Hersenen, welke voortkomt uit den waasem van een' grooten doorgaanden Brand, die, uit het Lighaam, na het Hoofd vliegt, en de Hersenen ontfelt en verdroogt.

By de eerstgemelde soort, of *Stille Koller*, ziet men het Paerd in eene geduurige duifeling, als of het dronken ware, met het Hoofd tusschen de Beenen, regt uit voor zig sheengaande, zonder zig te willen omdraaien. Dezelfs Oogen schynen het onderste boven gekeerd te zyn; het loopt met het Hoofd tegen den Muur, zonder te kunnen zien, hoe en waar het gaat; en zomtyds valt het met de grootste onbezuisdheid en ongevoeligheid ter aarde neder, daar het dan eenen langen tyd blyft leggen, even als of het dood ware.

Deeze ziekte moet bykans behandelt worden op dezelfde manier, als de voorgaande,
te

te weeten, met verscheide Latingen na malkander te doen; Drachten te zetten, en 't Cordiaal of andere versterkende Poeijeren te gebruiken.

N°. 145. Na de gedaane Latinge is het best, dat men het Paerd van den Stal in de vrye en open Lucht bringe, om dat deeze ziekte volstrekt geene bedomptheid kan verdraagen; hierom is zeer goed, dat men, de tyd zulks toelattende, het Paerd in eene Weide bringe, en aldaar een' Paal gelyks gronds in de aarde doe slaan, en hetzelve met een sterk touw om den Hals, van omtrent 8 of 10 Vaâm lengte, daaraan vast binde, dog zoo, dat het zig niet daaraan konne wurgen, en het Paerd dan zoo laten leggen en begaan; waarby nog zeer goed is, hetzelve in de Neus-gaten te spuiten, een halfje *Wyn-Azyn*, gemengd met een half halfje *Oly* van *Olyven*, een *Dragma* fyn gestampten *Peper*, nevens zoo veel gemaalen *Mostert-zaat*; en dit in twee reizen, te weeten, 'savonds en 'smorgens. Als het Paerd begint weder by zig zelve te komen en te bedaaren, dan moet men hetzelve, in eens, ingeeven, een muddetje *Azyn*; een halfje *Olyf-Oly*, met een' Lepel vol fynen *Suiker*, en dit 's anderen daags nog eens herhaalen: Ook kan men daarby eenige Drachten zetten, vooral aan den Hals en agter de Ooren, die gemeenlyk met een worteltje van 't *Vyf-Blad-Kruid* gesteecken worden. Een Onçe van het Poeijer *Diapente* N°. VI., in eene halve kanne *Bier* gekookt en ingegeeven, is mede van eene goede uitwerkinge. De Drank voor het Paerd moet geduurig zyn, *Water* met *Rogge-Meel* en *Honing*.

N°. 146. Het beste, dat tegen den *Koller* kan

kan gedaan worden, is, na de taale der Smits, dat hy worde wechgenomen. Dit geschiedt, door, met een dun gloeiend Yzer, twee openingen aan 't Voorhoofd onder het Toepet te maaken, en daar, tuschen vel en vleesch, eene Dracht te zetten, om, door het draagen van dezelve, de Humeuren, Dampen en Dui-felingen in het hoofd te verdeelen en te doen verdwynen. Hoe en op welke wyze deeze operatie moet geschieden, zal aan eenen verstandigen Cuur-Smit niet onbekend zyn; en om dat niemand anders zig ligtelyk daarmede zal willen bemoeien, zoo zou het onnodig zyn, my hier met eene beschryving daarvan op te houden.

De *Dolle Koller* is niet anders, dan eene soort van geweldige Razerny; gedurende welke het zeer gevaarlyk is omtrent of by het Paerd te komen. Een Paerd, welk van dit ongemak aangetast is, wil niet eeten noch drinken; het woelt, spartelt, en slaat met het hoofd heên en weêr, overal tegen, en maakt de vervaarlykste grimassen; en zoo het in die dolligheid losquame, zou het allerlei ongelukken kunnen aanregten. Veelen zyn van gevoelen geweest, dat deeze Dolligheid veroorzaakt wierd door een' Worm, die uit den Staart voortquam, en van daar allengskens langs den Rugge-Streng tot in het Hoofd aan het harde Moeder-Vlies voortging. Dog men weet thans, dat dit maar een vertelsel is, en dat de ziekten, welke de Zenuwen, Peezen, en Spieren aandoen, genoegzaam in staat zyn deeze uitwerking voort te brengen.

Het is bykans onnodig, tegen dit Ongemak Remedien voor te schryven, om dat het zeer

moeilyk en niet minder gevaarlyk is, zulken Paerden te naderen en hen iet in te geeven. Dog zoo het kan geschieden, dan zullen de Latingen, Drachten, Lavementen en Purgatien van het meeste effect zyn. Ondertuschen moet men zorge draagen, dat het Paerd dusdaanig zy vast gebonden, dat het 't Hoofd niet aan den Muur of aan de Krebbe, of ergens anders konne quetsen.

Van de Dolheid.

Dit quaad is besmettelyk, en word veroorzaakt door een' Beet, en zomtyds ook enkel door de Schuim of Kwyl van een dol Beest. De gebeeten Wonde geneest dikwyls van zelve; maar het Venyn gaat en blyft in het Bloed. De gewoone termyn van het *Symptoma* (Toevallen) is gemeenlyk 40 Dagen.

Het Venyn van deeze Dolheid bestaat, in geheel kleine Wormpjes, welke men, door hulpe van een Vergroot-glas, in het speekzel der dolle Dieren ziet swimmen. Deeze Wormpjes dringen door de Wonde in het Bloed, vermengvuldigen zig daarin, en doen eindelyk de Hersenen, de Strot en de Speeksel-Klieren aan, hetgeen dan de Dolheid, Stuipen, en het Schuim-bekken veroorzaakt, en met den Dood eindigt.

N°. 147. Om deeze Dolheid te geneezen, moet men neemen, het *Napelsche* Onguent N°. XIX. en daar by voegen een deel *Mercurius Vita* van 't *Bergrood*, een deel *Menschen-Vet*, en ook zoo veel *Varkens-Reuzel*. Met deeze Zalf moet men niet alleen de Wonde, maar ook ruim eene spanne rondom dezelve, besmeeren

ren en wryven, als mede in de Wonde twee Dragma van deeze Zalf doen. Alle ogtend nugteren moet men den Paerde een muddetje *witten Wyn*, met drie Dragma van het Poeijer No. II. ingeeven, en daar mede 25 of 30 dagen lang continueeren. Met den eersten dag van 't gebruik deezes Poeijers, moet men ook de bestryking en wryving met de zalf beginnen, en ten minste drie Dragma daarvan, zoo op de Wonde, als derzelver omtrek, be-
steeden. Deeze wryving word herhaald, eerst-
lyk in twee dagen eenmaal; na de drie eerste
dagen, van drie tot drie dagen, en na den ses-
den dag, van vier tot vier dagen, zoo lange
tot dat men vyf of ses Onzen van deeze Zalf
op die wyze verbruikt heeft; of min of meêr,
volgens de kracht, gesteldheid, temperament
en wonde van het Dier. Dit Hulpmiddel
heeft men dank te weeten den Heere *de*
Sault, vermaarde Medecyn-meester te *Bour-*
deaux in *Vrankryk*, die het zelfs, met groot
succes, aan veele menschen gebruikt heeft.

TIENDE HOOFDSTUK.

*Van eenige Accidenten, welke ontstaan
uit Verwrikkingen, of Verstuikin-
gen, of anderzins.*

Van de verwrikte Zenuwen.

HET Verwrikken der Zenuwen heeft by
de Paerden dikwyls plaats. Niet weini-
ge krygen dit ongemak by 't beslaan in de
V 2 Tra-

Travailles, vooral als een van 's Paerds agtervoeten te los opgebonden is, zoo dat dezelve door- en neêrschiet; en dewyl deeze Verwrikking meest boven in de Heupen plaats heeft, daar het vleesch dik is, zoo valt de geneezing niet al te gemakkelyk.

N°. 148. Hiervoor moet men de plaats, daar de Verwrikking meest zit, met *Terpentyn* en *Spyk-Oly* bestryken, en ter deeg met den bal van de hand inwryven, en met een heet yzer door het vleesch doen heên dringen; waardoor het vleesch zal komen te zwellen; dog hoe meêr hetzelfde zwelt, dies te eêr kan het geneezen worden. Dit dus eenige dagen lang gedaan hebbende, moet men daarmede wat op houden, en stooven de voorschr. Party, tot dat de dikte of sweelling, door het smeeren veroorzaakt, weêr wat geslonken is. Hervat dan wederom het smeeren met de voorn. Zalf, geduurende eene week, en bet dan de plaats, eenige dagen na den anderen, met heete *Wyn-Moêr*; en wryft dezelve voorts met *Brandewyn*, tot dat het volkomen geneezen is. Als de Verwrikking aan een van de Beenen is, dan moet de binnen zyde 't meest gesmeerd worden.

Nog eene andere Zalf voor verwrikte Zenuwen.

N°. 149. *℞. Laurier-Bezien-Oly.*
Dealtbea.
Popelioen-Zalf.
Oly van Camillen.

Van elk een Onçe, onder malkander gesmolten, en op de voorsz. manier gebruikt.

Het

Het Wonder-Oly No. XXVIII. kan mede, by alle foorten van Verwrikkinge, gebruikt worden, en men zal defzelfs weêrgalooze deugd ras ontdekken.

NB. De *Travailles*, welke van agteren, daar 's Paerds agter-voet vast gebonden word, al te hoog zyn, veroorzaaken veele zulke gevaarlyke en moeilyk te geneezen Verwrikkingen. Doch kunnen ook, buiten de *Travailles*, zulke Verwrikkingen aan de Zenuwen gefchieden, het zy, door springen over Slooten, of door op te reizen op Stal, of op eenige andere wyze.

Als een Paerd den Hals verfluikt heeft.

Somtyds gebeurt het, dat een Paerd op den Hals valt, zodaanig, dat de Wervel-Beenderen deezer partye, door de kracht van den val, verbuigen, of uit haare behoorlyke plaatse wyken, waardoor dan het Paerd eenen styven Hals krygt. Aan hetzelfde ongeval is een Paerd mede onderhevig, als het tegen eenen Paal, Boom, Muur, of ergens anders aanloopt, of ook wel in het opstaan zig ergens met forcie tegenstoot.

No. 150 Om dit weder te regt te brengen, moet het Paerd in den Noodstal gebragt, en aldaar met eene fuffifante Halfter van vooren omhoog gehaald worden, zodaanig, dat het met de Voor-Beenen kome te staan op een Blok, van omtrent een voet hoog. Het Paerd dus opgetrokken en van boven vast gebonden zynde, trekt men het Blok fchielyk onder defzelfs voeten wech, en laat het eenigen tyd zoo hangen, ten einde de Wervel-

Beenderen, door zoo een' ruk of draay, weder in haare behoorelyke plaats zouden mogen schie- ten. Doch zoo men bespeurde, dat de Hals, aan de eene of andere zyde, eenigzins was uitgezet, of een' Knobbel gekreegen had, dan moet men het Paerd, alvorens men het in den Noodstal ophangt, op Zy nederleggen, en de uitgezette plaats of Knobbel met een zwaar gewigte drukken, en zoo hard, als men kan, nabeneden wryven, en daarby den Hals met eene Knie neder houden, dog het Hoofd opbeuren, om, door die wyze, alles weder in syne behoorelyke plaats te doen komen. Daarop brengt men het Paerd in de *Travaille*, met het hoofd omhoog, en doet de operatie zoo als reeds gemeld is; daarna stooft en smeert men het met de Zalf, hier vooren tegen de verwrikte Zenuwen gerecommandeerd.

Hoe een verwrikte of verstuikte Koot moet behandelt worden.

N°. 151. Als het gebeurt, dat een Paerd, door loopen, springen, struikelen, of vallen, eene Koot, aan een' voor- of agter-Voet, verstuikt, zoo, dat se uit haare plaats, het zy voor-, agterwaarts, of ter zyde, geweeken is, en dus de Zenuwen geforceerd zyn; dan is het beste middel, dat men het Paerd in den Noodstal of *Travaille* bringe, deszelfs onbeschadigde Been opbinde, en het op het quaa- de laate staan, en dan twee- of driemaal met forcie met een' Voet boven op de verstuikte party trappe, om dus de Koot weder in haare regte plaats te brengen: Of, neemt den quaa- den Voet op, in 't midden van het Been, en buigt

buigt dien, met een Touw daaraan vast gemaakt, over een Hout agter over. Dog zoo het gebeurde, dat dit geen van beiden wilde helpen; dan moet men het Paerd brengen ter plaatse, daar jonge Eiken of andere jonge Boomen staan, en buigen het Top-einde van zoo eenen Boom omlaeg, en binden daaraan een sterk Touw, met 't ander einde vast gemaakt aan 's Paerds quaden Voet; dan laat men het Top-einde los en omhoog snellen, en herhaalt dit zoo lange, tot dat men bespeurt, dat de Koot weêr op haare plaats gekomen is. Daarna smeert men de verstuikte plaats, met *Popelieven-Zalf*; ook kan men daartoe gebruiken *Oly van Bayen*, *Popelieven* en *Dealthea*, van elk even veel, met *Brandewyn* daar onder, samen gekookt, en daarmede gesmeerd: Men kan ook tuschen beiden warme Pappen dik opleggen, en daarna weêr smeerden, als vooren. De Verstuiking lang geduurd hebbende, en dus de geneezing bezwaarlyk geworden zynde, moet men het Blaasje uitsnyden; dog het is veel beter, als dit kan vermydt worden.

Nog eene andere manier om de Kooten te zetten.

N°. 152. Men neemt een Wiel van een Wagen of Koets, bindt een touw met het eene einde daar aan, en het ander einde aan den verstuikten Voet, en draait het Wiel met eenen sterken ruk om, om, door dien ruk, de Koot weder in haare plaats te zetten. En voorts smeert men het met de reeds gemelde, of eenige andere Zenuwen-Zalf, en houdt het eenige dagen wel gefwageld.

Voor dit ongemak, als mede voor allerlei

verwrikte en opgekrompe Zenuwen en Peezen, is mede goed de volgende Zalf.

N. 153. Neemt, in 't Voorjaar, de uitspruitsels van *Genever-Besien-Boompjes*, twee of drie pond; stampse in een' steenen Mortier zoo week als Pap; mengt daaronder twee pond' *versche Boter*; zet het, in eene Pan, op 't vuur, en laat het ontrent een quartier uur snel koken; neemt het dan af, en ten naaften by koud geworden zynde, wringt het door een' Doek. Zet dan deeze doorgewrongen en nu groen geworden zynde Boter weder op 't vuur, en doet 'er op nieuws twee pond' van de gemelde spruitjes in; en wringt het dan nog eens door: 't Is een uitneemende Balssem tegen deeze ongemakken. Het gebruik daarvan is, dat men de bezeerde party eerst met eene drooge hand zoo lang stryke en wryve, tot dat se wel warm geworden is; dan neemt men een brokje van deezen Balssem in de hand en wryft het zeer sterk in: En dit twaalf of veertien dagen agter een, twee- of drie-maal daags, herhaallende, zal onseilbaar helpen.

ELFDE HOOFDSTUK.

Van allerleije opene Wonden.

DE Wonden der Paerden zyn onderscheiden, te weeten, geschoten, gestooken, gesneeden of anderzints. Wy zullen beginnen by de geschoten Wonden.

N. 154. Deeze moeten wel en naauwkeurig met

met een Peil-yzer gepeild worden, om te weeten, hoe diep se zyn, en of de Kogel nog daarin zit; hetwelk zynde, moet men, door een Instrument, aan welks einde een lepeltje is, de Kogel onderscheppen en uithaalen; dog om dit wel te kunnen uitvoeren, moet men de Wonde by den ingang eenigzins openen, en zoo ruim maaken, als doenlyk is, en het de Aderen en Spieren op die plaatse willen toelaaten; want, hoe ruimer de Wonden van vooren zyn, dies te gemakkeliker kan men dezelve met Wieken en Zalven behandelen, verbinden en geneezen; daar, in tegendeel, als de Wonden te weinig opening hebben, sy zig te vroeg fluiten, zig zelve verstikken en van binnen wyd en zyd om zig vreeten. Als het Paerd een' schoot, of steek, aan den Hals, of aan de Beenen, of op eenige andere plaatse, heeft, en men de Wonde aan de andere zyde kan brengen, zoo dat se door en door gaat, en dus aan beide zyden open is, dan moet men 'er door haalen een, van Vlas, en Staart- of Maanen-hair gevlogten, Touwtje, dat ruim tweemaal zo lang moet zyn als de Wonde is, zoo als by het Drachten zetten gebruikelijk is. Dit Touwtje moet vet gesmeerd worden met *Basilicum*, of met *Verkens-Reusel*, en dan tot op den derden dag stil laten zitten, ten einde de Wonde aan het draagen kome; en als se daaraan is, dan moet men het Touwtje alle dagen eens smeerren met *Basilicum*, en het een weinig vertrekken. Doch zoo de Wonde begint sterk te swellen voor dat se aan 't draagen is, dan moet men met verzagtede Pappen den brand zoeken daaruit te houden. Tot deeze Pappen

neemt men en is byzonder goed, een kop *Rogge-meel*, met zoo veel gestampten *Lyn-Zaat-Koek* en een onçe *Robolus*, en een pond *Reufel*, samen gekookt met *Bier* tot eene *Pap. Wyn-moër*, met *Boter* en *Robolus* gekookt, is mede goed voor zulke gezwellen. Zoo dra de Wonden beginnen te draagen, gaan de gezwellen wech. Als het in den Somer is, dat men Sap kan hebben uit het *Schelkruid* (*Cheledonia*), met *Nagtschade* of *Dolbayen*, samen in een' *Vysel* gestampt en door een' *Doek* gedaan, en daarmede gewasfchen, of ingespootten, is mede zeer goed. Wanneer de Wonden beginnen te geneezen, dan wil het *Vleesch* fomtyds wel al te weeldrig wasfen, en dan is het *Onguentun Basilicum* wat te zagt; des moet men zoo dan gebruiken *Egyptiacum*, dat wat meër opdroogende is.

By het geneezen en behandelen der Wonden is mede een groot onderscheid te maaken; want veeltyds zyn de toevallen zoo gevaarlyk, dat, by 't minste verzuim of onkunde, de Dood een gevolg daarvan zyn kan. Hierom is het noodzaakelyk, dat men, vooral in den beginne, naauwkeurig lette en naspeure, of de Wonden ook wel goede en zuivere *Materie* draagen, en of het niet, in plaats van *Etter*, *Zenuw-water* is, dat uit dezelyen komt, en veeltyds, by onkundigen, voor goede stoffe aangezien word, als gelykende tamelyk wel na malkander. Als het *Zenuw-water* zig in de Wonden vertoont, of voor den dag komt, dan is het zeer dun, heet en fcherp, en bederft en ontstelt alle Wonden; dog daarna word het in de Wonde veel dikker, als of het goede,

dik-

dikke en zuivere Materie ware; maar het is altyd wat lilagtig dik, waardoor het voor een' kenner genoegzaam van de egte stoffe kan onderscheiden worden. Indien zig zulk Zenuw- of Lee-water in de Wonden vertoont, of ook dezelve ontsteld worden, door swellinge, of uitpuilinge van 't vleesch; dat de Wonden als toe zuigt en toetrekt, hetwelk uit de aderen of door eenige andere ongesteldheid voortkomt, dat dan de Wonden zoo zeer ontstelt en verergert, als het Zenuw-water zelve zou kunnen doen; dan is het best, dat men voorzigtig de wonde vulle met *Terpentyn*, en voorts met een gloeiend Yzer, omtrent ter dikte van de wonde, in dezelve steeke, dat se daarvan snerke: dan het yzer weder daaruit neeme, de Wonde nog eens met *Terpentyn* vulle, en dezelve ten tweedenmaale met het gloeiend Yzer brande; en zoo dit nog niet mogt helpen, dan moet men deeze operatie 's anderen daags nog eens hervatten; want door dezelve kunnen alle bedorve en vuile Wonden gezuiverd worden; dog sy moet geschieden met oordeel en kennisse. De *Venetiaansche Terpentyn* is een van de beste *balsamique* middelen, welke men daartoe kan gebruiken; dog hy moet alvorens in koud water zoo lang gewreeven en gewasfchen worden, tot dat hy geheel wit en zuiver, en alle vette vuiligheid daaruit is, en dan is hy bequaam tot het gebruik voor alle Wonden. Zoo wanneer eenige oude Wonden voorkomen, die niet geneezen willen, dan neemt men een lood Zalf van *Basilicum*, en mengt daaronder een *Dragma Precipitaat*, roert het wel onder malkander, maakt 'er Pleisters

ters van, en legt die op of in de Wonde, Het neemt alle oude verrottingen wech, zuivert de Wonden, en geneeft dezelveu.

Nog eene andere manier om Wonden te behandelen.

N°. 155. Eene Wonde, door een' Schoot, Houw, Steek, of door de Konst, wyd genoeg gemaakt, en al wat de geneezing zou kunnen verhinderen, uit den weg geruimd zynde, gebruikt men de volgende Zalf: *Verkens-Reufel* en *Terpentyn*, van elk even veel, op 't vuur gezet, en, als het kookend heet is, daaronder gedaan zoo veel *Aloë* en *Mirrhe*, dat het eene bequaame Zalf worde: Dan de Wonde daarmede verbonden, zoo lange, tot dat se aan 't draagen komt, wanneer de *Verkens-Reufel* verminderd en de *Terpentyn* vermeerderd moet worden. Men kan ook, voor de veranderinge, gebruiken, *Harst*, *Was*, van elk twee lood; *Terpentyn* anderhalf lood; *Schaapen-Ongel* een lood, en *Aloë* en *Mirrhe* van elk een half lood: Dit op een klein vuur gesmolten tot eene Zalf, is mede zeer goed.

Het draagen der Wonde beginnende te verminderen, kan men het Heelmiddel ook veranderen, en neemen *Terpentyn* twee deelen; *Gummi Elemni* een deel; *Wit van gebrande Mossel-schulpen* fyn gestampt en doorgezift, de helft minder, dan 't minste gedeelte van het voorige. De volkooame geneezing zal wel haast daarop volgen.

Nog eene andere ongemeen goede Wond-Zalf.

N ^o . 156. ꝛ.	<i>Terpentyn.</i>	. . .	4 Lood.
	<i>Witten Honing.</i>		3 Lood.
	<i>Gummi Elemni.</i>		2 Lood.

Dit op een klein vuur gesmolten, en, ten naasten by koud geworden zynde, daar onder geroerd, een lood *Campher*, in *Brandewyn* week gemaakt en gesmolten.

*Nog eene andere Zalf, voor alle Wonden, die door
houwende of snydende Instrumenten ver-
oorzaakt zyn.*

N°. 157. Neemt *Venetiaanschen Terpentyn*, en *Spaans-Groen*, fyn gestampt, zoo veel, dat de *Terpentyn* genoegzaam groen daarvan worde; laat dit op een klein vuur, of op koolen, in *Lyn-Oly* langzaam zoo lang kooken, tot dat het de dikte van Zalf krygt, niet te dik en ook niet te dun: Maakt daarvan Pleisters, ter grootte, dat se de Wonde bedekken; of, als de wonde diep is, dan maakt men eene Wiek van dat Pleister gepast aan de Wonde, steekt se daarin en verbindt dezelve.

N°. 158. Als eene Pees of Zenuw bykans afgesneeden of afgehakt is, dan moet men dezelve, om se dies te spoediger te geneezen, geheel afnyden, en gebruiken dan eenig *Defensif*, om het loopen der Humeuren te beletten. Sommige gebruiken hier voor, *Bast van Olm-Boomen*, en *Droesjem van Olyf-Oly*, dat men laat kooken en verkooken tot op een derde; Dan doet men daar by, twee Onzen lang
Hol-

Holwortel-Kruid fyn gestampt, met vier Onzen *Bokken-Vet*, en laat het dan weêr t'famen zoo lang kooken, tot dat het, (dog zonder te verbranden) geheel styf worde, wanneer het op eene Ley gegooten word tot dat het koud is. Doch als men het wil gebruiken, dan moet het warm op de afgesneede Pees of Zenuwe gesmeerd worden.

N°. 159. Tegen het loopen van het Lee-water uit de gewonde Zenuwen of Peezen, is zeer goed, dat men dezelveu stooft met *Honing*, *Wyn-moer* en *Droesem van Olyf-Oly*; waarby men daarna nog voegt een weinig *Zalf van Dealtbea*, en gepulveriseerde *Wortel van Vlier-boom*, waardoor dus dat Stooffel zelve een smeer of Zalf word. Daar en boven kunnen, by alle opene Wonden te pas gebragt worden, de hier vooren reeds ter neêr gestelde Wond-zalven en Olyen, als, N°. XX. XXIII. XXIV. XXV. XXVII. en XXVIII.

Om de Vliegen van de Wonden of Schadens der Paerden af te houden.

Als de Paerden eenige Wonden of ongemak hebben, of ziek zyn, in een' tyd dat 'er veel Vliegen zyn, voornaamelyk als se, in de maanden July, Augustus en September, in de Weide loopen; dan worden dezelveu van dat ongedierte vreeslyk geplaagd.

N°. 160. Om het Paerd daar tegen te beveiligen, neemt men *Oly van Bayen*, en *Oly van Olyoen*, van elks even veel, gekookt met *Appel-Coloquint*, en daar mede, met eene Sponsie daarin nat gemaakt, rondom de Wonde gesmeerd: Ook kan men Paerden zonder quetsuren

fuuren daarmede smeeren en van de Vliegen bevryd houden.

N°. 161. Het Sap van *Kruizemunt* doet hetzelfde effect; een Paerd daarmede bestreeken zynde, zal geene Vlieg hetzelfde genaaken.

N°. 162. *Lever-Kruid* en *Holwortel Kruid* in Water gekookt, en de Paerden daarmede bestreeken, zal mede de Vliegen van 's Paerds lyf afhouden.

Om het Bloed te stelpen, by allerlei Quetsuren.

N°. 163. Als een Paerd gequetst, by wat toeval het ook zou mogen weezen, en eenig Bloed-Vat geraakt is, zoo dat het Bloed zig niet wel wil laten stillen; dan neemt *Bovist*, (*Crepitus Lupi*) of gedroogd *Duivels-Brood*, (*Campernoeilje*) doet het in de Wonde, en legt 'er, nevens eene dikke Compresse, eene sterke Bandage om: het stelpt 't Bloed. Men kan ook neemen *Terwe-Meel*, en daarvan in de Wonde doen zoo veel als mogelyk is, en met suffisante Compresen en Bandagen toebinden; is mede goed: Of, neemt *Brand-netelen*, gehakt en in de Wonde gelegd; 't stilt daadelyk het Bloed.

Als een Paerd door den Zadel, of eenig ander Tuig, op de Schoft, of op eene andere plaatse, gedrukt is.

N°. 164. De Ruitery in 't Veld zynde, gebeurt het dikwyls, dat, op marschen, de Paerden door den Zadel, op de Schoft, of op de Ribbens, of ook, door het opgebonden Pak, op den rugge gedrukt worden, hetgeen dan, kort
na

na dat de Zadel afgenomen is, een min of meêr groot Gezwel veroorzaakt. Als men 'er ten eersten by is, dan kan zoo een gezwel spoedig wech genomen worden, door hetzelfde te waschen met *Brandewyn* en *Spaansche Seep*. Ook is ongemeen goed daarvoor, als men eene *groene Zooy*, aan welke omtrent eene hand-dik aarde zit, en dezelve dikwyls vogtig gemaakt, met de aard-zyde op het gezwel legt, en daarmede aanhoudt zoo lange tot dat het gezwel verdweenen is.

Als de *Zooy* van een' Klei-grond is, en de bevochtiging geschieden kan met *Afyn*, waarin eene of twee hand-vol *Zout* gesmolten is, dan is 't nog veel beter.

N°. 165. Nog een ander en univerfeel, hoe wel niet al te zindelyk, Middel voor diergelyke Gezwellen en Brand-vlakken is, verschen en nog warm zyn den *Menschen-drek* daarop gelegd, met een' Lap daar over; in tyd van ses uren zal van het geheele gezwel niets meer te zien zyn; en als de Zadel 's anderen daags weêr moet opgelegd worden, of het Pak op zoo eene gedrukte plaats moet komen, dan is noodzaakelyk, dat men daarop legge, eenen drie- of vier-dubbelden linnen Lap, dik met *Kaars-vet* gesmeerd, en daar zal niet ligt weêr een gezwel komen.

Maar als zulke gedrukte gezwellen en Brand-vlakken verzuimd en niet in tyds, op voorge-melde wyze, behandeld en verdreeven worden; dan worden se hard, en 'er komt Swam in, en zyn dan met de gemelde Hulpmiddelen niet meer te verdryven, maar moeten gesneeden en de Swam uitgenomen worden.

Als men bespeurt, dat het snyden onver-mydelyk

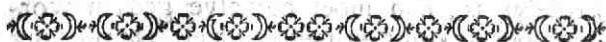
mydelyk is, dan moet hetzelfde gedaan worden door de konst en met oordeel: De opening gemaakt zynde, moet men sondeeren, wat en welke holligheden 'er onder zyn; dan kruiswyze geopend, zoo verre als het onder 't Vel heen gaat, en de vier hoeken glad afgesneeden, zoo verre als het vel los is, ten einde men eene vlakke wonde bekomme, want de wonden, die op den rugge eenige holligheden hebben, zyn geheel onzeker, en moeilijker te geneezen, dan die, welke vlak zyn en zig geheel en al voor 't oog des Meesters vertoon. Deze Operatie gedaan zynde, gebruikt dan, tot zuivering en geneezinge der wonde, de reeds hier vooren omschreeven wondzalven; voor eerst de zagtsten, en daarna die wat meer droogen.

N . 168. Ook kan men derzelver geneezing bevorderen, door groene Kruiden, als van *Nagtschade* en *Schelkruid*, gestampt in een' vyzel, en door een' Doek gedaan, en daarby gebruikt een Poeijer van *Steenkalk* met *Honing* tot een' deeg gemengd, in een' Oven hard gebakken, en fyn gestampt.

Veeltyds gebeurt het, dat deeze gedrukte plaatsen van zelve doorbreeken; om dezelve dan te geneezen neemt men:

N ^o . 169. <i>Campher</i>	$\frac{1}{2}$ Lood.
<i>Ceruis</i> en <i>Bolus</i>	$\frac{1}{4}$ Lood.
<i>Witte Precipitaat</i>	$\frac{1}{16}$ Lood.

Doet hierby *Oly* van *Olyven*, zoo veel als genoeg is, om een zalfje van te maaken, en smeert liet daarmede twee-maal 'sdaags.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

*Van de verscheide Accidenten, welke
aan de Beenen der Paerden kon-
nen komen.*

Voor de Gezwolle Beenen.

N°. 170. **D**E Gezwellen, door Slagen of Stooten veroorzaakt, zyn veeltyds niet gemaklyk te verdryven. Men gebruikt daarvoor, *Litargerium Aureum*, rooden *Bolus*, en *Vitriool*, van elks even veel, klein gestampt en met *Honing* en *Brandewyn* tot eene Zalf gemengd en op het Gezwel gesmeerd.

N°. 171. De Gezwellen oud en hard zynde, neemt men *Quikzilver*, gemengd en gedood in en met *Terpentyn*, en daar onder fyn gestamp- ten *Litargerium* en *Bolus*; men legt dit op de Gezwellen, en laat het vyf of ses dagen daarop zitten. Daarna moet men het nog wat smee- ren met *Reusel* en *Quikzilver* onder malkander gemengd; want dit verzagt en disolveert alle verouderde en verharde Gezwellen.

Nog een ander Middel voor de Gezwellen.

N°. 172. Neemt twee Kannen *Wyn-moer* van rooden *Wyn*; roert daaronder *Tarwe- Meel*, *Honing* en *bruine Zeep*, van elk een Pond, en laat het dan, al roerende, t' samen zoo lang kooken, tot dat het de dikte eener Zalve heeft:

heeft : Gebruikt het dan zoo heet , als het Paerd 't verdraagen kan.

Nog een Remedie voor Gezwellen.

N°. 173. Neemt gestampten *Lyn-Koek* een Pond; *Rogge-Meel* twee Pond'; *Camil-Bloemen* fyn gestampt drie Lood; *Venegriek* gestampt een Lood; *rooden Bolus* een Lood; *Lynzaad-Oly* een Muddetje. Kookt dit, met half klein Bier en half *Wyn-Afyn*, tot eene dikke Pap, en legt die warm op de gezwolle Party.

Nog een ander Middel voor gezwolle Beenen.

N°. 174. Neemt *Klei-Aarde*, *Zout* en *Wyn-Afyn*, onder malkander gemengd tot eene Pap; besmeert daarmede de Beenen rondom zoo dik als het weezen kan, en ververscht het dikwyls; 't trekt sterk.

NB. Alle Gezwellen, hoe genaamd, kunnen door het zogenaamde *Wonder-Oly* N°. XXVIII. verdweenen worden.

Een Legen of Stol-Swam te verdryven.

N°. 176. De *Legen* of *Swammen* komen, van 't leggen op de Hoefyzers, of op de scherpte van den Hoef, aan de voor-beenen, boven aan de *Wefels*. Als men ten eersten daarby is, kan men deeze *Swammen* verdryven door smeeren, met een mengel van *Peter-Oly*, *Oly van Lateribus*, en *Oly van Nardus*. Dit eenige dagen lang gedaan hebbende, dog niet willende helpen, moet men toevlugt neemen tot het branden; wanneer men eerst eene opening

maakt en dan den *Swam* met een gloeiend Knop-yzer zoo lange brandt, tot dat dezelve geheel verbrand en daaruit is. De geneezing der Wonde geschiedt in den beginne met *Boter*; dog als de wonde zuiver is, dan bedient men zig van andere en reeds beschreeve Wonden Heel-Zalven. Zoo lang de *Legen* niet volkomen geneezen is, moet men 'snagts eene zoogenaamde *Wolst* of *Worst* om 's Paerds Been, van onderen tusfchen den Voet en de Kogel, woelen, om daardoor te beletten, dat het Yzer of de Hoef niet aan de wonde raake, en derzelve geneezinge verhindere of vertraage.

Om dikke *Hakken* te verdryven.

N°. 174. De dikke *Hakken*, die men gemeenlyk noemt *Schyt-Hakken*, komen veelyds voort van dat de Paerden zig aan die Party gestooten, gellagen, of agteruit ergens tegen gewreeven, of ook wel met de Hak op de bloote steenen gelegen hebben, waardoor dezelve komt te swellen, de Zenuwen van binnen lekken, en de Hak daar door vol water geraakt. Zoo lang daar niet anders in, en men ten eersten 'er by is, kan deeze Dikte wech genomen worden, door dezelve dagelijks vyf- of ses- of meêr-maal' te wasfchen met koud *Pomp water*, of ook wel met *Brandewyn*, waarin een weinig *Campher* gesmolten is. Men kan mede voor deeze Gezwollen gebruiken het hier vooren by de *Legen* gerecommandeerde smeersel. Maar als dezelve reeds oud en hard geworden, en zelfs swamagtige, harde en onnatuurlyke Stoffen daarin gewassen zyn, dan kan

kan het smeeren en waschen weinig of niet meer helpen , maar men moet overgaan tot het Branden ; maakende eerst , van onderen in de Dikte , een klein gaatje , zoo groot , dat men een' vinger daarin kan steeken ; dan neemt men een gloeiend spits toeloopend en passend yzer , en brandt daarmede het gat van binnen tamelyk sterk , moetende , tot dat einde , het yzer drie- of vier-maal heet gemaakt worden . Somtyds komt daar eene stoffe uit , niet ongelyk aan Kuit van Haring ; als dat gebeurt , dan moet het maar machtig gebrand worden , en niet zoo dikwyls , dan wanneer die stoffe niet te voorschyn komt . Half geneezen , en de dikte nog niet volkomen wech zynde , moet men het Branden van binnen nog eens herhaalen : Doch heeft men zig by deeze operatie te wagten , dat , aan de buiten zyde van de Hak , de huid niet te veel verbrand worde ; hetzelfde zoude een' lelyken kaalen plek geven . Na het Branden moet de Wonde eenige dagen toegestopt worden met *Boter* , tot dat de Brand uitgevallen is ; dan geneest men de wonde met *Egyptiacum* , of men spuit daarin *Sap van Nagtschaade* , of strykt het met een veêrtje daarin . De Wonde beginnende te fluiten , heeft men zorge te draagen , dat het vleesch niet te hoog uitwasfe .

NB. Wanneer men de dikke Hakken wil verdryven met waschen en smeeren , dan is het noodzaakelyk , dat men geduurig , of ten minste als men aan het waschen gaat , de Dikte , met de hand , agter van het Been als ware het afhaale en los maake .

Remedie voor de Spatten en Gallen aan de Beenen.

De meest gemeene Spatten aan de Beenen der Paerden zyn, de Koei- of Been-Spatten, en de Bloed- of Bol-Spatten. De Koei Spatten zyn hard en droog. Sommige Paerden hebben dezelve aan één Been, dog andere aan beide de Beenen. Nopens de oorzaake en den oorsprong deezer Spatten of Overbeenen, is men het nog niet eens; nogtans is zeker, dat sommige Paerden dezelve krygen, door groote forcie met loopen, springen, als anderzins, gedaan te hebben; als mede dat deeze Accidenten veelyds uit de Natuur voortkomen, naardien men Veulens ziet, die daarmede ter waereld komen en als overerven; en het is een quaad, dat alle Paerden, die het hebben, gebrekkelyk maakt, en van veel minder waarde doet zyn, schoon sy daarby, noch hinken, noch kreupel gaan, welk egter, door den tyd, de gevolgen daarvan zyn en worden.

De Bol- of Bloed-Spatten komen veelyds mede uit de Natuur voort, en de Paerden, die op laeg en vet land gefokt worden, of die vet en bolagtig van Beenen vallen, zyn 't meest daaraan onderworpen. Ook kan het gebeuren, dat, door hard te loopen, te springen, of door groote kracht te doen, de Zenuwen bersten en dus deeze uitpuiling veroorzaaken. De *Bosfen* in de Kniën of Elleboogen agter aan de Beenen, hebben eene en dezelfde oorzaak en oorsprong, als deeze zagte Spatten. De *Gallen*, die gemeenlyk van onderen aan der Paerden Beenen, zoo wel van vooren als van agteren, komen, spruiten niet minder, somtyds uit de Natuur, en somtyds door grooten

arbeid, fatigues, en geweldige forcie, voort; dus, al hetgeene voor de zachte Spatten goed is, ook bequaamelyk en met nut kan gebruikt worden tegen de zachte *Bosfen* en *Gallen*, als mede voor de *dikke* of *Schyt-Hakken*.

Om de harde of Koei-Spatten te verdryven.

N ^o . 178. \mathcal{R} . <i>Euforbium</i> .	1 Onçe.
<i>Spaansche Vliegen</i> .	1 Onçe.
<i>Harst</i> .	$\frac{1}{2}$ Onçe.
<i>Maagden-Was</i> .	$\frac{1}{2}$ Onçe.
<i>Laurier-Oly</i> .	1 Onçe.

Smelt dit onder malkander tot eene Zalf, en smeert die wat dik op de Spat; en houdt een heet yzer daar tegen, op dat de kracht der Zalve wel na binnen dringe; en herhaalt dit vier of vyf dagen na den anderen. En zoo 'er veel en dik hair op die plaats zit, moet hetzelfde, ten einde de Zalf dies te beter doordringe en werke, afgeschooren worden. Vervolgens moet men die plaats alle dagen met *Brandewyn* waschen, tot dat het Brandmerk van buiten geneezen is, en dan nog acht dagen lang met warmen *Traan* smeeren. En zoo dit alles nog niet wilde helpen, en het Paerd hinkende bleef, is en blyft niet anders overig, dan dat de Spat gebrand worde; welke operatie een verstandige Hoef- en Cuur-Smit zal weeten werksfellig te maaken.

Voor zachte Spatten, Bosfen, en Gallen.

Alle deeze Accidenten zyn met de reeds aangehaalde van eene en dezelfde Natuur, bestaande

staande in een vogt, welk uit de Zenuwen komt, en zig aan dezelve, en aan de Beenen, tot min of meêr zagte, of groote Knobbels zet, die van tyd tot tyd grooter, ongemakelyker, en gevaarlyker worden. Om dezelve te geneezen, is 't best, dat men eerst gebruike de zagstte en best geneezende middelen, die het Hair het minste beschadigen en geene lidtekenen agter laten.

N°. 179. Zulk een zagt geneesmiddel is, *Walvisch-Traan* vier Onzen, en dien met de hand sterk ingewreeven, tot dat de hand geheel warm word: Voorts een heet yzer daartegen gehouden, om het geheel warm in te droogen. Dit, eenige dagen herhaald zynde, helpt gemeenlyk; dog zoo het niet mogt helpen; dat dan een teken van veroud- en verhardheid is; dan zal het volgende Hulpmiddel het gewislyk doen:

N ^o . 180. 2.	<i>Peter-Oly.</i>	I Onçe.
	<i>Tichel-Oly, (of Aard-Oly)</i>	I Onçe.
	<i>Nardus-Oly</i>	$\frac{1}{2}$ Onçe.
	<i>Spyk-Oly.</i>	$\frac{1}{2}$ Onçe.

Deeze Olyen onder malkander gemengd, en daarmede alle dagen heel heet gewreeven; helpt onseilbaar.

Het *Wonder-Oly* N°. XXVIII, op die wyze mede gebruikt wordende, zal zekerlyk geene *Gallen* of *Bosfen* aan een Paerd laten zitten.

Voor de geborstte Zenuwen.

Tusfchen dit ongemak en de Spatten, is bykans geen onderscheid; ook is by de Paerden
geen

geen accident meerder gemeen, dan dat van geborste zenuwen, vooral by dezulken, die zwaare fatiguen uit te staan hebben: Deeze berstingen komen meest aan de voor-beenen; somtyds ook aan de agter-beenen; somtyds aan één Been, en somtyds ook wel aan alle beide Beenen, bestaande in eene Dikte boven den Voet, vlak op de zenuwe. Men verdryft dezelven als volgt;

N ^o . 181. R.	<i>Oly van Bayen.</i>	. . .	4 Onzen.
	<i>Swarten Pik.</i>	. . .	4 Onzen.
	<i>Lyn-Saat Oly.</i>	. . .	2 Onzen.
	<i>Peter-Oly.</i>	. . .	2 Onzen.

Deeze Olyen onder malkander in een' Pot kookend heet gemaakt, en met een wollen quaasje op de gem. Dikte gestreeken, te weeten, op de beide zyden van de zenuwen, drie of vier dagen na den anderen; en dan eenige dagen daarmede uitgescheiden, en met wat gesmolten *Boter* en *Olyf-Oly* gesmeerd, om alle rooven en de voorige zalf wederom 'er af te krygen, of anders moet men dat met *Zeep-zop* afwaschen. Dan wederom, gelyk te vooren, drie of vier dagen heet gesmeerd, en daarop weér eenige dagen gewaschen; agtervolgende dit tot drie-maal toe. Deeze Remedie is mede goed voor verouderde *Spatten* en *Gallen*.

Van de Overhoeven.

De *Overhoef* bestaat, in eene bultigheid of Knobbel op den Voet boven de Kroon, wordende veroorzaakt door de beweging van den

Voet. Dit quaad perft tegens de Kroon aan, en maakt alle Paerden, die daarmede bezet zyn, hinkende. Sy krygen het 't meest van horten of stooten, of trappen door Bruggens als anderzins. Sommige krygen het ook door quetsinge, en veelen uit de Natuur.

Tegen dit ongemak zyn verscheide Geneesmiddelen. Dog dewyl sommige Overhoeven wat hoog, anderen laeger, ja sommige zoo laeg leggen, dat se gedeeltelyk van binnen in 't Hoorn zitten; zoo is de geneezing daarvan ook zeer verscheiden. Die zoo laeg leggen, zyn zoo wel niet te verdryven, dan die, welke iet hooger leggen. Het gemakkelykste middel voor zoo eenen laeg leggenden *Overhoef*, en dat veelen geholpen heeft, is:

No. 182. *Oly van Bayen* 2 Onzen, *Maagden-Was*, *Honing*, *Harst* van elk een Lood, onder malkaâr gesmolten, en daar onder geroerd fyn gepulveriseerde *Spaansche Vliegen* en *Euphorbium* van elk een Onçe, en het dan al roerende laten koud worden. Als men het wil gebruiken, moet men alvorens op die plaats het Haïr kaal afscheeren, en dan van deeze Zalf daarop smeeren, zoo dik als het 'er op wil blyven zitten, en dan een heet yzer daar tegen houden, ten einde de Zalf op den Voet warm worde. Dit vyf of ses dagen dus gedaan hebbende, moet men ophouden met smeeren, en eenige dagen niets daaraan doen, tot dat de rooven afgevallen zyn, en alles weêr klaar is; wanneer men wederom smeert, gelyk te voeren, en dit tot driemaal toe. Wil men een wat zagter smeer hebben, dan neemt men *Brandewyn* en *Olyf-Oly* onder malkander geroerd,

roerd, en daarmede gesmeerd: Dog zoo het dan niet geneezen was, moet men het een maand of twee inzien, en daarna weder, als vooren, met die Cuur beginnen en voortgaan.

N°. 183. Indien de *Overhoeven* door de reeds gemelde Remedien niet te verdryven waren, neemt dan een groen Hout; het beste hiertoe is van *Vlier-Boom*; ter dikte van een' Hamersteel, en klopt den *Overhoef* zoo lange en zoo sterk, tot dat hy geheel week is; slaat hem dan vol Vlym slagen, en laat 't een weinig uitbloeden; en als het van zelve begint op te houden, neemt dan *Oly van Bayen*, laat het kookend heet worden, en bestrykt daarmede, zoo heet, met een wolle quastje den *Overhoef* gedurende twee of drie dagen; legt 'er, wat dik, *Werk* op, en daarover een Pleister van gesmolten *Pik*, en laat het zoo lang daarop leggen, tot dat het van zelve afvalt; en smeert het dan met *Kalk* en *Soep* tot dat het geneezen is; waarna het nog eenige dagen met *Brandewyn* moet gewasfchen worden. Op deeze worden de meeste *Overhoeven* geneezen. Doch zoo het mogte missen, dat egter zelden gebeurt, dan is niet anders te doen, dan dezelve wat te smeeran met de *Olyen*, die voor de Spatten en Gallen gebruikt worden, en hiervoren opgegeeven zyn; of dat men dezelve week kloppe, en dan brande gelyk de Spatten; voorts een heet *Pik-pleister* daarop legge, en late leggen, tot dat het van zelve afvalt.

Voor den Leeft.

De *Leeft* is een ongemak, komende in de agter-beenen der Paerden, onder de Hak agter

ter op den Schenkel, zynde eene dikte eenigzins bolagtig, doch niet heel zagt, en doende de Paerden kreupel gaan. Dezelve word verdreeven en geneezen op dezelfde wyze en door dezelfde middelen, als de Overhoeven, en bestaat, in den beginne, niet dan in een vogt, dat uit de zenuwen sypert, zig daar zet, en door den tyd hard word; des, als men 'er ten eersten by is, het quaad spoedig kan geneezen worden.

De *Schilfer-Beenen* worden verdreeven door, met een stuk groen hout van *Vlier-Boom*, alle dagen van deeg en met kracht daarover te wryven, en zomtyds na de wryving met het *Wonder-Oly* te smeeren.

Van de Mok-Voeten.

N°. 185. Dewyl de *Mok-Voeten* grootelyks van elkander verschillen, zoo is noodig dat, alvorens men tot derzelver geneezinge overgaa, men de oorzaak en het onderscheid daarvan onderzoeke; want sommige deezer Accidenten moeten door sterke Hulpmiddelen aangetaft worden, en wederom andere vereischen eene geheel zachte behandeling en Zalven. Sommige *Mokken* komen van Sinkingen, die onder in de Uitlokken vallen en, door dien brand, gaten veroorzaaken. Deeze soort van *Mok* kan niet de minste scherpe Zalf verdraagen, maar moet door zachte Middelen en Pappen behandeld worden. De beste Pappen, hiervoor te gebruiken, zyn, *Rogge-Meel*, *Reusel*, *Bier*, en een weinig gestampten *Lyn-Koek*; en de Zalf *Basilicum*.

N°. 186. Eene andere soort van *Mok* is, by welken wel geene gaten in de Beenen komen,

men, dog die mede fynen oorsprong heeft uit scherpe, heete en bedurve Humeuren en Vogten, die zig zoeken te ontlasten onder in de Beenen. Deeze soort van *Mok* kan mede geneezen worden met de volgende Zalf: Neemt *Egyptiacum*, mengt daaronder *Spaans-Groen* en gebranden *Aluyn*, en maakt het zoo sterk, als noodig is om op te droogen; dog zoo deeze Zalf niet genoeg mogte droogen, dan neemt 2 Onzen witten *Vitriool* in eene halve Pint *Wyn-Afsyn* gekookt, en alle dagen eens daarmede gewaschen. Dan, by alle deeze smeeringen en waschingen is ten hoogsten noodzaakelyk, dat men de Paerden laate en purgeere, om daardoor de humeuren te verdeelen, en de Medicamenten te doen werken.

N°. 187. De derde soort van *Mok* bestaat in geheele Stink-Voeten, waaruit water en schuim sypert, en waarby somtyds nog komen Katbonkels aan de beenen, die dan moeten wechgesneden, de beenen glad gemaakt, en voorts alle dagen gesmeerd worden met de volgende Zalf: Neemt *Koper-rood*, gebranden *Aluyn*, en *Spaans-groen*, van elk een Once, t'samen fyn gestampt met een Once *Arsenicum* en een half Lood *Quik zilver*; Smelt het met een half Pond *Reusel*, en laat het t'samen opkooken, en dan, al roerende, koud worden.

Mok Zalf, om op te droogen.

N ^o . 188. ꝑ.	<i>Goud-gelit.</i>	1 Once.
	<i>Spaans-groen.</i>	2 Once.
	<i>Vitriool.</i>	1 Once.
	<i>Gebranden Aluyn.</i>	1 Once.

Dit fyn gestampt, en met een Pond *Honing*,
al

al roerende, laten kookten, en als het eenige minuten gekookt heeft, dan, mede al roerende, laten koud worden. En zoo dit niet genoeg mogte droogen, roert'er dan nog onder zoo veel *Arsenicum*, als geoordeeld word genoeg te zyn.

Nog een ander Middel voor de Mok.

N ^o . 189. ℞.	<i>Koper-rood.</i>	} van elks 2 Onzen,
	<i>Witten Vitriool.</i>	
	<i>Aluyn.</i>	
	<i>Langen Peper.</i>	
	<i>Spaans-groen.</i>	
	<i>Mercurius Subli.</i>	1 Dragma.

Dit alles t'famen gestampt, en dan in een' nieuwen verglaasden Pot, met derde halve Kan *Regen-water*, gekookt, en dagelyks daarmede gewasfchen.

Nog een ander Water daarvoor.

N ^o . 190. ℞.	<i>Koper-rood.</i>	$\frac{1}{4}$ ℥.
	<i>Aluyn.</i>	1 Lood.
	<i>Szwavel.</i>	1 Once.
	<i>Gal-nooten.</i>	1 Once.

Dit t'famen fyn gestampt, in eene Pint *Wyn-Afyn* opgekookt, en alle dagen eens daarmede gewasfchen: Of, neemt eene Pint *Wyn-Afyn* met vier Onzen *witten Vitriool* gekookt, en wascht het ongemak daarmede alle dagen eens; 't droogt sterk, en is meest altyd goed: Of, neemt van de *Egyptiacum-Zalf* 2 Onzen, roert daaronder 2 Dragma *Rotten-Kruid*, en smeert het daar.

daarmede dagelyks eens: Of, neemt *Swarze Zeep*, en mengt die met *ongeblysten Kalk* tot eene *Zalve*, en smeert daarmede; 't droogt mede zeer sterk.

N°. 191. De *Mok-Voeten*, alle dagen verscheide-maalen met *Menschen-Pis* gewasfchen, zullen in 't kort geneezen, en het quaad niet na binnen in 't lyf gedreeven worden.

Van de Egels-Voeten.

N°. 192. Deeze zyn zulke, die strak en stroef overeind staan, en zig rappig en mokkig vertoonen. Om dezelve te geneezen, moet men, voor eerst, eenige dagen na den anderen *verschen Menschen-Drek* laten daarop binden, en daarna ook eenige dagen wat *Spek* opleggen, na alvorens dezelve dagelyks met *scherpe Looge van Hout-Afsche* tot den grond toe uitgewasfchen te hebben. Voorts kan men zig, tot de verdere geneezinge, bedienen van de *groene Wond-Zalf* N°. XXIII. en N°. XXV.

N°. 193. Zoo het gebeurde, dat dit nog niet genoegzaam wilde helpen, dan moet men een *onge Spaansche Vliegen* met een *tt Boter* kooken, en daarmede driemaal smeeren, en het dan eenige dagen laten geworden, tot dat de rooven van zelve afvallen; wanneer het verder met de voorschr. groene of andere *Wond-Zalve* word geneezen.

Van de Raspen aan de Beenen.

Deeze komen voort uit haar zelve, en bestaan

staan in een Vogt, dat, gelyk een daauw, uit de gewrichten, zo wel aan de voor- als aan de agter-beenen te voorschyn komt, welk Vogt tot harde rooven word, en die men moet verdryven en geneezen met de volgende Zalf:

N°. 192. Neemt *oud Spek*, smelt het in eene Pan, en giet het dan in *koud water*; en als het koud is, dan het water afgegooten: Neemt dan een pond van dat smeltsel, doet 'er in $\frac{1}{2}$ ℥ *Buskruid* met een onçe *Spaans-Groen*, beide heel fyn gewreeven; roert het onder malkander, en slaat het in een' Vyzel tot eene Zalf, en smeert daarmede de Raspen, zonder in vier of vyf dagen verder iet daaraan te doen, als wanneer de rooven afvallen; en dan, dit weder droog zynde, nog eens gesmeerd. Men zal het zelden driemaal behoeven te doen, of het quaad zal volkomen geneezen zyn, vooral als deeze Zalf wat oud is.

Nog voor hetzelfde Ongemak.

N°. 193. Neemt *Olyf-Oly* 1 onçe, en *Bloem van Swavel* 1 lood; roert dit onder malkander tot eene Zalf, en smeert daarmede, om de twee dagen eens, zoo lang tot dat het geneezen is.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

Van de Ongemakken, welke aan de Voeten der Paerden kunnen komen.

Als een Paerd zig zelve getrapt heeft op de Kroon van den Voet.

N°. 194. **W**anneer men, by zoo een Accident, niet spoedig'er by is, dan kan hetzelfde van een gevaarlyk gevolg zyn, vooral als het Paerd zig niet stil kan houden, maar synen marsch vervorderen moet. Zo dra men bespeurt, dat het Paerd op de Kroon getrapt is, moet men op den schade pissen, om het zand of vuil, dat daarin mogt gekomen zyn, daaruit te krygen. Daarna giet men *Johannis-Oly* in het gat, en smeert hetzelfde, om voor vuiligheid te bewaaren, met *Was* of dikken *Teer* toe, wanneer het, zonder iet anders daaraan te doen, in weinig dagen zal geneezen zyn, schoon zelfs zoo een getrapt Paerd alle dagen zou moeten marscheeren. Dog indien de wonde niet diep is, zoo dat 'er niets in kan gehouden worden, dan moet men dezelve altyd zuiver houden met geduurig daarop te pissen, en se 'sogtends en 'savonds, met een veertje, met 't *Wonder-Oly* bestryken; waarop de geneezing in 't kort zal volgen. Ook kan men *Basilicum* op wat werk smeeren, en daarmede dagelyks den Voet verbinden; dog, zal dit met effect geschie-

schiedén , dan moet het Paerd op Stal blyven.

Maar zoo men al te lang met de geneezing mogt gewacht hebben , en reeds eenige inflammatie aan den Voet was , dan moet men , by de voorfchr. geneesmiddelen , nog eenige verzaggende pappen van boven om den voet en de Kroon slaan , en van onderen in den voet , met Koei mist , verkoeling en verzagting aanbrengegen ; anders zou het quaad verergeren , en men eindelyk de Sool moeten uitneemen , om de Dragten daar te doen pasfeeren.

Voor 't Vernagelen.

N°. 200. Zoo dra men bespeurt , dat een Paerd vernageld is , moet men ten eerften zoeken na den te hoog geslaagen spyker , denzelven uithaalen , en het gat , daar hy gezeeten heeft , met eenige *druppels Spaansch Lak* vullen.

N°. 201. Zoo lang geene Zenuw geraakt , en de *klein-Voet* niet bezeerd is , zal dit toereikende tot de geneezinge zyn : Maar deeze partyen geraakt zynde , dan is noodzaakelyk , dat die plaats wel , en tot het bloed toe , geopend , en *besten Terpentyn* , met *Was* daaronder gesmolten , daarin gesmeerd en met een bos werk toegedekt worde . Dog de wonde reeds aan 't draagen zynde , veegt dan dezelve eerst schoon uit , en giet daarin wat *Brandewyn* , waarin *Romeinschen Vitriool* gesmolten is ; de masfa moet zyn , by een half pintje *Brandewyn* , of ook wel *Wyn-geest* , een *Dragma Vitriool* . Het zap van gestampte *Brandnetels* , als mede het reeds zoo dikwyls aangepreezen *Wonder-Oly* , zyn mede weërgalooze middelen voor
zul-

zulke wonden. Als de Voeten heet en brandig worden, dan moet men 'er Koei-mist omflaan.

Als een Paerd Glas, Spykers, of iet anders in de Voeten getrapt heeft.

Soortgelyke Accidenten zyn fomtyds van weinig belang, doch konnen ook veelyds de gevaarlykste gevolgen na zig sleepen; want de quetsuur, door iet diergelyks aangebragt, doorgaande tot in het vleesch, welk het Kootbeen en andere beenderen bedekt, als mede de eindens der Zenuwen beschermt; dan veroorzaakt zulks veelyds eene lekking van 't Zenuw-water, met onlydelyke pynen.

N°. 202. Het zekerste, dat men hierby doen kan, is, de Sool uit te neemen; en indien de wonde zig wat te veel in den Voet zou willen sluiten, gelyk veelyds gebeurt, dan moet men ten eersten een klein stukje *Mercurium sublimatum* daarin steeken, om eene opening te maaken, en, deeze hebbende, moet men *Oly van Roosen*, met een weinig *Was* daaronder gesmolten, daarin gieten, en een pleister van *Basilicum* daarover leggen, en voorts de Sool overal met *Terpentyn* beleggen. Om den brand uit te haalen, moet de Voet dik met Koei-mist omswagteld worden; en zoo de wonde alsdan nog niet wilde beteren, en het Zenuw- of Lede-water niet ophouden, dan moet men een wiekje van *Katoen*, nat gemaakt in *Terpentyn-Oly*, van boven tot beneden in de wonde steeken, dog zoo, dat het boveinde der wieke eenigzins buiten de wonde blyve, dat men dan in den brand steekt en in de wonde laat uitbranden. Voorts giet men, om het

Leê-water te stelpen, wat *Lamp Oly* in en op de wonde. En zoo dezelve al te schielyk mogt willen toegaan, en te naauw worden, moet men wederom wat *Mercurius* daarop strooijen. Het Accident niet zoo gevaarlyk zynde, dat de Sool behoeft uitgenomen te worden, dan is het best weinig te sondeeren en uit te snyden; want veeltysd word, onder pretext van het quaad te zoeken, een ander quaad voortgebracht. Het Wond-pleister N°. XXXIII. en de Zalf N°. XXXIV, zyn, by diergelyke Ongemakken, van eene weêrgalooze nuttigheid.

Van den Kwartier-Voet, of de Hoorn-Kloof.

Dit Ongemak word by sommigen ook genoemd, een *Valsch Kwartier*, of valsche kwartieren aan de Voeten. Eenige Paerden krygen dezelve aan eenen Voet, andere aan beide voeten, en sommige ook wel aan elken voorvoet twee, een van binnen en een van buiten: Aan de agter-voeten ziet men dezelve zelden. Alle Paerden, die daarmede bezet zyn, gaan kreupel, vooral op harden grond en straatwegen. Sommige zyn gemakkelyk te geneezen met eene goede Hoorn-Zalf, zo als die N°. 29. 30 en 31 zyn: Dog andere wederom vallen wat moeiliker om te verhelpen.

N°. 203. Wanneer de Kloof, van boven van de Kroon af tot aan het yzer nederwaarts, gaat, en op elke treede, die het Paerd doet, bloed opgeeft; dan moet men, ontrent een of anderhalven duim breed beneden de Kroon, het Hoorn, tot op het nieuwe vleesch, geheel en al wechneemen, te weten, midden op de Kloof, en dan beginnen aan 't haïr van de Kroon ontrent anderhalven duim in 't vierkant;

kant; en het Hoorn uitgenomen zynde, moet men gebranden *Aluyn*, tot een Poejer gestampt, met eene Compres dik van werk, en een plaatje van lood, daarop binden, ten einde aan 't vleesch het weelige groeien te beletten; want hetzelfde is altyd genegen wat hoog uit te wasfen: Derhalve kan men het, met deezen gebranden *Aluyn* te bestrooijen, vyf of zes dagen onderhouden, tot dat het droog is. De scheur, die dan nog benedenwaarts blyft; moet telkens, als men het boven verbindt, nat gemaakt worden met een vogt, dat gekookt is, van *Kooper-rood* en *Azyn*, om van binnen te droogen; en zoo doende, zal men denzelven in korten tyd kunnen geneezen. Dog men heeft voornaamelyk te letten, dat, als de Paerden beslagen worden, de yzers wel vlak leggen, en op de hiel en overal gelyk draagen, zoo dat se niet waggelen, anders zou de Scheur weder op nieuws bersten. *Kalk* met *Wit van Eijeren* gemengd en daarop gelegd, is mede zeer goed en droogt heel sterk; en als de wonde geneezen is, en men het bovengemelde agtervolgt, maakt het 't Hoorn weder sterk; ook is goed, den Voet steeds met 't sineeren van eene goede Hoorn-zalf te onderhouden. Sommige willen, dat men de yzers aan 't Cartyn niet sterk moet laten draagen; dog dit is een misflag; want de yzers moeten zoo wel op de plaats daar het quaad is, als over den geheelen Voet, draagen. Ziet. N°. 35.

Van de Steen-Gallen.

De *Steen-Gallen* zyn vlakken, van koleur als geronnen bloed, en vertoonen zig in de Voeten,

ten, ter zyde van de Vork, als de voeten worden uitgesneeden. Sommige zyn gevaarlyk, dog andere niet; de quaadste *Steen-Gallen* zyn, die zig digt by de spitse van de Vork, tegen den Voorhoef bevinden, en deeze doen de Paerden meestentyds kreupel gaan. Derzelve oorsprong is zeer verscheiden. Sommige worden veroorzaakt door dwang van de yzers; andere door verdurven bloed, en nog andere komen voort uit de Natuur. Als men, by 't beslaan der Paerden, de *Steen-Gallen* vindt, dan moeten se tot den grond toe uitgesneeden worden; voorts bruinen *Kandy-Suyker* daarop gelegd en met een heet yzer twee-of drie-maal ingebrand; dan weder verzagt met wat *Terpentyn* en *Raap-Oly*, en daarna beslagen, dat se ruimte behouden.

N°. 204. Als de *Steen-Gallen* zig van vooren by de Vork tegen den Voorhoef bevinden, en dus de gevaarlykste zyn; dan moet men dezelve tot den grond toe uitwerken, en verscheidene dagen lang met *Terpentyn-Oly* smeeren; 't welk zeer goed is om dezelve te verdooven. Dit dus eenige dagen agtervolgd hebbende, smeert men daarop *groen gesmolten Was*, en laat het daarop zitten. Het gebeurt veelyds, dat de *Steen-Gallen*, door venyn of andere quaadaartigheid, van onderen of van boven, zig tot sweeren zetten; dan is 't best, ten eersten de Sool uit te neemen, ten einde de Voet lucht verkryge; voorts, van boven eenige opening gemaakt hebbende, de *Zalf Egyptiacum* met werk daarop gelegd; dog zoo dit niet droogende genoeg was, moet men een weinig gebranden *Aluyn* daarby gebruiken.

Van den Kanker in de Voeten.

Deeze *Kanker* is zeer ongemakkelyk om te geneezen. Dezelve is een spons- en veselagtige uitwas, zweemende veel na weekagtig Hoorn. Hy ontdekt zig meest by de Vork van den binnen-voet, somtyds zoo groot als éene groote Noot, somtyds ook wel zoo groot als een Hoener-Ey. De Voeten, die van binnen zeer ruim en hol zyn, en eene wyde Vork hebben, zyn meêr, dan andere Voeten, daaraan onderworpen, als mede de agter-voeten meêr dan de voor-voeten. Zoo lang de *Kanker* geene wortelen tot in de peezen, of in den klein-voet, of tot op deszelfs been, geschooten heeft, is hy nog geneeslyk. Ziet hier de Hulp-middelen.

N°. 205. Voor eerst moet den Voeten het oude hoorn, tot het leven toe, geheel en al uitgesneeden, de kankeragtige stoffen uit den grond wech genomen, en de plaats gezuiverd worden: Dit wel gedaan zynde, strykt men 'er dunnetjes over *Oly van Vitriool* met een weinig *Steen-Kalk* daaronder gemengd; legt daarop wat werk, en daarover heên een' lederen lap, onder het yzer, en continueert met dit verband zoo lang, tot dat het quaad geneezen is. Dog men moet dit middel voorzigtig gebruiken; naar maate dat het ongemak groot of klein is, moet men ook meêr of min *Kalk* daartoe gebruiken. Men wil, dat dit Hulp-middel voor deeze zoo gevaarlyke quaal onfeilbaar zy.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Van nog eenige byzondere Remedien.

Om de Wratten te verdryven.

N°. 206. **A**AN welk deel van 't lighaam de Wratten ook zitten, als men dezelve maar met een' draad kan vatten, zoo kunnen se altoos daarmede afgebonden worden; men moet den draad slegts alle dagen wat meêr toehaalen, zoo lange, tot dat de Wratten doorgesneeden zyn, als wanneer se van zelve afvallen. Dog dewyl dikwyls gebeurt, dat de Wratten plat en breed groeijen, zoo dat men haar met geen' draad kan vatten, moet men dezelve verdryven, met dagelyks *Oly* van *Vitriool* daarop te doen, en telkens een weinig af te snyden, zoo lange, tot dat se geheel en al wech zyn; dog men moet het wat voorzigtig gebruiken, op dat niet het goede met het quaade wech gebeeten worde. Op dezelfde wyze kunnen de Wratten ook door *sterk water* wechgenomen worden, mits men hetzelfde met voorzigtigheid apliceere.

Op gelyke manier kan men mede verdryven alle Wratten en Puiſten van de Mok- of Stink-beenen, als men de Knobbels alvorens met een Mes affnydt, en vervolgens met den voorz. *Vitriool-Oly*, gelyk gezegd is, voortgaat.

Om de Luizen by de Paerden te verdryven.

N°. 207. Neemt *Tabaks-steelen*, en kookt die met *Loog van Hout-Affche*; doet dat kookfel door een' doek, en by dat Nat wat *Arsenicum*, en wascht het daarmede: Of, neemt *Precipitaat* $\frac{1}{2}$ Lood, *Swavel* 2 onzen, met zoo veel *Reufel*; maakt daarvan eene *Zalf*, en smeert daarmede het Paerd op de plaatsen daar de meeste Luizen zyn, en wascht 's anderen daags dit smeersel met warme *Loog* en *Zeepp* weêr af.

Om magere Paerden te doen groeijen.

Somtyds gebeurt het, dat de Paerden mager zyn en blyven, niet tegenstaande sy met alle oplettenheid opgepast en genoegzaam gevoederd worden. Hiervan is de oorzaak, voornamelyk eene quaade en bedurve *Maag*, als mede een verdurven *Bloed*, of ook wel somtyds een groote brand of vuurigheid. Hiervoor is goed, dat men, eerstelyk, de byzondere groote *Zenuwen*, van agteren onder den *Buik* in de flank zittende, als ware het van den *Buik* afhaale en los trekke, dewyl alsdan de *Buik* dies te beter zal kunnen uitzetten. Daarna geeft men den Paerde eene *purgatie*, twee-maal in de acht dagen, en laat het daarby twee-maal bloed. Dit gedaan zynde, moet men de volgende *Middelen* gebruiken:

Een half spint *Mout*, met twee spinten *Semelen*, t'samen in een' ketel gedaan met zoo veel water als genoeg is: Men laat het wel kooken, en geeft het dan laauw aan het Paerd te eeten en het nat daarvan te drinken, van

elk zoo veel als het wil en lust. Vervolgens moet men, in plaatse van Haver, geweekten *Rogge* voederen, en wel zoo lange, tot dat men ziet en bemerkt, dat het Bloed verkoeld, en de Maag gezuiverd is, wanneer men weder tot het gewoone voeder kan overgaan, mits telkens wat geweekten *Rogge* onder de *Haver* te mengen. Dit is dikwyls geprobeerd en goed bevonden geworden.

Gemaale *Gerst* en *Boonen-Meel* onder de *Haver* gemengd, met Bier vogtig gemaakt, en te eeten gegeven, maakt mede magere Paerden vleeschig. Na het gewoone voeder, den Paerden telkens eene hand-vol *Kennip-zaad* gegeven, maakt dezelve kort-haïrig.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

Van het aanfokken van Paerden.

I.) *Van het verkiezen der Dek- en Moeder-Paerden.*

1. *Van de Bescheelers of Spring-Hengsten.*

DE *Bescheelers*, welke onze binnenland-sche Hengst-Lieden, tot het dekken der Merrien, onderhouden, worden meest-al gekoozen uit *Deensche*, *Holsteinsche*, *Duitsche*, *Oldenburgsche*, en ook wel uit inlandsche Paerden. In de groote Stoeteryen heeft men daartoe altoos gezocht Paerden uit warme Landen, te weeten, *Turksche*, *Arabische*, *Barbaarsche* en
Spaan-

Spaansche Paerden, om daaruit een fraay en fyn Ras te trekken.

Om dat de Dek-Hengst het model moet geeven aan het Ras dat hy zal voortplanten, zo behoort men hiertoe uit te kiezen de schoonste, fraaïste, deugdzaamste, en, om zoo te spreken, de Koningen van hun geslachte. Vooral dient zoo een Bescheeler te zyn sterk, nerveux, fleurig en groot; van vooren wel opgezet; het Lighaam gezond en zonder gebreken; niet te oud noch te jong; niet droevig of troebel van Gezigt; van Heupen, Waaijen, en Schenkels niet te laeg, en nog minder gebrekkelyk aan Beenen en Voeten; van agteren niet te wyd noch te geflooten; daarentegen ook van vooren niet te naauw; maar tusfchen Arm en Waaijen wel geopend, en regt vierkant op de Voeten.

Doch het is niet toereikende genoeg, dat een Spring-Hengst enkel van een fraay, ongemeen en uitsteekend aanzien en maakfel, of in 't geheel zonder uitwendige gebreken zy; Neen! maar eene nog andere, en niet minder wezendlyke zaak, en op welke by zoo een Paerd dient gelet te worden, zyn de innerlyke hoedanigheden en deugden, welke men trachten moet zoo naby de volmaaktheid te verkrygen als doenlyk is. Doch het is jammer, dat aan veele plaatsfen deeze opmerking te zeer verzuimd word, en wel meest uit deeze verkeerde meening, dat, by een Paerd, de Deugd onafscheidelyk gepaard gaa met de Schoonheid.

Nog een ander, grooter, gevaarlyker en nadeeliger misflag is het, wanneer men tot Spring-Hengsten nog wil employeeren zulke Paerden, die reeds lange in 't werk gebruikt

zyn geworden, en van welken dus het beste af is: Want het is en blyft eene uitgemaakte zaak, dat een Paerd, welk boven de jaaren is, en groote fatiguen uitgeftaan heeft, en dus meest al bedurven en afgereeden is, niet meer bequaam is, gezonde, sterke en nerveuse Veulens voort te brengen;

Voor Bescheelers tot een gemeen gebruik, worden doorgaans eenhàirige Paerden gekoozen, te weeten, kastanje-bruine, of zwarte, of graauwe, welke, behalve een kol of bloempje voor 't hoofd, geene meer andere tekenen behooren te hebben; Andere fraaije, gemengde en raare hàiren moeten voortgebragt worden in de groote Stoeteryen; dus in dezelve ook zodanige Bescheelers meêr te pas komen, dan elders.

Een goed Dek-Paerd behoort, by de hier vooren gemelde deugden, ook nog te zyn van een vrolyk en stoutmoedig temperament, waartegen alle Paerden, die boos, quaadaartig, valsch, schuw, stug, der menschen vyand, en gevaarlyk van Tand en Voet zyn, van deeze functie moeten uitgeslooten zyn en blyven, zoo wel als zulke, die niet vry zyn van erfelyke gebreken: Want gemeenlyk zal men bevinden, dat de ondeugden, welke enkel uit boosheid en quaadwilligheid voortkomen, van generatie tot generatie overgaan, en dus erfelyk zyn.

Nog eene andere goede en wezendlyke hoedanigheid eenes Bescheelers bestaat hierin, dat, als hy der Merrie nadert, hy zig luchtig, vlug en in eene levendige werkzaamheid betoone; want nadert hy met koel- en loomheid, dan zal hy niet dan flappe, teêre en krachtlooze Veulens voortbrengen,

Van

Van de Moeder-Paerden.

Hoewel de meeste Lieden, die Paerden fokken, zig weinig laten gelegen zyn aan het maakfel en gestel der Merrien, zoo is het nogtans zeker, dat, als men fraaye en kloeke Paerden, het zy tot het gebruik voor Rytui- gen, of onder den Zadel, of anderzins, wil aanfokken, de Moeder, zoo wel als de Vader, zonder gebreken zyn moet, contribueerende het maakzel, de natuur en het temperament der Merrie mede veel tot de figuur en hoedanig- heden van het Veulen, dat se moet voortbren- gen, te meêr, om dat sy aan hetzelfde zo lang eene ruime huisvesting en genoegzaam voedzel geeven moet: Redenen genoeg, waarom sy mede behoort uitgezocht te worden; ten min- sten dient een bequaam Moeder-Paerd te zyn, van een fraay en kloek maakfel, sterk, wel- gerond van zyden, niet te jong noch te oud, niet besmet met erf- of hoofd-gebreken, en boven al eene goede Voedster, dat is, dat se wel voorzien zy van zog.

Wel is waar, dat, in 't algemeen, het Veulen syne figuur en maakfel meêr van den Va- der, dan van de Moeder, overneemt; zelfs zyn 'er Merrien, die, boven andere, Veulens voortbrengen, welke byzonder wel na den Vader gelyken, hetwelk zekerlyk eene wezendlyke deugd eenes Moeder-Paerds is. Het maak- sel van het voorgestel is hetgeene de Veulens van de figuur hunner Moeder voornamelyk overneemen; des is ten hoogsten noodzaake- lyk, dat een Moeder-Paerd ook den Hals en Kop fraay, welgemaakt, en opgezet hebbe; als mede dat het van vooren wel op- en uitko-
me;

me ; dat het wel en groot van lighaam , dog middelmaatig lang van midden-lyf , wyd van Buik of Coffer , dat is , rond en ruim van zyden , en in de Flanken wel gevuld zy . De redenen , waarom eene Merrie ruim van Coffer moet vallen , zyn , om dat het aldaar gehuisveste Veulen van deeze ruimte en gemak in syn groeijen profiteeren en zig uitrekken kan ; want de ondervinding leert , dat de platzydige Merrien , en zulke die weinig buiks hebben , niet dan schraale en teêre Veulens ter waereld brengen .

Van den Ouderdom , dien de Bescheelers en Moeder-Paerden behooren te hebben , als men goede Veulens daarvan wil fokken .

Als de Spring-Hengst een *Barbaarsch* , *Turksch* , *Spaansch* , of uit andere warme Landen komend Paerd is ; dan moet hy ten minsten ses jaar' oud zyn , eer en altoorens hy 't dekken begint . Maar een *Deensche* , *Duitsche* , of Inlandsche Bescheeler , mag deeze functie wel een jaar jonger beginnen ; want deeze laatstgenoemde Landaarten van Paerden verkrygen hunne volle krachten vroeger , dan de eerstgemelde . Het geschiedt meêr uit gierigheid , dan om goede en deugdzaame Veulens te fokken , dat sommige Lieden driejarige Veulens , die , met deezen ouderdom , slegts wat hoog opgeschooten zyn , reeds tot het dekken gebruiken . Dit is een misflag , waardoor , in verscheide Landen , die anders goede Paerden uitleveren , het Ras zeer verminderd en bedurven word ; want het is volstrekt onmogelyk , dat se , nog zoo jong zynde , kloeke en sterke Paerden zouden kunnen voortbrengen , te meêr , om dat se in dien tyd nog lang niet al-

le

le Tand en gewiffeld, en nog minder uitgedroesd hebben; gevolgelyk is derzelve Bloed nog niet zuiver, noch hun temperament tot eene genoegzaame vastigheid gekomen.

Zonder comparatie gefproken, het is met deeze Dieren gelegen, gelyk met de menschen; by voorbeeld: Men weet, dat de *Friejche* Natie, ten allen tyden, groote, kloeke, sterke, en gevolgelyk de beste Soldaaten uitgeleverd heeft, vooral toen men nog met zwaare Wapenen den Vyand bedwingen moest, en dus der Soldaaten deugd en dapperheid in de krachten bestondt. De Natuurkundigen, deeze uitmuntendheid nagespeurd hebbende, hebben de oorzaak daarvan toegeschreeven aan de gewoonte, die deeze zoo kloeke Natie gehad heeft, van zig niet, voor haare mannelyke jaaren, in den huwelyken staat te begeeven: Door welk voorrecht men wil, dat deeze Natie den naam verkreegen hebbe van *Fris* (*Frisch*) hetgeen by de Hoogduitschers zoo veel wil zeggen, als *kloek*, of *sterk*. Andere willen, dat de naam *Vriezen* afkomstig zy, van het Nederduitsche woord *Vreezen*, welk op een en hetzelfde uitkomt.

Als een Bescheeler wat gemenageerd is geworden, zoo dat men deszelfs krachten niet aan de uiterste poogingen heeft bloot gesteld; dan kan zoo een Paerd, by gezondheid, syne functie goed maaken tot in het twintigste jaar, vooral, als hy niet voor het vyfde jaar dezelfde begonnen heeft. Dog het is zeker, dat de Veulens, die hy in zoo een' hoogen ouderdom voortbrengt, niet zoo kloek, sterk, en fleurig zyn, dan die, welke uit syne lenden quamen, toen hy 6 of 8 jaaren jonger was.

Wat

Wat aangaat de Merrien, deeze kunnen een jaar jonger tot de Fokkery gebruikt worden, als de Hengsten; want by alle soorten van Dieren, is het Wyfje vroeger tot de teeling bequaam, dan het Mannetje; dog zyn ook haare beste krachten en sappen vroeger vervlogen, dan die van het Mannetje.

Het heeft aan de attentie en voorzigtigheid der Souvereinen deezer Landen niet kunnen ontgaan, in te zien het nadeel, welk derzelver Onderdaanen en Medeburgers zouden komen te lyden, door 't verval van de beroemde Paerden-Fokkery, veroorzaakt door het een of ander misbruik. Hierom heeft 't aan H. Ed. Moog. de Heeren Staaten van *Vriesland* behaagd, aangaande het maakfel, de deugd, ouderdom en maat der Dek-hengsten te voorzien, en deswegen reeds verscheide maalen Ordonnantien en Reglementen vast te stellen, welke belasten: Dat geene Paerden tot het dekken mogen gebruikt worden, voor dat se by de Gerechten, of door de Keurmeesters, gevisiteerd, en van dezelve, door eene schriftelyke certificatie goedgekeurd zyn geworden: Dat een Hengst, die eens afgekeurd is geworden, binnen de Provintie niet zal mogen dekken, maar, op de boete van 25 guldens en verbeurte van den Hengst, zal moeten gesneeden worden: Dat geene Hengsten tot het bespringen van Merrien zullen mogen worden gebruikt jonger dan van drie jaaren: Dat de kleinste Dek-Hengst zal moeten hoog zyn, vyf houtvoeten en twee duim', te weeten, met het leggen van de Ry op de Schoft, en dat op het waterpas van den grond regt neder: Voorts dik van taille, en goed van hals, kop en beenen,

nen, zonder aangeboorene gebreken, die aan een Veulen schadelyk zouden kunnen weezen: Dat de voorfz. hoogte van vyf hout-voeten en twee duim', zal worden geobserveerd, zoo wel in de hooge als laege Quartieren; egter met dit onderscheid, dat aan de Grietenyen van *Ængwirden*, *Domawarftal*, *Haskerland*, *Schoterland*, *Gaafterland*, *Opfterland*, *Ooft- en West-Stellingwerf*, de vryheid word gelaaten, van te mogen houden Spring-Hengften, hoog vier voet' en tien duim', maar niet kleiner; onder conditie, dat van dezelveen geen minder dekgeld zal mogen worden betaald dan van andere Springhengften. (Het dekgeld is door de geheele Provintie, een zilvere Ducaton, zonder exceptie, schoon ook eene Merrie na de dekkinge Gelte bleewe) Voorts, dat by elk houder van Hengften, op de hooge Quartieren, onder de Dek-Paerden zal moeten staan en gebruikt worden ten minften een donker-graauwe Hengft, met witte staert en maanen, en zwarte beenen: Dat de graauwe Hengften zullen moeten zyn eenhaïrig, en met eene kleine kol, en de zwarte en bruine ook eenhaïrig met kleine kollen: Dat geene Merrien buiten de Provin-tie zullen mogen worden vervoerd, om aldaar gedekt te worden. &c.

Van den Dek-Tyd.

De bequaamfte tyd des jaars, in welken de Moeder-Paerden moeten gedekt worden, is, van half Maart af tot het midden van Juny toe, zynde dit juist het tydstip, waarin fy 't heetste en het meest genegen tot speelen zyn; en deeze genegenheid en trek kan tot de vol-

Z. • maakt.

maaktheid der vrucht veel toebrengen; tot dat einde geeft men aan dezelve ook, voor dat men haar onder den Bescheeler brengt, acht of tien dagen lang, 's ogtends en 's avonds wat Kennip-Zaad onder de Haver te eeten.

Het is bekend, dat eene Merrie niet langer dan drie weeken in haaren behoorlyken trap van hitte en geilheid blyft, en hierop heeft men naauwkeurig te letten, om van den regten en gepasten tyd te kunnen profiteeren, hetwelk zekerlyk min of meêr goed aan de generatie doen en toebrengen moet. Wel is 'waar, dat 'er Merrien zyn, die, bykans het geheele jaar door, heet zyn, en tot het speelen geneegen blyven; dog dit komt gemeenlyk zulken over, die nog nooit gedekt zyn geworden.

De reden, waarom men de Merrien in 't begin van het voorjaar laat dekken, is niet alleen, om dat se alsdan gemeenlyk het geilste zyn, maar ook, om dat het Veulen dan twee Somers tegen eenen Winter voor zig heeft, als mede dewyl om deezen tyd de Paerden met hard voeder doorvoedt zyn, en het Veulen ook moet vallen op eenen tyd, daar syne Moeder kracht heeft, als mede kort daar na, door het nuttigen der eerste groene kruiden, goed en genoegzaam zog hebben kan. En men bevindt, dat, als eene Merrie in het najaar aflegt, het Veulen gemeenlyk langen tyd zwak en tener blyft, omdat, door het gebrek aan gras, de Merrie geen melk genoeg kan geven; dog hetwelk niet gebeurt, als se in het voorjaar haar Veulen werpt.

Eene Merrie behoort gezond en in een' goeden staat te zyn, als men haar tot den Hengst brengt; egter is al te vet niet goed, omdat
het

het dan ligt gebeurt, dat se gelte blyft. Ook is noodig, dat se, voor en na de Dekkinge, in eene maatige beweeging en werkzaamheid gehouden worde. Als men niet in de hand laat dekken, dan moeten, om alle ongemakken voor te komen, beide de Hengst en de Merrie aan de agter-voeten geene yzers hebben.

Geduurende den geheelen Dek-tyd behoort men den Bescheeler wel wat sterker te voeren, dan anders geschiedt, en is zeer goed, alsdan 's morgens en 's avonds onder syn gewoone voeder nog eenig Kennip-zaad of ander verwarmend Graan te mengen, om hem van deeg fleurig te maaken. Dog zoo hy gewend mogt zyn bovenmaatig veel te drinken, moet men trachten daarin te voorzien; want de al te groote quantiteit water maakt slap en machteloos, en belet het behoorlyke verduwen der spyzen; zoo veroorzaakt ook het al te sterk drinken veeltyds dampigheid, dewyl de Paerden, die veel drinken, ook bovenmaatige Eeters zyn, vooral in Hooy, als sy het kunnen krygen.

De Dek-tyd voorby zynde, zal eene goede lating aan den Bescheeler niet qualyk befteed zyn.

Van het Dekken der Moeder - Paerden.

Het Dekken der Merrien geschiedt op tweederlye wyzen; Eerstelyk worden in de groote Stoeteryen gemeenlyk elken Hengste een zeker getal Merrien toegevoegd, welke men, met en nevens hem, in eene belloote ruimte brengt, om aldaar, als in 't wild loopende, gedekt te

worden. De tweede en hier te lande door-
gaans gemeene en zekerste wyze is, uit de hand
te dekken. Hiertoe moet een bequaam per-
foon de Merrie vast houden; twee andere lei-
den den Spring-Hengst aan goede lynen, die
op beide zyden aan een' Kap-toom of ander
hoofd-bedwang vast gemaakt zyn; by de
Merrie, en zyn hem zoo veel behulpzaam als
nodig is. Aan sommige plaatsen worden de
Merrien, tot dat einde, tusschen twee paalen
vast gezet. Als de plaats, daar de Dekking ge-
schiedt, eenigzins afhellende is, zoo dat de
Merrie van vooren hoog, en van agteren iet
laeger kan staan, dan is het zoo veel te be-
ter, voornamelyk als de Bescheeler een Dier
moet dekken, dat veel hooger, dan hy zel-
ve, is.

Zoo dra de Bescheeler syne functie verrigt
heeft, moet de Merrie een quartier uur lang
omgeleid worden, om te beter het ontvange-
ne by zig te houden; ten dien einde gieten
sommige Lieden haar een' emmer met koud wa-
ter onder den staert, om haar daardoor het wa-
teren te beletten.

Wil men weten, of eene Merrie ontvan-
gen hebbe dan niet; dan moet men haar, om-
trent vier of vyf weeken na de Dekking, een
glas versch water in de ooren gieten, en als
sy daarvan geweldig aangaat en schuddebolt,
dan kan men besluiten, dat se niet ontvangen
heeft. Er zyn Lieden, die de Merrie aan den
hals laten, juist in den tyd, dat de Beschee-
ler syne functie verrigt, meenende, dat als-
dan de Merrie vast en zeker ontvange: Dog
het is mis; want, naar het zeggen van ervaare

Me:

Medicyn-Meesters en Ontleedkundigen, is die manier van doen voor het bevrucht worden meer nadeelig dan voordeelig.

Een niet minder abuis is, te gelooven, dat, als het Weér schoon en helder is in den tyd dat de Merrie gedekt word, het Veulen alsdan ook fraayer en volmaakter zou zyn, dan wanneer het regenagtig, buyig, of stormagtig weder is.

Men wil, dat, eene Merrie eens mis gevallen hebbende, sy dan in 't vervolg geene deugdelijke Veulens meer voortbrengt, en men haar dus voor geen Moeder-Paerd langer te gebruiken hebbe.

Van den Tyd, wanneer een Moeder-Paerd aflegt.

Eene Merrie of Moeder-Paerd draagt gemeenlyk elf maanden en eenige dagen, somtyds ook wel twaalf volle maanden; zynde het tyd-stip daarvan niet wel te bepalen; en het is een misslag, uit de jaaren eener Merrie te willen opmaaken en vaststellen, den dag van haar afleggen; veel zekerder is het, dat dezelve afhankelijk is van, en min of meer verhaast of vertraagd word, door den goeden of quaaden staat van gezondheid gedurende hare dragt, welke gesteldheid dan min of meer invloed op het Veulen heeft.

Als het aan eene Merrie zwaar valt haar Veulen te werpen, dan moet men haar ingeeven eene goede *Dosis* van het *Cordiaal-Poeijet* N°. 32., of een weinig *Driakel* met witten wyn, om dezelve daardoor te helpen en te versterken. *Olyf-Oly* met *Zwavel Bloem* is mede zeer goed daarvoor. Andere neemen *Vengkel* en

Olyf-Oly met *Wyn* gekookt, en gieten het in de Neus-gaten; daardoor word een sterk Proefsten veroorzaakt, 't welk het Veulen doet afzetten en na buiten dryven. Somtyds kan men dit ook bevorderen, door enkel de Neus-gaten toe te houden, als wanneer, door 't forceeren om adem te scheppen, het Veulen afzet.

Wanneer het gebeurt, dat het Veulen in 's moeders lighaam dood is; 't geen men kan weeten, als men, de Merrie op 't laatst gaande, of ook nog wel iet vroeger, na dat dezelve in eenige beweging geweest is, de vlakke hand in haare zyden legt, en men alsdan geene beweging van de Vrucht meer voelt en ontwaar word; welk ongeval meest veroorzaakt word, door schoppen, stooten en ander buitengewoon geweld: Dan blyft niet anders overig, dan de Moeder zoeken te behouden; des moet men ten eersten neemen, een pintje *Exelinne-* of *Geite-Melk*, een pintje *Olyf-Oly*, drie halve pintjes sterk *Loog-water*, een half pintje *Sop* van *witten Ajuin*, t'famen laauw maaken, en het der Merrie in twee reizen, te weeten na twee uren tusschenpoozens, doen inzwelgen. Dog zoo dit niet mogt helpen, dan moet iemand, die daartoe genoegzaame bequaamheid heeft, syne hand en arm vet met *Oly* smeeren, en zoeken het doode Veulen, geheel of met stukken, af te haalen; of, als men ten eersten het hoofd daarvan ontmoet, dan is het best, dat men een touw om den Kin slaat, en het Veulen dus al trekkende uithaalt.

Somtyds gebeurt het ook wel, dat het Veulen, zonder dat het dood is, dwars of verkeerd legt; in zulk een geval moet men zig, op de zoo even gemelde wyze, van syne handen

den bedienen, en het Veulen keeren met het hoofd vooruit.

Als het is, dat eene Merrie moet afleggen tegen den tyd dat men de Paerden in de Weide jaagt; dan moet men haar niet ook daar na toe brengen, maar zoo lange op Stal houden, tot dat se geworpen, haare krachten weêr hersteld heeft, en het Veulen in staat is haar in de weide te kunnen volgen.

Veele Lieden laten hunne Merrien, omtrent veertien dagen na het afleggen, weder dekken, ten einde het jaargety niet te verre verloopē. Deeze wyze van doen is wel profytelyk; dog, als men kloeke en uitmuntende Veulens wil fokken, dan moet men de Merrie niet weder laten dekken, voor dat het Veulen gespeend is.

Verscheide Schryvers willen, dat het vlies, waarin het Veulen geslooten ligt als het ter waereld komt, gedroogd en gepulveriseerd zynde, een uitmuntend middel zy tegen den hoeft der zuigende Veulens, geevende hen een' vingerhoed vol van dat Poeijer in melk te drinken. Andere verzekeren, dat de long van een' jongen Vos, gepulveriseerd zynde, dezelfde uitwerking hebbe, niet alleen by de Veulens, maar ook by Paerden van allerley ouderdom.

Van den Tyd, wanneer de Veulens gespeend, en hoe dezelve verder opgepast en behandeld moeten worden.

Een Veulen behoort niet langer aan de Moeder te zuigen, dan ses of zeven maanden; want de ondervinding leert, dat zulke, die

tien maanden of langer zuigen, schoon se ook nog zoo vleeschig en fraai van taille zyn, nogtans niet kunnen opweegen tegen andere, die vroeger gespeend zyn geworden; zynde de laatstgemelden zoo veel langer met warm voeder doorvoedt, waar door derzelve taille een veel fraaijer leest verkrygt, het bloed vlugger, en het Temperament vaster en sterker geworden is, dan van die, welke langer gezoogen hebben.

De Veulens gespeend wordende, moeten in eenen wel gezuiverden Stal of plaats gezet, en daar van goed strooïsel voorzien worden. Men bindt hen zelden vast voor dat se twee jaar' gepasseerd hebben; ook is het niet raadzaam, dat men dezelve voor dien tyd roskamme, om dat hunne spieragtige deelen en gebeentens nog te teer en te week zyn. Het is mede na-deelig, als men de Veulens uit eene hooggeplaatste Krebbe en Ruif voedert; want sy moeten alsdan 't hoofd al te hoog opligten, van waar gemeenlyk de verkeerde halzen by de Paerden voortkomen. Als het mooi weder is, moet men het Veulen buiten den Stal brengen, om versche lucht te scheppen; egter in eenen beslooten Hof of plaatse, daar geen glas, doornen, spykers, of iet diergelyks op den grond legt. Men geeft hen 's ogtends en 's avonds te eeten gemaale Gerst met Semelen gemengd; en tusschen beiden een weinig fyn en zuiver Hooi. Deeze voeding, welke na der Veulens ouderdom behoort geëvenredigd te zyn, doet hen drinken, maakt hen een geproportioneerd Lyf, en geeft hen krachten in de Knokken, en stevigheid in de Zenuwen. In het voorjaar brengt men dezelve in

de

de Weide, dog niet voor dat het Gras wat lang begint te worden; want het eerste gras zou hun lighaam te veel openen en purgeeren, en dus zoo een jong Dier te veel verzwakken.

De Veulens 30 maanden oud zynde, moeten se met meêr oplettendheid behandeld worden. Men zet hen nu op stal in eene van de overige Paerden afgeschootte plaatse, en gebruikt nu ook den Roskam en de Borstel, om hen schoon te maaken.

Als men hen, nog voor dien tyd, harde, ongemaale of ongeweeekte Karrels te eeten geeft; als wanneer hunne Tandén, en de gewrigten hunner Kaakebeenen nog niet sterk en stevig genoeg zyn, om het harde graan te maalen; dan loopen sy gevaar, door de forëie, die se tot het kaauwen en maalen zulker karrels aanwenden moeten, brand en sinkingen in en op de Oogen te krygen: Zoo slyten ook daardoor te veel derzelve tanden, en doet hen dus ouder schynen, dan sy in der daad zyn.

Alle drie maanden moet men, met het wasfen der Maane, des Veulens Staert een weinig afknippen, om denzelve daardoor dikker en gladder van haïr te doen groeien. Einde-lyk moet men ook niet verzuimen, de Veulens allengkens meêr en meêr mak te maaken, en hen aan de menschen getrouw en gewend te doen worden. Na de drie jaaren houdt een Paerd op een Veulen te zyn.

Van het Lubben.

De nieuwste manier, om de Hengsten te lubben of te snyden, is de beste en minst

gevaarlyke, van welk eenen ouderdom dezelve ook mogen zyn; te weeten, men neemt vier kleine stokjes, elk een' vinger dik en vier of vyf duim' lang, op eene zyde plat gefchaafd en uitgehold, uitgenomen op de beide eindens, daar men dezelve inkerft. De holtens deezer stokjes worden gevuld met een' weeken deeg, op welken deeg men strooit fyn gepulveriseerd *Arsenicum*, of eenig ander fcherp-bytend Poeijer. Dit alles gereed zynde, werpt men het Paerd neder op den grond, kluifert en bindt dezelfs vier Beenen met een fuffifant touw, en legt het op eene zyde: Vervolgens strikt men een touw om den bovenften agter-Voet, flaat hetzelve boven om den Hals, en haalt dien Voet tot op de Schouder, en bindt hem daar vast, om door denzelven, by de Operatie, in 't minft niet gehinderd te worden. Dit wel bezorgd hebbende, splitft men met een zeer fcherp Sny-mes het eerfte vel van den Bal-zak (*Scrotum*), en doet daarna hetzelfde ook aan de overzyde. Na de opening van het eerfte vel, verftoort zig een tweede, hetwelk men op dezelfde manier met het Sny-mes open splitft. Daarop doet men den Teel-Bal daaruit komen, en haalt hem zagjes na zig toe; voorts omvat men den geheelen bondel Zaad-vaten, en klemt dien tufchen twee van deeze houtjes in, dezelve op de beide eindens met een bindtouw ftyf byeen haalende en toebindende. Alsdan fnydt men den Kloot af, ontrent ter dikte van twee Daalers by het houtje; en zoo doet men ook met het ander gedeelte van het *Scrotum* en met den anderen *Testicul*; en dan is deeze operatie gedaan.

Dit alles geeindigd zynde, veegt men deeze par-

party met een' schoonen doek wel af, maakt het Paerd los, laat het opstaan en een quartier uur lang, al stappende, wandelen; hetwelk men continueert te doen, dagelyks tweemaal tot de volkomene geneezing toe. Hierby staat nog aan te merken, dat, omtrent veertien uren na de operatie, het bindfel of touw van de houtjes knaphandig moet doorgefneeden en wechgenomen worden. Ook moet deeze operatie niet ondernomen worden in een al te koud, of al te heet saisoen, maar by een getemperd weder. Daags na de Lubbing kan men het Paerd, tot de helft van den buik, in 't water brengen &c.

Hoe men den Staert eenes Paerds kan afskappen, dat het denzelven in 't gaan omhoog draage.

Den Staert af te kappen, zoodaanig dat de Paerden denzelven in 't gaan verheeven draagen, zoo als de meeste Engelsche Paerden, tot geen kleine sieraad, gewoon zyn te doen, geschiedt aldus: De Staert op syne regte maat en lengte afgeslaagen zynde, maakt men, van boven tot beneden in den overgebleeven Staert, vyf of ses insnydingen aan 't onderste vel van de wortel, allen even wyd van elkander; dog het best is, als deeze insnydingen geschieden, dat se precies met de gewrigten van de wervel-beenderen correspondeeren. Aan 't einde van den Staert moet men een' goeden bos hair laten zitten, waaraan men een lang touw, ter dikte van den kleinen vinger, vast bindt, en het ander einde van dat touw doet men door eene Catrol, die
aan

364 DE NEDERLANDSCHE STALMEESTER.

aan den Zolder vast gemaakt is, vlak midden boven des Paerds rugge, als hetzelfde met 't hoofd voor de Krebbe staat; vervolgens moet dat touw nog door eene tweede Catrol gaan, die mede aan den zolder agter 's Paerds Kruis, en met de eerste in eene gelyke linie, bevestigd is: Aan het einde van het touw bindt men een gewigt van zodaanige zwaarte, dat het Paerd, zoo wel leggende als staande, den Staert altoos verheeven en tegen het kruis gebogen houden moet. Dit touw laat men zoo lang in dezelve situatie blyven, tot dat de gemaakte insnydingen aan den Staert genoegzaam geneezen zyn; na welke operatie het Paerd synen afgekaptten staert in 't gaan, zoo wel als de Engelsche Paerden, omhoog draagen zal.

Hoe men der Paerden Ooren opzet.

Als een Paerd al te wyd van malkander afstaande, of Hang-Ooren heeft, dan verhelpt men dat gebrek, met dezelve op te zetten; tot dat einde splitst men 't vel vlak midden op het hoofd agter het Toupet tusfchen de beide Ooren, en snydt op elke zyde van die splitse omtrent eenen vinger-breed het vel wech, en naait dan de beide eindens van het vel met een' zyden draad weder aan malkaar, en verbindt voorts de wonde, tot haare volkomene geneezing toe, met de gewoone Wondpleisters.

E Y N D E.